

ગુજરાતી

હિંદુ -

અથવા

(કાયદાની દૃષ્ટિએ ગુજરાતની હિંદુ

વટોદરા રાજ્યના હિંદુ-હોના નિર્ણયો સહિત.

લેખક:

મનહરનાથ માણેકનાથ ધારેખાન,

બી. એ., એલ.એલ. બી., એડવોકેટ.

“ધી ડાન્સ્ટીટ્યુશનલ લેઝ ઓફ ઇન્ડિયા એન્ડ ઇમ્પેડ ”ના
(એડિટીઆ) લેખક

ઉપોદ્યાત લખનાર:

શ્રીચુત્રાત્રીલાલ ચીમનલાલ સેતલવાડ,

એમ. એ., એલ.એલ. બી., એડવોકેટ.

[સર્વ હક સ્વાધીન] •

[ડિ. ૩ ૪-૮-૦૦]

Printed by Ambalal V. Thakkar at the
Luhana Mitra Steam Printing Press Baroda and
Published by the Author at 80, Esplanado
Road, Fort, BOMBAY
On 10-2-28

ગુજરાતીમાં સૈદ્ધાંતિક

હિંદુ.

અથવા,

, (કાવ્યાની દૃષ્ટિએ ગુજરાતની હિંદુ

વરોદશ સમ્યક્તા હિંદુ-લોના નિર્માણ સહિત.

લેખક.

મનહરનાથ મણિકનાથ ધાર્મિક,

બી. એ, એલ.એલ. બી., એડવોકેટ

“પી કોન્સ્ટીટ્યુશનલ લે આર્ટ ઇન્ડિયા એન્ડ ઇન્ડિયા”ના

(એડિટર) લેખક

ઉપરોક્ત લખનાર.

મી.યુ.ત મોતીલાલ ઝીમનલાલ સેતલવાડ,

એમ. એ, એલ.એલ. બી., એડવોકેટ

[સર્વ હક સ્વાધીન] .

[ક્રિ. ૩ ૪-૮૦ .

મહાગુજરાતનો લેખની

મહાવિદ્વાન, પ્રતિભાશાળી, પ્રખર અને અગ્રગણ્ય

ધારાશાસ્ત્રી

ભુલાભાઈ દેસાઈ

એમ. એ., એલએલ. બી., એડવોકેટ,

ને

કનેક્ટ, માન અને નસતાપૂર્વક

અર્પણ.

ઉપોદ્ધાત

૧૧૧૧

આજના હિંદુ કાયદાના નિયમોનું મૂળ હજારો વર્ષ ઉપર રચાયેલી સ્મૃતિઓમાં અને અનેક સેકાથી બંધાયેલી રીતીમાં છે. કાળક્રમે તેમાં ફેરફારો થતાં રહ્યાં છે. પહેલાં મુસલમાની અને પછી અંગ્રેજ રાજ્ય અમલ દરમિયાન હિંદુ સમાજ બિન્ન સંસ્કૃતિવાળી પ્રજાના સમાગમમાં આવવાથી એ નિયમો અને રીતીમાં વિધવિધ ફેરફારો થયાં છે. વળી અંગ્રેજ રાજ્ય અમલ દરમિયાન હિંદુ કાયદાના સિદ્ધાંતોનાં ખરા અર્થ તપાસવાનું અને અસલના ધર્મસૂત્રો જુદા જુદા સંયોગોમાં કેવી રીતે, કેટલે દરજ્જે અને ક્યા અર્થમાં ભાગ પાડી શકાય તેનો નિર્ણય કરવાનું કામ અંગ્રેજ ન્યાયાધીશોને હાથે થયું છે.

પરિણામે આજના હિંદુ કાયદાના નિયમોમાં પ્રાચીન સમાજ બંધાવણને અનુસરી રચાયેલા સિદ્ધાંતો સાથે અર્વાચીન અને ખાસ કરીને પાશ્ચાત્ય વિચારોથી બંધાયેલા નવા સિદ્ધાંતોનું વિચિત્ર મિશ્રણ જોવામાં આવે છે. આવા મિશ્રણથી બનેલા અત્યારના હિંદુ કાયદાના કેટલાક નિયમો હિંદુ સ્ત્રી પ્રશ્નને સમજવા પણ કઠણ પડે છે.

આ પરિસ્થિતિમાં હિંદુ કાયદાના નિયમોનું ઢુંકામા અને સ્હેલી ભાષામાં સમજૂતિ આપી શકે એવું પુસ્તક થણું ઉપયોગી થઈ પડે. સામાન્ય જનસમાજને આ નિયમોનો ચોક્કસ ખ્યાલ નથી હોતો અને તેને માટે અંગ્રેજીમાં વકીલોને ઉપયોગી થવાની દૃષ્ટિથી લખાયેલા પુસ્તકો નકામાં છે. એવા જનસમાજને આ બાબતની માહિતી ઢુંકામાં અને સરળ શૃંગારાવી ભાષામાં લખાયેલા પુસ્તકમાંથીજ મળી શકે.

આ પુસ્તકમાં હિંદુ કાયદાના એ નિયમો સ્હેલી ભાષામાં તેમજ બને તેટલા ઢુંકાણમાં સમજાવ્યા છે; સાથે સાથે ચોક્કસાઈ ઉપર પણ પૂરતું ધ્યાન અપાયું છે. પુસ્તકમાં મૂળ સુત્રો ઉપરાંત મુખ્ય અને જરૂરી ફેંસલાઓ પણ ટાંકવામાં આવ્યા છે. આ બધા જુલોને દીધે, આ પુસ્તક સામાન્ય જન સમાજને તેમજ શૃંગારાવી વકીલવર્ગને થણું ઉપયોગી થઈ પડશે એમ હું માનું છું.

દાખકોટ,
મુંબાઈ, તા ૧-૨-૨૮. }

મોતીલાલ ચિ. સેતલવાડ.

પ્રસ્તાવના

આ પુસ્તકનું પ્રાકટ્ય મારા મિત્ર શ્રી. જયકૃષ્ણ વમનિ આત્મી
 ઉ એમના “ ગુણસુંદરી ” માસિક મટે કાવદાની દૃષ્ટિએ ગુજરાતની
 દિંદુ સીઓને ઉપયોગી થાય એવો લેખ લખવા એમણે મને મુગબ્દુ.
 એમનું આમંત્રણ સ્વીકારી, લેખ લખવાની સાચાત હરી. પ્રથમ એનું નામ
 નામ “ કાવદાની દૃષ્ટિએ ગુજરાતની દિંદુ સીઓનું સ્થાન ” રાખ્યું હતું.
 એક બે પ્રકારનું લખ્યા પછી મને લાગ્યું કે દિંદુ-લોભાથી સીઓને લગતા
 વિષયો સોથી કઠણવામાં અન્નાય થાય છે. પરંતુ ઉપયોગી બાત રહી જ્યા
 માંડયો. મહેનત તો સાખીજ કરવી પાતી હતી ફરીથી કેટલેક મુદ્દા
 કરી અને તે પ્રમણે દિંદુ-લોભ લખ્યો. નામવિધાનમાં તેથીજ પાછળથી
 ફેરફાર કરવો પડ્યો છે.

આ પુસ્તકના પંદર વિભાગ પાડયા છે. દિંદુ-લોભ બધા વિષયો
 એમાં ચર્ચ્યા છે. દ્વંદ્વજીમાં બધા મુત્રો આખ્યાં છે; સાથે સાથે મુખ્ય
 ફેંસલા પણ ચર્ચવામાં આવ્યા છે મુત્રો દ્વંદ્વજીમાં આપવા છતાં એક
 પણ અત્યંતનો ફેંસલો (authority) છોડી દેવામાં આવ્યો નથી.
 લગભગ ૨૫૦૦ ફેંસલા નોંધવામાં આવ્યા છે. ફેરલાક નૂના અને રફ
 ચર્ચલા ફેંસલાની નોંધ લીધી નથી, મિતાક્ષર અને મધૂખ પ્રમાણે બધા
 મુત્રો ચર્ચ્યા છે. ચોખ્ખ સ્થળે મિષિદ્વા, બંગાળ વિષે પ્રદેશોના સિદ્ધાંતોનો
 પણ ઉલ્લેખ કર્યો છે.

અવિભક્ત કુટુંબ, કોટુમ્બીક મીલકત, વહેંચણ, સીધન, વારસાઈ
 દંક, દત્તક, ભરણપાપણ વિષે વિષયોની ચર્ચા કાવામાં પૂરી લગજ
 રાખવા પ્રયત્ન કર્યો છે. તે વિષયો દિલ્લટ દોવા છતાં સરળ બનાવવા
 પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. આ પ્રકારે પચાસ પ્રમણ લખાવાથી સાચાતના
 પ્રકારોમાં આખર મુખીના ફેંસલા લેવાયા નથી; પરંતુ પાછળના પ્રકારોમાં
 જ્યાં જ્યાં તે વિષયોનો ઉલ્લેખ કરવો પડ્યો છે ત્યાં ત્યાં ઉલ્લેખ ફેંસલાની

નોંધ લીધી છે. રકરૂ ના જોડાનાર સુધીના ફેંસલાની નોંધ લેવાઈ છે. મારણ કે જાપવામાં વિલંબ થવાથી આ પુસ્તકને પ્રકટ કરવામાં વિલંબ થયો છે.

શ્રીયુત્તમ મોતીલાલ ચિમનલાલ સેતલવાડે ઉપોદ્ધાવેલ સખી આપી અને થણું ઉત્તેજન આપ્યું છે. પોતે અત્યંત વ્યવસાયી હોવા છતાં મારું આભાર-જણ સ્વીકાર્યું તે માટે એમનો હું ઉપકાર માનું છું.

આ પુસ્તકના પ્રુફ શ્રી. સાહ વર્માએ જોયા છે અને એ દિશામાં અનુસવ નહીં હોવાથી સાહ વર્માની મદદ સિવાય હું લાચાર બનવું એમનો નેટલો આભાર માનું તેટલો થયો છે. શ્રી સાહ બ્યામેશ્વર જનાઈન પાઠકજીએ પણ વખતો વખત સુચના આપી મદદ કરી છે. તેમનો પણ હું આભાર માનું છું.

પુસ્તકના અંતમાં વિવેચની ચબ્દાનુસાર અનુક્રમણિકા આપી છે. વ્યવસાયી વાચકના માર્ગમાં માર્ગદાનો રાહ પણ સિદ્ધાંત વા. તેને લખતા ફેંસલા રોધવામાં એથી ઘણી સરળતા થશે એવી આશા છે.

ગુજરાતમાં કિંદુ-લોં લખી એક સાદસ ખેડયું છે. વિશેષતઃ આ પુસ્તક શ્રીઓ માટે, ગુજરાતી વકીલા માટે અને અન્ય ગુજરાતી સાહ્ય માટે છે. જો થોડો પણ લાભ તેમને મળશે તો મારી મહેનત સફળ થઈ મારી હશ્વરનો ઉપકાર મારીય.

૮૦, એસ્પીનેટ રોડ; કેટ, }
સુબાર્થ, તા. ૫-૧-૨૮, }

મ. મ. ધા.

અનુક્રમણિકા

પ્રાસ્તાવીક.

અપ્રભુપતિના	...	...	...	...	...	...	૫
જીપીદ્વાર	...	...	...	...	...	...	૭
પ્રસ્તાવના	...	...	...	...	...	...	૮
અનુક્રમણિકા	...	...	...	...	...	...	૧૦

હિન્દુ - લોક

પ્ર. ૧. શ્રીધારસો-રખાઈન	...	...	...	...	...	...	૧
પ્ર. ૨. હાલ	...	...	...	...	...	...	૧
પ્ર. ૩. અનિલકા અને એકાદ કુટુંબ	...	...	...	...	...	...	૨૭
પ્ર. ૪. વહેચણી	...	...	...	...	...	...	૭૭
પ્ર. ૫. શ્રીધન	...	...	...	...	...	...	૧૨૭
પ્ર. ૬. શ્રીની મીઠાઈ	...	...	...	...	...	...	૧૫૫
પ્ર. ૭. વારસાઈ હાલ અને વારસો	...	...	...	...	...	...	૧૮૩
પ્ર. ૮. હાલ	...	...	...	...	...	...	૨૦૭
પ્ર. ૯. બાઈલ-પાઈલ.	...	...	...	...	...	...	૨૨૧
પ્ર. ૧૦. દેવી	...	...	...	...	...	...	૨૩૧
પ્ર. ૧૧. વાલી અને સગીર	...	...	...	...	...	...	૨૪૪
પ્ર. ૧૨. બોલ અને કાલી એમણ	...	...	...	...	...	...	૨૪૬
પ્ર. ૧૩. બીનામી મોળાઈ	...	...	...	...	...	...	૨૫૧
પ્ર. ૧૪. ભેટ-બાઈલ	...	...	...	...	...	...	૨૫૬
પ્ર. ૧૫. મૃત્યુપત્ર અથવા વીલ.	...	...	...	...	...	...	૨૫૭

પેરિશિષ્ટ

જોડણી શાસ્ત્રના હિંદુ-હોના નિબંધો.

પ ૧. હિંદુ વારસાનો નિબંધ	...	...	...	...	૨૧૫
પ ૨. અવિભક્ત હિંદુ કુટુંબ વિષે નિબંધ	...	...	...	...	૨૮૨
પ ૩. હિંદુ દાસ નિબંધ	...	...	...	...	૩૦૬
પ ૪. હિંદુ મિલકતની વ્યવસ્થા સંબંધી નિબંધ	...	...	...	...	૩૨૨
પ ૫. હિંદુ વડિલાઈત કરજ પતાવવાના નિયમના સંબંધે નિબંધ	...	...	...	...	૩૨૬
પ ૬. હિંદુ લગ્ન નિબંધ	...	...	...	...	૩૩૧
પ ૭. હિંદુ વિધવા વિવાહ નિબંધ	...	...	...	...	૩૩૮
પ ૮. હિંદુ માળાપ તથા પુત્રો વિષે નિબંધ	...	...	...	...	૩૫૧

વિષયની શબ્દાનુસાર અનુક્રમણીકા	...	...	...	...	૩૫૭
-------------------------------	-----	-----	-----	-----	-----

---

થયુજ છે કે મનુષ્યતિ વિગેરે આઘ ંયોના આદેશ સિવાય કોઈ પણ સ્ત્રી પુરુષગર્ભની વારસ થઈ શકતી નથી.

સ્ત્રી-વારસો પૈંગ્ણિમે તે પ્રદેશોમા વિધવા સ્ત્રી (અર્થાત્ બગાળ-બનારસ-વિધવા પત્ની), પુત્રી, માતા, દાદી અને મિથિલમાં પાંચજ દાદીની મા-એટલી પાચજ સ્ત્રીઓને વારસાઈ સ્ત્રી વારસો હકમા સ્થાન છે. આ સિદ્ધાંત મૌદ્ગલ્યનના અથ કિપત્થી પ્રતિપાદિત થએલો હોય એમ લાગે છે.^૧

(૨) તે પાચ ઉપગત ગુજરાતના પ્રદેશમા બીજી સ્ત્રીઓને પણુસ્થાન છે. તેમજ તેમના હક પણુ એ ગુજરાતમાં તે પાંચ પ્રદેશમા વિસ્તૃત છે, પરંતુ તે સંબંધમા ગિવાય બીજી આગળ ચર્ચવામા આવશે તે વધુ સ્ત્રીઓ સ્ત્રીમા છે (૧) બહેન (૨) પિતાની બહેન અર્થાત્ દાઈ-સગી અથવા સાવકી. (૩) જેઓ ગોત્રજ સપિંડ હોય તેમની વિધવા (૪) ઓ બધુઓ.-કાયદામા ગોત્રજ સપિંડ તથા બધુ કોને કહે છે તે આગળ સમજવામા આવશે.

(૩) આઘ ંયોમા જે સ્ત્રી-વારસોના નામ મુચવ્યા છે તે ઉપગત ગુજરાત, ખીરાગ અને સીધના તેનું કારણ ગુજરા-પ્રદેશોમા ઉપર જણાવેલી સ્ત્રીઓને વારસાઈ તમાં લોક રિવાજ. હકમા ંયાન આપવામા આવ્યું છે, તેનું કારણ " સોક-રિવાજ " હોય એમ સ્પષ્ટ રીતે જણાય છે.^૨ આધુનિક સમયમા " રિવાજને " કાયદા જેટ-

૧ (1880) 5 Bom 110-15 O P. લક્ષ્મણાઈ વિ દારીબાઈ.

૨ 2 Bom 388 (F. B) લક્ષ્મણાઈ વિ માનકુંવરબાઈ 16 Bom. 716 રામબા વિ. હિં ગબા.

સ્રી વારસો-રેખાદર્શન.

હુંજ માન આપવામા આવે છે.^૧ પરંતુ તે “પ્રથમ વારસો” જૂનો હોવો જોઈએ, અને કાયદાશ્રવિરૂદ્ધનો નહોતો જોઈએ.

(૪) હવે ઉપર જણાવેલી દરેક સ્ત્રીનું પ્રથમ વારસો તપાસીએ. આ વારસોને વારસામા મળેલી મીલકત ઉપર કટનો હક છે તે આગળ વર્ણવવામા આવશે.

(૫) આ સ્ત્રીઓને “પ્રથમ હકનાર વારસો”^૨ પછી સ્થાન

મળે છે એક ગુજરાતીનો પ્રથમ હકદાર

પહેલાં “પ્રથમ હક- વારસ પુત્ર છે, પછી પૌત્ર પછી પ્રપૌત્ર-

દાર વારસો” પછી પછી વિધવા-પછી પુત્રી-પછી દોહિત (અ-

આ લોકો થીત પુત્રીનો પુત્ર)-પછી માતા-પછી

પિતા-પછી ભાઈ-પછી બત્રીજો (અર્થાત

ભાઈનો પુત્ર)-પછી દાદી-પછી સગી બહેન-પછી સાવકી બહેન-

પ્રપૌત્ર વિગેરે—આમ દર્શાવ્યા પ્રમાણે

તે “પ્રથમ હકનું જુથ” બહેન આવે છે. વળી બહેનને ગોત્રજ સપિડ

પછી બહેન-બહેનનું તરીકે ગણવામા આવે છે. ^૩ સાવકા ભાઈના

સ્થાન છોડનારું સ્થાન બહેન પછી આવે છે

પહેલા નહિ. કાકા કગ્તા બહેનને પ્રથમ હક

છે ^૪ બહેનને જે મીલકત મળે છે તે એકત્રિત અને અવિભક્ત નહીં

પણ સ્વતંત્ર અને વિભક્ત મળે છે ^૫ સાવકી બહેનનું સ્થાન સાવકા-

ભાઈ પછી છે.^૬

૧ . 5 Bom 110-124. P. C લક્ષ્મીબાઈ વિ કાશીબાઈ ૩૦ ગોરનો હિંદુ કોડ પાન ૧૦૪૪ (બીજી આવૃત્તિ) ૨ મુસ્લિમો હિંદુ કોડ પા. ૮૨ (ત્રીજી આવૃત્તિ). ૩ વેસ્ટ અને જુલર (ત્રીજી આવૃત્તિ) પા. ૧૧૭ ૩2 Bom 300 બત્રવાન વિ. વરબાઈ ૪ 4 Bom 188 કેસરબાઈ વિ વલ્લભ. ૫ 36 Bom 120 ત્રિકમ વિ. નાથા.

ઉપર ગણ્યાનું છે તે પ્રમાણે પ્રથમ બહેન પછી કાઠ આવે છે. અને પછી ગોત્રજ સપિંડની વિધવા ગોત્રજ સપિંડની આવે છે. આ સંબંધમાં ઘણો વિવાદ છે; વિધવા, તેનું સ્થાન પરંતુ હવે એટલું તો નિર્ભિત થઈ ગયું છે અને નિયમો કે (અ) “પ્રથમ હકદાર વારસોના” જુથ પછી બહેન અને પછી આ વિધવાઓ. (બ)

જે ગોત્રજ સપિંડની વિધવા હોય તે તેનીજ જગ્યાએ આવે છે—અર્થાત્ જેની તે વિધવા હોય અને જે તે હયાત હોય અને જે સ્થાન તે ભોગવે, તેજ સ્થાને તે ગણાય. (ક) જ્યારે સવાસ પાસેની એક ગોત્રજ સ્ત્રી અને છેટેના ગોત્રજ પુરુષ વચ્ચે હોય, ત્યારે પાસેની ગોત્રજ સ્ત્રી વધારે હકદાર ગણાય છે. (ઢ) આ બન્ને પુરુષ અને સ્ત્રીની વારસ થઈ શકે છે. જ્યારે સ્ત્રીની વારસ તરીકે મીલકત મળે છે ત્યારે તેના પુર પૂરેપૂરા હક મળે છે, અને જ્યારે પુરુષની વારસ હોય છે ત્યારે તેને “વિધવાના હક” મળે છે. વિધવાના હક સંકુચિત છે અને તે સંબંધમાં આગળ ઉપર ઉલ્લેખ કરવામાં આવશે. (ઈ) જે સ્ત્રી બીજી વારનું લગ્ન કરે છે, તેને પ્રથમ વારના પતિના કુટુંબમાંથી વિમુખ કરવામાં આવે છે, અને તેવી સ્ત્રીના તેના કુટુંબના વારસાઈ હક નષ્ટ કરવામાં આવે છે.^૧

ધારો કે પ્રશ્ન એવો થયો કે બાઈની વિધવા હકદાર વારસ ગણાય કે કાકા? ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણે આ “જુથ”માં વિધવાને

૧ 15 Bom 206 રીદાબાઈ વિ. અનાચાઈ. ૨ 4 Bom. 188-207 કેસબાઈ વિ. વલ્લભ. ૩ 5 Bom 110 લક્ષ્મીબાઈ વિ. દારીબાઈ = (1912) 14 Bom L. R. 261 અંબા હદાસ વિ. છછ-બાઈ ૪ 16 Bom 716 718, રાયચા વિ. કલિંગબા (1914) 39 Bom 87, બસંત વડોનો કેસ. ૫ 45 Bom 1247 પ્રાણીવન વિ. બાઈ લીખી.

તેના પતિનું સ્થાન આપવામાં આવે છે. આ દાખલામાં તેને બાઈનું સ્થાન મળે. હવે બાઈ પાસેનો સગો કે કાકો ? અલગત બાઈ પાસેનો સગો. તેથી બાઈની વિધવાને કાકાના કરતાં પ્રથમ સ્થાન-પ્રથમ હક.

(૬) ગોત્રજ સપિંડ એટલે કોણ અને ક્યા ગોત્રજ સપિંડને હકદાર વારસ ગણી શકાય તથા તેમનું સ્થાન ક્યુ તે સવાલ આગળ ઉપર સમજાવવામાં આવશે.

(૭) આ સ્થાને એટલું જણાવવું જોઈએ કે શ્રી વાર-
મોના હકમાં ફેરફાર છે. જે શ્રી વિધવાના
વિધવા તરીકે વા- હકથી વારસ બને છે, તેના હકમાં અને જે
રસના તથા અન્ય શ્રી-પુત્રી, બહેન વિગેરે જેવા એટલે કે
-શ્રીના હકમાં ફેર. વિધવા નહિં એવા હકથી વારસ બને છે,
તેના હકમાં ફેરફાર છે. વિધવાના હક ધણી
સંકુચિત છે બ્યારે બીજી શ્રીઓના હક વિશાળ અને પુગળના સમા-
નજ છે, આ વિષય લખાણથી આગળ ચર્ચવામાં આવશે.

(૮) પેગ બેમાં જે શ્રીઓ જણાવી છે તેને જો વધુ વિસ્તૃત
કરીએ, તો નીચે દર્શાવેલી શ્રીઓને પણ સ્થાન છે. બહેન-કોઈ,
ગોત્રજ સપિંડોની વિધવાઓ, પુત્રની વિધવા, સાવકી મા-(અથવા
માપની વિધવા), બાઈની વિધવા-માઈના છોકરાની વિધવા-કાકાની
વિધવા-છોકરીના હકદાર-વારસ છોકરા અર્થાત્ છોકરીનો છોકરો-
છોકરીની છોકરી-માઈની છોકરી-બહેનની છોકરી-શ્રી બધું પહેલા
દ્રાહને પહેલું સ્થાન મળે છે.

સ્ત્રીઓની એવી કઠંગી સ્થિતિ ઘણા વગસ સુધી ગઈ. સ્મૃતિઓમાં તથા વેદમાં પણ સ્ત્રી સંબંધી ઉલ્લેખો છે, મહાભારતની પહે- જોઈ એમ દેખાય છે કે તેમની સ્થિતિ હાના સમયમાં સ- સુધરી હતી-પણ ઉચી કક્ષાએ નહોં. તે બનો ખ્યાલ. ઘણતમાં પત્ની અને પુત્ર કેાઈ પણ જાતની મીલકત રાખી ગઈ નહોં. મનુસ્મૃતિમાં કહ્યું છે કે “ પતિ, પુત્ર વિ. ને મીલકત હોઈ શકેજ નહોં; અને જો તેઓ મેળવે, તો જેની તે મીલકત હોય તેના યાચ ” મીતાક્ષગમાં એક સ્થળે લખેલું છે કે “ જ્યારે શુર અને વિદ્યાર્થી વચ્ચે, પતિ અને પત્ની વચ્ચે, પિતા અને પુત્ર વચ્ચે તકરાર થાય ત્યારે, તેમનો દાવો ચાલી શકે નહોં.” દુકાણમાં યાતવલ્ક્ય સુધીના સ્મૃતિકારોએ આ પ્રમાણે સ્ત્રીઓની સ્થિતી વર્ણવી છે.

(૧૪) સ્ત્રીઓની આવી સ્થિતિ યકત આપણા હિંદુસ્તાનમાં જ હતી એમ નથી. રોમ અને ગ્રીસ પ્રદે- પહેલાં રોમ અને ગ્રીસમાં પણ તેવીજ સ્થિતિ હતી-આપણા ગ્રીસના પ્રદેશોમાં કમ્તા વધુ વિચિત્ર હતી તેઓ તો પોતાની વિવાહોત સ્ત્રીઓ પત્નીઓને વેચતા હતા, અથવા પોતાના છટ મિત્રોને આનંદ માટે અથવા સંતાન માટે ધોગતા હતા. પ્લુટાર્ક એક જગ્યાએ લખતા જણાવે છે કે “ x x x x જે કોઈ જુદા પતિને યુવાન પત્ની હોય તો, તેને કોઈ સાગ દેખાવડા અને પ્રમાણિક યુવાનો માથે જોળખાણ કરાવે; તેવા યુવાનો પોતાની ખાસ પસંદગીના હોવા જોઈએ; અને જો એવા યુવાનથી પોતાની યુવાન પત્નીને સંતાન થાય તો, પોતાનાજ સંતાન તરીકે તેને ગણે અને ઉછેરે. તેજ પ્રમાણે જો કોઈ પ્રમાણિક અને

નીતિવાન ગ્રહસ્થને કોઈ સ્ત્રી પ્રત્યે તેની મોહકતા તથા સૌંદર્યને લીધે અથવા તેની વિવેકશુદ્ધિ (modesty) ને લીધે લાગણી (Passion) ઉત્પન્ન થાય તો, તે ગૃહસ્થ તે સ્ત્રીના પતિ જોડે મિત્રના બાધી, તેની પગવાનગી લઈ તેની સાથે મળવું બાંધે ૧ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે, પત્નીની આપ-ને ક્ષવી તે સ્પર્શન ગહેરીઓનો એક મહાન અધિકાર ગણાતો હતો, અને જો તે અધિકાર નષ્ટ કરવામાં આવે તો તેવો માણસ મહાન અપગ્રાહી ગણાતો હતો. પત્નીનું પોતાના ઇષ્ટ મિત્રને ધીરવી, તે ઘણી સારી અને મોગી મહેંગાની ગણાતી હતી, આવાજ નિયારોને વશ થઈ, પ્રખ્યાત તત્ત્વવેદી સોક્રેટીઝે પોતાની પત્નીને પોતાના યુવાન શિષ્યને ધીરી હતી એમ કહેવાય છે કેટા (નાનો) અને કરીન્દમના મળવુંમાં પણ એમ જ કહેવાય છે ૨

(૧૪) આઘકાળથી આ દેશમાં તથા પ્રાચીન રોમ અને ગ્રીસ પ્રદેશોમાં લગ્ન એક સરકાર ગણાતો એટલે કન્યાં વધુ સ્ત્રી હતો રોમ અને ગ્રીસમાં એક કન્યા વધુ પત્ની થઈ શકતી નહોતી પણ ત્યાં ગખાત તરીકે ગખાતી હતી આની સ્ત્રીઓથી થતા મતાનને હક સાગ હતા અભિયાન્થી થતા મતાનોને તો કંઈ પણ ધ્યાન નહોતું પ્રાચીન ઇજીપ્ત દેશમાં પણ એમજ હતું સોલોમનનં ૭૦૦ વિવાહીત પત્નીઓ ગણીઓ-હતી અને ૩૦૦ ગખાત હતી

(૧૫) એક કન્યા વધુ પતિ થઈ શકતા હતા કે કેમ તે સવાય વિવાતસ્પદ છે પહેલાના વખતમાં-ત્યુતિમાં કે કા. ૫૫૨

૧ Plutarch's Lives-Lycergus (Wardlock) P 36
૨ Plutarch's Lives-Cato the younger (Wardlock) P 538-39

આવે છે, તેથી તે લગ્ન-અર્થી કાયમનીજ ગણાય છે. તેમાં છુટા-છેડાનો સંભવજ નથી.^૧ પતિના અવસાન પછી સ્મૃતિકારોએ પત્નીને સતિ થવા સુચવેલું છે એટલે છુટાછેડાનો સંભવજ કેમ હોઈ શકે ? આ વિષય ઉપર વિચાર કરતા એમ લાગે છે કે પ્રાચીન સમયમાં પત્નીઓને તેમના પતિ પ્રત્યે અત્યંત માન તથા લાગણી હશે. તેમને એમના પતિ વગર જીવી શકવું અશક્ય લાગતું હશે તેથીજ તેઓ સતિ થવાનું પસંદ કરતી હશે.

(૧૭) લગ્ન એટલે હિંદુઓના મત પ્રમાણે શું તે આગળ કહ્યું છે. તે અંગ્રેજોના સિદ્ધાંત પ્રમાણેના સગીર ઉમર વિ. ની “કરાર” નથી. તેથી જે સગીર ઉમરના લગ્ન ઉપર અસર. લગ્ન કરવામાં આવ્યું હોય તો તેણે લગ્ન ખીનકાયદેમર હગ્નું નથી. આ વિષય પેરા ૧૦ માં ચર્ચવામાં આવ્યો છે.

(૧૮) હવે આપણે લક્ષ કેટલી જાતનાં છે તે જોઈએ. પ્રાચીન હિંદુ-કાયદા પ્રમાણે આઠ જાતના લક્ષ કેટલી જાતનાં. લક્ષ છે. તેમાંથી ચાર જાત માન્ય હતી, અને બીજી ચાર અમાન્ય હતી. હાલતો જેજ જાત માન્ય છે—અને તે (૧) ધર્મ અને (૨) અસુર. મનુસ્મૃતિમાં ‘ધર્મ’ જાતના લક્ષ માટે નીચેનો વૃક્ષ છે. “કન્યાને જરૂર તથા જ્વાહીરથી ગૃંહારી, તથા તેને જવેરાતનું દાન આપી, જે સુવક વેદ વગેરે જણેલો હોય, તથા સારી ચાલ ચલગતનો હોય તેને

(૧) આ વિષય ઉપર કલકત્તા, મદ્રાસ અને અસ્તાબાદ. દાખલો-રોના ફેસલ છે. જુઓ. 3 Cal. 305. 8 Mad. 169-173. 9 Mad. 466. 17 Mad. 235-242. 13 All. 126-153.

આપવી. " 'બ્રહ્મ' જાત માન્ય છે, જ્યારે 'અમુર' જાત અમાન્ય છે. 'બ્રહ્મ' લગ્ન કેને કહેવાય એ સંબંધમાં સ્મૃતિ તથા દાખલાનો વિચાર કરતા એમ જણાય છે કે જ્યારે કન્યાનો પિતા અથવા

વાલી કોઇ પણ વસ્તુ —ગ્રીજ અથવા પૈસા

બ્રહ્મ-લગ્ન અને અ- બદલામાં લીધા શિવાય, ગાની યુવાનને મુર લગ્નનો અર્થ. કન્યા આપે છે—ત્યારે 'બ્રહ્મ' પદ્ધતિ પ્રમાણે

લગ્ન કર્યું કહેવાય. પણ જ્યારે કન્યાનો પિતા

કંઈ પણ બદલામાં લે છે—જે "મુદ્ક" કહેવાય છે—ત્યારે તે લગ્ન "અમુર" કહેવાય છે. બ્રહ્મ-લગ્ન છે કે અમુર-લગ્ન તે જાણવા માટે એકજ કસોટી છે, અને તે બદલાની. જો કન્યાને અથવા કન્યાની માતાને કોઇ પણ જાતની ભેટ આપવામાં આવે તો તેથી

તે લગ્ન 'અમુર' જાતનું થતું નથી.^૧ આથી જ પદ્ધતિ આપવાનો શિવાજ છે, તેથી લગ્ન અમુર જાતનું થતું નથી, પણ તે લગ્ન 'બ્રહ્મ' જ કહેવાય. અમુર-લગ્ન કાયદાની દૃષ્ટિએ ખોટું નથી. તે જાતનું લગ્ન ગેર-કાયદેસર ગણાતું નથી. જે ચાર માન્ય લગ્ન છે તે આ પ્રમાણે (૧) બ્રહ્મ (૨) દેવ. એટલે જ્યારે કન્યા આચાર્યને આપવામાં આવે ત્યારે. (૩) આર્ષ અને (૪) પ્રગ્નપત્ય. જે અમાન્ય લગ્ન હતાં તે નીચે પ્રમાણે (૧) અમુર. (૨) માધર્વ. જેની સંમતિથી થાય તે.

(૩) રાક્ષસ—એટલે જગ્ગરજટીથી જે લગ્ન થાય તે. (૪) પીશાચ —જ્યારે કન્યા સુતી દોષ ત્યારે તેની સાથે દુષ્ટ આચાર કરવામાં આવે ત્યારે. આ ચારમાંથી અમુર તો હાલ પ્રચારમાં છે, પણ માધર્વ પણ ઉપરિચિત થાય છે. માધર્વ રીતીથી એ ત્રણ જાણીતા કુટુંબમાં લગ્ન થયેલાં છે, પણ એક તેવી જાતના લગ્નનો સ્મુજ દાખલો—જે

૧. (1909) 33 Bom 433. યુનીવાર્સલ વિ. મુરજરામ. (1913) 37 Bom 295. હીરા વિ. હંસજી (1919) 43 Bom 173 ગોવિંદ વિ. સાવિત્રી 32 Mad. 512.

પેપરે ચડેલો નથી એવો—યાદ આવે છે. બહાર રીતથી લગ્ન થયેલા એવા એક કુટુંબને કન્યા હતી. કન્યાની ગાંધર્વ રીતિના માતા, કન્યાનો જન્મ થયાપછી એક વરસમા લગ્નનો દાખલો. સ્વર્ગવાસી થઈ તે કન્યા પોતાની માતામહી તથા માથી પાસે ઉછરવા માડી. કન્યા ત્યાં સુખી હતી, તેથી પિતાએ બહુ દરકાર ગમી નહીં. કન્યા સાધાગણુ ઉંમર લાયક થતા પિતાએ એક ગૃહસ્થ જોડે વિવાહ કરવાનો વિચાર કર્યો જ્યારે તેના માતામહીએ બીજા જોડે વિવાહ કરવાનું નક્કી કર્યું. તે સમયે કન્યાની ઉંમર ૧૪-૧૫ વર્ષની હોવાથી સાગ સાગનો વિચાર કરી શકતી હતી તેણે માતામહીની પસંદગીના વગ્ને પસંદ કર્યો પિતાએ તેને બોલાવવા મોકલી ત્યારે તે ગઈ નહીં પિતાને બ્રહેમ પડ્યો તેથી તેનો કમળે મેળવવા કોર્ટનો આશ્રય લીધો કન્યા અદૃશ્ય થઈ ગઈ પિતા જ્યારે શોધખોળ કરતો હતો ત્યારે પામેના એક શહેરમા—રાતના બાર વાગે—ધામ ધુમથી—અચગણ્ય શહેર જોનાના સાનિધ્યમા—વૈદીકઃ રીતથી—વિદ્વાન આચાર્ય પામે તે કન્યાએ પોતાની પસંદગીના પતિ સાથે લગ્ન કર્યું શાન્તમા જણાવેલા શબ્દાર્થ પ્રમાણે આ ગાંધર્વ લગ્ન ખર કે નહિ ?

(૧૮) સાધાગણુ રીતે ગુજરાતમા લગ્ન કરતા પહેલાં વિવાહ

કરવામા આવે છે કન્યા સાધાગણુ ઉંમર વિવાહ પછી લગ્ન. લાયક થાય ત્યારે ગૌરવ પતિની શોધ થાય છે અને પછી તેની માથે લગ્ન થાય છે કેટલીક રાતિઓમા એવી રીતે થયેલો વિવાહ તુટી રાકે છે અને કેટલીક રાતિઓમા (અનિવાર્ય કારણો ગિવાય) તે તુટતો નથી કેટલીક રાતિઓમા વિવાહ વખતે પૈસા લેવામા આવે છે—આવા રીવાજને અમુક ગણુવામા આવે છે કન્યા અથવા વગ્ને વેચાતા

સેવા એ સામ્રાજ્ય નથી, એટલું જ નહીં પણ શુભ વિચારની વિરૂધ્ધ
લાગે છે એ આચાર તો તદ્દન ગંધ થવો જ જોઈએ.

જે પશુ આપવાની પ્રથા છે તે વ્યાજબી છે. તે રકમ અથવા
જવાહીર કન્યાતેજ અપાય છે—કન્યાના મા
પણાનો રિવાજ નાપ અથવા તેના વાલીને નહીં. તે રકમના
ઉપર ધણીનો પશુ હક રહેતો નથી.

(૨૦) જ્યારે એવો સલાહ થાય કે અમુક લગ્ન જ્ઞાતી રીતિ-
થી અથવા અમુર રીતિથી થયું છે ત્યારે
જ્ઞાતી કે અમુર તેની કાર્ટ પ્રાથમિક એમજ માને કે ‘જ્ઞાતી’ રી-
પ્રાથમિક માન્યતા. તિથી થયું છે. જે પક્ષકાર એમ કહે કે તે
બીજી રીતે થયું છે તો તેના પુરાવાનો
જોખો તેના સિર પડે છે.^૧ અમુક સ્ત્રીનું લગ્ન જ્ઞાતી કે અમુર
રીતથી થયું છે, તે નિર્ણય કરવાનું તો
જુદી લગ્ન રીતથી ખાસ કરીને સ્ત્રીધનના વારસો નક્કી કરતી
ઉભા થતા સ્ત્રીધન વખતે જરૂર પડે છે. જ્ઞાતી રીતથી લગ્ન
વારસો. થયા હોય તો સ્ત્રીધનના વારસો જુદા હોય
છે, અને અમુર લગ્નના સ્ત્રીધન-વારસો
જુદા હોય છે, આ વિષય સ્ત્રીધનના પ્રકરણમાં અમળવવામાં
આવશે.

(૨૧) હિંદુઓમાં એક કરતા વધુ સ્ત્રી થઈ શકે છે.^૨ એક
સ્ત્રી એક કરતાં વધુ પતિ કરી શકે નહીં.
એક કરતા વધુ સ્ત્રી જો છૂટાછેડા કારણે આપ્યા હોય તો તે સ્ત્રી
અથવા પતિ બીજો પતિ કરી શકે. હવે વિધવા વિવા-

^૧ 33 Bom 433 437. 34 Bom. 553. 32 Mad 512

(૨) 1 Mad H. O. 375. વિવા સ્વામી વિ આવા સ્વામી.

હેનો કાયદો શરૂ થયો છે, જેથી વિધવા વિવાહ કાયદા વિરૂદ્ધ નથી, પરંતુ જે વિધવા પુનર્વિવાહ કરે તો પ્રથમ પતિના કુટુંબમાથી તેના હક નષ્ટ થાય છે. અને તે કુટુંબની મીઠકત તે લઈ શકે નહીં.

(૨૨) લગ્ન કોણુ યોગ્ય શકે ? એ સવાલ પણ મહત્વનો છે. સગીર ઉમરની કન્યા અથવા યુવક હોય

લગ્ન કોણુ યોગ્ય તો તેમના લગ્ન કોણુ યોગ્ય શકે ? યાગવ-શકે ? (૧૦૬૩-૧૪) કહ્યું છે કે “ પિતા-

પ્રપિતા-ભાઈ-સાકુલ્ય અથવા તેજ કુટુંબનો

અહરથ, માતા-અનુક્રમે શુદ્ધ મગજ શક્તિમાં હોય તો કન્યાને કન્યા દાનમાં આપી શકે. જે કન્યાને કન્યાદાનમાં ન આપે તો, દરેક માસિક અડચણ સમયે ગર્ભપાત જેટલું પાપ થાય છે. જે ઉપગ જણાવેલામાથી કોઈ પણ કન્યાદાન ન આપે તો, કન્યાએ પોતે પોતાના માટે પતિ શોધી લેવો. ” મનુમહારાજે (૩=૫) જણા-

વ્યું છે કે “ જે કન્યા, તેના માતાના

લગ્નમાટે કેવી કન્યા ગોત્રની નથી તથા સપિંડ નથી, તથા તેના આદ્ય ગણાય. પિતાના ગોત્રની નથી તથા સપિંડ નથી,

તેવી કન્યા દ્વિજ શાતિમાં લગ્નને લાયક ગણવી. ” વળી તેઓ જણાવે છે કે “ સપિંડનું સગપણ સાતમી પેઢીએ અટકે તથા સમાનોદકતું સગપણ, કુટુંબના ઉત્પાદકતું નામ મળે નહિં લારે અટકે. ” હવે શાસ્ત્રોક્ત રીતે આ સવાલ તપાસીએ. શાસ્ત્ર પ્રમાણે, કન્યાનું રત્ન-પ્રાપ્તિ પહેલાં લગ્ન કરવું જોઈએ. નીચે જણાવેલા માણસો-અનુક્રમ પ્રમાણે-લગ્ન યોગ્ય શકે એમ કાયદા પુરઃસર વિચાર કરતાં જણાય છે:

(૩) The Hindu Widow's Remarriage act 1501—

(૧) પ્રથમ પિતા-(૨) પછી પ્રપિતા-(૩) પછી
 ભાઈ (૪) પછી કન્યાના પિતૃપક્ષના
 લગ્ન યોજકોના નજીકના સગા (૫) પછી માતા. પરંતુ
 અનુક્રમ નામ. વ્યવહારમાં માતાને સ્થાન પિતા પછી તર-
 તજ મળે છે. આ વ્યવહાર ઘણા કાળથી
 ચાલતો આવ્યો છે, તેથી પિતા પછી માતાનો નંબર ગણાય તો
 વાધો નહીં. માતાનું સ્થાન આટલું આધું મધું હશે તેનું કારણ
 એમ લાગે છે કે, વિધવા કન્યાદાન આપી શકે નહીં, તેથી ભાઈ
 તથા પિતૃ-પક્ષના બીજા નજીકના સગાઓને પ્રથમ સ્થાન મળ્યું
 હશે. હાલ વ્યવહાર પ્રમાણે પિતા ન હોય તો માતાજી તે સંબંધમાં
 યોજના કરે છે, અને કન્યાદાનના સમયે
 વ્યવહારમાં માતાને કોઈ પિત્રાઈની વિનવી, તેની પાસે કન્યાદાન
 પિતા પછી પ્રથમ અપાવે છે.^૧ મદ્રાસ હાઇકોર્ટના વિચાર
 સ્થાન. પ્રમાણે તો પ્રપિતા કરતાં પણ માતાને
 પ્રથમ સ્થાન મળે^૨ અને વ્યવહારમાં
 એમજ ચાલે છે. આ સંબંધમાં તો લાહેર હાઇકોર્ટનો પણ
 એવોજ અભિપ્રાય છે.^૩ એક બૂના ૧૮૧૭ ના 'કેસમાં' એમ કહ્યું
 છે કે સાવકી-માને પ્રપિતા (દાદા) કરતાં પ્રથમ હક નથી. સાવકી
 -માને પુત્રી પ્રત્યે બહુ પ્રેમ ન હોય એ સ્વાભાવિક ગણી, તે પ્રમાણે
 દરાવવામાં આવ્યું હશે. નવો કેસ કોઈ દેખાતો નથી. પણ આ
 સવાલનો નિર્ણય બધી વસ્તુસ્થિતિ ઉપર આધાર રાખે છે.

કેટલીક વાર વ્યવહારમાં પિતૃ-પક્ષના સગા તથા માતૃ-પક્ષના
 સગા વચ્ચે સવાલ ઉભો થાય છે. પરંતુ બધા સુધી પિતૃ-પક્ષના

(૧) 27 Bom. 18 બાઈ સમકોર વિ. જનનાદાસ. (૨) 35

Mad 728 (૩) 1 Lah, 146 ઈ.દી વિ. ધનીઆ (1922) 3 Lah.
 29 હવાઈ વિ. મૂલરામ (૪) 7. W. R. 321.

જવામદાગ મગા હોય ત્યા સુધી માતૃ-પક્ષનાને સ્થાન નથી અથવા
 તે કોઈ પણ કાગ્યથી પિતૃ-પક્ષના સગા
 પિતૃ-પક્ષ કે નાલાયક ઈર્ષા હોય તો માતૃપક્ષના સગા એ
 માતૃ-પક્ષ યોજના કરી શકે પેગ ૧૮ ના અંતે જે
 દાખલો આપ્યો છે, તેમા કન્યા સગીર .
 ઉમરની હોવાથી તથા પતિની પસંદગી માતૃ-પક્ષે (પિતા હયાત
 હોવા છતાં) કરેલી તેથી તે ગાદર્વ-લગ્ન કાયદાની દૃષ્ટિએ ખર
 છે કે ખોટું તે વિવાદસ્પદ ગણાય

(૨૩) વિધવા પુનર્લગ્નના કાયદા^૧ પ્રમાણે બાળવિધવાએ
 (મગીર ઉમરની) દ્વિતીય લગ્ન કરતા

વિધવા પુનર્લગ્ન- પહેલા, તેના વડીલની પરવાનગી લેવી પડે
 ના કાયદો અને છે પરંતુ જો તેણે સગીર હોવા છતાં,
 સમતિ પ્રથમ પતિ સાથે તબાગ કર્યો હોય તો પો-
 તાનીજ સમતિ ખસ છે અને તેના વડીલો-

ની પરવાનગી લેવાની જરૂર પડતી નથી પરવાનગી લેવી પડે એમ
 હોય તો નીચેના વડીલોની-અનુક્રમે-મમતી લેવી (૧) પિતા
 (૨) પ્રપિતા (૩) પછી માતા (૪) પછી મોટાભાઈ (૫)
 પછી બીજા બા. (૬) પછી છેવટે કોઈ પણ ન હોય તો બીજા
 પુત્ર-સગા-એકની હયાતી ન હોય તોજ બીજાની, તેમજ બીજાની
 હયાતી ન હોય તો ત્રીજાની એમ અનુક્રમે મમજવ આ તો
 બીગીસના કાયદાની રૂએ પરવાનગી લેવાની છે, તે તેજ પ્રમાણે લેવી
 પડે, તેમા વ્યવહાર ચાલે નહીં ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે સમતિ
 રહીધા પહેલાનું લગ્ન ખોટું ઠગવાય છે, પણ સભોગ થયો હોય
 તો નહીં

(૧) The Hindu Widow's Remarriage Act 15 of 1856
 Sec 7 (૨) Mulla's Hindu Law Para 402 (11th Edn)

(૨૪) પેરા ૨૨ માં જણાવ્યા પ્રમાણે પિતાની અથવા ખીજા

સગાની કે વાલીની સંમતિ લીધા શિવાય પિતાની અથવા લગ્ન થયું હોય તો તે કાયદેસર ગણાય ? ખીજા વાલીની એ સવાલ છે. હિંદુ કાયદાના લેખકોમાં તે સંમતિ શિવાયનું વિષે ભિન્ન મત છે.^૧ હિંદુ શાસ્ત્રકારોનો લગ્ન. અભિપ્રાય ગમે તે હોય પરંતુ હાઇકોર્ટના અભિપ્રાય પ્રમાણે જે લગ્ન બરોબર વિધિ પુરઃસર થયું હોય અને ખીજા રીતે ગેરકાયદેસર ન હોય તો, સંમતિના અભાવે ગેરકાયદેસર ઠરાવી શકાયું નથી.^૨ આ જે નિયમ ઠરાવવામાં આવ્યો છે તે ફક્ત જ્યારે લગ્ન વિધિપુરઃસર કરી દેવામાં આવ્યું હોય તેને માટેજ છે. પણ જે ફક્ત વિવાહ ઠરાવમાં આવ્યો હોય અને લગ્ન ન થયું હોય તો, પિતા અથવા ખીજા કાયદાસરનો વાલી દાવો લાવી મનાઇ હુકમ મેળવી શકે છે; એવો મનાઇ હુકમ આપતી વખતે કોર્ટને ચોખ્ખા લાગે તેવી અને સગીરના કાયદાકારક સરતો નાંખવામાં આવે છે.

(૨૫) અહીં “ફેક્ટમ-વેલેટ”નો સિદ્ધાંત સમજવાની જરૂર છે. તે સિદ્ધાંત પ્રમાણે “એક વસ્તુ બની ગઈ “ફેક્ટમ વેલેટ”નો તે બની ગઈ.” આ સિદ્ધાંત મૂળ દયાભાગ સિદ્ધાંત. —શાસ્ત્રમાં સમજાવવામાં આવ્યો છે અને તે મિત્રાક્ષર ને આજ છે. જે કોઈ પણ બાબત,

(૧) થોપનો હિંદુ-સો. બીજી આશ્રિતિ પા. ૧૮૯-૯૦. જેનરલનો લગ્નનો કાયદો. ત્રીજી આ. પા. ૫૨. સરકારનો હિંદુ-સો. ગ્રામી આશ્રિતિ પા. ૧૧૦. (૨) 11 Bom. 247. ખુશલ વિ. બાઈ મેના. 14 Mad. 316 વેક્ટ વિ. રંગાચર્યા. 22 Bom. 812. મૂળચંડ વિ. બુધિઆ. 19 All. 515. માલી વિ. સુકે 12 Cal 140. બિંદાવન વિ. ચંદ્રા. 35 All 265. કસ્તૂરી વિ. વિરંજી. 2 Lah 288. ગભનન વિ. સરસાર (crown). (૩) 8 Cal. 265. હાથી. 12 Bom. 180. 12 Bom. 110. 38 All. 520.

દર્શનીક નિયમોની વિરૂધ્ધ થઈ હોય અને તે જાળવત પ્રમાણે વર્તવામાં પણ આવ્યું હોય, તો તે જાળવત ગ્રાહ્ય રહે છે અને ગેરકાયદેસર દરાવી શકાતી નથી. પરંતુ જો તે જાળવત પ્રતિષ્ઠિત આદેશની વિરૂધ્ધ થઈ હોય તો તેના પ્રમાણે વર્તવામાં આવ્યું હોય તો પણ કાયદેસર દરી શકતી નથી. તે સ્થિતિમાં તે ગેરકાયદેસરજ રહે છે. આ સિદ્ધાંત બહુ વિચારવા જેવો છે કારણ તેના પર ઘણો આધાર રહે છે. આ સિદ્ધાંત દત્તક-પુત્રના સંબંધમાં પણ એટલેજ ઉપયોગી છે. દત્તકના પ્રકરણમાં તે દષ્ટિ-જિંદુથી આ સિદ્ધાંતને દરી ઉલ્લેખવામાં આવશે.^૧

(૨૬) વર તથા વધુ બન્ને એકજ જ્ઞાતિનાં હોવાં જોઈએ; નહીં તો તે લગ્ન ગેરકાયદેસર થઈ જાય.^૨

લગ્ન અને જ્ઞાતિ. પરંતુ જો તે એકજ જ્ઞાતિના પણ પેટા-જ્ઞાતિના હોય તો ત્રેર-કાયદેસર નથી ગણાતું.^૩

જેઓ અન્ય જ્ઞાતિમાંથી હિંદુ થયા હોય તેમને શ્દ્ર ગણવામાં આવે છે, અને શ્દ્રને જો લગ્નના નિયમો લાગુ પડે છે, તેજ નિયમો તેવાને લાગુ પડે છે.

(૨૭) અનુલોભ લગ્ન એટલે ઉંચી જ્ઞાતિનો વર અને તેનાથી ઉતરતી જ્ઞાતિની કન્યા-એ જોતું

અનુલોભ લગ્ન લગ્ન-આવા અનુલોભ લગ્નને મુંબાઈની અને પ્રતિલોભ લગ્ન. હાઈકોર્ટ કાયદેસરનું દરાવ્યું છે. હવે આ આધારની રૂએ વૈસ્ય વર અને શ્દ્ર કન્યાનું

(૧) (1878) 3 Cal 587=5. I. A. 40 ગુમા વિ. ગોડુજ (1899) 22 mad 398=26 I A. 113 બાલુમ્બુ કેસ. 22 Bom. 812 મૂળચંદ વિ. બૂધીના. (૨) 13 MIA 141. 158. 159. 28 All 458 (બાલજી ને દાત્રીવ) Bom LR 128 (દાત્રી ને બાલજી) 14 Bom LR 547 (શ્દ્ર ને જા. કન્યા) (૩) 22 Bom 277. Cal 926.

લગ્ન કાયદેસર ગણી શકાય.^૧ આનાથી ઉધે ક્રમ હોય તો તેને પ્રતિષેખ લગ્ન કહેવાય છે. પ્રતિષેખ લગ્ન હજી મુઠ્ઠી કાયદેસર ઈર્ષુ નથી, અને દગ્ગે નહીં એમ લાગે છે. જો કોઈ વૈશ્ય વ્યાઘ્રણ કન્યાને પરણે તો શાસ્ત્રમા તેને માટે પ્રાયશ્રિત એવું ઈરાવ્યું છે કે તે વૈશ્યને પીપલાના જાડમા પૂરી, સળગાવી મૂકવો. આણું પ્રાયશ્રીત આ દીવ-સોમા સંબંધિત નથી. આણું લગ્ન પણ થોડા નથી.

(૨૮) હવે મોટા સવાલ એ આવે છે કે ક્યા સગપણને લીધે લગ્ન સંબંધિત નથી? જો વરકન્યા અમુક લગ્ન માટે વર્ણિત સગપણમા હોય તો તેમની વચ્ચે લગ્ન સગપણ થઈ શકે નહીં. આવા સગપણને લગ્ન માટે “વર્ણ્ય-સગપણ” કહેવામાં આવે

છે. તેને માટે નીચે પ્રમાણે નિયમ છે:

(અ) એકજ જોત્રમા અથવા એકજ પ્રવરમા લગ્ન થઈ શકે નહીં. આ નિયમ શરૂને લાગતો નથી.^૨

(આ) કોઈ પણ પુરુષ જો સપિંડ હોય એવી કન્યા સાથે લગ્ન કરી શકે નહીં.

લગ્નથી થતા સગપણથી, લગ્નનો બાધ આવતો નથી. દાખલા તરીકે પોતાની સ્વ. પત્નિની બહેન સાથે લગ્ન થઈ શકે; તેમજ પોતાની સાળીની બેકરી માથે પણ પરણી શકાય.^૩ વ્યવહારમા પોતાની સાળીની બેકરી સાથે લગ્ન થઈ શકતાં નથી. આ સંબંધમાં શક્ત મદ્રાસ હાઇકોર્ટનો કેસ હો છે, પણ મુંબાઈ હાઇકોર્ટનો નથી. ધારવા પ્રમાણે મુંબાઈ હાઇકોર્ટ મદ્રાસ બેંચે સંમત થશે નહીં. સાળીની બેકરી તે બાણેજ થઈ. તેની સાથે લગ્ન મંજૂર નહીં.

(૧) ૪૬ Bom તજા બાઈ ગુલાબ વિ. અવલુલાલ. (૨) ૪૧ I. A. ૨૬૦-૩૯૯, ૩૧૧. સમચંદ્ર વિ. ચિનાયક. ૪૭ Cal ૩૮૪ (૩) ૨૦ Mad. ૨૮૩-૪૩ Mad ૮૩૦.

સગોત્ર કેને કહેવાય? - જે માણસ સગોત્ર ક્યાગે કહેવાય કે
જ્યારે તે બન્ને એકજ ઋષીથી પુરુષ લાઇનમાં
સગોત્ર ઉતરી આવેલા હોય અને બન્નેનું ગોત્ર
એકજ ઋષીથી ઓળખાતું હોય

સમાન પ્રવર ? - બન્નેના મૂળ ગોત્રના ઉત્પાદકના ત્રણ વા
વાઓથી પુરુષ લાઇનમાં ઉતરી આવેલા હોય

સમાન પ્રવર તે બધા સમાન પ્રવર કહેવાય છે

(૨૯) લગ્ન-વિધિ વિષે કહેવાતું રહે છે લગ્ન-મંથી યથાવિધિ
તથા કાપદાપુર સગવડો માટે જે વિધિની ખાસ આનંદપ્રકાર ગણે
છે 'બ્રહ્મ' અને 'અસુર' બન્ને જાતના
લગ્ન ક્યાં બંધન લગ્નમાં જે વિધિ યરી જોઈએ (અ) અગ્નિની
કર્તા થયું ગણાય માનિધ્યમાં પ્રતિષ્ઠા અને (આ) સપ્તપદી
આ વિધિ કુટુંબ વખતે સાત મગજંગા

ફગાય છે જ્યારે સાતમો દેરો ફગાય ત્યારે લગ્ન પુર થાય છે ^૧ જ્યાં
સુધી સાતમો દેરો ન ફગાયો હોય ત્યાં સુધી વિવાદ તુરં મોકે છે
કેટલીક જાતિમાં તો કહેવત છે કે " તોગણે આવેને વગ પાછો
જાય " તેનું કારણ એ હોય જોઈએ કે શાસ્ત્ર પ્રમાણે જ્યાં સુધી
સાતમો દેરો પુરો ન થાય ત્યાં સુધી લગ્ન સમાપ્ત થતું નથી, અને
ત્યાં સુધી વિવાહ તોડી મકાય ' પણ જો કોઈ જાતિમાં ખાસ
રીવાજ હોય તો કિય કહેલી વીધી ન થઈ

વિવાહલગ્નમંથી હોય તો પણ લગ્ન બંધનકારક ગણાય છે ^૨

થતી તુકશાની વિધવાઓના પુનર્લગ્ન માટે શાસ્ત્રોએ કોઈ
વીધિ નિમાણ કરી નથી તેને માટે જુઓ

વિધવા પુનર્લગ્નનો કાયદો પેગ ૧૮ મા જણાવ્યું છે કે વિવાહ

(૧) ૩ Bom ૪૩૩-૪૩૮ સુનીલાવ વિ સુરજરામ ૩૨ Ma
૫૧૨ 12 Cal ૧૪૦ (૨) 5 Cal ૬૬૨ 10 Cal ૧૩૮, d1
Bang ૧૨૯

થાય છે તે તોડી શકાય છે. જો કોઈ પણ અયોગ્ય કારણસર વિવાહ તોડવામાં આવે તો, અને લગ્નના વચનભંગ માટે નુકસાનીનો દાવો માગવામાં આવે તો અને કોર્ટને યોગ્ય કારણ લાગે તો નુકસાનીની રકમ અપાવે છે. પણ જેમ વિલાયતમાં મોટી રકમો નુકસાનીમાં અપાય છે તેમ હિંદુઓમાં અપાતી નથી. કારણ એકજ છે કે, હિંદુઓમાં વિવાહ તૂટી શકે છે, આવા દાવામાં છૂતવા માટે વાદીએ ખાસ નુકસાની બતાવવી પડે છે. જો વિવાહના વચન પ્રમાણે લગ્ન કગવી આપો એવી દાદ માગે, તો કોર્ટ અપાવે નહીં- ધણું તો નુકસાની તરીકે કંઈક રકમ અપાવે.^૧

વિવાહલગ્નના જો દાવાની દરમ્યાનમાં વાદી-વર મરણ પામે નુકસાનીના દાવા તો તેના વારસો શક્ત વિવાહ દરમ્યાન જે દરમ્યાનવાદી-વરનું ખર્ચ થયું હોય તેજ મેળવી શકે, નુકસાન મરણ થાય તો ? નીની રકમ મેળવી શકે નહીં.^૨

(૩૦) એક વાર જો એમ સાબીત થયું કે વસ્તુતઃ લગ્ન થયું હતું, તો પછી કોર્ટ એમ પ્રાથમિક માને કે લગ્ન વિધિપુરઃસર થયું હતું અને બરોબર હતું.^૩ આ પ્રાથમિક માન્યતાની વિરુદ્ધ પ્રતિપાદન કમ્બુ હોય તો તે કરી શકે પણ પુગવાનો બોલે તેને શીર રહે છે.

(૩૧) હજી હમણા સુધી જો કોઈને જ્ઞાતિ બહાર લગ્ન કમ્બુ

હોય તો સીવીલ મેરેજ એક્ટ પ્રમાણે તેમને 'રિપેશીઅલ મેરેજ' લગ્ન કર્યું પડતું હતું. હવે નવો કાયદો થયો

જ એક્ટ છે કે જેથી પોતે પોતાના ધર્મમાં રહીને

જ્ઞાતિબહાર લગ્ન કરી શકે છે. આ કાયદાને

(૧) 21 Bom 23 પુરસોત્તમદાસનો કેસ 16 Bom 673 રામત ટ કેસ 41 Bom 139 જેઠીસનદાસ વિ રજુછાડદાસ. 39 Bom 682 ખિમજી વિ નરસિં. (૨) 44 Bom 446 બાલુબાઈ વિ. નાનાભાઈ. (૩) 13 M I A. 141-158 22 Bom 277 38 Cal 700. 22 Bom. 309. 38 I. A. 122.

સ્પેશીઅલ મેરેજ એક્ટ કહે છે. (Special Marriage Act of 1872 as amended by Act 30 of 1923). હિંદુ-બૌદ્ધ-શીખ તથા જૈનો એ કાયદાનો લાભ લઈ શકે છે. “ હું કોઈ પણ ધર્મ પાળતો નથી ” એવા જુઠ્ઠા સોગંદ લેવા પડતા નથી. રક્ત ગોર-અથવા આચાર્યને બદલે તથા અગ્નિની સાનિધ્યને બદલે, રજીસ્ટ્રારની (પછી તે પારસી-મુસલમાન કે તેથી વારસાઈ હક. ગમે તે હોય) રખત્ લગ્ન નોંધાવવા પડે છે! જો આ લગ્ન કરનાર અવિભક્ત કુટુંબનો પુરુષ હોય તો, સ્ત્રી તે વિભક્ત થાય છે. વળી આ કાયદાથી એ પણ કાયદો થાય કે જે વારસાઈ કાયદો એને લાગુ પડતો હોય તે કાયમ રહે છે-જેને ‘ કાસ્ટ ડીસએબીલીટી તેથી ઉભો થતો રીમુવલ એક્ટ, ’ લાગુ પડતો હોય તેને દત્તકનો સવાલ. આવા પુરુષને-તેની મીલકતને-અને એ લગ્નથી થતાં સંતાનોને ‘ ધી ઇન્ડિઅન સક્સેશન એક્ટ ’ લાગુ પડે છે. આવા પુરુષને દત્તકનો હક રહેતો નથી, પરંતુ તેનો પિતા (જો બીજો છોકરો ન હોય તો) દત્તક લઈ શકે.

(૩૨) જ્યાં સુધી કુટુંબ એકત્ર અને અવિભક્ત હોય ત્યાં સુધી, દરેક છોકરા તથા છોકરીનું લગ્નનું લગ્ન-ખર્ચ કોણ વ્યાજબી અને સંભવિત ખર્ચ કુટુંબની મીલકતમાંથી અપાય છે.^૧ છોકરીઓમાં, અવિભક્ત કુટુંબના પુરુષવર્ગની છોકરીઓનો સમાવેશ થાય છે. છોકરીની છોકરીઓ તેમના કુટુંબમાં ગણાય.

(૧) (1907) 32 Bom. 81 સુદરબાઈ. (1910) 32 All. 575. (14, 4) 37 Mad 273 (Full Bench.) (1922) 1 Patna 266. 23 Mad 512. 26 Mad 497. 35 Mad 728. 38 Mad 556.

જ્યારે છોકરી પૂછે છે ત્યારે તે તેના પિતાના કુટુંબની ગણતરી
અંધ યાય

(૧) હિંદુ-કાયદામાં છુટાછેડા જેવું જેનું નહીં. લગ્ન તે
જાંદગી પર્યંતનું લગ્ન-તે કરાર નહીં. જે
હિંદુ લગ્નમાં છુટા- કેટલીક (૨૬) જાતિમાં રીવાજ છે-નાત-
છેડા ? મનો-તે મુજબ છુટાછેડા થઈ શકે પણ
હવે જાતિમાં એવો રીવાજ નથી.

ધર્મ-ફર અથવા જાતિ-ફર થવાથી લગ્નનો અંત આવતો
નથી. એમ થાય તેમ છતાં પણ લગ્ન-અંતથી તો ચાલુ રહેજ; તેજ
પ્રમાણે જે પતિ અથવા પત્ની પરબી અથવા પરપુરુષ સાથે
સંબોગ કરે તો પણ લગ્ન-અંતથી કાયમ રહે છે. એટલું જ નહીં
પણ જે પત્ની પોતાના પતિને ત્યજી નાવકશ્ચીનો ધણો લઈ એમે
તોપણ લગ્ન-અંતથી તૂટી શકતી નથી.^૨

ધર્મ-ફર માટે સગારે એક કાયદો કરી આપ્યો છે. (Act

31 of 1866) તેનાથી જે વટલેલ પુરુષ

નાતરોડ અથવા સ્ત્રી કોર્ટમાં છુટાછેડા માટે અગ્રજ

કરે તો કોર્ટ અપાવે અને તે માણસ પછી

ફરી પગછી શકે * નાતગને માટે પણ મુંબાઈની હાઈકોર્ટ એમ
કરાચી છે જો કોઈ સ્ત્રી પોતાની મરજી પડે ત્યારે પતિને ત્યજી
દ્વિતીય લગ્ન કરે તો તેની જાતિમાં રીવાજ હોય તો પણ તે ખેદ
છે. કાગલ તે નૌતક ધર્મની, વિરહ ગણાય. પતિ-પત્ની બન્નેની
મરજીથી છુટા પડે અને એમની જાતિના રીવાજ મુજબ દ્વિતીય

(૧) 3 Cal. 305 કુદોની વિ એવીરામ. 17 Mad 179. (૨) 1
Bomb. 330, 9 Mad 466 18 Cal. 261 રામકુમારીનો કેસ. 23
Mad 171 29 All 4 નારાયણ વિ. ત્રીપાઠ (૩) 18 Cal. 252.
ગોવર્ધન વિ જસોદા

સગન કરે તોપણ તે ખોટું. કારણ તેજ^૧. મદ્રાસ હાઇકોર્ટના વિચાર પ્રમાણે સમતિથી છુટા પડ્યા હોય તો વાધો નહીં^૨ તેમજ પહેલેથી દરાવ હોય કે અમુક અમુક રકમ ચાતિને અથવા ચાતિના પંચને અથવા પતિ-કે પત્નીને આપે તો સગનમાંથી છુટા થવું, તો તેવો કગર લોકલિત ત્રિરદ્ધ ગણી, સગનના છુટાછેડા અપાતા નથી.^૩

(૩૪) પત્નીએ પતિને સાજા જઈને ગ્રહેવું જોઈએ. જો એ જો વચ્ચે એવો કગર હોય કે અમુક સ્થિતિમાં
સગન હુકમ જો જુદા ગદી શકે તો તે કગર ખોટો ગણાય છે. જો પત્નીનો કબજો મેળવવા દાવો કર્યો

હોય તો, તે કગર બચાવમાં ચાલે નહીં^૪ પતિએ પણ પત્ની સાથે ગ્રહેવું જોઈએ, અને તેનું ભરખુપોપણ કગરુ જોઈએ

(૩૫) હિંદુ-કાયદા મુજબ પતિ તે પત્નીનો હકદાર વાલી છે અને તેની ઉમ્મર ગમે તેટલી નાન હોય, પણ

હિંદુ પત્નીનો ધણી પોતાની પાસે ગખી શકે છે, પગંતુ વાલી કોણ? જો તેવો રીવાજ હોય કે ઉમર લાયક થાય ત્યારે છોકરીને સાસરે મોકલવી, તો ધણી

તેનો કબજો મેળવી શકે નહીં^૫. આ સંબંધમાં હમણાજ એક કેસ મુંબાઈ હાઇકોર્ટમાં હતો. કોર્ટ (અપીલ કોર્ટ) એવો અભિપ્રાય દર્શાવ્યો હતો કે, કૌભારે પિતા પાળે, અને સગન થયા પછી પતિ સંભાળે^૬ પગંતુ આપણા વ્યવહારમાં તો એમજ ચાલે છે કે બાળ-

(૧) 2 Bom 110 નારાયણ વિ. લલી 10 Bom II 0 381 હેમકાર (૨) 17 Mad 479. (૩) 39 Bom 538 દરાવ વિ બાઈ ગાડી 19 Bom L.R. 56 બાઈ ગંગાનો કેસ (૪) 11 Beng L. R 129 સીતારામ વિ અટરી 28 Cal 751 ઈલાયર વિ. બસંત. (૫) 17 Cal 298 24 Mad 255 (૬) 28 Bom L II 143 & 148 નવનીતલાલ વિ પુરુષોત્તમ.

હાન થાય પણ જ્યાં સુધી કન્યાને ઋતુ-પ્રાપ્તિ થાય નહીં અને ઉભરદાયક થાય નહીં, ત્યાં સુધી સાસરે મોકલવામાં આવતી નથી. પતિના અવસાન પછી, વિધવાનું વાલીપણું—જે તે સગીર હોય તે—સ્વ. પતિના સગાઓમાં રહે છે.^૧

(૩૬) પતિ-પત્નીના કબજા ભાટે, અથવા પત્ની પતિની સાથે રહેવા દાવો માંડી શકે છે. નીચે જણાવેલી

પતિ-પત્નીનો ફરીઆદો જે પતિ સામે હોય તે તે જીતી કબજો મેળવવા દાદ શકે નહીં. (૧) પતિને કોઈ અગાધ બાધિ હોય—સીધીલીસ—પત-વિ.^૨ (૨) ધરમાં રખાત રાખી^૩ હોય. (૩) પત્નીને માર મારતો હોય અથવા ખીજ રીતે તેણીના શરીરની સહીસલામતી ન રહેતી હોય (૪) અથવા ખીજો ધર્મ સ્વીકાર્યો હોય—આ ચાર કીસ્સામાં તે પતિને દાદ મળે નહીં; પરંતુ ખીજ નીચે જણાવેલા કીસ્સામાં કોર્ટ વસ્તુ-સ્થિતિ ધ્યાનમાં લે, અને પત્નીને હિતકારી હોય એમ ઠરાવે:—(૧) ખીજ પત્ની કરી હોય.^૪ (૨) પતિ પોતાનો પત્ની પ્રત્યે બેવફા હોય.^૫ (૩) પત્ની સગીર હોય.^૬ આ ત્રણ બાબતમાં કોર્ટે બહુ બારીકાઈથી વિચાર કરવાનો છે. જે એમ હાજે કે પત્નીના હિતમાં તેના ધણી સાથે રહેવાનો હુકમ કરવો જોઈએ વોળ કરવાનો છે. નહીં તે ધણીનો દાવો ખર્ચ સાથે કહાડી નાંખવો જોઈએ.

(૧) 16 Cal 584 જુનિસ વિ બનચારીલાલ. (૨) 5 Bom. H. C. A. C. 209. (૩) 34 Cal. 971. (૪) 8 All 78 વેગી વિ. રોનારામજી (૫) Bom. L. R. 187. મોલીલાલ વિ. બાઇ ચંચળ (૬) 13 All 126. બીલા વિ દોસીનીઆ. (૭) 28 Cal. 37 મુરજ વિ ઠલીમન્ડા 10 Bom 301 દાદાજી વિ રૂમણી.

[૩]

અવિભક્ત અને એકત્ર કુટુંબ.

(૧) એકત્ર કુટુંબ કેવી સ્થિતિમાં બધાયું તે જાણવા બધાને જાણાસા રહે છે. આઘ પુરુષના એકત્ર કુટુંબની વખતમાં, પુરુષની સ્થિતિ બહુ વિચિત્ર હોવાના કેમ હતી. તેમને કુદરતી પણ જગલી સંજોગોને દૃષ્ટિથી ? સ્વાધીન થવું પડતું હતું, એટલુંજ નહીં પણ તે વખતના ગ્રહેવાસીઓની જગલી અને અમાનુષી વૃત્તિઓની પણ સામે થવું પડતું હતું. આ સંજોગોમાં સ્ત્રીઓની તથા બાળકોની સ્થિતિ બહુ ખરાબ હતી. તેઓ કોઈપણ રીતે પોતાની સમાજ લઈ શકે એમ નહોતા. આ સંજોગોમાં, તે કુટુંબના સૌથી મોટા મરદ પર આધાર રાખવો પડતો હતો, અને તેવો મરદ ધણી બંને પિતાજ હોય તેની ગણના

સર્વોપરીમા યત્રા માડી, અને એ પ્રણાલિકા પડી, તે પ્રમાણે પિતા, તેના બાળકો તથા તેના ઘરમા રહેતા સધળા સ્ત્રી-પુરુષોનો એક જુમળો ગણાય માડ્યો. એ જુમળો તે એકત્ર કુટુંબ સ્ત્રીઓ, બાળકો અને તેના આશ્રય નીચે રહેતા બીજા માણસો પોતાનો બચાવ કરી શકે નહીં-તે વખતના સંજોગો તેના હતા-તેથી ' પિતા ' બધાનો બચાવ કરે, અને તેના બદલામાં સ્ત્રી તથા બાળકો અને બીજા તેના આશ્રિતો તેની નોકરી કરે. જે કંઈ મીલકત હોય તે પિતાનીજ ગણાય એટલુંજ નહીં પણ તે બધા 'પિતા'નીજ મીલકત ગણાય !

(૨) આ સ્થિતિ ઘણો વખત ચાલી, અને જે સમયમાં સ્મૃતિ લખાઈ, તે સમયમા આવીજ સ્થિતિ હતી. તેથીજ મનુ મહાગણ લખે છે કે “ પત્ની, પુત્ર અને ગુલામને ક્રોધ પણ જાતની મીલકત હોઈ શકે નહીં-તેઓ જે પણ કાંઈ મેળવે, તે જેમના તેઓ હોય તેમની થાય. ” ઘણા વખત પછી પણ આ પ્રણાલિકાનો બંગ થયો નહીં. મિતાક્ષરામા એક સ્મૃતિનો ઉદ્દેશ્ય કરતી વખતે નીચે પ્રમાણે જણાવ્યું છે. “ શિક્ષક અને શિષ્ય વચ્ચે, પતિ અને પત્ની વચ્ચે, પિતા અને પુત્ર વચ્ચે અને માલીક અને ગુલામ વચ્ચે, જ્યારે તકરાર થાય, ત્યારે તે તકરાર દોઢમાં સંભળાય નહીં. ” આ પ્રમાણે કુટુંબના પિતાને નિર્બંધ અને સ્વતંત્ર હક હતા.

(૩) આ સમય પછીના સમયમા પિતાને એવા સ્વતંત્ર માલીકી હકને બદલે કુટુંબના પ્રતિનિધિ (representative) ના હક મળ્યા. આ સમયથી એકત્ર કુટુંબ થયું. પહેલાંના વખતમા રોમમા પણ આવીજ સ્થિતિ હતી રોમને લેા પ્રમાણે પણ

કુટુંબના પિતાને પણ એવા અને એટલાજ હક હતા ^૧ આ ભાવના રોમમાં જલદી વૃદ્ધિ, પણ આ દેશમાં આ ભાવનાને ધર્મ જોડે

યુવવામાં આવેલી હોવાથી, એકત્ર કુટુંબ એકત્ર કુટુંબના નષ્ટ થયું નહીં દુઃખમાં અસારે એકત્ર વડીલના હક કુટુંબના વડીલના હક આ છે—સગીર બાળ

કોનો તે વાલી છે, તેમજ કુટુંબની મીલકતનો પણ વાલી છે, તે બધાના ભણ-પોષણની વ્યવસ્થા કરે છે, તેમના લગ્નની યોજના કરે છે, અને દત્તક પુત્ર લે તથા આપે ^૨ કૌટુંબિક મીલકતની તે સર્વ વ્યવસ્થા કરી શકે છે, તેવી મીલકત માટે દાવાઓ લડી શકે છે, અને કૌટુંબિક જરૂરીઆતો માટે રેવું કરી શકે છે, તથા મીલકત વેચી શકે છે

(૪) પહેલાના વખતમાં એકત્ર કુટુંબમાં બીજા ધણા

માણસોનો સમાવેશ થતો હતો, પરંતુ હાલ

એકત્ર કુટુંબની એકત્ર કુટુંબ એટલે તે કુટુંબમાં જન્મેલા ધરના

મનુષ્યો, પરણેલી સ્ત્રીઓ અને દત્તવિધા

નથી ગણાએલા પુત્રો—બપારે પુત્રી પગલે

ત્યારે તે જન્મ-કુટુંબમાંથી નીકળી, જે કુટુંબમાં પગલે તેમાં દાખલ થાય છે—તેના પતિના કુટુંબમાં ગણાય છે ^૨ તેમ પ્રમાણે દત્ત વિધાનથી અપાએલા પુત્ર જે કુટુંબમાં દત્તક અપાયે હોય તેમાં દાખલ થાય છે, અને તેના મૂળ કુટુંબમાંથી કમી થાય છે હોઈ સમાજમાં એકત્ર કુટુંબ એ સ્વાભાવિક અને સવસાધાગ્ય મિથિતિ છે. તેઓ મીલકતમાં—વ્યવહારમાં—ખાત્રેપીત્રે—અને ધર્મમાં એકત્ર હોય ^૩ જો તેઓ શક્ત ખાત્રેપીત્રે—અને ધર્મપૂજામાં જુદા થાય

(1) Maine's Ancient Hindu Law P 141 (2) (1881)

1b Cal 42 616 કાર્તિકચંદ્ર વિ શાસ્ત્રી (3) (1876)

1 Mad 69, 81 (P C) રધુનંદ વિ જજશિર

તો તેથી એકત્ર કુટુંબ વિભક્ત થયું મણાણું નથી; પણ જો તેઓ
મીલકતમા જુદા પડે તો તે કુટુંબ વિભક્ત થયું મણાય છે.^૧

(૫) અંગ્રેજોમા જોને “જોઇન્ટ ટેનન્સી” કહે છે

તેને સમજવાનો યત્ન કરી, આપણા એકત્ર

જોઇન્ટ ટેનન્સી કુટુંબમા ને એમા શો ફેર છે, તે સમ-
જ્ઞને એકત્ર કુટુંબ જવા યત્ન કરીશું. અંગ્રેજોને એકત્ર કુટું-
બની ભાવના ધણીજ દુર્બલ અને અગમ્ય
સાગી, તેથી તે સમજવા માટે તેઓમા પ્રવર્તેલી ‘જોઇન્ટ-ટેનન્સી’
જોડે સરખાવી, સમજવા યત્ન કરવા લાગ્યા. પણ તે સરખામણી
ચોખ્ખી નથી. જોઇન્ટ ટેનન્સી અને એકત્ર કુટુંબના યોગ્ય ગુણો
એકજ છે પણ સિદ્ધાંતમાંજ ફેર છે. જોઇન્ટ ટેનન્સી, ખતથી અ-
થવા વીલથી (વસીઅતનામાથી) થઈ શકે છે. જ્યારે એકત્ર
કુટુંબ તો ફક્ત જન્મથી તથા લગ્ન સંબંધથીજ થઈ શકે. જોઇન્ટ
ટેનન્સીમાં સર્વ મીલકત ઉપર સરખો ભાગ છે તથા તે ભાગ કાયમ
છે. જ્યારે એકત્ર કુટુંબમા તો તેનાથી ઉલટુંજ છે. તેમાં તો
જન્મ-હતવિધાન-મૃત્યુ તથા વૈરાગ્યથી ફેરકના ભાગમા ફેરફાર થવા
જ કરે છે. જોઇન્ટ ટેનન્સી તો બે અભણા પુરુષો વચ્ચે થઈ
શકે, જ્યારે એકત્ર કુટુંબ તો ઉપર દર્શાવ્યું તેમ ફક્ત જન્મ, લગ્ન
અને હતવિધાનથીજ થઈ શકે છે. તેથી જો બે ભાવનાની સરખા-
મણી કોઈ પણ રીતે ચોખ્ખી નથી, પણ તેમ કરવાથી ઘણી સમજ-
ફેર થાય છે. જોઇન્ટ ટેનન્સીમા સ્ત્રી તથા બાળકોને બરણ ચોપણ
વગેરેનો કાંઈ હક નથી, જ્યારે એકત્ર કુટુંબમાં તે જન્મસિદ્ધ હક
છે. એકત્ર કુટુંબને ઘણી વાર એક સંસ્થા (Corporation)
તરીકે માનવામા આવે છે તે પણ ભૂલભરેલું છે. એકત્ર કુટુંબ

કાયમનું છે તે અર્થમાં સસ્થા ગણાય, બીજી રીતે નહીં^૧ સસ્થા કાયદાથી થાય છે, તેમ એકત્ર કુટુંબનું ચતુ નથી પણ હોંદુ કાયદાથીજ બનેલું છે^૨ એકત્ર કુટુંબનો સભ્ય નોનીશ આપી જુદા થઈ શકે છે, તેમ સસ્થાનો સભ્ય થઈ શકતો નથી

(૬) ઘણી વાર કુટુંબના વડીલને દ્રુતી તરીકે કહેવામાં આવે છે, પણ વાસ્તવિક રીતે તેમ નથી^૩ દર્તા અને દ્રુતી પ્રીવી કાઉન્સીલના એક કેસમાં જજમેન્ટ આપતી વખતે લોર્ડ લીન્ડસેએ એમ પણ કહ્યું છે કે એકત્ર કુટુંબના વડીલને-એટલે જ્ઞાતિ-એકત્ર કુટુંબના એજન્ટ ગણી શકાય નહીં તેઓને એજન્ટનો અથવા બાગીદારોનો કાયદો લાગુ પડતો નથી સાધારણ રીતે તે દ્રુતી જેવો છે

(૭) સાધારણ ભાષામાં જે એકત્ર કુટુંબ કહેવાય છે, તે કાયદાની દૃષ્ટિએ થોડું જુદું છે આ પુત્ર અને કૌટુંબિક એકત્ર કુટુંબમાં તો એકત્ર કૌટુંબિક મીલકત મીલકત જોઈએ, અને તેવી મીલકત પત્નિ, તેજ કુટુંબમાં જન્મેલો અથવા દત્તક છોકરો હોવો જોઈએ અહીં પુત્ર એટલે પુત્ર-પૌત્ર-અને પ્રપૌત્ર ગર્ભમાં પણ જે પુત્ર હોય તે હયાત ગણાય છે આ પરિસ્થિતિ આગળ બરોબર સમજાવીશું

(૧) (1904) 28 Mad ૨44-845 સોક્નહા વિ ગોકસ (૨) (1901) 25 Mad 149-54 57 સુદર વિ નરશી (૩) (1902) 26 Mad 541-53 (p ૦) અન્નામ્બી વિ પુરગસા (39) All 437-47-48 (p ૦) શાહુરામ વિ જુપસીંગ

(૮) એકન કૌટુંબિક મીલકત (ancestral property) કોને કહેવાય તે પહેલાં મનજ-
એકત્ર કૌટુંબિક વાને યત્ન કરવો જોઈએ આવી કૌટુંબિક
મીલકતનો અર્થ મીલકતના અર્થ માટે સ્ત્રીઓએ ખામ ધ્યાન
આપવું જોઈએ છે તેની તથા જાત-મીલ-
કતના અર્થની ખમ નહીં હોવાથી ધણી અજ્ઞાન સ્ત્રીઓ દેગન
થાય છે જે પુરુષ પોતાના પિતા, દાદા અને દાદાના પિતા પા-
સેથી જે મીલકત મેળવે છે તે કૌટુંબિક મીલકત ગણાય છે.^૧ અને
આવી કૌટુંબિક મીલકતમા તે પુરુષના પુત્ર-પૌત્ર અને પ્રપૌત્રને
જન્મથીજ હક હોય છે જ્યાંથી તે પુત્ર-પૌત્ર અથવા પ્રપૌત્ર ગ-
ર્ભમા ગ્લો ત્યાંથીજ તેના હક શરૂ થાય છે.^૨ તેમજ આવી મીલક-
તની મદદથી જે મીલકત મનજવામા આવે તે પણ કૌટુંબિક
મીલકત ગણાય છે આવી મીલકત તે પુત્રને વાગસાઈ હતી મ-
ળેલી હોવી જોઈએ. પુત્ર એટલે પુત્ર-પૌત્ર અને પ્રપૌત્રજ સમગ્રપુ-
લીની રૂએ અથવા બક્ષીસ તરીકે મળેલ હોય તો તે કૌટુંબિક
મીલકત ગણાતી નથી-પણ સ્વતંત્ર (રીતે મેળવેલી) ગણાય છે^૩
અને તેથી મીલકતમા તેવી રીતે મેળવનારના પુત્રને જન્મથી હક
મળતો નથી આ પ્રમાણે એકજ પ્રસંગ પામે ત્યારે રીતે મળેલી
મીલકત હોય પુત્ર તરીકે વાગમા, બક્ષીસ તરીકે અથવા વીધની
રૂએ આપણે જોયું તેમ પુત્ર તરીકે વારમા મળેલું હોય તો
કૌટુંબિક ગણાય, બીજી જે રીતે હોય તો સ્વતંત્ર ગણાય પરંતુ

(૧) ૩૫ Cal 1179 (p ૦) અવરસોજ વિ કાકુરસોજ 28 Mad
૩83 (p ૦) વેક્ટનો કેસ (1917) Pat ૩56 જીઆનવી વિ
ગમાધર (૨) 12 Bom 105 દેમત વિ જીમાચાર્ય 8 Mad 89
મોનાક્ષી વીરાયા (૩) 10 Bom ૩૨૩ 51 78 જમસોદનદાસ વિ.
મગદાસ

જે વારસામાં મળેલી મીલકત પણ કોઈ સ્ત્રીને અથવા સ્ત્રીની મળે તો તે મીલકતની જાતમાં ફેર પડે છે. દાખલા તરીકે—કોઈ પણ પુત્ર ન હોય અને પુત્રીને જે મીલકત મળે તો તે કૌટુંબિક નહીં. તેમજ જે કોઈ સ્ત્રીની મીલકત કોઈને વારસામાં મળે તો તે પણ કૌટુંબિક નહીં. તેજ પ્રમાણે જે કાકાની અથવા પિતા-ઘની અથવા ભાઈની મીલકત મળે તો તે પણ કૌટુંબિક નહીં. આ વસ્તુસ્થિતિ પણ સ્ત્રીઓએ ધ્યાનમાં રાખવી જોવી છે. તેજ પ્રમાણે જે દોહીત તરીકે અર્થાત માતાના બાપ તરફથી મળે તો તે કૌટુંબિક ગણાય નહીં. આ પ્રમાણે જે જાતની મીલકત થઈ. સંસ્કૃત લેખકો તેને અપ્રતિબંધ અને સપ્રતિ-
બંધ તરીકે ઓળખાવે છે. અપ્રતિબંધ

અપ્રતિબંધ અને એટલે પુત્રને જન્મથીજ તે મીલકતમાં હક સપ્રતિબંધ મીલકત. મળે છે, જ્યારે સનાતનબંધમાં તેવો હક પુત્રને મળતો નથી. અપ્રતિબંધ મીલકતમાં, મીલકતદારના હક બહુ યોડા છે, અને સપ્રતિબંધમાં સ્વતંત્ર હક છે. અપ્રતિબંધ એટલે કૌટુંબિક મીલકતમાં પુત્રની વીધવાને બરણ-પોષણનો હક રહે છે, જ્યારે સપ્રતિબંધમાં તેમ નથી. દાખલા તરીકે—એક મીલકતદારને જે પુત્રો છે. તેની પાસે સપ્રતિબંધ એટલે સ્વતંત્ર મીલકત છે. એ બન્ને પુત્રોને પત્ની છે. તેમાંથી એક પુત્ર મૃત્યુ પામે છે. ત્યાર પછી મીલકતદાર પિતા મરણ પામે છે. હવે જે તે પુત્રની વીધવા તેના સસરાની મીલકતમાંથી બરણ-પોષણ માગે તો મળે નહીં, કારણ મરનાર પુત્ર પરત્વે તે મીલ-કત સ્વતંત્ર હતી, તેથી તેના જન્મથી હક લાગે નહીં, અને તેની વીધવાને તેના કરતાં વધુ હક મળે નહીં.^૧ પરંતુ જે ઉપરના દાખ-

લામા તે અગ્રતિથિએ અર્થાત કૌટુંબિક મીલકત હોત, તો તેમા મરનાર પુત્રનો જન્મથી હક હોય, અને તેથી તે બળુ-પોપણુ તે મીલકતમાથી માગી શકત ૧

(૯) કૌટુંબિક મીલકતની મદદથી જે બીજી મીલકત મેળવવામા આવે, અને તેને લીધે મૂળ મીલકતમા કૌટુંબિક મદદથી વધારો થાય તો તે બધી કૌટુંબિક મીલ-મેળવેલી બીજી કતજ ગણાય છે ૨ આ બધી મીલકતમા મીલકત પુત્રનો હક તેના જન્મથી લાગે છે પુત્રના જન્મ પહેલા કે પછી મીલકતમા એવી રીતે વધારો થયો હોય તો તેથી પુત્રના જન્મ-હકમા ફેર પડતો નથી ૩ મૂળ કૌટુંબિક મીલકતની કેવી જાતની મદદ જોખમે તે એક પ્રીવી કાઉન્સીલ કેસમા ફરેલું છે. માધારણુ નામનીજ મદદ હોય તો તે મદદથી મીલકત વધારી એમ કહેવાય નહીં, પણ સારી મદદ હોવી જોખમે ૪

(૧૦) કૌટુંબિક મીલકતની મદદથી વિધાબ્યાસ કર્યો હોય તો તેના ઉપર પણ વિચિત્ર અસર થાય કૌટુંબિક મીલકત છે. પિતા પુત્રને વિધાબ્યાસ કરાવવા અને વિધાબ્યાસ બધાએલો છે, એ નિયમે સર્વસાધારણુ વિધાબ્યાસ કરાવ્યો હોય તો આશે, ૫

(૧) 22 Cal. 410-415 રવીપ્રસાદ વિ ગુણવતી (૨) 17 A W N. 187 ગોર ચરણુલાલ વિ જદ્રીનારાયણુ.
(૩) 10 Bom 528 જનમોદનદાસ વિ મંગલદાસ (૪) 10 M I A. 490-505 રામપ્રસાદ વિ શીવચરણુ. (૫) 10 IV II 122 ધનપ્રભારી 15 Bom 32 કૃષ્ણાજી વિ મોરારી 1 Mad 252 (261) પોલીજનનો કેસ 6 Pat 229 (241)

પરંતુ જો ખાંસ ધધાનો અથવા ખાંસ વૈજ્ઞાનિક અભ્યાસ કેરાવ્યો હોય તો, અને જો તેવા વિદ્યાર્થીની મદદથી પુત્ર ધનપ્રાપ્તિ કરે તો તે ધન કૌટુંબિક મીલકત ગણાય છે. આ પ્રમાણે જો કોઈએ કૌટુંબિક મદદથી આઇ. સી. એસ. નો અભ્યાસ કર્યો હોય તો, તે આઇ. સી. એસ. ની કમાણી કૌટુંબિક મીલકત ગણાય, અને કૌટુંબિક મીલકતનો સ્થેચુદાર આઇ. સી. એસ. ની કમાણીમાંથી વચુક કરી શકે.^૧ પરંતુ મીતાક્સરા પ્રમાણે જો કોઈ ત્રાહીત પાસેથી મીલકત વેચાતી મેળવવામાં આવે તો તે કૌટુંબિક મીલકત ગણાતી નથી. જુઓ બલ્કાઈનો કેસ (14 W. R. 34)^૨

(૧૧) એકત્ર કુટુંબમાં કોઈ પણ સ્ત્રી સભ્ય થઈ શકે નહીં. તેથી મીલકતમાંથી તેનો ભરણપોષ-

એકત્ર કુટુંબમાં સ્ત્રી જુનો હક છે, અને તે પ્રમાણમાં તેનું સભ્ય થઈ શકે ? કૌટુંબિક મીલકતમાં હિત છે, પરંતુ તેથી તે તે કુટુંબની સભ્ય થઈ શકતી નથી.^૩

(૧૨) હવે આપણે એકત્ર કૌટુંબીક મીલકતની વ્યાખ્યા કરી શકીશું. નીચે જણાવેલી જાતની મીલ-

કૌટુંબીક મીલકત કયી એકત્ર કૌટુંબીક મીલકત બની તથા સભ્ય (Copor શકે છે: ૪
coener)ની વ્યાખ્યા.

હકમચ વિ. જમના (વજીવનો કેસ) 13 Bom. 534 (545)
અહમદસાહ વિ. હાસમસાહ. 13 Bom L. R. 133 (137) દારમ -
પ્રસાદ વિ. જમનાદાસ (૧) (1921) 48 I. A. p. 162=2 Lab.
p. 40. ગોકળચંદનો કેસ (I O. S.). (૨) (1903) 31 Cal.
476. પન્નાબીમી વિ. રાધાકિસન. (૩) (1866) 11 M. I. A.
75-89. એપુવીઅર વિ. રામાસુબા. (1903) 25 All. 407.
(p o) 30 I. A. 165. પરીખ વિ. ખલક.

(૧) એકત્ર કુટુંબના કોઇ પણ સભ્યે, પુત્ર તરીકે પોતાના પિતા-દાદા અને દાદાના પિતા પાસેથી વારસામાં મેળવેલી મીલકત.

(૨) કૌટુંબીક વડવાઇ મીલકતની મદદથી મેળવેલી મીલકત.^૧

(૩) એકત્ર કુટુંબના સભ્યોએ મેળવેલી મીલકત.^૨

(૪) એકત્ર વડવાઇ મીલકતની ગુચ્છી (partition) ની મદદથી મેળવેલી મીલકત.

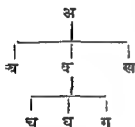
(૫) સ્વતંત્ર રીતે મેળવેલી પણ કૌટુંબીક મીલકતમાં મેળવેલી મીલકત.

આવી બધી મીલકત કૌટુંબીક ગણાય; અને આવી મીલકતમાં જોનો દકદિસો હોય તે કૌટુંબીક સભ્ય (coparcener) કહેવાય છે.

(૧૩) મીતાક્ષરાના (ગુજરાતમાં પ્રવર્તતા) કાયદા પ્રમાણે અવિભક્ત કુટુંબનું તત્વ તે માલીકીની અવિભક્ત કૌટુંબી- એકત્રતા. એવી મીલકતનું માલીકીપણું સર્વ ક હિત (undivided) સભ્યોમાં છે-એકમાં નહીં. બધા સુધી તેને Coparcenary કોઇ પણ સભ્ય એમાં કહી શકે નહીં કે તે interest) મીલકતમાં એનો અમુક ભાગ છે-અથવા તે મીલકતમાંની અમુક મીલકત એની છે, ત્યાંસુધી તેનું હિત વધવટ વાળું છે. બીજા સભ્યની મદદથી તેનું હિત વધે છે-અને કોઇના જન્મથી ઘટે છે.^૩ બ્યારે વહેંચણુ થાય, ત્યારેજ તેને કેટલો હિસ્સો છે તે કહી શકાય. અને તેથીજ એવા સભ્યના હિતને

(૧) 6 Bom. 225. લક્ષણ વિ જમના. 10 Bom. 11 (16) મહમદ વિ. હાદ. 10 Bom 528. જયપોદનદાસ વિ. મંજવદાસ.
(૨) 28 Bom. L R. page 637. દરિદાસ વિ. દેવકુંવરબાઈ (9 Bom 438, ચતુર્ભુજ વિ. ધરમસી. disapproved). (૩) 1901 25 Mad. 149-54-56. સુદક્ષિન વિ નરસિંહ.

“ અવિભક્ત એકત્ર કૌટુંબીક હિત ” (Joint & undivided coparcenary interest) કહેવામાં આવે છે દરેક સભ્યોમાં મીલકતના કબજાની તથા હિતની એકત્રતા છે, અને એકના મૃત્યુથી બીજાને વારસાઈ હકથી નહીં પણ હયાતી હકથી (survivorship) મીલકત મળે છે, એમ નીવી કાઉન્સીલે પણ કહ્યું છે.^૧ એક દાખલો લખએ

ધારો કે અ અને તેને બે પુત્રો ચ અને ક છે હવે એકત્ર કૌટુંબીક મીલકતમાં પિતા-પુત્રનો સગ્ગો હોય છે તેમ અ ન ક ના મળ્યા ભાગ પડે અને દરેકને ૨ મળે પણ જો જીવ થતા પહેલા, ચ જન્મે તો એનો ભાગ પણ અદા ગણાય અને દરેકને ૨ મળે તેમ ધારો કે કને બધું છોડ્યું છે તો ક ની સાથે ગ-ચ-ચ નો ક ના હિસ્સામાં મળ્યો

ભાગ છે.^૨ હવે આ દાખલામાં જો અ પામે કૌટુંબીક મીલકત ન હોય પણ અલગ રીતે મેળવેલી હોય, તો ચ-ક-સ નો જન્મહક નાગતો નથી અ તેવી સ્વતંત્ર મીલકતનો સ્વતંત્ર ઉપયોગ કરી શકે છે તેનું દાન કરી શકે છે-તેમજ વીલથી બીજાને આપી શકે છે.^૩ પરંતુ જો અ તેવો કાંઈ ઉપયોગ ન કરે અને ચ-ક-સ ને વારસાઈ હકથી મળે તો, તેમના હાથમાં તે એકત્ર ગણાય અને ગ-ચ-ચ નો જન્મહક લાગે.^૪

(૧) (1863) 9 M I A 543-615 હતામાં વિ શીવગગાના રામ (૨) Maynes Hindu Law 8 Edn at 210 (૩) 20 W R 189 રામનારાયણ વિ પરમહર્ષિ 9 Bom 433 (450)
ચતુર્થ વિ ધરમસી આ કેસના અંગે જુઓ 28 Bom L R.
637 હરિદાસ વિ દેવકુવરબાઈ

(૧૪) અત્યાર મુઘી આપણે એકત્ર કૌટુંબીક મીલકતની વાત કરી. હવે સ્વતંત્ર મીલકત કોને કહેવાય સ્વતંત્ર મીલકત તે તપાસીએ. નીચે જણાવેલા પ્રકારથી (Self-acquired મેળવેલી મિલકત સ્વતંત્ર ગણાય:— property).

(૧) પિતા-દાદા-અને દાદાના બાપ શિવાય બીજા કોઈ વડવા તરફથી વારસામાં મળેલી મીલકત (પિતા-દાદા અને દાદાના બાપ તરફથી વારસામાં મળેલી મીલકત કૌટુંબીક ગણાય છે. જુઓ પેશ ૧૨.)

(૨) તેજ પ્રમાણે બીજા કોઈ પિતૃર્થ તરફથી વારસામાં મળેલી મીલકત; અથવા કોઈ સ્ત્રીની મીલકત અથવા સ્ત્રીની મારફત મળેલી મીલકત.

(૩) બક્ષીસ (Gift) અથવા વીલની રૂએ મળેલી મીલકત.

(૪) એકત્ર મીલકતને નુકસાન પહોંચાડ્યા શિવાય મેળવેલી મીલકત.

(૫) એકત્ર કૌટુંબીક મીલકતની ખાસ મદદ શિવાય ખાસ મેળવેલી વૈજ્ઞાનીક અથવા ધંધાદારી (professional) વિદ્યાની મદદથી મેળવેલી મીલકત.

(૬) જે મીલકત ઉપર એકત્ર માલીફી હક ન ભોગવી શકાય એવી મીલકત.

નોંધ—જે એકત્ર મીલકત સ્વતંત્ર મીલકત જોડે એવી રીતે મેળવવામાં આવી હોય કે જેથી બન્ને જુદી ન પડી શકે તો, તેવી રીતે મેળવાયેલી મીલકત પ્રાયમીક સ્વતંત્ર ગણાય છે.

(૭) સરકાર તરફથી એકત્ર કુટુંબના કોઈ પણ સભ્યને આપવામાં આવેલી મીલકત (grants).^૧

(૧) (1863) 9 M. L. A. 543 કદામા વિ શીવજી ગાના રાજ. (1898) 21 All 5, 25 I. A. 195 મહંત વિ સીતારામ

(૮) એકત્ર કુટુંબની મીલકત, પણ એકત્ર કુટુંબમાંથી ગએલી, અને કોઈ સભ્યે તે એકત્ર કુટુંબની મીલકતની કોઈ પણ મદદ શિવાય પાછી મેળવેલી મીલકત.

(૯) સ્વતંત્ર મીલકત, અને તેમાંથી ખરીદેલી મીલકત.^૧

(૧૦) વહેંચણુમાં જે સભ્યને છોડેલો ન હોય તે સભ્યને ભાગે આવેલી મીલકત.

(૧૧) જે એકત્ર કુટુંબમાં એકજ સભ્ય હોય અર્થાત્ બીજા કોઈ હોય નહીં તેમજ બરણુ-પોષણના હકવાળી કોઈ વીધવા પણ ન હોય, તો તેના કુટુંબમાં તે સભ્યની તેવી મીલકત સ્વતંત્ર ગણાય.^૨

(૧૫) જ્યારથી બ્રીટીશ ન્યાયની અદાલતોની મારફત, આપણા

હીન્દુ-કાયદા ઉપર ચુકાદા અપાવા મંડાયા

બ્રીટીશ અને સ્વ-તંત્ર સંકુચિત ભાવના દૂર થઈ છે.

તંત્ર મીલકત. શરઆતમાં જે થોડી પણ મદદ એકત્ર

મીલકતમાંથી મળી હોય, તો તરતજ તેવી

રીતે મળેલી મીલકત એકત્ર ગણવામાં આવતી હતી.^૩ પણ જેમ

વખત જતો ગયો, તેમ આપણા શાસ્ત્રો અને ટીકાઓ ઉપર ઉદાર

ભાવનાઓ ચુકાતી ગઈ અને સંકુચિતપણું દૂર થયું.^૪ એકત્ર

(૧) (1890) 15 Bom. 32 કૃષ્ણાજી વિ. મોરો. (૨) (1917) 31 Bom. 373. 34 I. A. 107. જયુ વિ. માનકારબાઈ. (૩) 2. M. H. C. II 56. 7. M. H. C. R. p. 47. ૧ B. H. C. R. (A. C.) p. 1. (૪) 9 M. I. A. 96. નાના વિ. હરીપંથ 1 mad. 252 (P. C.) પુલીઅમનો ફેસ 29 All. 244 (P. C.) લાલ વિ. કનૈયાલાલ. 40 All. 159 (P. C) મુરજ વિ. સ્તનદાસ. 6 W. R. 71 10 W. R. 287. 20 W. R. 137. 7 C. W. N. 688. 10

કુટુંબની મીલકતની મદદથી આઈ. સી. એસ જેવી ખાસ પરીક્ષાનો અભ્યાસ કર્યો હોય, અને પછી આઈ. સી. એસની કમાણી કેવી કહેવાય તે સવાલ પ્રીવી કાઉન્સિલ પાસે આવી ગયો છે. અને તેમાં એમ દેરેલું છે તે કમાણી એકત્ર કૌટુંબીક મીલકત ગણવી.^૧ આ હગવમા પાછલા બધા કેસો ચર્ચવામા આવેલા છે.

(૧૬) કૌટુંબીક મીલકતને કોઈ પણ રીતે હેરાન કર્યા શિવાય જે મીલકત મેળવવામા આવે તે સ્વતંત્ર ગણાય.^૨ જો પુત્રે વિદ્યા હિતરાબો હોય અને વીમાના પ્રીમીઅમના પૈસા સ્વતંત્ર અને ખાનગી મીલકતમાથી આપ્યા હોય તો તે વીમાની પોલીસી ખાનગી ગણાય છે.^૩ જો કુટુંબમાથી કોઈ સભ્યને કુટુંબને શોભે એવી સર્વ સાધારણ વિદ્યા આપનામાં આવી હોય તો, અને તેવી વિદ્યાને પ્રતાપે જે કમાણી થાય તે સ્વતંત્ર ગણાય. પણ આઈ. સી. એસ. અથવા એવી ખાસ વૈજ્ઞાનીક (professional) વિદ્યાભ્યાસ કરાવનામા આવ્યો હોય અને એવી વૈજ્ઞાનીક વિદ્યાને પ્રતાપે જે કમાણી થાય તે કૌટુંબીક મીલકત ગણાય છે.^૪ તેવીજ

Mad 251 સુલયા વિ. સુરયા. 26 Mad. 389. મનવામ વિ. મામાક્ષી
 27 Mad 228. ટાટમપુડીનો કેસ 6 Bom. 225 લક્ષ્મણ વિ. જમના.
 10 Bom 528 જામોદન વિ મંગલદાસ. 24 Bom. 547 હુનમંદ
 વિ. હુબાઈ. 11 Bom. L R 66 છત્રીલદાસ વિ. રામદાસ 28 Bom
 L R. 637 હરિદાસ વિ. દેવકુંવરબાઈ (૧) 2 Lah. 51 (p c.)
 ગાળચંદ વિ. હામચંદ. 45 Cal. 666 (p c) ચેયારામ વિ.
 રેવાચંદ. (૨) (1903) 27 Mad. 228 ટાટમપુડીનો કેસ. 28 Mad
 3૮૯ રામકુંદર વિ. ગંગા. (૩) 29 Mad 121. રાજમ્મા વિ રામકુંદ.
 (૪) (1918) 45 I. A. 41-45 Cal 666. ચેયારામ વિ. રેવાચંદ
 (1831) 21 Knappp. 60. લક્ષ્મણ વિ. મુબાર 6 Bom. 225 લક્ષ્મણ

રીતે એકત્ર કુટુંબની મીલકત કોઈ પણ કારણસર ખોવાએલ અને કોઈ સભ્યે પોતાને ખરચે તે પાછી મેળવેલી હોય તો તે મીલકત સ્વતંત્ર ગણાય છે. આમાં પણ ભેદ છે. જો આવી રીતે પિતાએ પાછી મેળવી હોય તો તેની સ્વતંત્ર ગણાય. જો જંગમ મીલકત હોય અને બીજા સભ્યે મેળવી હોય તો સ્વતંત્ર ગણાય; પણ જો સ્થાવર હોય અને બીજા સભ્યે મેળવી હોય તો તેને ચતુર્થાંશજ સ્વતંત્ર તરીકે મને અને બીજા ત્રણ ભાગ બધા સભ્યો વચ્ચે સરખા ભાગે વહેંચી લેવામાં આવે.^૧ સ્વતંત્ર મીલકતની મદદથી જો મીલકત મેળવવામાં આવે તો તે સર્વ રીતે સ્વતંત્ર ગણાય.^૨ જો સ્વતંત્ર મીલકત સાથે મઝીઆરી અથવા કૌટુંબીક મીલકત ભેલવવામાં આવી હોય તે મીલકતના સંબંધના નીચે દર્શાવેલા કેસો ખાસ ધ્યાન પૂર્વક વાંચવા જેવા છે.^૩

વિ. જમનાબાઈ. 1 Mad. 252 & I. A. 109 પૌલીઅમનો કેસ (1864) 2 Mad H. C. 56. ચાલાકોન્ડાનો કેસ 7 Mad H. C. 47 (વકીલ) દુર્ગાસુલાનો કેસ. 4 Mad 330 જુલાઈમ વિ સ્વેર્ન 11 Bom H. C. A. C. 1 મંછા વિ. નરોત્તમ 10 W. R. 122 ધનુકધર વિ. ગણપત. 10 Bom. 548 જગમોહન વિ મંગળદાસ. 15 Bom. 32 કૃષ્ણાઈ વિ. મોરો 20 All 435 લક્ષ્મણ વિ. દેવીપ્રસાદ 32 All 305 દુર્ગાદત વિ. ગણેશદત્ત. 40 All 159 P. C. સુરજનારાયણ વિ. રતનલાલ 28 Mad 396 શામસુદ્દર વિ. જંગા 29 Mad 121 રાજરમા વિ. રામકૃષ્ણ. (૧) 34 Bom. 106 બાનબા વિ. ત્રંબક. 10 Bom' 528 જગમોહનદાસ વિ. મંગળદાસ. 5 Mad H.C. 150 વિસ લાચી વિ. અન્નાસ્વામી 3 Cal. 508. શામનારાયણ વિ. રાધુનરદયાલ. 4 Mad 250. નારગાંતી વિ. વેંકટાચલપતી. (૨) 19 W. R. 228. 29 Cal. 433 p. c. પાવંતી વિ જગદીશચંદ્ર. (૩) 35 Cal 1039 p. c. અત્તરસોજ વિ. દામરસોજ 11 Bom. L. R. 606 છબીલદાસ વિ. રામદાસ 29 All 244 (p. c.) લાલબહાદુર વિ. કનૈયાલાલ.

(૧૭) મઝીઆરી અથવા કૌટુમ્બીક મીલકત કેને કહેવાય તે આપણે જોઈ ગયા. તેમજ સ્વતંત્ર મીલ-
માતામહ તરફથી કત કેને કહેવાય તે પણ આપણે તપાસ્યું.
મળેલી મીલકત. આ જન્મે બાજતોમાં ખાસ કરીને પિતા-દાદા
અને દાદાના બાપની મીલકતના સંબંધમાંજ
આપણે વિચાર કર્યો છે. હવે માતામહ (માતા બાપ) ની મીલક-
તના સંબંધમાં વિચાર કરવા જેવું છે. આ વિષયમાં હજી નિર્ણય-
રમક પરીણામ આવ્યું નથી. વંકયામાં વિ. વેંકટાના કેસમાં^૧ જે
બાઈઓ એકત્ર હતા અને તે વખતે તેમને પોતાના માના આપની
મીલકતનો વારસો મળ્યો હતો. આ સંજોગમાં પ્રીવી કાઉન્સિલે
એમ ઠરાવ્યું છે કે તે મીલકત એ જે બાઈઓના હાથમાં એકત્ર
અને મઝીઆરી ગણાય. આ પ્રીવી કાઉન્સિલના ચુકાદા ઉપરથી
આપણી કોર્ટમાં મતફર થયો છે. મદ્રાસ હાઈકોર્ટ એમ સમજે છે
કે આવી મીલકત એકત્ર અને કૌટુમ્બીક ગણાય અને તેથી એવી
રીતે મેળવનાર સંબંધને પુત્ર હોય તો તેનો જન્મહક લાગે છે.^૨
અસ્લાદખાદ હાઈકોર્ટનું એમ માનવું છે કે પ્રીવીકાઉન્સિલ પાસે જે
સલાહ હતી, તેના ઉપરથી તો એમજ જણાય છે કે જે બાઈઓ
વચ્ચેજ મઝીઆરી પણ પુત્રનો હક ન
મામા તરફથી મળે લાગે.^૩ તેજ પ્રમાણે પટણા હાઈકોર્ટનું
તે વડવાઈ ખરી કે માનવું છે, અને તે કોર્ટ પ્રમાણે પણ
નહીં ! પુત્રનો હક લાગે નહીં. પરંતુ મામા વડવા

(૧) (1902) 25 Mad 678 29 I. A. 156. (૨) 27 Mad.
300 કૌટુમ્બીક. 27 Mad 382 નવધીનાયા વિ. પેગીબા. 6 Mad.
16=9 I. A. 128-143 મુદ્દા વિ. શીવગીરીના જમીનદાર (૩) (1907)
2 All. 667. જમનમિસાદ વિ. રામપ્રતાપ. (૪) (1918) 3 Pat.
L J. 168. જમીનનાય વિ. અંગાધર

(ancestor) ગણાય નહીં અને તેથી જો મામાની મીલકત મળે તો વડવાઈ કાટુમ્બીક (ancestral) મીલકત ગણાય નહીં.^૧

(૧૮) જો કોઈને તેના પિત્રાઈ તરફથી અથવા જ્ઞેન

અથવા ખીજી મેઘ સ્ત્રીના મારફતે મીલકત

પિત્રાઈ અથવા સ્ત્રી મળે તો તે વડવાઈ મીલકત ગણાય નહીં,

મારફતની મીલકત અને તેમા મેળવનાર સભ્યના પુત્રનો જન્મથી

હક લાગે નહીં આવી રીતે મેળવેલી મીલકત

પોતાની સ્વતંત્ર ગણાય છે.^૨ જ્યારે વહેચણી થાય અને કાટુમ્બીક

મીલકતમાંથી ભાગ મળે ત્યારે, તેવી મીલકત તેના પુત્ર પ્રત્યે વડવાઈ

કાટુમ્બીક ગણાય છે, પરંતુ ખીજા પ્રત્યે તે સ્વતંત્ર ગણાય છે તેવી

મીલકતમાં પુત્રનો જન્મહક લાગે છે,^૩ પણ તેના ભાઈઓ વિગેરે

ખીજા સગાઓ પ્રત્યે તે સ્વતંત્ર મીલકત ગણાય,^૪ અર્થાત તે સભ્યના

મૃત્યુ બાદ તે મીલકત તેના ભાઈઓને હયાતી હકથી (by right

of survivorship) મળે નહીં

(૧૯) હવે પિત્રાઈ વડવા તરફથી જો કોઈને બક્ષીસથી

અથવા વીસની રૂએ મીલકત મળે તો તે

પિત્રાઈ વડવા તરફ વડવાઈ કાટુમ્બીક મીલકત ગણાય. જે સ્વતંત્ર

રૂથી બક્ષીસમાં તથા તે પણ વિચારવા જોગ છે મુબાઈ અને

વીસમાં મળેલી અલ્હાનાદ દાખકોર્ટના અભિપ્રાય પ્રમાણે,

મીલકત

જો બક્ષીસ લેખમાં અથવા વીસમાં કાંઈ

ખાસ વર્ણન ન હોય તો તે મીલકત સ્વતંત્ર

ગણાય અને તેવી રીતે મળેલી મીલકતમાં તેના પુત્ર (એટલે પુત્ર-પૌત્ર અને પ્રપૌત્રનો) જન્મદંડ લાગે નહીં^૧ તેવીજ રીતે પુત્રના લગ્ન સમયે પિતા તરફથી બક્ષીસમાં મળેલી મીલકત તેની સ્વતંત્ર છે^૨ જો વડવાઈ કૌટુંબીક મીલકતની મદદથી બીજી મીલકત મેળવવામાં આવી હોય તો, તે મીલકત પણ મઝીઆરી ગણાય છે^૩

(૨૦) જે મઝીઆરી અથવા કૌટુંબીક મીલકત ગણાવી છે,

તેમાં પુત્ર(પુત્ર-પૌત્ર તથા પ્રપૌત્ર)નો જન્મદંડ

મઝીઆરી મીલકત લાગે છે, તે આપણે જણાવ્યું છે તે દંડ જન્મથી તમા પિતા પુત્રના હોવાથી, તે પિતાને લીધે અથવા પિતાની મારફતનો પ્રકાર રત લાગતો નથી એ ખામ ધ્યાનમાં ગણવા

જરૂર છે આ સિદ્ધાંતને લીધે જો પિતા પોતાના

પુત્રની વતી શરૂગતી બખી આપે તો પણ તે શરૂગતી પુત્રને બદલતકર્તા નથી^૪ પરંતુ જો અમુક ખાસ મળેગો વચ્ચે

Legal necessity કૌટુંબીક મીલકત વેચવી પડે તો તે દંડ છે

અને મર્યાદીત આવા સંજોગો વચ્ચે હબી થયેલી જરૂર

બક્ષીસ રીઆતને ખાસ જરૂરીઆત (Legal

necessity) કહેવામાં આવે છે તે આગળ

સમજાવવામાં આવશે પિતાને કૌટુંબીક જગમ મીલકતમાંથી

મર્યાદીત બક્ષીસ આપવાનો અધિકાર પણ જે શ્રાદ્ધ વગેરે જરૂરી

આતના પ્રસંગોએ તથા શાન્તિમાં જણાવેલા પ્રસંગોએ તથા કુટુંબને

(1) 10 Bom 528 579 જગમોહનદાસ વિ મગજદાસ 29

All 354 પરશોત્તમ વિ જનકી (૨) 6 W R. 71-73 મદન

વિ રામ 12 Cal W. N 103 અધરચંદ્ર વિ નવીનચંદ્ર (૩)

18 Mad 73 કૃષ્ણા વિ ગોપાળા 10 Cal. 1017 હથી વિ નરસિંહ

11 Mad 246 રામના વિ વેઠા (૪) (1907) 8 Bom L.

R 595 આનંદરાવ વિ વસંતરાવ (૫) 6 Bom L R 925

જરૂરીઆત હોય ત્યારે અને સકટ સમયે પિતા મજીઆરી મીલકત માધી પોતાના પુત્રની સમતિ સિવાય ઉપયોગ કરી શકે છે^૧ તેજ પ્રમાણે સાત્ત્રોકત પવિત્ર કારણો માટે પણ સ્થાવર મીલકતમાધી પિતાને મર્યાદીત બક્ષીસ આપવાનો અધિકાર છે^૨ આવી રીતે મર્યાદીત બક્ષીસ આપી શકે પરંતુ વીધ તો નજ કરી શકે^૩ સગીર ઉમરના પુત્રના હક્કને નુકશાન કરીને અથવા તેમને કોઈ પણ અહિત કરીને પિતા પોતાની પત્નિને બક્ષીસ આપી શકે નહીં^૪

(૨૧) આપણે ઉપર 'ખાસ જરૂરીઆત' (Legal necessity) શબ્દ વાપરી ગયા તેનો અર્થ

'લીગલ નેસેસી' બાળવાની ખાસ આવશ્યકતા છે જ્યારે દી 'નો અર્થ' કુટુંબને એવી ખાસ અડચણ અથવા અગવડતા આવી પડી હોય, અને જ્યારે તેવી અડચણને લીધે ખર્ચ માટે વધુ પૈસાની જોગવાઈ કરવી પડે એમ હોય ત્યારે મજીઆરી મીલકત વેચવી પડે, અથવા તેની જમીનગીરી ઉપર દેવું કરવું પડે છે આવી અડચણ કાયદાની દૃષ્ટિએ મર્યાદીત હોય તો, તેવી જરૂરીઆતને 'લીગલ નેસેસી' કહેવામા આવે છે ખાસ કરીને દાખલા તરીકે નીચેની જરૂરી આતને એવી ખાસ જરૂરીઆત તરીકે ગણવામા આવે છે

(૧) મીતાક્ષરા પ્ર ૧ વિ ૧ પેરા ૨૭ ૬ Bom 48-7 I A 181 લક્ષ્મણ વિ રામચંદ્ર 31 All 359 નદરામ વિ મગજ 31 Bom 373-34 I A 107 બચુ વિ માનકોરનાથ 45 Pat 489=49 I A 168 રામાલ્લીઆ વિ નારાયણ 30 Mad 153 કામાક્ષી વિ ચક્રપાણી 24 Bom 547 હનમંતાપ્પા વિ છવાળાથ 5 Pat L J મધુસુદન વિ રામજી (૨) 8 All 76 રધુનાથ વિ ગોવીંદ 42 Mad 440 રામાલ્લીઆ વિ શીવાચી 43 All 560 શ્રી દાદુરાજ વિ નદા જીઓ વેસ્ટ જીલ્લે પાન ૨૦૬ (૩) 42 All 461 લાલા વિ મહાદેવજી (૪) 16 Mad 84 રમાજી વિ સુબન્ના

(૧) પિતાનું દેવુ, આત્મનું દેવુ કાયદા વિરુદ્ધ અથવા અતી-
તિ માટે થયેલું ન હોવું જોઈએ.

(૨) સરકારી મહેસુલ.

(૩) કુટુંબના સભ્યોનું તથા તેમનાં પત્નીઓ અને છોકરાઓ
માટે ભગણ પોષણ

(૪) સભ્યોના તથા તેમની પુત્રીઓના લગ્નનું ખર્ચ.

(૫) શ્રાદ્ધ વિગેરેનું ખર્ચ.

(૬) મજીઆરી મીલકતના રક્ષણ તથા તે પાછી મેળવવા વકીલ
-કોર્ટ વિ-નું ખર્ચ.

(૭) કોઈ પણ સભ્ય સામે ફાજલારી પગલાં લેવામાં આવ્યા
હોય તો, તેના ખર્ચાના ખર્ચના.

પલાનીઆ વિ સીમક (૪૦ મદ્રાસ પાન ૭૦૯) ના કેસમાં
પ્રીવી કાઉન્સિલે (લૉર્ડ એટકીન્સને) એમ કહ્યું છે કે 'લીગલ
નેસેસીટી' અને લાભ (benefit) એ બે શબ્દો બહુ વિશાળ
અર્થવાળા છે. તે બન્નેનો અર્થ એકજ નથી.^૧ બન્ને સાથે હોઈ પણ
શકે. દાખલા તરીકે જો સરકારી મહેસુલ ન બધું હોય તો મીલકત
ભવ; પછી જો બરે તો તે બંને. આમાં લીગલ નેસેસીટી
અને લાભ બન્ને છે. આ બન્ને શબ્દ હિંદુ કાયદામાં ખાસ
સ્થાન ધરાવે છે. જેમ યાત્રા વિગેરેનું ખર્ચ ધણીને નકામું લાગે પણ
હિંદુ ભાવના પ્રમાણે તે યથાર્થ અને જરૂરીઆતનું ખર્ચ ગણાય.^૨
પણ જો બીજી મીલકતમાંથી થઈ શકે એમ હોય તો વેચાણ

(૧) જુએ 26 Bom. L. R. 198 Kondama Vs Kondam-
ramy 26 Bom L. R. 500 (p.c.) બીજનારાયણ વિ. મંગલાપ્રસાદ

(૨) 1 B. H. C. R. (Ap.) 51 રામલાલ વિ. લક્ષ્મીચંદ. 6 M.
I. A. 398 હનુમાનપ્રસાદ વિ. બાબી.

અથવા ગીરે નકામાં કહેવાય. તેમ જો ખાતે નાણાં લીધાથી ચાલે એમ હોય અને વેચાણ કર્યું હોય તો વેચાણ લીગલ નેસેસીટીમાં આવે નહીં અને જોડું હરે.^૧ નારદસ્મૃતિ પ્રમાણે પુત્ર (એટલે પુત્ર-પૌત્ર અને પ્રપૌત્ર) પોતાના પિતાનું દેવું ચુકવવા બંધાએલો છે. તે દેવું અનીતિનાં માર્ગનું ન હોવું જોઈએ. જો દાર અથવા બીજું કોઈ પિશાચવૃત્તિ માટે દેવું કર્યું હોય તો પુત્ર બંધાએલો નથી.^૨ તેમજ જે મીલકત એને પિતા તરફથી મળી હોય તેમાંથીજ તે આપવા બંધાએલો છે. જો દેવું આપવા માટે મીલકત ઓછી હોય તો પુત્ર પુરેપુરું દેવું આપવા બંધાએલો નથી.^૩ આનો સિદ્ધાંત એ છે કે જે પિતા કરવા બંધાએલો હતો તે પુત્ર (તે મીલકત-માંથી) કરવા બંધાએલો છે.^૪ સરકારી મહેસુલ ન બરી હોય તો આખી મીલકત જપ્ત થવાનો ભય રહે છે. તેને લીધે બધી મીલકતને પણ નુકશાન પહોંચે; તેથી આવી મહેસુલ બરવી એ જરૂરી આતનો ખર્ચ કહેવાય છે અને મજીઆરી મીલકત તેને માટે જોખમદાર કહેવાય છે. આથી જો કર્તા અથવા પિતા તેને માટે ખર્ચ કરે તો બ્યાજખી છે.^૫ વિવાહ^૬-છોકરા^૭ અથવા છોકરીના લગ્ન તે પણ જરૂરીઆતનું

(૧) 41 All. 571 (p. c) નજીત વિ રઘુનાથ 41 All. 609 રામખલવત વિ. રામનરેશ. (૨) 25 All. 67 ફજીરચંદ વિ. દયાગામ 6 M. I. A. 393 હનુમાન વિ. બજુ 14 Bom L. R. 187 (p. c.) ગીરધારીલાલ વિ. કંતુલલાલ. (૩) 33 Mad. 308 મુદ્દામનીઆ વિ. ગોપાળ. 41 Bom. 347 નારો વિ પારાગોવડા. (૪) 16 Mad. 177 (104) નયાસથામ વિ. પોન્નુસામી 5 Cal. L. J 80 (88) ખ્યારીલાલ વિ. ચંદી 2 Lab. 263 રામરતન વિ. બસંત. (૫) 6 Cal 389 ચિત્રપુટ વિ. ઝીન્દા 25 All. 407 (415) (p. c.) ધોરીબુલ્લા વિ. ખલકર્જી (૬) 32 Bom. 81 સુદરા વિ. ચિવનારાયણ 37 Mad. 273 (F. B.) ગોપાળ વિ. વેંકટ. (૭) 18 Bom. L. R. 860 અણપત વિ. તુલસી.

કહેવાય કાગળુ તે સન્કાર ગણાય છે અને હિંદુ બાવના પ્રમાણે જરૂરીઆત છે.^૧ અસ્થાનાદ કોર્ટના વિચાર પ્રમાણે દ્વિતીય લગ્ન જરૂરીઆતમાં ગણાય નહીં.^૨ પણ આવી ભૂતનો આ જમાનામાં ફેર ગણવો એ યોગ્ય ગણાય નહીં એમ લાગે છે. જ્યાં સુધી આપણી સુબાઇની કોર્ટ એ સિદ્ધાંત સ્વીકારે નહીં ત્યાં સુધી દ્વિતીય લગ્ન પણ જરૂરીઆતમાં જ ગણાય મગલુ કિવાઈ-ગ્રાહ અને ગયાજની યાત્રા^૪ પણ જરૂરીઆતમાં જ ગણાય છે. બનારસ (કાશીજી)ની યાત્રા જરૂરીઆતમાં ગણાતી નથી. કારણુ ગયાજમાં પિતૃ-ગ્રાહ કરવાની આવશ્યકતા છે, જ્યારે કાશીજીમાં એવી ખાસ આવશ્યકતા નથી.^૫ પંડગપુર અથવા સીધપુરની યાત્રા જરૂરીઆતમાં ગણાય કોઈ પણ મંદીરને બક્ષીસ આપવી એ જરૂરીઆતમાં ગણાય નહીં, પણ મીલકતના પ્રમાણમાં થોડીજ બક્ષીસ આપી હોય તો તે બ્યાજબી ખર્ચ ગણાય છે.^૬ દગમાઝ કોરટે લાલુ એ સારું નથી પણ મીલકતની સાચવણી માટે જરૂરીઆતનું છે.^૭ તેજ પ્રમાણે એનીગમ વિ માનસીંગ (34 All. ૫. (8)) ના કેસમાં એમ દ્યું છે કે કુટુંબના કર્તા માટે અથવા પિતા માટે અથવા બીજા સભ્યના ખર્ચા માટે ખર્ચ કરવો તે જરૂરીઆતજ ગણાય પરંતુ જે અનિ-

(૧) 32 Bom 81 સુંદરાનો કેસ 32 All 575 વાગીરથી વિ. જોષીરામ (1922) 1 Pat 206 દેખોલાલ વિ નદકોરોર 37 Mad 278 ગોપાલ વિ. વેઠકાનારસા 61 I C 278 (૨) 32 All 575 બાગીરથી વિ જોષીરામ (૩) 1 All 482 પુરણ વિ જયનારાયણ 16 IV R. 52 ચમન વિ. ગણપતલાલ 14 Bom 562 મદમદ વિ. રોમા (૪) 13 Bom L R 860 ગણપત વિ તુલસીરામ 36 Cal 753 શ્રી ગોહન વિ. બીજગોહાનો. (૫) 1 W. R. 252 હર-ગોહન એલુક (૬) 22 Cal 506 રામકેવલ વિ. રામકોરોર 4 All 482 પુરણ વિ જયનારાયણ (૭) 31 All 497 (506) p. ૦ કરીમુદીન વિ. ગોર્લીદ.

શિત પરિણામવાળા ખટલામાં જે પૈસા ખર્ચવામાં આવે તો વ્યા-
જખી ગણાય નહીં.^૧

(૨૨) હવે કુટુંબના ' લાભ ' માટે એટલે શું ? તે

વિચારીએ. કૌટુંબીક મીલકતના ગ્રહણ-

લાભ

સાચવણ અથવા સુધાગણા માટે જે ખર્ચ
કરવામાં આવે તે ' લાભ ' માટે કહેવાય.

તેજ પ્રમાણે ભરણપોષણ અથવા વિદ્યા-દાન અથવા સભ્યના ઉદ્ધાર-
ણ માટે જે ખર્ચ કરવામાં આવે તે પણ 'લાભ' માટે કહેવાય.
પટણના ધણા કેશીમાં એમ ક્યું કે કુટુંબની મીલકત વધારવા
જે ખર્ચ કાઢે તે લાભમાં ગણાય.^૨ પરંતુ જે સદો કરવામાં
આવે તો સગીર સભ્યોને તેનું નુકસાન બંધનકર્તા નથી.^૩ પણ જે
જમીનદારી પાછી મેળવવા, ગીરો ખત કરવું પડે તો અયોગ્ય
નથી.^૪

(૨૩) હવે એકત્ર કુટુંબની ધટના વિચારીએ તેમાં

કોણ સભ્ય હોય શકે. નીચે જણાવેલા

એકત્ર કુટુંબની સભ્યોથી એકત્ર કુટુંબ બને છે.-(૧) એકજ
ધટના. વડવાથી લતરી આવેલા હોય અને જેઓ

એક બીજાના સર્પિંડ હોય (૨) તેવીજ રીતના

પિત્રાધરો. (૩) દત્તક લીધેલા (કુટુંબના સભ્ય) છોકરાઓ. (૪)

મરદ સભ્યોની માતા-પત્નીઓ-વિધવાઓ અને કુંવારી છોકરીઓ.

(૧) 4 All. 532 ઇદ્રકુંવર વિ. લાલાપ્રસાદ 12 W. R 187

ફૂલ વિ દેવીપ્રસાદ 18 W R 121. રાયમુખન વિ. રદુવટ. (૨)

Dr Gour's Hindu Code para 1160. Page 535 (૩) 41

Mad L J 459 સુબ્રામનીયા વિ. ચિદમ્બરમ (૪) 42 All. 539

ગુલારામ વિ. ગુલસીરામ.

સિદ્ધાંત પ્રમાણે તો એકત્ર કુટુંબમાં ઘણા કુટુંબો હોય. પણ જેમ જેમ વધુ કુટુંબો થતા જાય તેમ તેમ નાના એકત્ર કુટુંબો થતા જાય છે.^૧ જે કે આવું નાનું કુટુંબ તેના અર્થ પ્રમાણે પુરેપુરું છે પણ મોટા એકત્ર કુટુંબનો તે એક ભાગ અથવા અગળ ગણાય અને બધા એક બીજાના સંપર્કો છે.^૨ ઉપર જણાવેલા સુદર્શનના કેસમાં (૨૫ માર્ચ ૧૪૯) ના. જસ્ટીસ બાબ્બમ આપગરે એકત્ર કુટુંબ સારી રીતે સમજાવ્યું છે. એકત્ર કુટુંબ અને તેના સભ્યો વિષે આ વિભાગની સરચાતમાં સમજાવ્યું છે. વહેંચણુ વખતે પત્નીઓને ભાગ મળતો નથી પણ માતાને મળે છે. પત્નીઓ વહેંચણુ માગી શકે નહીં. તેમજ કોઈ પણ સ્ત્રી વહેંચણુ કરવાની ફરજ પાડી શકે નહીં.^૩

(૨૪) જેઓ વારસા માટે અયોગ્ય ગણાયા છે, તે એકત્ર કુટુંબના સભ્ય થવા માટે પણ અયોગ્ય અયોગ્ય સભ્યો. ગણાયા છે.^૪ પરંતુ એ અયોગ્યપણાનું કારણ જો દર વાપ તો પાછળથી જન્મેલા પુત્રની મારફત તેનો હક લાગે છે.^૫ હવે જો કોઈ ધર્મ-કેર વાપ તો શું વાપ તે વિચારીએ. સન. ૧૮૭૨ પછી જો કોઈ સભ્ય વટલાઈ જાય તો કૌટુંબીક મીલકતમાંથી એનો હક નષ્ટ થતો નથી પણ ત્યારથી તે જુદો ગણાય છે-એકત્ર કુટુંબ નષ્ટ થાય છે અને હયાતી હક લાગતો નથી.^૬

(૧) 25 Mad 149 સુદર્શન વિ નરસિંહ (૨) 32 Bom. 479 કરસનદાસ વિ અંબાબાઈ (૩) 5 Cal 148. (P. C) સુરજ-બંસી વિ શીવપ્રસાદ 31 Cal 476 પત્ની વિ રાધાણીસન. મીતાસરા (40-11-9) (૪) 8 Cal 149 રામ વિ. લાલજી 8 Cal. 919. રામકુંદર વિ. રામસાહી (૫) મીતાસરા (2-X-6). (૬) 33 All. 356 (P. C.) મુનીલાલ વિ. ગેર્વીદ 40 Cal. 407 કુલદા વિ હરીપદ. 25 All. 546 ગેર્વીદ વિ અબદુલ 9 M. I. A. 195 અગ્રામાનો કેસ

(૨૫) આપણે ઉપર કહી ગયા છીએ કે એકત્ર કુટુંબ

શકત હોઈ ભાવનાથી ઉત્પન્ન થએલી છે.

એકત્ર કુટુંબની તે કોઈ પણ કરાગનામા (Contract)થી સાધારણ ભાવના થાય નહીં^૧ હવે એકત્ર કુટુંબની માધારણ તથા સ્થિતિ. ભાવના તથા સ્થિતિ વિચારીએ. (અ) તેઓ

ગોડે-પૂજામા તથા મીલકતમા એકત્ર હોય

છે. (બ) પ્રથમ દાર્શનિક એમ ગણાય છે કે હોઈ કુટુંબ એકત્ર છે, જ્યાં સુધી જુદા સાખીત કરવામા ન આવે ત્યાં સુધી એકત્ર મનાય.^૨ જે જુદાં ગણાવે તેને માથે પુગાવ્રાનો બોલે હોય છે

(ક) અમુક મીલકત મઝીઆરી દેખાય તો જ્યાં સુધી વહેચણ થઈ જુદી પડી છે એમ સાખીત ન થાય ત્યાં સુધી મઝીઆરી ગણાય.^૩ (ખ) એકત્ર કુટુંબના સભ્યના હાથમા જે

મીલકત હોય તે પ્રથમ દાર્શનિક મઝીઆરી ગણાય છે. (ગ) જ્યારે એક સભ્ય બીજાથી જુદો થાય છે ત્યારે એકત્ર કુટુંબ વિભક્ત થયું એમ મનાય છે. બીજા સભ્યો એકત્ર રહ્યા છે એમ પછી પ્રાયશીક મનાય નહીં. એ સ્થિતિ બીજી વસ્તુસ્થિતિની માફક સાખીત કરવી પડે.^૪

(૧) 25 Mad. 149 મુદ્દાં વિ નરસિંહ મુદ્દ. 35 I O.

635 મોલી વિ ભગવાન. (૨) 12 M. I. A 523 નીલાસ્તો વિ.

બીરચંદ્ર 9 M. I. A 66=4 M. I. A. 137 42 All 368=47

I. A. 57 નાગેશચંદ્ર વિ અણેશ. 31 Cal 262=31 I A. 10

અણેશદત્ત વિ. જ્વેશ (૩) 11 M. I. A. 369 ચંદ્રા વિ મીયનલાલ

22 Cal 85=21 I A. 131 મોતકુંવર વિ. મદાદેવ See Evidence

Act Sec 109. (૪) (1903) 30 Cal 725. બાલાજી વિ.

શમાબાઈ 30 I. A. 130 (1923) 4 Lah=50 I A. 192 જડી

વિ. બનવારીલાલ. 41 All. 361. Is doubtful authority.

જો કુટુંબ એકત્ર હોય તો અને તેથી તેની પાસે મીલકત હોવીજ જોઈએ, અને હોય તે મઝીઆરી છે એમ માનવાનું કારણ નથી.^૧ પણ જો એ સાબીત થાય કે અમુક એકત્ર કુટુંબ પાસે મઝીઆરી મીલકત છે તો પછી તેની પાસે જોટલી મીલકત હોય તેટલી બધી મઝીઆરીજ ગણાય. આ સંજોગોમાં જો કોઈ પણ સભ્ય એમ કહે કે અમુક (ભાગ) મીલકત તેની પોતાની સ્વતંત્ર છે તો તે સભ્યના ઉપર પુરાવાનો બોજો મૂકે છે. કેવી રીતે અને કેવા સંજોગોમાં તે મીલકત તેણે મેળવેલી અને તે કેવી રીતે સ્વતંત્ર વરીકે મનાવા માગે છે એ બધું સાબીત કરવું જોઈએ; પ્રાથમિક દૃષ્ટિ તેની વિરુદ્ધ છે. શકત તે મીલકત તે સભ્યના નામ ઉપર છે તે પુગવો પુગતો નથી; તેમજ રીસીટ વગેરે બીજા કાગળો પણ તેના નામના હોય તે પણ પુરતો પુરાવો ગણાય નહીં.^૨ પરંતુ જો બીજા સભ્યોએ પણ સ્વતંત્ર મીલકત મેળવી હોય, અને જે સભ્યના નામ ઉપર જે મીલકત હોય તે ફનીઆતે એમ માનવા દીધી હોય કે તેની પોતાની સ્વતંત્ર છે તો પુગવાનો બોજો તે સભ્યના માથા પરથી કિતરી, જે સભ્યો એમ કહેતા માગતા હોય કે તે મઝીઆરી અથવા કોટુંબીક છે તે સભ્યોના ઉપર પડે છે.^૩

જો વીલમાં પિતાએ એમ જણાવ્યું હોય કે અમુક મીલકત

(૧) 8 Bom 154 મૂળજી વિ. ગોહજી 13 Bom 61 લજસી-
દાસ વિ. પ્રેમજી. 13 Bom L. R. 133 દારકપ્રસાદ વિ. જમનાદાસ.
33 All. 677 રામકૃષ્ણ વિ. દુર્ગામલ. (૨) (1873) 12 Beng.
L. R. P. C. 317 બોધસીંઘ વિ. જ્યેષ્ઠ. (૩) 3 M. I. A. 229=
5 M. I. A 53 5 Cal L. R 477=6 I. A 233. બીરવંશર-
લાલ વિ. લક્ષ્મણ 18 All 176. ગજેન્દ્ર વિ. સરદારસીંઘ. 35 Cal.
1039=35 I. A. 206. અત્તરસીંઘ વિ. કાપૂરસીંઘ

સ્વતંત્ર છે તો તેથી સ્વતંત્ર થતી નથી અને પુરાવાના બોળનેા નિયમ ઉપર જણાવ્યો તેજ પ્રમાણે છે.^૧ દાખલો લખ્યો. અને બે હોદ્દારોએ ચ-ક છે. તે એકત્ર છે. તે અતી પામે વડવાઈ મજીઆરી મીલકત છે. થોડા વખત પછી અ પોતાના નામ પર સ્થાવર મીલકત વેચાતી લે છે. પછીકે વીચ કરે છે અને એમ જણાવે છે કે પાછળથી લીધેલી અને પોતાના નામ પર છે તે સ્થાવર મીલકત સ્વતંત્ર છે, અને પોતાના એક પુત્રને આપે છે. આ લખાણ પછી એમ સાખીત નથી થતું કે તે સ્વતંત્ર છે. જે કહે કે તે સ્વતંત્ર છે તેને સાખીત કરવું જોઈએ.^૨ જ્યારે એમ કબુલવામા આવ્યું હોય કે વહેચણુ થઈ છે અથવા એમ સાખીત થયું હોય તો પછી જે એમ કહે કે હજી પણ એકત્ર તથા મજી-આરી મીલકત છે, તેના માથે પુરાવાનો બોળને રહે છે.^૩ જે એમ સાખીત થાય કે થોડી વહેચણી થઈ છે તો એમજ મનાય કે બધી પૂરેપૂરી વહેચણુ થઈ છે.^૪ એક અહસ્યને પુત્ર અને પ્રપૌત્ર છે તે અહસ્ય પામે મીલકત છે. તેણે બક્ષીસ ખતપત્રથી તે મીલકત પ્રપૌત્રને આપી અને તેના પુત્રે તેના ઉપર માક્ષી તરીકે મહી કરી. તે ખતમા એમ જણાવ્યું હતું કે તે મીલકત એની સ્વતંત્ર છે. કારણે એમ ઠગવ્યું કે પુત્રે સાક્ષી તરીકે સહી કરેલી હોવાથી, પુત્રે તે મીલકત તેની સ્વતંત્ર સ્વીકારી અને બક્ષીસ ખરી ઠગવી.^૫

પરંતુ જે પ્રાથમીક એમ જતાવવામા આવે કે અમુક કુટુંબના સભ્યો જુદા રહેતા હતા, જુદા ખાતા હતા અને જુદી

(૧) 27 Mad 228 ટાઇમપુક્કીનો કેસ. 28 Bom. L. R 910 (P. O.) હક્મીયંદ વિ. મુસામત (૨) (1907) 29 All 244-34 I. A. 67 લાલજીદાદર વિ. કોનાલાલ. (૩) 25 Bom. 367 વિનાયક વિ. દત્ત. (૪) 32 Mad. 391 વેઘનાથ વિ એમલ. (૫) (1908) 32 Bom. 512 કલ્યાણજી વિ. બેઝનજી.

પાદ-પૂજા રાખતા હતા તો પછી કુટુંબ એકત્ર હતું એમ પ્રાયશીક-
મનાય નહીં. આવા સંભોગોમાં જુદુ માનવું જોઈએ અને જે
એકત્ર છે એમ કહે તેના ઉપર પુરાવાનો બોજો નાંખવો જોઈએ.^૧
હવે એમ નક્કી થયેલું છે કે જે એકત્ર કુટુંબનો કોઈ સભ્ય
સ્વતંત્ર રીતે, મજીઆરી મીલકતની મદદ શિવાય અથવા તેને નુક-
શાન પહોંચાડ્યા શિવાય મીલકત મેળવે તો તે મીલકત તેની આપ
કમાઈની સ્વતંત્ર ગણાય છે.^૨ પરંતુ જે જે સભ્યો પોતાના એક-
ત્રીત પ્રયાસથી કોઈ મીલકત મેળવે—જે કે તે મેળવવા માટે કોઈ
પણ મજીઆરી મીલકતની મદદ લીધી નહોતી તો પણ તેવી મીલકત
મજીઆરી ગણાય છે.^૩ તે જે સભ્યો વચ્ચેજ મજીઆરી ગણાય
એમ પણ નહો.^૪ તેમજ જે મીલકત જુદી મેળવી હોય પણ મજીઆરી
તરીકે ગણે તો મજીઆરીજ ગણાય.^૫ પરંતુ જે સ્વતંત્ર રીતે મીલકત
મેળવવામાં આવી હોય અને તેને મજીઆરી ગણાવવી હોય તો જે
મજીઆરી ગણાવવા માગતો હોય તેના ઉપર પુરાવાનો બોજો રહે છે.^૬

(૨૬) મજીઆરી વેપારી પેઢી શિવાય, મજીઆરી મીલક-
તની બંધવસ્થા સાધારણ રીતે પિતા કરે; તેના
મજીઆરી મીલ. અબાવે સૌથી વડીલ મરદ સભ્ય કરે. તેના
કંતનો કંતા. અબાવે અથવા જે તેઓ અશક્ત હોય તો
પછી બીજો વડીલ બંધવસ્થા કરે. તેને કંતા

(૧) 30 Cal. 231-255 (p. o.) રામપ્રસાદ વિ. લખપૂરી.

(૨) 6 Bom. 225 લક્ષ્મણ વિ. જમના 20 All. 435 લક્ષ્મણ વિ.
દેવીપ્રસાદ 15 Bom. 32 હૃષ્ણાજી વિ. ચોરો. 4 Mad. 330 જુહો-
ગમ વિ. સ્વેનમિ. (૩) 28 Bom. L. R. 637 હરિદાસ વિ. દેવ-
કંવરજાઈ. (૪) 25 Mad. 144 સુંદરાંન વિ. નક્ષી 10 Bom. L.
R. 175 લાલદાસ વિ. ચોલી. (૫) (1896) B. P. I. 503 રધુનાથ
વિ. મહારેવ. 15 Bom. 32 હૃષ્ણાજી વિ. ચોરો. (૬) (1895) B.

કહેવામા આવે છે. કર્તાની ગેરહાજરી દરમ્યાન અથવા તેની અસક્તિ દરમ્યાન, બીજો કોઈ સભ્ય-બીજાની પરવાનગીથી-કામકાજ કરી શકે. સ્વાભાવીક રીતે, અને જ્યારે સગીર ઉમરના પુત્રો હોય ત્યારે તો ખાસ કરીને પિતાજી કર્તા હોય છે.^૧ પરંતુ વડીલ સભ્ય પોતાના કર્તા તરીકેનો બાર પોતાથી નાના સભ્ય ઉપર નાખી શકે છે.^૨ પિતાના કારભારમા પુત્રથી વચ્ચે પડાય નહીં. પિતાની મરણ વિશ્વ પુત્રથી ગમે તે મજીઆરા ધરમા ગહેવાય નહીં, અને જો તેમ કરે તો પિતા કોર્ટ માગ્સ તેને ખાલી કરાવી શકે છે.^૩ જો પુત્રને પિતાનો કાગ્યાર ગમતો ન હોય તો વહેચણુ માગી લઈ જીદા થવું જોઈએ કર્તા તરીકે તેનો આવક અને ખર્ચ પગ લક છે. જ્યાં સુધી આવકના પ્રમાણમા ખર્ચ કરે ત્યાં સુધી કેલેનાથી બોલાય નહીં. તે કરકસર કરવા બધાએલો નથી જો બીજાને એમ લાગતું હોય કે તે બહુ ખર્ચ કરે છે તો વહેચણુ માગી લઈ જીદા થવું જોઈએ.^૪ પગ જો તે બીજા સભ્યોનો ભાગ વાપરી નાખે અથવા કુટુંબની જરૂરીઆત બહારનું ખર્ચ કરે તો તે બરી આપવા બધાએલો છે.^૫ કુટુંબની જરૂરીઆત કઈ કહેવાય તે આ વિભાગના પેગ ૨૧ મા દર્શાવેલું છે.

P J 308 ધારમ વિ અબા 2 A L J 223 બનપીનાય વિ બન-
છીનાય 18 Cal 341 (p o) મદન વિ ખીખીદાકુંવર

(1) (1879) 5 Cal. 148 (p c.) સુરજજસકુંવર વિ શિવપ્રસાદ 32 Mad. 167 ચડાવરોગા વિ શુભાગમ (૨) 29 Cal 797 સુદિત વિ રતલાલ (૩) (1875) 1 All 77 બજેવદાસ વિ ચામલાલ. (૪) 13 Cal W N 309 બવાની વિ જગન્નાય. (૫) 5 Bom L R 347 અમયચંદ્ર વિ ખ્યારીમોહન (2) (1922) 1 Pat 171 ધનકધારો વિ રામબીદીય

(૨૭) કર્તાને નીચે કૌટુંબિક અધિકાર હોય છે:—

(અ) મજીઆરી મીલકતનો કબજો એની પિતા અથવા ક- પાસે રહે^૧
તાના અધિકાર. (બ) તેને યોગ્ય લાગે તે પ્રમાણે તેની આવકનો ખર્ચ કરે.^૨

(ક) તેની વ્યવસ્થાનો તે જવાબદાર નથી. તેની નિષ્કાળજી અથવા ગેરવ્યવસ્થાને લીધે થએલું નુકસાન તે ભરપાઈ કરવા બાંધાયેલો નથી^૩

(ઘ) પરંતુ જો તે દગો રમે, અને પૈસા ખાઈ ખાય, અથવા કૌટુંબીક ખાસ જરૂરીઆત સિવાય ખર્ચ કરે તો તેને માટે જવાબદાર છે.^૪

(ગ) પોતાના અથવા કૌટુંબીક લાભ માટે, અથવા કૌટુંબીક ખાસ જરૂરીઆત માટે તે દેવું કરી શકે છે, તથા માલકત વેચી અથવા ગીરો મૂકી શકે છે.^૫ (જુઓ 26 Bom. L. R. page 500 (P. C.) બ્રીજનારાયણ વિ. મંજળાપ્રસાદ.)

(૧) 1 All. 77 બળદેવ વિ. રામલાલ 4 Cal. 723 જહીદર વિ. રામલાલ. 32 Cal 1119 ધરમદાસ વિ. અમુલ્યધન. 8 Bom. L. R. 99 લીપુ વિ. બટુ. 19 All 428 શ્રીરામ વિ. શ્રીગોપાલ 27 Mad 198 રામનાથન વિ. મુલગેશ્વર. 32 Mad 167 યંડાવરમા વિ. રાનમુખામ.
(૨) 17 Bom. 271 દામોદર વિ. હત્તમરામ. 28 Bom. 201 નારાયણ વિ. નાયઠ. 32 Mad 271 બાળકૃષ્ણ વિ. મયુસામી. (૩) 11 Cal 684 (P. C) શકંભાય વિ. મનોહરી. 22 Mad. 470 (P. C.) રોનુચરલાનો કેસ. 18 C. W. N. લખાની વિ. જયનાથ. 43 Cal. 459 પરમેશ્વર વિ. ગોવિંદ. 28 Bom. 201 નારાયણ વિ. નાયઠ. (૪) જુઓ ઉપર ૧-૨-૩ માં જણાવેલા. (૫) 9 C. W. N. 879 દ્વારાનાથ વિ. બંજશી. 34 Cal. 184 મહેશ્વર વિ. કિશનસોન.

(ઘ) કોરટના દાવામાં તે કુટુંબના પ્રતિનિધી તરીકે વન્તી શકે છે. (જુઓ 28 Bom. L. R. 711 મદીરલખા વિ. માલખા) કોન્ટ્રેક્ટ કરી શકે છે; ફારગતી આપી શકે છે; રીસીટ આપી શકે છે; દેવું કમુલ કરી શકે છે (can acknowledge debt); લવાદી ઉપર જઈ શકે અથવા કોઇ દાવાનો નીકાલ લાવી શકે. અને તે શિવાય એને યોગ્ય લાગે તે કરી શકે છે.^૧

(ઙ) સગીર ઉમરના સભ્યોનો તે વાલી છે,^૨ કુટુંબના વડીલ તરીકે કર્તાની મીલકત સંભાળવાની ફરજ છે. તેમાંથી તે પગાર લઈ શકે નહીં, તેમ પોતાના ભાગ કરતા મહેનતાણુ જદલ કાંઈ પણ વધુ લઈ શકે નહીં. પરંતુ જો એના ઉપર જોખમદારીનું કામ હોય તો જધા સભ્યોની સંમતિથી તે કાંઈ પણ મહેનતાણું લઈ શકે.^૩ જો કુટુંબમાં એ ત્રણ કર્તા હોવાનો રીવાજ હોય તેમા એકના મૃત્યુ બાદ તેનો પુત્ર કર્તા થાય છે. જો કુટુંબ પાસે દ્રવ્યના પૈસા હોય તો કર્તા તે સંભાળવા બધાએલો છે.^૪ બીજા સભ્યો વારાફરતી કર્તા થઈ શકે નહીં.^૫ મઝીઆરી મીલકતના જો શેર હોય તો તે કર્તાના નામ પર રહે, અને તેના મરણ બાદ બીજો જો કર્તા થાય તે પોતાના નામ પર ચકાવી શકે.^૬ કર્તા હીસાબના

(૧) 33 All. 272 (P. C.) કિસન વિ. હરનારાયણ. 37 Bom. 340 બાબજી વિ. કેસવજી. 1 Pat. L. J. 468 ગીરવર વિ. મકબનેસા. 35 All. 428 કુબેર વિ. રામદાસી. 12 Bom. L. R. 621 રામદાસ વિ. છબીલદાસ. 5 Bom. L. R. 95. બાલાજી વિ નાના. (૨) 6 M. L. A. 393 હનુમાન પટેલ 25 All. 407 (p. c) ધારીચુલ્લા વિ. ખલકર્સીય (૩) 18 Mad. 73 કૃષ્ણા વિ. રામગોપાળ. (૪) 32 Mad 167 ચંડા વિરામ મગામ (૫) 19 All. 428 મરમણ વિ. શ્રી ગોપાળ 27 Mad. 198 રામનાથ વિ. મરમણ 32 Mad. 167 જુઓ (૩). (૬) 41 All. 619 ખારીલાલ વિ. મીલ.

ચોપડા રાખવા બંધાએલો નથી; જેમ એક એજન્ટ હીસાબ આપવા બંધાએલો છે તેમ તે આપવા બંધાએલો નથી. તે મુનીમ નથી પણ કર્તા છે.^૧ પરંતુ જો તે દગો રમે તો જોખમદાર છે. અને એવી રીતે જો પૈસા ખાઈ ગયો હોય તે બરપાઈ કરી આપવા પડે.^૨ જો કર્તાના દગાથી બીજા સભ્યો એ લાભ મેળવ્યો હોય તો વાલો લઈ શકે નહીં. કોઈ પણ સભ્ય થોડી મીલકતનો હીસાબ માંગી શકે નહીં જો તેને જુદા થવા માટે હીસાબ માંગવો હોય તો બધી મીલકતનો પૂરો હીસાબ માંગવો જોઈએ.^૩

પરંતુ જો કર્તાએ ગ્રેવર હીસાબ આપવા કબુલ્યું હોય તો પછી તે હિંદુ-હામાધી નીકળી આધારણ કાયદા નીચે આવે છે અને કરાર પ્રમાણે તે હીસાબ આપવા બંધાએલો છે.^૪ કર્તા દેખુ કરી શકે છે, અને બીજા સભ્યોને તેમના ભાગ પુરવું તે દેખું બધનકર્તા છે.^૫ પરંતુ જો કર્તાએ કોઈ પણ સોન પોતાના નામ ઉપર લીધી હોય તો તે કુટુંબ માટે લીધી છે એમ પ્રાથમિક મનાય નહીં.^૬ અથવા તે તેના આધકાર પરત્વે લીધી છે એમ

(૧) 41 Bom 179 રામનાથ વિ. ગોવિંદ (૨) 27 Mad 273 બાળકૃષ્ણ વિ. મધુસાગર 11 Cal 684 (p. ■) શુક્લોચ વિ. મનોહર 22 Mad 475 (p c) રામભદ્ર વિ. ચીરભદ્ર 44 Mad, 656 (p ■) અરૂંધતી વિ. અરૂંધતી 45 Mad. 281 રામોદેવી વિ. મંગોદેવી 28 Bom. 300 સોમ વિ. દોડુ 43 Cal. 459 પરમેશ્વર વિ. ગોર્વીંદ 28 Bom. 101 નારાયણ વિ. રામરામ 35 Mad 271 બાળકૃષ્ણ વિ. મધુસાગર (૩) 22 W. R. 202 નવદાસી વિ. લક્ષ્. (૪) 13 W. R. (F. B.) 76 રંજુ વિ. કાચીનાથ (૫) 22 Mad 166 ચલા વિ. વરદા. 20 Cal 18 અધોરનાથ વિ. ગરીશ 29 Cal. 583 બળદેવ વિ. મહારકબલી (૬) 5 Cal. 321 શંકર વિ. બીરીપ્રસાદ.

પણ પ્રાથમિક મનાય નહીં ^૧ તેમજ કુટુંબની જરૂરીઆત માટે લાંબી છે એમ પણ મનાય નહીં ^૨ ઉપરના સંજોગોમા ને વાદી બધા સભ્યો પર જોખમદારી મૂકવા માગતો હોય તો પુરાવાનો જોાને એના શીર પર છે ^૩ ને કુટુંબની જરૂરીઆત માટે કર્તાએ ગ્રામીસરી નોટ લખી આપી હોય તો બધા સભ્યોને પ્રતિવાદી બનાવી શકાય ^૪ કુટુંબની વેપારી પેઢીમા તો બધા જોખમદાર ધણા ભાગે ગદે છે ^૫ કર્તા નેમો ધણો સાર કરી શકે નહીં અને જો તેને તેમ કમ્બુ હોય તો બીજા ઉમ્મર લાયક સભ્યોની પરવાનગી લેતાં જોઈએ (45 Mad 128 ટામીરેડી વિ અગીરેડી) કર્તા દેવું કમ્બુલી શકે છે પણ જો તે મુદત બહાર થયું હોય તો તે કુટુંબના તરફથી કમ્બુલી શકે નહીં તે કમ્બુલીઆત પેતાનેજ બધનકર્તા છે અને એ કુટુંબને નહીં. (25 Mad 220 (I B) નારાયણ વિ વેકટ ગમણ) પરંતુ જો કર્તા પિતા હોય તો તેના પુત્રો એવી કમ્બુલાતથી પણ બધાય છે કારણ પુત્રો પિતાનું દેવું ચુકવના બધાએલા છે ^૬ એકત્ર કુટુંબે દાવો માડવો પડે અથવા તેની સામે દાવો માડવામા આવે તો કર્તાનું ત્યા કયું સ્થાન છે તે વિચારીએ જ્યારે કુટુંબ તરફથી કર્તાને બ્યવસ્થાનો અધિકાર છે જ્યારે દેવું કરી ચૂક-દેવું કમ્બુલી શકે-લવાદી ઉપર જઈ શકે

---

(૧) 34 All 135 ગણપત વિ મુનીલાલ (૨) 18 Bom 520 શોર વિ નારાયણ 21 Bom 808 કૃષ્ણા વિ વાસુદેવ (૩) 34 All 135 ગણપત વિ મુનીલાલ 18 Bom 520 શોર વિ નારાયણ 21 Bom 808 કૃષ્ણા વિ વાસુદેવ 7 Bom L R 172 નારાયણ વિ પો અજન્ટ (૪) 39 Mad 915 કૃષ્ણા વિ નાગામની (૫) 34 Bom રઘુનાથ વિ મુળાલ જેમ્ જુઓ 39 All 437 P C સાહુરામ વિ ભુપસીંગ કુટુંબના લાલ માટે જુઓ 40 Mad 709 (P C) ખાલાલેલપા વિ ઓમથ (૬) 15 All 207 કુવીપ વિ કુદન

તો પછી તેને દાવો માંડવાનો પણ અધિકાર હોવો જોઈએ.^૧ આ સિદ્ધાન્ત ઉપર પ્રીવી કાઉન્સિલે એમ દરાવ્યું છે કે કર્તા કુટુમ્બ તરફથી દાવો માંડી શકે.^૨ તથા જો એકલા કર્તા સામે (કુટુમ્બના બદલે) દાવો લાગ્યો હોય તો બરાબર છે. પરંતુ પ્રતિવાદી એમ કરી શકે કે જે સભ્યો સામે એણે કોન્ટ્રેક્ટ કર્યો હતો, તેટલા સભ્યોને તો કોર્ટના રેકર્ડ ઉપર લાવવા જોઈએ.^૩ જો પ્રતિવાદી વાંધો ન લે, તો હુકમનામું કુટુમ્બને 'બંધનકર્તા' છે; અને બીજા સભ્યો એમ વાંધો ઉઠાવી શકે નહીં કે તેઓ પક્ષકાર નહોતા.^૪ પરંતુ (27 Bom. L. R. 1122) શ્રી નિવાસ બાલમુકુન્દના કેસ ઉપરથી એમ લાગે છે કે જ્યારે કુટુમ્બ ઉપર દાવો માંડવામાં આવ્યો હોય ત્યારે બધાજ સભ્યોને પ્રતિવાદીમાં દાખલ કરવા જોઈએ. કારણ એમ જણાય છે તે કારનામાથી એકત્ર નથી માટે કોન્ટ્રેક્ટ એક્ટ અને સીવીલ પ્રોસીજર કોડ લાગુ પડે નહીં. સમવક્તાની ખાતર મુજામમાં એવી પ્રથા પડી ગઈ છે કે કર્તા બીજા સભ્યોને પક્ષકાર બનાવેજ છે.^૫ પરંતુ (જ્યારે કુટુમ્બ વાદી હોય ત્યારે) જો તેમ ન કરે તો પક્ષકારના અભાવે દાવો ખોટો ઠરાવી શકાય નહીં. મુજામ હાઇકોર્ટમાં એવા ધણા કેસો આવી ગયા છે કે જેમાં બીજા સભ્યોને પક્ષકાર (જ્યારે કુટુમ્બ વાદી હોય ત્યારે) ન બના-

(૧) જુઓ 26 Bom L. R. 1200 નારાયણ વિ. સગુણ. (૨) 14 Bom. L. R. 21 ગોપાળ નારાયણ વિ. કુંડોમદી. 5 Mad 169. (F B.) ચિનપા વિ. શરનાથમ. 20 Bom. 155 દિનાર વિ. અપાણ. 35 All. 207 દલીપ વિ. કુંદનલાલ. 33 All. 272 (P C) શ્રીરામપ્રસાદ વિ. હરનારાયણ. (૩) 36 All. 383 (P. C.) ચીવરાંજર વિ. જદો. (૪) 5 Cal. L. R. 477 (P. C.) બીસેસર વિ. લક્ષ્મણસર્જા. (૫) 30 Bom 477 કાશીનાથ વિ. ચીમનાથ. પરંતુ જુઓ 26 Bom. L. R. 497 નામદેવ વિ. વિષ્ણુ. (૬) જુઓ 28 Bom. L. R. 711 અદીનવશ્પા વિ. અદશ્પા.

અવિલક્ષ્ય અને એકત્ર કુટુંબ.

બ્યા હોય તોપણ દાવો ચાલી શકે એમો દિવાલ્યુએ ખામદાજરગીર કાગાએ એક કેસમાં (ત્રીકમદાસ હેમચંદ વિ. ઝીવ કુ.)

એમ જણાવ્યું હતું કે પ્રીવીકાઉન્સીલના જજમેન્ટ પછી એવો જાણે ઉદાત્તો એ કામ રીતે સંભાળીને નથી નવા વાદી અને પ્રીવીકાઉન્સીલના વિચાર પ્રમાણે પિતા અને મુદતનો વાદ ખીન કર્યા વગર નથી બંનેના હક આ બાબતમાં સગા છે^૧ પરંતુ જો નવા વાદી

ઉમેગવાનો પ્રસંગ આવે અને એમ કગવાથી જો મુદતનો વાદો આવે એમ હોય તો આખો દાવો મુદત બહારનો ગણવામાં આવે અને તે કાગ્યસર દાવો કહાડી ન આવે^૨ પરંતુ (27 Bom L R 1122) ગમપ્રસાદ વિ શ્રીનીવાસના કેસઉપરથી એમ લાગે છે કે એમ થાય નહીં

(૨૮) પિતાને દેવું કરવાનો તથા મીલકત વેચવાનો અને ગીરો મૂકવાનો વધાગનો હક છે તેણે જે

પિતાનો વધુ પહેલા દેવું કર્યું હોય તે બગપાઈ કરવા અધિકાર સ્થાવર મીલકત પર બોળે કરી ગકે છે

પણ તે દેવું કાયદા વિરૂદ્ધનું અથવા અનિ

તિનું ન હોય જોઈએ જુનું દેવું એટલે પહેલા જે દેવું કર્યું હોય

તે, અને નવા દેવાને સબધ ન હોવો જોઈએ હવે અનિતિનું

અથવા ખીનકાયદેસરનું દેવું કોને ગણાય તે વિચારીએ (૧) દાર મારે

(૨) પિરાય વૃત્તિ મારે (૩) જુમાગ મારે

કર્તાની નાદારી (૪) દડ ભરવા મારે (૫) ટોલ ભરવા મારે

(૬) જામીન મારે અને (૭, અન્યવહારીકં^૩

(૧) 5 Cal 148 (P O) સુવંજસી વિ શ્રીવપ્રસાદ જુઓ 26 Bom L R 497 નામદેવ વિ વિધ્યુ (૨) 7 Bom 217 કાળીદસ 1૫ નાયુ 32 Mad 284 સેરાન વિ વીરા 1 Pat L J 468 ગીરવર વિ મકજુનીસા (૩) 39 Cal 862 છત્રાસી વિ ગગા

તો પછી તેને દાવો માડવાનો પણ અધિકાર હોવો જોઈએ^૧ આ સિદ્ધાન્ત ઉપર પ્રીવી કાઉન્સિલે એમ ઠાવ્યું છે કે કર્તા કુટુંબ તરફથી દાવો માડી શકે^૨ તથા જો એકલા કર્તા મામે (કુટુંબના બદલે) દાવો લાગ્યો હોય તો બરોબર છે પણ પ્રતિવાદી એમ કરી શકે કે જો સબ્યો મામે એણે કોન્ટ્રાક્ટ કર્યો હતો, તેટલા સબ્યોને તો કોર્ટના રેકર્ડ ઉપર લાવવા જોઈએ^૩ જો પ્રતિવાદી વાધો ન લે, તો હુકમનામું કુટુંબને બધનકર્તા છે અને બીજા સબ્યો એમ વાધો ઉઠાવી શકે નહીં કે તેઓ પક્ષકાર નહોતા^૪ પણ (2nd Bom L R 1122) શ્રી નિવાસ બાલમુકુન્દના કેસ ઉપરથી એમ લાગે છે કે જ્યારે કુટુંબ ઉપર દાવો માડવામાં આવ્યો હોય ત્યારે બધાજ સબ્યોને પ્રતિવાદીમાં દાખલ કરવા જોઈએ કારણ એમ જણાય છે તે કગનામાથી એકત્ર નથી માટે કોન્ટ્રાક્ટ એક્ટ અને સીવીલ પ્રોસીજર કોડ લાગુ પડે નહીં સગવડતાની ખાતર મુમાઘમાં એની પ્રથા પડી ગઈ છે કે કર્તા બીજા સબ્યોને પક્ષકાર બનાવેજ છે^૫ પણ (જ્યારે કુટુંબ વાદી હોય ત્યારે) જો તેમ ન કરે તો પક્ષકારના અભાવે દાવો ખોટો ઠરાવી શકાય નહીં મુબાઈ હાઇકોર્ટમાં એવા ઘણા કેસો આવી ગયા છે કે જેમાં બીજા સબ્યોને પક્ષકાર (જ્યારે કુટુંબ વાદી હોય ત્યારે) ન બના

(૧) જુઓ 26 Bom L R 1200 નારાયણ વિ. સમુલ્લ (૨) 14 Bom L R 21 ગોપાલ નારાયણ વિ. કુટુંબદી 5 Mad 169 (F B) ચિનપા વિ. ગુરનાથમ 20 Bom 155 દિનાર વિ. અપાઇ 35 All 207 દલીપ વિ. કુલ્લનાથ 33 All 272 (P O) પ્રીતાનપ્રસાદ વિ. હરનારાયણ (૩) 36 All 383 (P Q) શંભુરાકર વિ. જદો. (૪) 5 Cal L R 477 (P Q) બીસેસર વિ. લક્ષ્મીચરણ (૫) 30 Bom 477 કશીનાથ વિ. ચીમનાથ પરંતુ જુઓ 26 Bom L R 497 નામદેવ વિ. વિષ્ણુ (૬) જુઓ 28 Bom L R 711 અદીવશ્યા વિ. માદશ્યા

અવિભક્ત અને એકત્ર કુટુંબ.

બા હોય તોપણ દાવો ચાલી શકે એમું (સિવ્યુસી) નામદાર જરૂરી સં
ક્રમાં એ એક કેસમાં (ત્રીકમદાસ હેમચંદ્ર વિ. શીવ કું.)

એમ જણાવ્યું હતું કે પ્રીવીકાઉન્સીલના નેમ્સને પછી એવો ક્ષાધો
ઉદ્ભવે એ કાષ્ટ રીતે સંભવિત નથી.

નવા વાદી અને પ્રીવીકાઉન્સીલના વિચાર પ્રમાણે પિતા અને
મુદતનો વ્યાધ. ખીજા કર્તા વચ્ચે ફેર નથી. બન્નેના હક આ

બાબતમાં સરખા છે. પરંતુ જો નવા વાદી

ઉમેરવાનો પ્રસંગ આવે અને એમ કરવાથી જો મુદતનો વાધો આવે

એમ હોય તો આખો દાવો મુદત બહારનો ગણવામાં આવે અને તે

કારણસર દાવો કહાડી નંખાય પરંતુ (27 Bom. L.R. 1122)

રામપ્રસાદ વિ. શ્રીનીવાસના કેસ ઉપરથી એમ લાગે છે કે એમ થાય નહીં.

(૨૮) પિતાને દેવું કરવાનો તથા મીલકત વેચવાનો અને

ગીરો મૂકવાનો વધારાનો હક છે. તેણે જે

પિતાનો વધુ પહેલાં દેવું કર્યું હોય તે બરપાછ કરવા

અધિકાર. સ્થાવર મીલકત પર બોળે કરી શકે છે.

પણ તે દેવું કામદા વિરુદ્ધ અથવા અનિ-

તિનું ન હોવું જોઈએ. જુદું દેવું એટલે પહેલાં જે દેવું કર્યું હોય

તે, અને નવા દેવાને સંબંધ ન હોવો જોઈએ. હવે અનિતિનું

અથવા ખીનકામદેસરનું દેવું કોને ગણાય તે વિચારીએ (૧) દાર માટે

(૨) પિશાચ વૃત્તિ માટે. (૩) શુભાર માટે

કર્તાની નાદારી. (૪) દંડ ભરવા માટે (૫) ટોચ ભરવા માટે

(૬) જમીન માટે અને (૭) અવ્યવહારીકર

(૧) 5 Cal 148 (P. C.) સુચંબંસી વિ. શીવપ્રસાદ. જુઓ

26 Bom. L. R 497 નામદેવ વિ વિધ્ય (૨) 7 Bom. 217

કાળીદાસ ૧૫. નાથ 32 Mad 284 સેરાવ વિ. વીરા 1 Pat L. J.

468 ગીરવર વિ. મક્યુનીસા. (૩) 39 Cal. 862 હકવારી વિ. જંના

દેવું કરવામા આવે તો અનિતિનું ગણાય.^૧ હવે જો કર્તા નાદાર થાય તો શી સ્થિતિ થાય ? ઉપર જણાવેલા પિતાના ખાસ હકને લીધે, નાદાર પિતાના રીસીવરને (મુંબાઈમાં ઓશીશીઅલ એસાઇનીને) પણ તેજ પ્રમાણે હક મળે છે.^૨ નાદાર માણસની બધી મીલકત રીસીવરના હાથમા જાય, તેની સાથે હિંદુ નાદાર પિતાના હક પણ રીસીવરને મળે. નાદાર પિતાનું મૃત્યુ થાય તો પણ હયાતી હકથી બધી મીલકત છોકરાને જાય નહીં. પણ રીસીવર પાસેજ રહે.^૩ પણ હવે આ માન્યતામાં ફેર સતનારાયણ વિ. ૫૩૨૭. (જુઓ 27 Bom. L. R. 135 બિહારીલાલ 27 (P. C.) સતનારાયણ વિ. બિહારી). પિતાના Bom L. R. page ૫૬૬ હક માટે વધારે જણવું હોય તો નીચે 195 (138) P. C. જણાવેલા કેસોમાં વિદ્વાન જાણેના જન-મેન્ટ વાંચો.^૪ પિતાનું પોતાનુંજ દેવું અને એકત્ર કુટુંબને બંધનકર્તા નહીં એવું દેવું કેને કહેવાય તે માટે

(૧) 32 Bom. 348 ફરબાર વિ. ખચર 39 Cal 862. 20 Cal 328 ખલીઆલ વિ. ગોર્લીદ. 31 Mad 161 કાનેવર વિ. કૃષ્ણા 39 Cal. 862. 48 Bom. 612 હનમંત વિ. ગણેશ. 44 Mad. 214 વેંકાતે કેસ. (૨) 46 Mad. 54 ચંદ્રાસના ઓ. એસાઈની વિ. રામચંદ 3 Lahore 329. બીહારી વિ. સતનારાયણ. 44 All. 316 ખાવનહાસ વિ. ચીન. પણ જુઓ 27 Bom. L R. 135 (P. C.) સતનારાયણ વિ. બિહારી-લાલ (૩) 7 Bom. 438. ફરીચંદ વિ. ગોલીચંદ. 44 All 316. ખાવન વિ. ચીની. (૪) 19 Mad 74 રંગાપાનો કેસ. 5 Cal 148 (P. C.) સુરજભંસ વિ. શીવપ્રસાદ. 13 Cal. 21 (P. C.) નાનોમી વિ. મદન. 39 All 437 (448) (P. C.) ચાદુરામ વિ. શુપર્સીમ 33 Bom. 264 સુબચા વિ. તાજપા. 39 All. 500 (P. C.) તારા-યણ વિ. સર્નામ. 40 Cal. 342 બીશ્વનાથ વિ. જગદીપનારાયણ. 31

નીચેના કેસો જુવો ^૧ જુનુ દેવુ કેને કહેવું

જુનુ દેવું એ સવાલ છે. દાખલો લખએ ૧૯૦૦ ની

સાલમા પિતાએ એક હનર રૂપીઆનું

દેવું કર્યું. હેથુદાર માગ્યા કરતો હતો, પિતા પાસે પુત્રતા પૈસા

નહોતા, તેથી ૧૯૧૦ માં એનું ધગ ગીરો લખી આપ્યું, ૧૯૦૦

ની સાલનું દેવું જુનુ દેવું (antecedent debt) ગણાય આપુ

જુનું દેવું આપવા કરેલું ગીરો પુત્રોને બંધનકર્તા છે (શાહુરામ

વિ જુપસીંગ) પરંતુ શાહુરામના કેસ પછી બ્રીજનારાયણ વિ.

મગજપ્રસાદનો કેસ (28 Cal W. N 253=41 All 285)

ખાસ મનન કરવા જેવો છે. ગીરો આપવા વખતેજ ને દેવું કર્યું

હોય તે એન્ટીસીડન્ટ દેવામા ગણાય નહીં પહેલાનું જુનુ દેવું

હવે તે તપાસ કરવાનો તથા તેના પુગવાનો બોલે પૈસા આપ-

નાર ધણીના ઉપર છે (31 All 176-198-અદ્રદેવ લ. માતા-

પ્રસાદ) અને જો તે દેવું અનિતિનું અથવા પિશાચ કાર્ય માટેનું

હોય તો પછી તે પુત્રે સાખીત ક્રવાનું છે. (34 All 292-બળ-

વંતસીંગ વિ કસેન્સી) જો એવું ગીરો જુના દેવા માટે ન હોય

તો પિતાના ભાગ પુરવુંજ બંધનકર્તા છે.

જે સિદ્ધાંત છે કે પુત્ર પિતાનું દેવું આપવા બધાએકો છે,^૨ તે

All 176 (F B) અદ્રદેવ વિ માતાપ્રસાદ. (1921) Pat 245

(F B.) મયુરા વિ રાજકુમાર 42 Mad. 711 (F. B) 42 Cal.

1058 બીણા વિ ભૂપનારાયણ

(૧) 39 All 437 શાહુરામ વિ જુપસીંગ 41 All. 285

બ્રીજનારાયણ વિ મંજળ 44 Bom 341 પાહુરામ વિ જમવાનદાસ

(૨) 28 Bom. L R 1052 દયાનંદ વિ દાદા જુઓ 27 Bom

L R 1451 ડીસોબ વિ વામનરાવ 26 Bom L R 1200

નારાયણ વિ સગુણાબાઈ=માદુશ્રીના દેવા માટે પણ પુત્રો જોખમદાર છે

જુઓ 27 Bom L R આધવરાવ વિ. અગ્ગાબાઈ

કાદુમ્બીક જવરીઆત માટે, (અથવા બીજા સભ્યોની સમતિથી), પોતાનો ભાગ વેચી શકે અથવા ગીરો મૂકી શકે, પરંતુ તે પૈસા લઈને જ કરી શકે. (only for Valuable consideration) ૧

(જ) જેમ સભ્યોની વધવટ થાય તેમ તેના ભાગની પણ વધવટ થાય ૨

(ઝ) મા જણાવ્યા પ્રમાણે વહેંચણુ માગી શકાય પણ જે સભ્ય સગીર હોય તો તેને લાભકારક છે એમ બતાડ્યા શિવાય વહેંચણુ મળે નહીં ૩ અને વહેંચણુ શક્તિ પિતા પાસેજ મંગાય, દાદા પાસે મંગાય નહીં. એટલે જે પિતા અને દાદા હયાત હોય તો પુત્રથી વહેંચણુ મંગાય નહીં ૪ (ગ) મા દર્શાવ્યા પ્રમાણે મૃત સભ્યનો હેણુદાર તે સભ્યના ભાગ ઉપર ટાચ લાવી શકે. પરંતુ શક્તિ ટાચ લગાડ્યાથી હેણુદારને કાંઈ મળતું નથી. જે ટાચ લગાડ્યા પછી પણ તેનું વેચાણ થયા પહેલા, તે સભ્ય મરી જાય તો હયાતી હક (Survivorship) થી તે સભ્યનો ભાગ બીજા સભ્યોને મળે, અને ટાચ લગાડનાર હેણુદારને કાંઈ મળે નહીં પણ જે ટાચ લગાડ્યા પછી તે ભાગ વેચાઈ જાય, તો પછી

(૧) 5 Bom 48 (p. c) લક્ષ્મણ વિ રામચંદ્ર 15 All. 389 (p. c) બાળગોવિંદ વિ. નારાયણ 19 Cal 101 જમના વિ ગંગા. 16 All 369 કીરોર વિ ગણપત. 44 Bom 341, પાદુરંગ વિ, ભગવાનદાસ. (૨) 17 Mad 316 સુબ્રામન્યા વિ. શીરા (૩) મનુસ્મૃતિ-IX-III. 8 Cal 537. દામોદર વિ સેનાબતી. 13 Bom 99. મદારેવ વિ. લક્ષ્મણ. 29 All 373 ભોજાનાથ વિ. ખાસીરામ. (૪) 1 M. H. C. R 77.

હયાતી હક લાગે નહીં^૧ ખરીદનારના હક માટે ગુણો 28 Bom L R 765 બાક લક્ષમણ કેમ પૈસા લઇને-અર્થાત (for valuable consideration) તે પોતાનો ભાગ વેચી શકે અથવા ગીરો મૂકી શકે^૨ એ કુટુંબની ખાસ જરૂરીયાત ન હોય અથવા તે ખાસ લાભ ન હોય તો પણ જો બીજા મર્યોની સંમતિથી વેચાણ અથવા ગીરો થયા હોય તો બરોબર છે^૩ (Valuable consideration) અને કહેવાય તે કોન્ટ્રેક્ટ એક્ટ અથવા એવા કાયદાના આધારે નક્કી કરવાનું છે નોકરી પણ તેવો બદલો ગણી શકાય છે^૪

(૩૦) કોઇપણ કર્તા બીજા મર્યોની સામે હોગો ગમીને, પોતાનો હક બજાવી શકતો નથી કોઇપણ કર્તા અને હોગો દેવની મૂર્તિને ભેટ આપવાના બહાને, પિતા પોતાના પુત્ર સામે હોગો ગમી શકે નહીં^૫

(૩૧) વણા કુટુંબોના પેઢી ને પેઢીથી ધધો ચાલ્યો આવેલો હોય છે આવા ધધાને કૌટુંબીક કૌટુંબીક ધધા ધધાની પેઢી કહેવામાં આવે છે આવી દારી પેઢી પેઢીને કોન્ટ્રેક્ટ એક્ટ લાગુ પડતો નથી અને કોન્ટ્રેક્ટ એક્ટ લાગુ નહીં પડવાથી, તેને

(૧) 44 Bom 316 પ ૨૨૪ વિ જમવાનદાસ તે દિવાય આવા કિસ્સાના પ્રસંગે પક્ષકારોની વચ્ચે ઉભા થતા સવાળ માટે ગુણો 20 Bom L R 497 નામદેવ વિ વિષ્ણુ તથા 26 Bom L R 464 ગજાગીસણ વિ વલ્લભદાસ (૨) 43 Bom 472 પાડુ વિ ગોના (૩) 19 M & J 62 નાદેસા વિ સાર્થ 35 All ૫4 સુંદરલાલ વિ મજલાલ 12 A L J 52 કાપુર વિ સીવલા (૪) 31 All 507 દાલીસકર વિ નવાજસીંગ (૫) 8 All 76 રથુનાથ વિ ગોવિંદ

લગતો સીવીલ પ્રોસીજર કોડ (ઓર્ડર ૩૦) પણ લાગુ પડતો નથી. હિંદુ ભાવના પ્રમાણે રીવાજથી પડી ગએલા ધારાધોરણ એને લાગુ પડે છે. એવા ધારાધોરણ સાધારણ રીતે નીચે પ્રમાણે છે:—

(અ) આવો ધંધો એકત્ર કુટુંબનેજ (વારસાઈ અથવા હયાતી હકથી) મળે. આવી કૌટુંબીક ભાગીદારી એક સભ્યના મૃત્યુથી બંધ થતી નથી. બીજી જાતની વ્યાપારી ભાગીદારી ભાગીદારના મૃત્યુથી, કોન્ટ્રેક્ટ એક્ટ પ્રમાણે પૂરી થાય છે. તેમ જો એક સભ્ય વહેંચણુ ભાગી જીતેા થાય તો પાછળના હિસાબ ભાગી શકે નહીં^૧ બીજી વ્યાપારી ભાગીદારીમાં પાછળનો બધો હિસાબ માંગી શકાય; એટલુંજ નહીં પણ જો એ એક ભાગીદાર ભાગીદારી મીલકતમાંથી અશડા તરફી કરતો હોય તો રીસીવર પણ નીમાવી શકાય.

(બ) કૌટુંબીક પેઢીમાં કોઈપણ સભ્ય કર્તા અથવા એજન્ટ તરીકે નીમાઈ શકાય.^૨

(ક) આવો કર્તા અથવા એજન્ટ પેઢીનું કામકાજ ચલાવી શકે; અને તેના વહીવટ દરમ્યાન પેઢીના કામ માટે દેણું કરી શકે. ઉધાર ધંધો પણ કરી શકે.^૩ પણ જો કોઈ કર્તા સદાનો અથવા એવો બીજો પેઢીના ધંધા બહારનો ધંધો કરે તો પેઢી જોખમદાર રહેતી નથી.^૪

(૧) 23 Bom. 144 અણપત વિ અન્ના. 34 Bom. 72. રઘુનાથ વિ. મુખ્યાઈ જોંક. 22 Bom. 1767 રામ વિ કૂલીબાઈ. (૨) 6 Cal 815. રામસીલક વિ રામલાલ. (૩) 1 Cal 470 એદુરા વિ. ઓગોપાળ. 3 Cal. 738. એલેક્ષીસ્ટા વિ. નિલ્લાનંદ. 20 Cal. 458. શીવપ્રસાદ વિ. સાહેબલાલ. (૪) 3 Bom L. R. 144 મેંજાગડ વિ. અનીકચંદ.

(સ્વ) પાછળનો હિસાબ આપના બંધાએલો નથી.^૧

(ગ) આવી કૌટુંબીક પેઢીમા જધા સબ્યો-મોટા અથવા સગીર^૨ પોતાના ભાગ પુરતા જોખમદાર છે; આમાં જરૂરીઆત માટે દેવું કરવામાં આવ્યું હતું કે નહીં તે સવાલ ઉભો થતો નથી; તેમજ પૈસા આપનાર ધણીએ જરૂરીઆત માટે દેવું કરવામા આવે છે કે નહીં તે તપાસ ન કરી હોય તો પણ વાધો આવતો નથી;^૩ કુટુંબને દગો દેવા માટે પણ જો દેવું કરવામા આવ્યું હોય તો પણ આમા હોજરદાર વસુલ કરી શકે.^૪ આ સંજોગોમાં (કુટુંબના ઉપર) કર્તાની સામે દાવો લાવી શકાય અથવા કુટુંબના તરફથી એકલો કર્તા દાવો માડી શકે અને ખીજા સબ્યોને પણકાર બનાવવાની જરૂર રહેતી નથી^૫ પણ જો બંધાની બહાર દગો કર્યો હોય તો કુટુંબ જોખમદાર નથી.^૬ ઉપર દર્શાવેલા બધા નિયમો નીચે જણાવેલી સ્થિતિમાં પણ લાગુ પડે છે. આવી પેઢી વડવાબ કૌટુંબીક હોય-અથવા કુટુંબે બધા

(૧) 25 Bom 206 સમરા વિ. મનનલાલ. 34 Bom.

72 રધુનાથ વિ. મુંબાઈ બેંક. 22 Mad 167. (૨) 26 Bom.

349 લક્ષ્મણ વિ. શિવપ્રસાદ 1 Cal 470. બેદુરા વિ. ઓગે ૧ બ.

3 Cal. 738 ■ Cal. 792 ખીમલા વિ. મોહન. 6 Cal 815.

—સમસીલક વિ. સમલાલ. 20 Cal. 453. શિવપ્રસાદ વિ. સાહેનલાલ

(૩) Govt's Hindu Code para 1350 page 613 (૪)

(1893) P. R. 59 મૂળચંદ વિ. સાધુસોત્ર. (૫) 26 Cal 319.

લક્ષ્મણ વિ. શિવપ્રસાદ. 29 All 311 સમસાથી વિ. હમ્મદપ્રસાદ

8 All 264 જુગલકિશોર વિ. વૃણસીરામ 23 Bom L R. 711.

મલીવલપ્પા વિ. માલપ્પા. (૬) 6 C IV.N. 429. મોરીસન વિ વસો. ૪૪.

સભ્યોની સમતિથી કુટુંબના પૈસાથી નવી બની કચેરી
હોય-અથવા કુટુંબની સાથે કોઈ બહારના ભાગીદાર
હોય પર કક્તા એટલેજ ગહે છે કે જો વડવાઈ ધધો
ન હોય તો સગીરો પોતાના ભાગ પુરતા પણ્ય—ખાસ
જરૂરીઆતના અથવા કુટુંબના અભાવે—જોખમદાર
ગહેતા નથી

જો કુટુંબના ડેટલક સભ્યોએજ એ ધધો શરૂ કર્યો હોય તો
ઉપર દર્શાવેલા નિયમો લાગુ પડતા નથી

(૩૨) કર્તા ખીજો નવો ધધો શરૂ કરી શકે નહીં જો
તેને તેમ કંઠુ હોય તો બધા મોટા સભ્યોની સમતિ મેળવવી
જોઈએ^૧ આ સંજોગમાં પણ્ય સગીર સભ્યોની જોખમદારી ગહે
છે^૨ જો એકત્ર કુટુંબ ન હોય અથવા, બહારના ભાણસો જોડે
જો ભાગીદારી કરી હોય તો પેરા ૩૧ મા જણાવેલા નિયમો લાગુ
પડતા નથી^૩ અલગત થોડા સભ્યો એક એકત્ર કુટુંબની ભાગી
દારી શરૂ કરી, ખીજ સભ્યોને તેના દક-હીરસા અથવા જોખમદારી
સમજાવી-ભાગીદારીમાં જોડી, કુટુંબીક પેઠી મનાવી શકે છે^૪
પરંતુ જો આનો નવો ધધો વડવાઈ ધધામાંથી ઉત્પન્ન થયો હોય
તો પેરા ૩૧ મા જણાવેલા બધા નિયમો લાગુ પડે છે^૫ જો થોડા
સભ્યો ખીજને ભાગમાં લઈ ધધો કરે તો એક બાજુ સભ્યો અને
ખીજ બાજુ બહા ના વચ્ચે માધાગળ ભાગીદારીના નિયમો લાગુ

(1) 15 mod 281 ટામીરેડી 14 જામીરેડી 17 m L J અન-
દુલ વિ રહેમાન 42 M L J ટાડાણવી (વિ જામીરેડી) (2) 39 I A
108 સન્યાસી વિ કૃષ્ણવન (3) 28 mod 344 સોખાનધા વિ સોખા-
નધા 3 Bom L R 144 મેકલકર વિ માણેકચંદ (4) 9 Bom.
L II 274 હાજી તુરમહમદ વિ મેકલકર 14 Bom 189 હાજી
મહમદને 18 (5) 23 O W N 500 કૃષ્ણનાથન વિ સન્યાસી

પરે^૧ ફક્ત જો કુટુંબ અથવા કુટુંબનાજ સભ્યો વડવા-ઓનો કૌટુંબીક ધર્મો ચાલુ રાખે તોજ (અને કૌટુંબીક મીલ-કતથીજ) પેગ ૪૧ મા જણાવેલા નિયમો લાગુ પડે છે.^૨ આવી કૌટુંબીક પેઢીને નાદાજ ઠરાવી શકાય પણ તેના સગીર સભ્યોને નાદાજ ઠરાવાય નહીં^૩

(૩૩) આપણે એકત્ર પાને અવિભક્ત કુટુંબની બધી હકીકત જાણી છે. પરંતુ હયાતી હક તથા કૌટુંબીક ઉપર જોજો વિગેરે જે તથા જામત ઉપર થોડો જુરો વિચાર કરીશુ

(૩૪) હયાતી હક કેને કહેવાય અને તે ક્યારે લાગુ પડે? એક કુટુંબમા એક સભ્યના મરણથી તેના હયાતી હક. ભાગ તેના વા-સોને મળતો નથી; પણ જે બીજા સભ્યો હયાત રોય તેમને હયાતી હક (survivorship) થી મળે છે જો કુટુંબ જુડુ થયું હોય તો તે મરણ પામેલા સભ્યોને ભાગ તેના વગસોને મળે વારસો કોણ, હોય છે તે આપણે “ વાગસા ” ના પ્રકરણમા જોઈશુ. જો એકત્ર કુટુંબમા તે સભ્ય છોકરો મુકીને મરણ પામ્યો હોય તો તે છોકરો તેના બાપનુ સ્થાન જોગને છે, અને તે કુટુંબનો તબ્દ મળ્યાન છે. આ રીતિમા તેના હક હયાતી-હકથી બીજા સભ્યોને મળે નહીં પણ તેની સાખા ચાલુ રહી ગયુય; અને વડેયણ વખતે તેને ભાગ મળે^૪ નીચે જણાવેલા સંજોગમા હયાતી હકથી બીજા સભ્યોને કાઢ મળે નહીં —

(૧) 27 Bom 157 વાલીલાલ વિ જુલાય (૨) 30 M L J. 241, રામનાથ વિ. ચેત્રાપા. 41 Mad. 454 ચેત્રાપા વિ વેડ. (૩) 42 Cal. 225 સન્વાસી વિ. અમુતોષ (૪) 11 M I A. 513 તતામાનચીઆર વિ રીવજંગાના રાજ

(મ) જે સભ્યે પોતાનો હક વેચ્યો હોય અથવા ગીરો મુક્યો હોય.^૧

(વ) જ્યારે મૈયત સભ્યના ભાગ ઉપર તેની હયાતીમાં બજાવણી થઈ ટાંચ લાગી હોય. ફક્ત તેના ભાગ સામે હુકમનામું મેળવ્યું હોય તો આજે નહીં. હુકમનામું મેળવ્યા પછી ટાંચ લગાડ્યા પહેલાં જે તે મરણ પામ્યો હોય તો હયાતી હતી તેના ભાગ શ્રીભ સભ્યોને મળે.

(ક) જે સભ્ય નાદાર થયો હોય અને તેનો રીસીવર અથવા ઓશીસીઅલ એસાઇની નીમાયો હોય.^૨

આપણે જે અ માં જણાવ્યું તે મૈયત સભ્યનો ભાગ બીજને જતો નથી પણ ખર્ચ જેતાં વહેંચણ વખતે તેનો ભાગ માંગવાનો હક છે. જે સરખાવમાં આપણે જણાવ્યું છે કે ભાગની વધઘટ થયા કરે છે અને જ્યાં સુધી વહેંચણ થાય નહીં ત્યાં સુધી કેનો ભાગ કેટલો છે તે જણાય નહીં તેનું કારણ આ છે.

(૩૫) કોણ કોણ કૌટુંબીક મીસકત પર બોલે કરી રહે ?
કૌટુંબીક મીસકત
પર બોલે.

(અ) જે પ્રુપ્ટ ઉમરના સભ્યો હોય તે બધા એકત્રીત થઈને કરી રહે.^૩

(બ) કર્તા (ઉપર જણાવેલા સંજોગોમાં).

(૧) આવા વેચાણદારના હક માટે જુઓ. 28 Bom. L. R. 765 સાહેબદાસ વિ. બુધા મંમ. (૨) 7 Bom. 438 ફકીરચંદ વિ. મોતીચંદ. બીભ કેસો માટે જુઓ. પેશ ૨૮ માં કર્વાની નાદારી અને તેની નીચે જણાવેલા કેસો. (૩) 2 Bomg. L. R. 90 મદાવીર વિ. રમ્યાદ.

(ક) પિતા (જંગમ મીલકતની થોડી ઘણી તે બક્ષીસ પણ કરી શકે; તેમજ જે ઘણી મોટી સ્થાવર મીલકત હોય તો થોડી તેવી મીલકતની પણ બક્ષીસ કરી શકે. ટેટલી હદ સુધી કરી શકે તે આપણે ઉપર જણાવી ગયા છીએ.) આ બક્ષીસની વાત થઇ. તેમ તે બન્ને-સ્થાવર અને જંગમ મીલકત પોતાના દેવા પેટે વેચી શકે અથવા ગીરો મૂકી શકે. તેમજ કુટુંબની ખાસ જરૂરીયાત તથા લાભ માટે પણ એમ કરી શકે. આ સિવાય પિતાને કર્તા કરતા બીજા વધુ હક નથી.^૧

(ઘ) એકલો હયાત સભ્ય બધી મીલકત પણ વેચી શકે. કારણ તેને બંધનમાં રાખનાર કોઇજ હયાત નથી. તે તે બધી મીલકત ગીરો મૂકી શકે—વેચી શકે—બક્ષીસમાં આપી શકે.^૨ આ બધું કર્યા પછી જે તેને પુત્ર અવતરે તો તે કાંઈ કરી શકે નહીં કારણ તે હયાત નહોતો. પણ તે પુત્રની હયાતી પછી કાંઈજ કહી શકે નહીં અને ઉપર જણાવેલા બધા બંધનો તેને લાગુ પડી જાય છે. તે ધણા બાગે વીલ કરી શકે નહીં કારણ કે વેચાણ, ગીરો, બક્ષીસ, દાન વિગેરે જવારથી કરે ત્યારથી લાગુ પડે; પણ વીલ તો મરણના વખતથી લાગુ પડે; પણ જે છેક મરણ સુધી પુત્ર ન હોય તો વીલ પણ કરી શકે. અને જે વહેલા વીલ કર્યું હોય, અને મરણ પડેલ. પુત્ર અવતરે તો તે વીલ રદ ખાતલ થાય અથવા

(૧) 13 Mad ૫૧. ચિનમા વિ. વેરમલ. 16 Mad. 84 રમાકકલ વિ. સુબન્તા 22 Bom 825 ખાલા વિ. ખાલાજી. 26 Bom 163. ગરેડી વિ. લક્ષ્મણ. (૨) 6 M. L. A. 309. નાગાસુચમી. 11 Bom. H. O. A C 6 નરોત્તમ.

દત્તક લે, અથવા પુત્ર મર્મમા હોય તોપણ વીલ ગ્રંથ થાય.^૧ અલ્હાબાદમાં એક એવો સરાલ ઉભો થયો હતો કે, પિતા એકસોજ હયાત સભ્ય છે એકસોજ હોવાથી મીલકત અત્રત્ર ગણાય તેજી વીલ કર્યું. પછી પુત્ર થયો; પણ પિતાના મૃત્યુ પહેલાં પુત્ર મરી ગયો અને પિતા જ્યારે મૃત્યુ પામ્યો ત્યારે એકસોજ મૃત્યુ પામ્યો. તેના પિત્રાધ્યક્ષે એવી દલીલ લાવ્યા કે પુત્રના જન્મથીજ વીલ રદ થયું અને તે મીલકત પિત્રાધ્યક્ષને મળવી જોઈએ કોર્ટે એમ ઠગવું કે વીલ તો મૃત્યુના દીવસથીજ અસરમાં આવે છે. તે વખતે તે એકસોજ હતો તેથી વીલ બરોગર છે અને વીલ પ્રમાણે મીલકત જશે પિત્રાધ્યક્ષને મળશે નહીં પુત્રના જન્મથીજ વીલ ગ્રંથ થાય નહીં.

(૩૧) પેગ ૩૫ માં આખી ટ્રાસ્ટીશીપ મીલકતના સર્વ-ધર્મા જાણ્યું. ૬૯ એક સભ્યના અવિભક્ત અવિશક્ત સભ્ય ભાગ સર્વધી વિચાર કરીએ દરેક સભ્ય અને તેના ભાગ કિંમતના બદલામાં (Valuable consideration) પોતાના ભાગ ઉપર બોલે કરી શકે છે,^૨ પણ તે બદલીસ આખી શકે નહીં અને વીલ કરી

---

(૧) (1921) 2 Loh 6૭ પરમાનંદ વિ સિવચરણ 1૮ Bom 10૬ હનમંત વિ જીમાચાર્ 8 mad 89 મીનાક્ષી વિ વીરખા 2૭ Bom L R 532 જગનાદાસ વિ ચૌરધન 2૭ Bom L R 910 (p c) લક્ષ્મીચંદ વિ મુસામત (૨) 21 Bom L R. ૨ 8 પાડુ વિ ગેમા 25 Mad 690 એવાજરી 42 Mad 1૧૫ નન્દુરા વિ. કાનાગરાજ 44 Bom 341 પાંડુરજ વિ જગવાનદાસ ૬ Cal 148 સુરજળસી વિ સિવપ્રસાદ 15 All 339 બાજમેલીંદ વિ નારાયણ

શકે નહીં^૧ હવે જ્યારે કિમતના બદલામાં બોલે કરી ગકે તો પછી વેચાણ અથવા ગીરો લેનારના હક વિચારીએ એવા સંબંધના ભાગ ઉપર ફક્ત જો હુકમનામું મેળવ્યું હોય તો ચાલે નહીં તેની હયાતીમાં તેના ભાગ ઉપર ટાચ લાવવી જોઈએ અને તેનું વેચાણ કરાવવું જોઈએ^૨ જો ટાચ લગાડી ન હોય તો તેના મગજુ બાદ વેચાણ ચાલ નહીં^૩ જો તેની હયા

અવિભક્ત ભાગના તીમા ટાચ લાગી ન હોય તો હયાતી ખરીદનારના હુકમથી ખીજ સંબોને તેના ભાગ નામ હવે જે આવી રીતે વેચાણ હે, તે કુટુંબની

મીનકતનો કબજો મળી શકે નહીં-કારણ કે કોઈ સંબંધનો અમુક ચોક્કસ ભાગ હોતોજ નથી^૪ આવા ખરીદનારને તો વહેચણી કે વા કહેવાનો હક મળે છે^૫ તેણે તો વહેચણી માત્ર બધા સંબંધને પગકાગ બનાવી દાવો માડવો જોઈએ તે સંબંધના ભાગ પુરતોજ દાવો લવાય નહીં પણ આખી કૌટુંબીક મીલકતની વહેચણી માટે દાવો માડવો જોઈએ^૭ જો આવો દાવો લાવવામાં આવે તો કોર્ટ

(૧) 11 Mad 246 રમણ વિ વેક્ટ 27 Mad 162 રોટના વિ પુલીકટ 19 Bom 803 કલુ વિ બાલસુ 28 Bom I R 532 જમનાદાસ વિ ગોપાલ 28 Bom L R 910 (10) લક્ષ્મીચંદ વિ. મુસામવ (૨) 1 Cal 195 (p.c.) દીનદયાળ વિ જગીવ 30 Mad. 831 સુરકાર વિ ગાસામી (૩) 1 Cal 148 23 All 106 વિદ-લદાસ વિ નદગીશોર (૪) 1 Cal 148 14 Cal 157=17 I A. 194 માધોપ્રસાદ વિ મહેરબાનસીંગ (૫) 43 Bom 472 પાઠુ વિ ગોમા 10 Bom 763 પાગલ વિ લકમચંદ (૬) 3 Cal, 198-દીનદયાળ 10 Cal 620 હરદી વિ. રામપ્રકાશ 2 Pat 386 મેદની પ્રસાદ વિ નદ 28 Bom L R 765 શાહ લક્ષ્મણ વિ બુધલ (૭) 29 Mad 224 ચેલુમલાઈ (1920) 1 Lab 134 શ્રીજલાલ વિ. દુર્ગા (1923) 2 Pat 386 મેદની વિ નદેશ્વર 23 Bom 184 મુસારાવ વિ સીવાશામ. 46 Bom 925 ઈશાખા વિ કૃષ્ણ

બને લાસુધી ખરીદનારે જે મીલકત લીધી હોય તે વહેંચણુમા અપાવે છે. (ધુલાભાષ વિ. લાલા ધુલા 46 Bom. 28). જે સભ્યોનો હક વેચાણુમા લીધો હોય તેની હયાતીમાજ આવો દાવો લાવવો જોઈએ. એમ બંધન નથી.^૧ મરણ પછી પણ દાવો લવાય. ખરીદનારને તે સભ્યનો જે ભાગ વેચાણને દીવસે હોય તેજ મળે.^૨ જે ત્યાર પછી તે સભ્યનો ભાગ વધ્યો હોય તો ખરીદનારને લાભ થાય નહીં. વેચાણુ પછી અને દાવાના દીવસ સુધી જે ઉત્પન્ન થયું હોય તે ખરીદનારને મળે નહીં.^૩ જે વેચનાર સભ્ય, વેચાણુ ખત પુર થતા પહેલાં મરી જાય તો પણ ખરીદનાર તે વેચાણુ પુર કરાવી શકે^૪ પરંતુ જે વેચાણુ પહેલાં હૌદુમ્મીક મીલકત ઉપર કાયદેસરનો બોળે થયો હોય તો ખરીદનાર તેના જોખમે લે છે. એવો બોળે પહેલો અને પછી ખરીદનારનો હક.^૫ જે સભ્યે પોતાનો હક વેચ્યો હોય, તેનો હક હુદુમ્મીમા એજ પ્રમાણે રહે છે. જે વહેંચણુ થાય તો અચના ખરીદનાર વહેંચણુ કગવે તોજ તેના હકમાં ફેર પડે છે.

(૪૭) જે એકત્ર કુદુમ્મના સભ્યો સમીર હોય તો તેની માતાને કર્તાના બધા અધિકાર મળે છે. જે

માતા કર્તા તરીકે કોઈ મીલકત ધનામમા (કુદુમ્મને) મળી હોય—અને તેનો વહીવટ કુદુમ્મના હસ્તક

હોય અને વહીવટદારને તેના ઉપર બોળે કરવાનો હક અધિકાર હોય નહીં—તો સ્ત્રીઓ પણ આવી ધનામી મીલકતની વહીવટદાર બની શકે છે. પણ જે તેની વહીવટદાર સ્ત્રી કુદુમ્મની છોડી હોય તો પરણ્યા પછી તે વહીવટદાર તરીકે રહી શકે નહીં. કારણ તે પારકા કુદુમ્મમા દાખલ થાય છે.^૬

(૧) 25 mad 690 અચારી (૨) 35 Mad. 47 ચિતુ વિ. સલીમુદ્દ. 41 Bom 347 નારો વિ પરાચડા. (૩) 38 Mad 265 બાબીલીના મહારાજ વિ વેંકટરામણ. (૪) 44 Bom. 967 અમવાન વિ. કૃષ્ણાજી. (૫) 28 Bom 201 નારણ વિ નાથાજી. (૬) 28 Bom. J. R. 463 રણજીડ વિ. બાઈ જયંતિ.

[૪]

વહેંચણું.

હાલના વખતમાં વહેંચણી બાવના બધા સમજે છે; પણ
આવ સ્થિતિમાં પણ વહેંચણું થતી હતી
વહેંચણું અને કે કેમ તે જાણી, વચ્ચેના સમયનો વિચાર
પૂર્વના સમય. કરીએ તો ઠીક. વહેંચણી બાવના નવા
જમાનાની છે. પૂર્વે વહેંચણું કેાઇ સમજ-
તું જ નહોતું. પહેલાના વખતમાં કુટુંબના દરેક સભ્યો જે
મેળવતા, તે બધું કુટુંબનું જ થતું. મિતાક્ષરામાં પહેલાનો આ દેશ
જણાવેલો છે, અને તે પ્રમાણે “કનરો પેદી પછી પણ પિત્રાધરો
વચ્ચે વહેંચણું નહોતું.” જેમ જેમ વખત ગયો, તેમ તેમ કુટુંબો
મદ્દ બહોળાં થતાં ગયા, અને જેમ જનમાલનો ભય જતો ગયો

તેમ વહેચણીની ભાવના ઉદ્ભૂત થતી ગઈ. પહેલા જંગમ મીલક-
તનીજ વહેચણુ થાય એમ થયું, પણ વિભક્ત થએલા પિત્રાધ્યએનો
સ્થાવર મીલકત પગેના હક તો અવિભક્તજન ગણો^૧ ત્યાર પછીના
સમયમા અત્ર રીતે મેળવેલી મીલકત અને તેના પર થોડા અત્ર
હકનો સ્વીકાર થયો. ઘટસ્પતી એમ કહે છે કે જેણે સ્વતંત્ર રીતે
જે મીલકત મેળવી હોય, તે તે મીલકતમાથી એવડો ભાગ લે હજી
મહાબારમા વહેચણુ થતી નથી, જો કોઈએ સ્વતંત્ર મીલકત મેળવી
હોય તો તે ગંભીર શકે^૨ મનુ મહારાજે વહેચણુના સબધમા
એમ કહ્યું છે કે જ્યેષ્ઠ પુત્ર ૨૦ મો ભાગ લે, વચલા પુત્રો ૧૦
મો ભાગ લે, અને કનિષ્ઠ પાંચમો ભાગ લે^૩ તેમજ દાસમા કેટ-
લીક મીલકત-ભગીર-રાજ વગેરે છે જેની વહેચણુ થઈ શકતી નથી,
તેના સબધમા પણ મનુ મહારાજ ઉલ્લેખ કરી કહે છે કે
અધીજ મીલકત પાટવી-પુત્રે લેવી, અને તેના ગણુ નીચે બીજા
ઓએ ગણુ આ નિયમને (rule of primogeniture) કહે
છે ત્યાર પછી યાજ્ઞવલ્ક્યે એમ કહ્યું છે કે જો દુનિઆ કોઈપણ નિય-
મને પિત્રાગતી હોય તો તે કરવું નહીં, અને તે બોધને પરિણામે
સરખા ભાગે વહેચણુની ભાવના પ્રતિપાદીત થઈ હોય એમ લાગે^૪
ત્યાર પછીના સમયમા વહેચણુનો મવાલ પિતાનાજ હાથમા હતો.
એની મરજીમા આવે તો વહેચણુ થાઈ, નહીં તો નહીં. ત્યાર પછી
એમ કહ્યું કે જે પિતા કરી શકે, તે પુત્ર કરી શકે, અને તે વિચાર
પ્રમાણે પુત્રને વહેચણુ માગરાનો હક મળ્યો. થોડો વખત, આવા
પુત્રના હક ઉપર એવી માન્યતા હતી કે, જો માતાને સત્તાન ન
થાય એમ હોય, અને પિતા દુષ્ટાચરણમા પડી ગયો હોય, તો પુત્ર
વહેચણુ માગી શકે પણ આ સિદ્ધાંત ઉપર આપણી, કોર્ટોએ

(૧) મિત્ર 1-1-31, 32 30 (૨) 32 Manu 352 (T. B)

(૩) Manu IX-112 (૪) મિત્રાક્ષર I-IV-7. , , , ( )

જુદા જુદા અર્થ કરી, વહેચણીની આવનારે આજની સ્થિતિએ પહોચાડી છે

(૨) હવે વહેચણુ એટલે શુ તે સમજાવે
વહેચણુ એટલે શુ ?

(અ) એકત્ર અને અવિભક્ત કુટુંબના સભ્યોની વિચારપૂર્વક જુદા અને વિભક્ત ચવાની માગણી આવી માગણી એક સભ્ય પણ કરી શકે

(બ) અદ્વિતીય અથવા જુદા ચવાની માગણી કુટુંબને વિભક્ત બનાવે છે^૧ આવી માગણી કુટુંબ પ્રયેજ થી બેઠાં છે

(ક) વહેચણુ એટલે દરેકના ભાગ નક્કી કરી, જુદા જુદા કરી, આખી મીલકત તે પ્રમાણે જુદી કરી, લઘુ ભેતી-એમ નહીં પણ દરેકના ભાગ નક્કી કરવાથી પણ વહેચણુ થઈ ગણાય છે-મીલકતના ભાગ પાડગથી જુદા પડે તો ચાને અથવા મીલકતના ભાગ જુદા કરી નાખ્યા હોય તો સવાલજા ગ્રહેતો નથી^૨ એક વાગ જ્યાં તે ભાગ નક્કી કર્યા અને જુદા છે એમ અદર અદર દગલ્યુ, કે એકત્ર કુટુંબ નહીં થાય છે, તેઓ લાર પછી ભેગા ગ્રહે તો પણ એકત્ર ગણાય નહીં લાર પછી જો કાંઈ સંબંધ મૂલ્ય થાય તો તેના ભાગ તેના વાગસોને જાય

---

(૧) 39 All 496 (p =) કવાલનાની વિ પ્રશ્ન 35 All 80 (p c) સુરજ નારાયણ વિ ઇક્વલ નારાયણ 11 M I A 75 અપુવીઅર વિ રામા 43 Cal 1031 (p c) ગીરભ વિ સદાસીવ
(૨) 11 M I A 75. અપુવીઅર વિ રામા 30 Cal 231 (p. c) રામપ્રસાદ વિ લખપતી 43 All 193 સીવદર વિ જાલકરજી

પણ હયાતી હકથી (by right of survivorship) બીજા સભ્યોને જાય નહીં.^૧ જે વહેંચણુ થવા માટે દાવો માંડવામાં આવે તો (૪) માં વહેંચણુ માટે દાવો જણાવ્યા પ્રમાણે માંગણી કરી કહેવાય, માંડવામાં આવે તો? અને દાવો માંડ્યો તે દીવસથી કુટુંબ જુદું ગણાય છે.^૨ પરંતુ નવા ચુકાદા પ્રમાણે જે સભ્ય જુદો થવા માંગતો હોય તેજ જુદો થાય છે. બીજા સભ્યો જુદા થતા નથી. જે બીજા સભ્યો જુદા થવા ન માંગતા હોય તો આખા કુટુંબની એકત્રતા ટુટતી નથી.^૩ જુદા થવાનો મૂળ અને મુખ્ય આધાર વિચાર પર છે. એકવાર ચોક્કસ નિર્ણયાત્મકપણે જુદા થવાનું જણાવવું જોઈએ. એક વખત એમ માનવામાં આવતું હતું કે જ્યાં સુધી દરેકના ભાગ જુદા પાડી, દરેકને આપ્યા ન હોય ત્યાં સુધી વહેંચણુ થઈ ગણાય નહીં, અને કુટુંબ વિભક્ત ગણાય નહીં. પણ હવે એ માન્યતા ગઈ છે; અને જે જુના કેસોમાં એ પ્રમાણે દરાવ્યું છે તે હવે ગ્રાસ્ય નથી.^૪ સભ્યોનું કોઈ પણ

(૧) 30 Cal. 738 (p. c.) બાળકૃષ્ણ વિ. રામનારાયણ. (૨) 4 Cal. 434 (p. c.) એમનારાયણ વિ. ગીરીવ. 43 Cal 1031 (p. c.) ગીરજા વિ. સદાશીવ. (૩) 45 Mad. 489 (p. c.) સમાર્થીયા વિ. નારાયણ. 35 All. 80 (p. c.) સુરજ વિ. ઈશ્વર. 39 All 496 (p. c.) કવાડ વિ. બુધસીંગ. પણ ક્યારે આવા સંજોગોમાં વિભક્ત નથી થવાનું તેને મટિ જુઓ: 4 Cal. 434 (૩) (1926) Bom. L. R. 1446. બાબના વિ. પરવ (૪) 25 Mad 149. 1 All. 437. 12 W. R. 510. 9 W. R. 61. are all overruled by 43 Cal. 1031 (p. c.) ગીરજા વિ. સદાશીવ.

વર્તન, આચાર અથવા વિચાર એમાં દર્શાવે કે તે જુદા થવા માગે છે—અને તે બધાને કહ્યું છે—અથવા જુદો થયો છે એમ પોતે માને છે અથવા તે પ્રમાણે વર્તે છે, તો પણ તે કુદૃશ્યને વિભક્ત કરવાને બંધ છે. મીલકતના જુદા જુદા ભાગ ન પાડ્યા હોય તો પણ ચાલે.^૧ આ ઉપરથી એમ જણાય છે કે જુદા થવાના વિચારે, દરેક સંબંધના ભાગ દર્શાવવામાં આવે (અને તે વખતે જો મીલકતના તે પ્રમાણે ભાગ પાડી બધાને જુદા આપવામાં ન આવે તો પણ,) કે વરતજ કુદૃશ્યની એકત્રતા વટે છે અને તે વિભક્ત થાય છે.^૨ જ્યારે વહેંચણું માટે દાવો માંડવામાં આવે, અને વાદી પોતાનો ઘોડો કેસ સાબીત નહીં કરી શકવાથી જો તે કહાડી નાંખવામાં આવે, તો પણ તે દાવાના દીવસથી કુદૃશ્ય વિભક્તજ ગણાય.^૩ પરંતુ જો વાદી તે પોતાનો કેસ પાછો ખેંચી લે તો કુદૃશ્ય વિભક્ત થયું ગણાય નહીં; કારણ કે તેમ કરવાથી તે પોતાનો વિચાર પાછો ખેંચી લે છે.^૪ આવી રીતે દાવો માંડવાથી, આપું કુદૃશ્ય વિભક્ત થાય છે, કે ન સહ્યે દાવો માંડયો હોય તેજ વિભક્ત થાય છે, તે સવાલ ઉભો થાય છે. સાધારણ

(૧) 21 W. R. 214 (p. c.) દુર્ગપ્રસાદ વિ. કુદન (૨) 11 M. I. A. 75. અપુવિગર વિ. રામા. 21 W. R. 214 (p. c.) 30 Cal. 213 (p. c.) 35 All. 80 (p. c.) 43 Cal. 1031 (p. c.) 24 Cal. 339. 35 Mad. 339. (૩) 39 All. 496 (p. c.) કેવળ વિ. બુધસીંગ. (૪) 32 All. 415 કેદારનાથ વિ. રવનસીંગ. 52 I. A. 83 પલાની અન્નાથ વિ. નયુ 33 M. I. 759. પાલ-માઈમલ વિ. મુદુવેંકટા ચેલા.

રીતે આખું કુટુંબજ વિભક્ત થાય છે.^૧ પણ જો એક સભ્યે પોતાનો ભાગ લીધા પછી દાવો માંડ્યો હોય તો તે સભ્યજ વ્યુદ્ધે ગણાય.^૨ દાવો માંડાય તેજ દીવસથી કુટુંબ જુદું થતું ગણાય છે.^૩ તેથી દાવા પછી જો ટાઇ

સભ્યનો જન્મ થાય તો - તેનાથી વાદીના સગીર વાદી હોય તો? ભાગમા ફેર પડે નહીં.^૪ હવે જો દાવો માંડનાર સગીર ઉમરનો હોય તો શો ફેર ? એક અભિપ્રાય પ્રમાણે જ્યાં સુધી ટાઈ સુકાદો ન આપે ત્યાં સુધી કુટુંબજ વિભક્ત થાય નહીં.^૫ બીજા મત પ્રમાણે દાવાના દીવસથીજ વિભક્ત થાય.^૬ વાદી સગીર હોય તેથી બીજા ઉમરલાયક સભ્યો વચ્ચે ફેર પડે નહીં.^૭

જો લવાદ નીમાયો હોય, અને લવાદે પોતાનો સુકાદો આપ્યો હોય, તો કુટુંબજ વિભક્ત થાય છે. લવાદ. જો સુકાદા પ્રમાણે હુકમનામું ન થયું હોય તો પથ હરકત નહીં.^૮

(૧) 41 All. 207 રૂપણરામ વિ. સુભક્તરણ. (૨) 41 All. 361. પુરષોત્તમ વિ. જગન્નાથ. (૩) 30 Cal. 725 બાલાબક્ષ વિ. રૂમાબાઈ. 37 Bom. 64 (p. c.) બાબાજી વિ. દત્ત. 41 All. 361 પુરષોત્તમ વિ. જગન્નાથ. 33 M. L. J. 759 પાલાની આમલ 1વ. ગ્રુક (૪) 37 Bom 307 જય વિ. બાલુ. (૫) 41 Mad. 442 બલીન વિ. સુભમા. 42 All 461 (F. B.) લાલવા વિ. ચંદારેવ (૬) 4 Pat. L. J. 381 કૃષ્ણ વિ. નરેશ્વર (૭) 31 All. 412. પાવંતી વિ. નાદાલસીંગ 35 All. 126 બલવલીનો ફેસ. 33 Mad. L. J. 746. મામીપેલાનો ફેસ. (૮) 18 Cal. 414 નેવાસ વિ. આલમ. 11 Bom. L. R. 20 લાલદાસ વિ. લાલ 33 Bom. 401. સામરાવ વિ. રાધાબાળ 33 Mad. 246. ફૂરી વિ. જડપત્રી.

(૨) કુટુંબ વિભક્ત થયું છે કે નહીં તે સવાલની ઉપયોગિતા નીચેના સંજોગોમાં ખાસ જણાય છે; વિભક્તના સવા- જીદે ચએલો સમ્ય, વહેંચણુમાં આવેલી લની ઉપયોગિતા. મિલકતને જીદી ગણી શકે. પ્ર. ૩ માં જણાવ્યા પ્રમાણે જો તેને પુત્ર હોત તો તે વડીલોપાર્જિત કૌટુંબીક મીલકત ગણાય. પણ જો તેમ ન હોય તો, તે સમ્ય તે મીલકતનો ગમે તે ઉપયોગ કરી શકે. બકીસમાં, દાનમાં અથવા વેચાણમાં આપી શકે, તેમજ તેલું વીલ કરી શકે. પોતાની પત્ની અથવા માતાને પણ આપી શકે. બીજે સવાલ તે સમ્યના મત્સુ પછી ઉભો થાય છે. તેના મગ્નુ બાદ, વહેંચણુમાં આવેલી મીલકત તેના વારસોને વારસાઈ હકથી મળે છે. હયાત્રી હકથી તેના બીજા સમ્યોને મળે નહીં પુત્ર ન હોય તો પત્નીને અને પછી પુત્રીને મળે. ત્રીજે સવાલ વહેંચણુ વખતે ઉભો થાય છે. માતા તથા દાદી વહેંચણુ માગી શકે વહેંચણુ અને નહીં, પણ જો વહેંચણુ થાય તો માતાને સ્ત્રીઓ. પુત્રના જોડલોજ અને દાદીને પૌત્રના જોડ-લોજ ભાગ મળે. અને એથો સવાલ કરી એકત્રતા માટે છે. જો વિભક્ત થયા હોય તોજ શરી-એકત્રતા થાય.

(૩) ધણી વાર સમ્યોની સવડતાની ખાતર કૌટુંબીક વ્યવસ્થા કરવામાં આવે છે. તે વ્યવસ્થા પ્રમાણે દરેક કૌટુંબીક વ્યવસ્થા સમ્યોને અમુક ભાગ વપરાય વગેરે માટે અને વહેંચણુ. સ્વતંત્ર રીતે આપવામાં આવે છે; આથી વહેંચણુ થઈ કહેવાતી નથી. આવી વ્યવસ્થાનો અર્થ જીદા થયું છે એમ થાય નહીં. આ સિદ્ધાંત એકલા હાંકુ-લો ઉપરથી નથી, પણ સર્વ સાધારણ સિદ્ધાંત ઉપરથી સ્થા-

એણે છે.^૧ આવી વ્યવસ્થા તેના વાલી-વારસોને પણ બંધનકર્તા છે.^૨ કૌટુંબીક વ્યવસ્થામાં દરેકના ભાગનું નક્કીપણું થતું નથી; પરંતુ જો ભાગનું નક્કીપણું થાય અને પછી જો બધા એકઠા રહે તો તે એકસ વહેંચણુ થઈ ગણાય.^૩ જો વહેંચણુ થઈ હોય અને વહેંચણું ખતમાં એમ જણાવ્યું હોય કે છોકરાઓ ખરાબ રીતે વર્તશે તો વહેંચણુ રદ કરવામાં આવશે, તો પણ તે વહેંચણુ કાયમ રહે. વહેંચણુ રદ કરવાની ક્ષમ કાયદાવિરુદ્ધની ગણાય. તે શક્તિ ધમ-કીના રૂપમાંજ ગણાય.^૪ ધણીવાર શરગતી લખાવી લેવામાં આવે છે; અને આવી શરગતી ધણીવાર વ્યવસ્થાના રૂપમાંજ ગણાય છે.^૫

(૪) કૌટુંબીક વ્યવસ્થા નીચે જણાવેલા સંજોગોમાં રદ થઈ શકે છે.^૧ (અ) ફાજલારી ગુન્હો થાય તેવી કૌટુંબીક વ્યવસ્થા ધમકી અથવા દગો રમવામાં આવ્યાં હોય ક્યારે રદ થાય. તો (બ) ઉંધી રીતે સમજાવવામાં આવ્યું હોય તો (ક) અથવા ગેરવાજબી દબાણ અથવા

(૧) 2 Chancery 294 5 Queen's Bench 449. 82 Ch. D. 266. 9 O. L. J. 19 કમાલ વિ. નરેન્દ્ર. (1926) 28 Bom. L. R. 910. 20 Cal. 373 એન્ડ્ર વિ. ટ્રોય. 32 All. 415 ફાર વિ. રબ. 33 All. 356. ખુનીસાલ વિ. ગોવિંદ. (૨) 20 Bom. 450. આનંદરાવ. 12 Bom. L. R. 621. સમદાસ. (૩) 35 All. 41 (p. o.) રધુચીર વિ. ચેલી. 7 A. L. J. 975. જવાહરપ્રસાદ વિ. જનકી. (૪) 35 All. 337 (p. o.) બ્રીજરાવ વિ. રાવ. (૫) 23 Bom. 146 સદાસીવ વિ. વંજક. 8 Mad. 71 અપ્પા વિ. રંગા. (૬) 10 Cal. L. J. 503 સત્યકુમાર. 40 All. 619 લક્ષ્મી વિ. દુર્ગા. 22 C.W.N. 863 કૃષ્ણ વિ. હેમન્ત.

સીશિંગ્સ. (દ્વ) અથવા સામસામી ગેરસમજ અને ભૂલ. (ગ) કાંઈ પણ બદલો આપવામા ન આવ્યો હોય તો (દ્વ) નો ખીલકુલ ગેરવાજ્જી હોય અને કોર્ટને એમ લાગે કે અન્યાયજન કરવામા આવ્યો. એમ હોય તો (ચ) નો કોઈથી પણ ભૂલમા હા પડાઈ હોય તો (છ) ખરા દીલથી (bonafide) ન કરવામા આવી હોય તો અથવા (જ) કોઈ પણ તત્ત્વગ શિવાય અથવા કારણ શિવાય બ્યવસ્થા થઈ હોય તો

આપણે (ગ) મા બદલાની વાત કરી સામસામી છુટછાટના અથવા ખીજા વચન અપાયા હોય તો તે પણ બદલો ગણાય ૧ અદર અદરની તકરારની પતાવટ કરવા ખાતર પણ ને થયું હોય તે બદલો ગણાય ૨

(૫) વહેચણુ કરવા માટે વહેચણુ ખતની ખાસ જરૂરીઆત નથી,^૧ પરંતુ ને તેવું ખત બનાવવામા વહેચણુ ખત આવ્યું હોય તો, અને તે ખતથી કોઈ સ્થાવર મીલકત (૩ ૧૦૦) ની કીમત ઉપરની) ઉપર હક પેદા કરવામા અથવા નષ્ટ કરવામા આવ્યો હોય તો, અથવા તેની મીલકત સબધી કાંઈ વહેચણુ કરવામા આવી હોય તો, તે કાયદા પ્રમાણે રજીષ્ટર ફરાવવું નોંધએ નો વહેચણુ થઈ ગયા પછી, તેવા ખતથી રકન તેનો ઉચ્છેદ કરવામા આવ્યો હોય અને તે ખતથી વહેચણુ ન થતી હોય અને તેથી કોઈને હક અપાતો ન હોય તો, નોંધણીમા નોંધાવવાની જરૂર રહેતી

(૧) 29 Bom 428 મહમદ વિ બેચેદર 31 Bom 271 અશીબ વિ અબદુલ્લા 33 All 356 ખુનીલાલ વિ ગોર્વોદ (૨) 8 C L J 458 9 C L J 19 (૩) 31 All 412 પાર્વતી વિ નીલાવસીંગ 25 Cal 210 આનેશા વિ મહેરક 34 Mad 72 લગુમા વિ ગગમલ

નથી.^૧ પરંતુ આવા ખતના લખાણથી એમ જણાવે કે “ આ ખતના લખાણ પ્રમાણે દરેક પક્ષકારે વર્તવું ” તો તે નોંધાયું જોઈએ^૨ જો નોંધણીમાં નોંધાવવાની જરૂર હોય, અને ન નોંધાવ્યું હોય તો શી અસર થાય તેને માટે જુઓ રજીસ્ટ્રેશન એક્ટની કલમ ૪૯. જો કે આણું નહીં નોંધાણેલું ખત પુરાવામાં દાખલ થઈ શકે નહીં પરંતુ તે ખીજા કામ માટે પુરાવામાં દાખલ થઈ શકે છે. જો સવાલ એમ હોય કે પક્ષકારો અચૂક વખતે એકત્ર હતા અથવા વિભક્ત હતા, અને તે તેવા ખતથી સાબીત થઈ શકતું હોય તો તેટલા પુરતું પુરાવામાં દાખલ કરાવી શકાય.^૩

(૬) નીચે જણાવેલા પ્રદર્યો વહેંચણુ માંગી શકે:—
વહેંચણુ કેાણુ માંગી શકે ?

(૧) પુખ્ત ઉમરના સભ્યો અને જેઓ વારસાધ હકને પાત્ર છે તે. (નોંધ- કેટલાક સભ્યો વારસાધ હકને લાભી હોતા નથી. જુઓ આનો સળ પેરાં ૯ તથા પેરાં ૩૧ ક.

(૨) જો સગીર સભ્યોના લાભાર્થ હોય, તો તેઓ પણ વહેંચણુ માંગી શકે.

(૩) કેાઈ સભ્યના ભાગનો ખરીદનાર.

(૧) 5 Bom. 232. સખારામ વિ. મદન. (૨) 9 Bom 50. અમરસી વિ. દયાળ. 2 Bom L R. 800. રામચંદ્ર વિ દીનકર. (૩) 41 Bom 466. ઊટાલાલ વિ. મદાદોર આ સિવાય રીપોર્ટ નથી થયા એવા ખીજા કેસોમાં પણ કહ્યું છે. (૪) 19 Bom. 99. મદાદેવ વિ. લક્ષ્મણ. 29 All 373 બોળાનાથ વિ. ધાસીરામ. પણ જો આવા સંજોગોનો ફક્ત ભવજ હોય અને એવું જાણ્યું ન હોય તો કેાઈ વહેંચણુ અપાવે નહીં. 31 Bom 373 બચુ વિ. માનકોર (p. ૮)

જો સગીર ઉમરનો સભ્ય વહેંચણી માંગે, - તો કોર્ટ બંધા સંજોગોનો વિચાર કરે છે; તેને અથવા તેના મીલકતને સાબ સાય એમ હોય, અથવા જો પિતા ગેરવ્યવસ્થા કરતો હોય, તો અપાવે.^૧

(૭) દરેક સભ્યને વહેંચણી વખતે પોતાનો ભાગ મળે.^૨
આ વખતે માતા અને દાદીને પણ કેટલાક વહેંચણી વખતે કોનો સંજોગોમાં ભાગનો હક છે. વહેંચણી માંગે કોનો હક ? તે વખતે જે મીલકત હોય તેનીજ વહેંચણી થાય.^૩

(૮) આપણે પેરા ૬ (૧) માં જે જથ્થાબંધુ' તેને અપવાદ છે. જો પિતા હયાત હોય અને જો તે તેના ગુજરાતમાં વહેંચણી પિતા સાથે સંયુક્ત હોય, અથવા તે તેના માંગવાનો પુત્રનો બીજા બાઇઓ વિગેરે સાથે સંયુક્ત હોય, સંકૃષ્ટિત હક. તો તે તેના પિતાની હયાતીમાં અથવા તેના પિતાની તેની સંયુક્ત સ્થિતિમાં વહેંચણી માંગી શકે નહીં.^૪ બીજા હાઇકોર્ટનો આ અભિપ્રાય મિતાક્ષરામાં^૫ જથ્થાબંધા પ્રમાણે છે. જો પિતા વિભક્ત હોય તો પુત્ર તેના પાસે

---

(૧) 23 Bom. L. R. 777. ધુલાબાઈ વિ. લાલા. 43 Bom. 472. ચેનોન વિ. ચોના. 23 Bom. 73 વામન વિ. વાસુદેવ. 44 Bom. 621 ત્રંબક વિ. પાંડુરંજ. (૨) 10 All. 272 સર્વજ વિ. દેવરાજ. (૩) 10 Bom. 521 જગજોહન વિ. મંજુલાલ 28 Bom. 201 નારાયણ વિ. નાગાજી 45 Mad. 281 લામીરેડી વિ. મંજરેડી 46 Mad. 47 રામાસામી વિ. મુજમન્યા. (૪) 6 All. 510 (p. c.) રાય બીરાનચંદ 16 Bom. 228 અપ્પાજી વિ. રામચંદ્ર 7 Bom. L. R. 232 હવાબાઈ વિ. વાલીલાલ 46 Bom. 435 શુપાલ વિ. લાવાનેપ્પા. (૫) I-V-3.

વહેંચણુ માગી શકે; શક્ત દાદા પાસે અથવા સંયુક્ત કાકા પાસે ન માગી શકે. પરંતુ પિતા, તેના પુત્રોની સંમતિ સિવાય, વડીલો-પાછાત મીલકતની વહેંચણુ કરી શકે છે.^૧ પરંતુ પિતા વીલથી વહેંચણુ કરી શકે નહીં.^૨ સગીર પુત્રો હોય તો પણ પિતા પોતાની હયાતીમા વહેંચણુ કરી શકે.^૩

(૯) આપણે પેરા ૧ (૧) માં જણાવ્યું છે કે કેટલાકને વારસાધ હક હોતો નથી. તેવા સભ્યો ક્યા ? વારસાધ સકે વગરના જે મૂળો બહેરા-અને આધળો હોય; જેને અધ્યાત્મ સભ્યો અંગ અથવા લીંગ ન હોય; જે મૂર્ખો જન્મ્યો હોય; જે નપુત્તક હોય અથવા જેને પગ અથવા નાક અથવા જીભ ન હોય; અથવા જેને પતનો રોગ થયો હોય; અથવા ન મટે એવો ભયંકર રોગ થયો હોય (બધે તે જન્મથી જ ન હોય)^૪ તેવા સભ્યને વારસાધ હક હોતો નથી અને તેથી વહેંચણુ માગવાનો હક રહેતો નથી.^૫

(૧) 23 Mad 16 27 Mad. 577 (F. B.) 29 Mad. 1. રૂપલા વિ. હદમી 23 Bom 636 ગણપતરાવ વિ. ગોપાળરાવ 30 Cal. 738 બાળપ્રીતાનદાસ વિ. રામ 40 Cal 966 દેદારનાથ વિ. જયનારાયણ. (૨) 35 All. 337 ઓજરાજ વિ શીવદાન. (૩) (1926) Bom L R. 47 બાપુ વિ. સંકર (૪) 1 Bom. 177 ગોસરજી વિ. પાવંતી તથા પા પશુ ઉપર હમા વિ. બાઈ. 29 Bom, L R 69 (૫) 26 Bom L R. 269 પ્રતાપજવરી વિ. મૂળચંદર આ કેસમા જસ્ટીસ કાજીજીએ એમ ઠરાવ્યું છે પરંતુ જુઓ 29 Bom L. R. 69 આ અપીલ કોર્ટને ચુકાદો છે. જેમાં જસ્ટીસ સર લક્ષ્મણજીએ એમ જ ઠરાવ્યું છે કે, મુંબાપણું અથવા બહેરાપણું જન્મથી જ લેઈએ. (૬) 12 All. 530 સુરતી વિ. નારાયણ. 18 Cal. 711 શાનબી વિ. જગતપાલ. 26 Mad. 133 વેંદ્યા વિ. પુરોષોત્તમ. 1 Bom 554 અનતા વિ રામા 19 Mad. 74 રંજાપા વિ. યાની.

(૧૦) દાસી અથવા (પર-ઓ) પુત્ર (illegitimate son)
 વહેંચણું માગી શકે ? બ્રાહ્મણ-ક્ષત્રી અને
 દાસીપુત્ર અને વૈશ્યના આવા પુત્રને વારસામાં હક નથી,
 વહેંચણું. અને તેથી વહેંચણું માગવાનો હક નથી.
 પરંતુ જો તે ધર્મા સારી રીતે ગહેતો હોય
 તો ભરણ પોષણ માગી શકે.^૧ ચદ્રના દાસીપુત્રને પણ તેના પિતા
 પાસે વહેંચણું માગવાનો અધિકાર નથી, પરંતુ તેના ભરણ બાદ
 તેના ભાઈઓ પાસે વહેંચણું માગી શકે.^૨

(૧૧) દાસ પુત્રનો હક આરસ પુત્રના જેટલોજ છે.^૩ પરંતુ જો
 દાસ લેવાયા પછી પુત્ર જન્મે તો દાસ
 દાસપુત્ર અને પુત્રના ભાગમાં ફેર પડે છે. આ નિયમ પણ
 વહેંચણું. ત્રણ હપ્તી વર્ષમાજ છે. ચદ્રમા એવા જો
 ભાઈઓ સરખા ભાગેજ વહેંચી લે છે. જો
 કોઈ મૈયત સભ્યની વીધવા દાસ લે (વહેંચણું થઈ ગયા પછી)
 તો તેના (દાસ) પિતાને તેના ભાગમાં જે મીલકત મળતી
 જોઈએ, તે મીલકત તેના કાકાઓ પાસેથી માગી શકે.^૪ કેવા
 સંન્નિગોમાં દાસ લેવાય તે દાસના પ્રકરણમાં વિચારીશું.

(૧૨) જે સભ્ય વહેંચણું વખતે ગેરહાજર હોય છે તેના
 હક સગીર ઉમરના અથવા અયોગ્ય સભ્યના
 ગેરહાજર સભ્ય. જેવા હોય છે.^૫

(૧) 22 All.191 (p. c) દોસન વિ બળવંત (૨) 1 Bom 110
 સહી વિ. ઓર્વોલ્ડ 4 Bom 37 સદુ વિ બૈઝા 48 Cal. 643 રજનીનાથ
 વિ. નિતિચંદ્ર (૩) 40 Bom. 270 (p c) નબીનદાસ વિ. બચુ 43
 Bom. 778 (p c) પ્રદીપ વિ અચારજી. (૪) 9 Mad 64 કૃષ્ણ વિ.
 સામી. (૫) Sir Thomas Strange's Hindu Law Vol. I p. 201.
 Vol. II p 341. 9 Mad 64 (F. B) કૃષ્ણ વિ. સામી

(૧૩) હિંદુ-લૅ પ્રમાણે જ્યારથી પુત્ર ગર્ભમાં હોય ત્યારથી તે હયાત ગણાય છે. જ્યારે વહેંચણુ થાય વહેંચણુ વખતે ગર્ભ- ત્યારે કોઇ પુત્ર ગર્ભમાં હોય, અને તેના માં રહેલા પુત્રનો હક. ભાગ ગણવામાં આવ્યો ન હોય તો, તે તેના જન્મ પછી વહેંચણુ રદ કરાવી, નવી વહેંચણુ માગી શકે છે.^૧ પરંતુ વહેંચણુ વખતે જો તે ગર્ભમાં પણ ન હોય તો તેને એવો હક નથી. મિતાક્ષરા, તે વખતે ગર્ભમાં પણ મધુખ અને સ્મૃતિચ દ્રિકા પ્રમાણે આવી ન હોય અને પછી રીતે પાછળથી જન્મેલો પુત્ર પોતાના જુદા જન્મેલાનો હક. યએલા બાધઓ પ્રત્યે હક બળવી શકતો નથી. જો પિતાએ તેના પોતાનો ભાગ રાખ્યો હોય તો, આવો પુત્ર વારસાઇ હકથી બંધો ભાગ લે છે. પછી તેવા ભાગમાં જુદા યએલા પુત્રોનો કાંઇ હક રહેતો નથી. એટલુંજ નહીં પણ જો પિતા પાસે સ્વતંત્ર આપકમાધની મીલકત (વહેંચણુ પહેલા અથવા પછી) હોય તો તે પણ તેવો પુત્ર લે છે; જુદા યએલાને તેમાંથી પણ કાંઇ મળે નહીં.^૨ અણપત વિ. ગોપાળ-રાવના કેસથી એમ ક્યું છે કે જો પિતાને ચાર પુત્રો હોય-વડીલો-પાછાત મીલકતની વહેંચણુ થાય અને ચાર પુત્રોમાંથી એ પુત્રો જુદા રહે અને બીજા જો તથા પિતા એકઠા રહે-ત્યાર પછી એક પુત્રનો જન્મ થાય-તો તેવો પુત્ર તેના પિતા અને તેની સાથે સંયુક્ત રહેનાર એ પુત્રો સામે ફરી વહેંચણુ માગી શકે. જુદા રહેલા પુત્રો સામે તેનો હક રહેતો નથી. હવે જો

(૧) 33 Bom 267 સિવાજી વિ. વસંત 12 Bom. 105 હનમંત વિ. શીમાચાર્ય. (૨) (1908) 33 Bom. 267. 23 Bom. 636 અણપત વિ. ગોપાળ. 22 Bom. 101 ફરીરાખ્યા વિ. રેલાખ્યા 32 Mad. 377 નાના વિ. રામચંદ્ર.

પિતાએ પોતાને માટે ભાગ ન રાખ્યો હોય તો ? તેવા સંજોગોમાં પાછળથી જન્મેલો પુત્ર વહેવાની વહેંચણું માંગી શકે છે; આવી શરી વહેંચણું વખતે વહેંચણું પછી કૌટુંબીક મીલકતથી જે નવી મીલકત થઈ હોય, તેની પણ વહેંચણી થવી જોઈએ.^૧

(૧૪) વહેંચણું વખતે વિધવાઓનો હક હોય છે. વારસાઈ

હકથી કેટલાક સંજોગોમાં વિધવાને એમના

વિધવા. સ્વર્ગસ્થ પતિની મીલકત મળે છે. જો એક

કરતાં વધુ (એકજ ધણીની) વિધવા હોય

તો તેમની અંદર અંદરના હક કૌટુંબીક સભ્યના જેવા હોય છે.^૨

આમ હોવાથી તેઓ અંદર અંદર વહેંચણું માંગી શકે. આવી

મીલકતમાં તેમનો હક જીંદગી પર્યંતનોજ હોવાથી^૩ વહેંચણું વખતે

ખીજા પિત્રાઈઓના અથવા ઉત્તર વારસોના હકને અથવા એમના

હિતને નુકસાન ન થાય એ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાનું હોય છે. એ

તથા સવિધવાઓ (૦૦-જાંવં૦જાં) વચ્ચે હયાતી હક હોય છે.

વિધવાને તેના પાત સામે વહેંચણું માંગવાનો હક નથી, પણ

તેના વારસો સામેજ છે; પોતાની સવિધવા સામે પોતાનો જીદો

હિરસો માંગી શકે. વિધવા સ્થાવર મીલકત ઉપરનો પોતાનો જીંદગી

પર્યંતનો હક વેચી શકે છે અથવા મીરો મૂકી શકે છે; કારણ તેને

સ્થાવર મીલકત ઉપર સંકુચિત હક છે. તે મીલકત ન વેચી શકે

પણ પોતાનો જીંદગી-હકજ વેચી શકે; અને તેની હયાતિ બાદ તેના

(૧) 20 Mad. 75 ચંચામા વિ. મુનીસામી. (૨) 11 Mad 487
સગવાન વિ. મેનાબાઈ. 1 Mad. 290 (p. c.) ગભપથીનો કેસ. (૩)
12 All. 51 (p. c.) મુદર વિ પાવંલો. 33 All. 443 દુર્ગોદત વિ.
જીતા. 34 All. 189. ચિત્રદુવર વિ. યૌરા. તથા ઉપર નં. ૨ માં જણાવેલા
કેસો.

ભાગનું હિત તેની ખીજ સવિધવાઓને હયાતિ હકથી મળે.^૧ કળન હકથી પણ વિધવા વહેંચણુ માગી ચકે એમ શ્રીવી કાઉન્સીલે ઠગવ્યું છે.^૨ જો પતિના મરણબાદ વિધવા અનિતિવાન જીંદગી ગાળતી હોય તો પણ તેને વહેંચણીના હકની ના પડાય નહીં.^૩ જો આવી સવિધવાઓ અદર અદર એવી રીતે વર્તતી હોય કે જેથી પાછળના ઉત્તરવાગસોના હકને નુકશાન પહોંચે તો તેવા હકદાર ઉત્તરવાગસો તેવી ગેરવ્યવસ્થા અટકાવવા દાવો માંડી શકે.^૪ મત્રિધવાઓ વચ્ચે જે વહેંચણુ થાય છે તેથી હયાતિ-હક નષ્ટ થતો નથી. સાધાંશુ રીતે એકત્ર સભ્યો વચ્ચેના વહેંચણુથી હયાતિ-હક નષ્ટ થઈ, વાર-સાધ હક ઉદ્ભવે છે, તેમ સવિધવાઓ વચ્ચેની વહેંચણુમા નથી.^૫ વિધવાઓને આવી રીતે મળેલી જંગમ મીલકત ઉપર સ્વતંત્ર અને પૂર્ણ અધિકાર હોય છે.

(૧૫) વહેંચણુ વખતે કેટલીક સ્ત્રીઓ ભાગ માંગી શકે છે. પત્ની વહેંચણુ માગી શકે નહીં,^૧ પરંતુ સ્ત્રીઓને વહેંચણુમાં જો તેના પતિ અને પુત્રો વચ્ચે વહેંચણુ ભાગ મળે છે. થાય તો તેને તેના પુત્રના જેટલો (તેના સ્વતંત્ર સીધા માથે) ભાગ મળે અને

(૧) 31 Bom 360 હરિ વિ. વીઠલ 1 Mad 290 ગામપથી-નો કેસ. (૨) 12 All 51 સુદર વિ. પાવંતી (૩) 24 Mad. 441 આ કેસમાં જે એમ ઠરાવ્યું છે કે વીધવાઓ વચ્ચે હયાતી હક નથી તે બરોબર નથી. જુઓ ૧ મ. ચકેલા કેસો (૪) 31 Cal 214 દુર્ગાનાથ વિ. ચિંતામણી 9 Cal. 580 બનકીનાથ વિ. મયુરા 12 Cal 209 બીધીન વિ. લાલચોદન. (૪) 22 O IV. N 846 રયામદાસ વિ રાધિકા. 33 All. 443 દુર્ગાદત્ત વિ. ગીતા. (૧) 31 Cal. 476 પુનાબીબી વિ રાધાકીસન.

તેવી રીતે ભાગમાં મળેલી મીલકત ઉપર તેનો સ્વતંત્ર હક છે. તેના પતિનો પણ પછી હક રહેતો નથી.^૨ પત્નીનો આવો સરખો ભાગ પાડતી વખતે તેનું સ્વતંત્ર અધિકન ગણવામાં આવે છે, અને તેનું અધિકન ગણતાં સરખો ભાગ થવો જોઈએ; અર્થાત્ પુત્રના જેટલા સરખા ભાગમાંથી જેટલું અધિકન હોય તેટલું કુંવારી પુત્રી, બાદ કરવામાં આવે છે.^૩ કુંવારી પુત્રીએને પુત્રનો ચોથો ભાગ મળે છે. જો પિતા જાતે વડીલોપાર્શ્વત મીલકતની વહેંચણુ કરે, તો પણ ઉપર જણાવેલા નિયમો લાગુ પડે છે. પરંતુ આવી રીતે પત્નીને ભાગમાં મળેલી મીલકત અધિકન કહેવાય નહીં. પુત્રના પ્રમાણમાં જો ભાગ પડે તો 'પુત્રભાવ' વહેંચણુ કહેવાય; પત્નીના પ્રમાણમાં ભાગ પડે તો 'પત્નીભાવ' વહેંચણુ કહેવાય. કેટલાક શ્રદ્ધ કુટુંબોમાં 'પત્નીભાવ' વહેંચણુનો રીવાજ છે.^૪ હવે આપણે વિધવા માતાને કેસ જોઈએ. તે પણ જ્યાં સુધી તેના પુત્રા વિધવા માતા. સંયુક્ત રહેવા માંગતા હોય ત્યાં સુધી વહેંચણુ કરવાનું કહી શકે નહીં. પણ જો તેઓ વહેંચણુ કરે તો, વિધવા માતાને તેના પુત્રના જેટલોજ હિસ્સો (વડીલોપાર્શ્વત મીલકતમાંથી) મળે; પરંતુ તેમાંથી તેના અધિકન જેટલી મીલકત બાદ કરવામાં આવે છે.^૫ જો કોઈ સમયે તેના ભાગ વેચી દીધો હોય તો, અને તેવા ખરીદનારે જો દાવો માંડી વહેંચણુ

(૧) 32 Cal. 234 દુલાર વિ. દારકનાથ 31 Bom 54 જયરામ વિ. નાથ. (૨) 31 Bom. 54 જયરામ વિ. નાથ. 44 Mad 740 પાતાનીયમ્પા. (૪) 17 Bom. 271 હામોદર વિ. ઉત્તમરામ 32 31 Cal. 262 અણ્ણદત વિ. જ્ઞાપા.

માગી હોય, તો પણ વિધવા માતાને ભાગ મળે.^૧ સાવકી વિધવા માતાના પણ એજ પ્રમાણે હક છે.^૨ જે એક કરતા વધુ માતા હોય અને દરેકને પુત્રો હોય તો, જેટલા પુત્રો હોય 'તેટલા ભાગ પાડી નાખવામા આવે છે. પછી સમા બાઈઓનો ભાગ એકઠો કરી-તેમની માતાને મણી-શરી તેમના વચ્ચે ભાગ પાડવામાં આવે. દાખલો:—જે વિધવા છે. દરેકને ત્રણ ત્રણ છોકરા છે. તો પહેલા છ ભાગ પડે. ત્રણ સમા બાઈઓ છે; માટે તેમાંથી ત્રણ ત્રણ ભાગ પડે. હવે એ ત્રણમાંથી ચાર ભાગ પડી દરેક છોકરા અને તેની મા વહેંચી લે.^૩ દાદીનો હક પણ તેજ પ્રમાણે છે. જે પૌત્રો વચ્ચે વહેંચણુ થાય તો તેનું સ્ત્રીધન બાદ કરતાં પૌત્ર-જેટલો ભાગ મળે.^૪ જે તેના પુત્રો અને પૌત્રો વચ્ચે વહેંચણુ થાય તો પુત્રના જેટલો ભાગ મળે. સ્ત્રીધન હંમેશા બાદ થાય.^૫ જે શુદ્ધમાં તેના પુત્રો અને દાસીપુત્રો વચ્ચે વહેંચણુ થાય તો પણ માતાને ભાગ મળે છે.^૬ સાવકી દાદીનો સગી દાદીના જેટલોજ હક છે.^૭ માતાનો હક રક્ત વહેંચણુ વખતેજ હદબદલે છે. વહેંચણુ ન થાય તો એ કંઈ કરી શકે નહીં. જે વહેંચણુ માટે દાવો મંડાયો હોય તો ન્યારે છેલ્લું હુકમનામું થાય ત્યારેજ તેને મળે; જે પ્રાથમિક (preliminary) હુકમનામું થયા પછી, પણ છેલ્લું હુકમનામું થયાં પહેલાં

(૧) 3 All. 88 બિલાસ વિ. દીનાનાથ 27 Cal 551 અમૃતલાલ વિ. માણેક. 27 Cal. 77 જોગેન્દ્ર વિ. દુલકુમારી. (૨) 17 Bom. 271. દામોદર વિ. ઉત્તમરામ. 38 All. 83 દરનારાયણ વિ. બીરંબર. (૩) 13 Cal 39 ક્રીસ્તો વિ. અશુતોષ. (૪) 7 Cal 191 સીબોર્નવેડર વિ. બસુચતી. (૫) 8 Cal 649 બદ્રીરોવ વિ. બરખત 4 Pat. L. J. 38 કૃષ્ણલાલ વિ. નરેન્દ્ર. (૬) 44 Bom. 166 મંદારામ વિ. દન્ડ. (૭) 39 Bom. 373 વીકલ વિ. પ્રસાદ.

તે મરી જાય તો તેનો હક નષ્ટ થાય છે અને તેના વાલીવારસો તે માગી શકે નહીં.

(૧૬) જો કાયદેસરની કબજાત હોય કે વહેંચણું કરવી નહીં-જો કૌટુંબીક વ્યવસ્થા થએલી હોય-

વહેંચણું ક્યારે ન જો સબ્યો વિભક્ત અને જુદા થઈ ગયા થાય ? હોય-અને જો પોતાના ભાગનો ત્યાગ કર્યો

હોય-તો વહેંચણું મંમય નહીં મનુ મહારાજ

વહેંચણુંના હિમાયતી છે.^૨ તેમ અત્યારનો જમાનો પણ વહેંચણુંના હિમાયતી છે તેથી જો કોઈ ઉમ્મલાવક પુત્ર તેના પતા પામે વહેંચણું માગે તો ના ફેરવાય નહીં^૩ પરંતુ જો મીલકત રાજ અથવા જગીર હોય, જેના રીવાજખાણે વહેંચણું થઈ શકતી ન હોય, તો જુદી વાત છે^૪ આપણા ગુજરાતમાં જો કોઈએ ઐમ કબજાત આપી હોય કે વહેંચણું કરવી નહીં તો તેવી કબજાત હિંદુ કાયદા વિરુદ્ધની ગણાય છે^૫ અને એવી કબજાત હોના છતાં કોઈ વહેંચણું માગી શકે અને કોઈ અપાવે પરંતુ વહેંચણું કરતી વખતે બાઈઓ વચ્ચે એવી કબજાત થઈ શકે કે જો કોઈ પુત્ર પિના મરણ પામે તો હયાતી-હકથી તેના બીજા હયાત બાઈઓને મળે અને તેની વિધવાને મળે નહીં આવી કબજાત કાયદેસરની ગણાય છે^૬

(૧૭) ધણા ભાગે બધી મીલકતનીજ વહેંચણું થાય, કોઈક વાગ અને કેટલાક સંજોગોમાં થોડી વહેંચણું

થોડી વહેંચણું પણ થાય છે કયા તો થોડી મીલકત વહેંચાય, અથવા થોડા સબ્યો જુના થાય અને

(૧) 42 Bom 535 સપ્ટેમ્બર વિ અનલ (૨) Mann-IX-III

(૩) 39 All 496 (p c) કચ્છ વિ બુધ્ધર્મી (૪) 41 Mad 296

(p. c) સેવસ્વામી (૫) 7 Bom સમલિત વિ વિરપાક્ષી 36 Bom

53 પોરોજના વિ મણીભાઈ (૬) 33 All 414 માલિ વિ નાગી

- (ગ) જ્યારે જે ભાગ વહેંચણીમાં લેવાનો હોય નહીં, તે ભાગ સંખ્યોના કળજમાં ન હોય.
- (ઙ) જ્યારે તેવો ભાગ ખીજ કાઢ બહારના માણસ જોડે ભાગીદારીમાં હોય.
- (ચ) જ્યારે પહેલાં કાંઈ વહેંચણી થઈ હોય અને તેવો ભાગ રહી ગયો હોય.

ત્યારે થોડી વહેંચણી થઈ શકે છે.^૧

આપણે ઉપર જણાવી ગયા છીએ તે પ્રમાણે કેટલાક સંખ્યો જુદા થઈ શકે છે. અને બાકીના સંયુક્ત રહી શકે છે. પરંતુ જે જુદા થાય તેના ભાગ જાણવા માટે બધા સંખ્યોના ભાગ જાણવા જોઈએ, અને તેટલા પુરતી આખા કુટુંબની માનસિક વહેંચણી થાય છે.^૨ આ કારણને લીધે એવું પ્રાથમિક અનુમાન થાય છે કે જો થોડી વહેંચણી સાબીત કરવામાં આવે. તો આખી વહેંચણી થઈ છે એમ માનવું.^૩ પરંતુ આ અનુમાનજ ગણાય અને પુરાવાથી

---

(૧) 7 Bom. 227. હરી વિ. મણુપા. 18 Bom. 614 જોશી-રાઈર વિ. આત્મારામ. 28 Bom. 597 પુરોહિતમ વિ. આત્મારામ. 12 Cal. 566 હરીદાસ વિ. પ્રાણનાથ. 14 Cal. 122 જ્ઞેન્દ્ર વિ. જ્ઞેનુખંધુ. 7 B. H. O. R. (A. O) 46 નાનાશાહ વિ. નાથાલાલ. 22 Bom. 922 બાલારામ વિ. રામચંદ્ર. 14 Cal. 835 પંથાનન વિ. શિવચંદ્ર. 37 Cal. 907. સરતચંદ્ર વિ. મદામંત. 19 Mad 448 શેરાગીરિ વિ. રામા. 4 Bom. 482 જયરામ વિ. આત્મારામ. 28 Mad. 216. અબ્દુલ વિ. બદ્દુલીન 23 Mad. 608 ફીસ્તાલા વિ. નરસી 1 Bom. L. R. 620 શીવમુર્તીજી વિ. વીરજી. 2 L. L. J. 514. મોતીરામ વિ. દેવચાલાલ. (૨) 14 Mad. L. J. 555. સોમા-અમ્પર વિ. લેંકટારમણ. 25 C. W. N. 990 સરશીમુખજી વિ. હરિ. (૩) 35 Bom. 299 અનંદીબાઈ વિ. હરી.

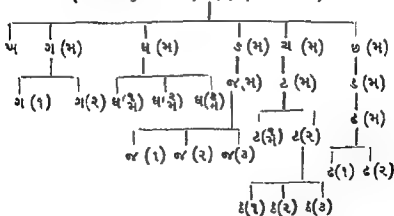
તે અનુમાન તોડી શકાય છે પરંતુ ખીજ સભ્યો સમુક્ત રહ્યા છે તે સાબીત તો કરવું જ નોંધાયે ૧

(૧૬) (અ) વહેંચણું વખતે પિતાને અને પુત્રને સગ્ગે ભાગ મળે છે ધારો કે પિતાને ત્રણ પુત્રો છે, તો વહેંચણું વખતે આગ ભાગ પડે અને પિતા અને પુત્રો એક ભાગ એક ભાગ લે

(બ) જો પુત્રને પણ પુત્ર હોય તો પૌત્રનો ભાગ પુત્રમા આવી જાય છે જો એમને પણ જુદા થવું હોય તો એ શાખામા પછીથી વહેંચણું થાય

(ક) જો કોઈ પુત્ર મૃત્યુ પામેનો હોય તો તેનો ભાગ તેના પુત્રો (પૌત્ર, પ્રપૌત્ર) લે અને જો પુત્ર ન હોય તો તેનો ભાગ હયાતિ હકથી તેના ખીજ હયાત ભાઈએને મળે જો વિધવા હોય તો ભરણ પોષણ માગી શકે. દાખલો —

(મ=મરણ પામેલા) ક(હ) (હ=હયાત)

આ દાખલામાં કુટુંબનો મૂળ પુરુષ ક છે. તેને ૭ છોકરા. એટલે ૭ શાખાઓ થઈ. તેમાંથી ગ, ધ, ઙ, ચ અને છ મરણ પામેલા છે અને એકલો ખ હયાત છે. ગ ને બે પુત્રો છે અને બન્ને હયાત છે. ધ ને ત્રણ પુત્રો છે પણ બધા મરણ પામેલા છે. ઙ ને હયાત પૌત્રો છે. ચ ને બે પૌત્રોમાંથી એક હયાત છે અને તેને છોકરા છે અને છ ને હયાત પ્રપૌત્રો છે. હવે ૭ શાખાઓ હોવાથી સાત ભાગ પડે, કારણ કે પિતાને અને પુત્રોને સરખા ભાગ મળે^૧ પરંતુ દરેક શાખાને ભાગનો હક છે કે કેમ તે વિચારીએ. ખ એકલો જ છે અને હયાત છે, તેથી તેની શાખાનો હક છે. ગ મરણ પામેલા છે પણ તેને બે પુત્રો હયાત છે, અને મૂળ પુરુષના પૌત્રો હોવાથી તે શાખાનો પણ હક રહે છે. ધ અને તેના ત્રણ પુત્રો મરણ પામેલા હોવાથી, તે શાખા નષ્ટ થાય છે, તેથી તે શાખાનો ભાગ હયાતિ-હકથી ખીજને જાય જો તેની વિધવા હોય તો બરણ પોષણ માગી શકે. ઙ ની શાખામાં ત્રણ પૌત્રો હયાત છે અને ત્રણ પેઢી સુધી હક પહોંચે છે, તેથી તે શાખાનો હક છે. 'ચ' ને એક પૌત્ર હયાત છે તેથી તે શાખાનો હક રહે છે, પરંતુ તેમાં પ્રપૌત્રોનો હક રહેતો નથી કારણ તેઓ મૂળ પુરુષથી એથી પેઢીએ છે, તેઓ તેમના પિતા (૮૨) પાસે ભાગ માગી શકે. છ ને બે પ્રપૌત્ર છે, તે એથી પેઢીએ હોવાથી તેમનો હક રહેતો નથી, તેથી તે શાખાનો હક નષ્ટ થાય છે. એનો ભાગ હયાતિ-હકથી ખીજ સભ્યોને-શાખાઓનો હક જાય, તેથી સાતને બદલે પાંચ ભાગ પડે અને દરેક ૨ લે. હવે ધારો કે દરેક શાખા પણ જુદી યવા માગે છે કે ને ખ તો દરેક ૨ લે ગાંતી શાખામાં બે ભાગ પડે તેથી ગ (૧) અને ગ (૨) દરેક ૨ લે. ઙ ની શાખામાં ત્રણ ભાગ પડે, દરેક ૨ લે. ચ ની શાખામાં ૮ (૨) આખો ૨

ભાગ લે, અને પછી તેના પુત્રા સામે વહેંચણુ કરતાં દરેક રૂઠે લે.

(૨૦) હવે પહેલાં જો યોડી વહેંચણુ થઇ ગઇ હોય અને

પાછળથી બાકીના સભ્યો જોડે બીજી વારની

યોડી વહેંચણુ થઇ વહેંચણુ થાય તો કઇ સ્થિતિ પ્રમાણે વહેંચણુ કરવી તે સવાલ ઉભો થાય છે. આપણા

ગુજરાતમાં “ વ્યવહાર મયુખ ” પ્રમાણે હિંદુ

કાયદો છે તેના આધાર પ્રમાણે એમ દર્શુ છે કે બીજી વારની વહેંચણુ વખતે જે સ્થિતિ હોય તે પ્રમાણે ભાગ વહેંચાય.^૧

(૨૧) વહેંચણુ વખતે દત્તક પુત્રની શી સ્થિતિ છે તે વિચારીએ.

સાધારણ રીતે દત્તક પુત્રના હક ઔરસ

દત્તકપુત્ર અને વહેંચણુ પુત્રના જેટલાજ છે. પણ જો દત્તક લીધા પછી ઔરસ પુત્ર થાય તો તેના હકમાં ફેર

પડે છે. દિનેમા દત્તક પુત્રનો ભાગ ઔરસ

પુત્રના ભાગના ચોથા હિસ્સા જેટલો હોય છે એટલે કે જો એક દત્તક પુત્ર હોય અને એક ઔરસ પુત્ર હોય તો પાંચ ભાગ પડે, દત્તકને એક ભાગ મળે અને ઔરસને ચાર ભાગ મળે. પરંતુ સૂત્રોમાં એમ નથી. તેઓ તો સરખા ભાગેજ વહેંચી લે.^૨ આ સિદ્ધાંત વસિષ્ઠસ્મૃતિ અને દત્તકચક્રિકા વિપર્યયી પ્રતિપાદિત થાય છે.

(૨૨) આપણે પેરા ૧૯ માં જોયું કે વહેંચણુ શી ગતે

થાય છે. દરેક પુત્રની સાખા પ્રમાણે સાખા-

શાખાથી વહેંચણુ થીક (per stirpes) વહેંચણુ થાય છે. અને કબુલાત પૌત્રોનો ભાગ પુત્રમાં ગણાય છે. પરંતુ બધા

સભ્યો અંદર અંદર કબુલાત કરી શાખાથીક

(૧) 39 Bom. 734 પ્રાણજનનદાસ વિ. ઇચ્છારામ (૧) 44 Mart 656. અરબીબી.

વહેંચણીનો નિયમ દૂર રાખી શકે છે. અર્થાત પૌત્રનો ભાગ ગણ્યા શિવાય પુત્રને ભાગ મળી શકે.^૧ આવી આવી અંદરની કબુલાતથી કક્ત કબુલાત કરનાર સભ્યોજ બંધાય છે એમ નથી પરંતુ તેમના પુત્રો-અર્થાત આખી સાખા-બંધાય છે.^૨ આપણે પેરા ૧૮માં જે દાખલો લઈ વહેંચણીની રીત સમજાવી છે તેમાં એમજ માન્યું છે કે બધા પુત્રો વહેંચણી વખતે જન્મેલાજ હતા.

વહેંચણી પછી એમ ધારો કે વહેંચણી થવા પછી જે જન્મ્યા. જન્મેલા પુત્રો તે દાખલામાં “ક” નો ભાગ વહેંચણીમાં રાખેલો છે, તેથી તે પાછળથી જન્મેલા પુત્રો

શરી વહેંચણી માગી શકે નહીં; અને વહેંચણી થયેલી તે કાયમજ રહે; અને “ક” ના મરણ બાદ તેની મીલકત પાછળના બેજ છોકરાઓ લે; બીજાને તેમાંથી કંઈ પણ મળે નહીં. “ક” ની સ્વતંત્ર મીલકત હોય, તે પણ પાછળના છોકરાનેજ મળે.^૩ હવે જો “ક” એ પોતાના મટિ ભાગ રાખ્યો ન હોય તો પાછળના છોકરાઓ પહેલાંની વહેંચણી રદ કરાવી પોતાના બાકીઓ પાસે શરી વહેંચણી માગી શકે.^૪ તે દાખલા ઉપરથી એમ સમજાય છે કે પોતાના વડીલ સામેની વહેંચણીમાં સાખાથીજ ભાગ મળે જ્યારે પોતાના પુત્ર સાથેની વહેંચણીમાં સરખો ભાગ મળે

(૨૩) વહેંચણીની સાબીતી શી એ સંબંધમાં પણ વિચાર કરવા જેવો છે:

વહેંચણીની સાબીતી.

(૧) 11 Bom. L. R. 396. ઉમેદ વિ ખુસાલબાઈ. (૨) 35 All. 337 (p. o.) બીજરાજસીંઘ વિ. શીવદાસજી. (૩) 23 Bom. 636 ગણપત વિ. ગોપાલરાવ. (૪) 9 Mad. 64. કમ્બુ વિ. સામી. 20 Mad. 75. ચેન્નામા વિ. મુની 6 All 550 (p. o) બીરાન ચંદ વિ. અરમહાદા. 33 Bom. 267. શીવાજીરાવ વિ. વસંતરાવ.

- (અ) જ્યારે વહેંચણી કરી, દરેકના ભાગ દરેક સભ્યને મોપી દીધા હોય અને જ્યારે તેઓએ તેમનો સ્વતંત્ર કમળો લીધો હોય, ત્યારે નિસંશય વહેંચણી થઈ કહેવાય આવા આવા સંજોગોમાં કાંઈ શકા રહેતીજ નથી.
- (બ) જો ઉપગ્રના સંજોગોમાં સ્વતંત્ર કમળો ન લીધો હોય, પણ તેની ઉપજ ઉપર સ્વતંત્ર અધિકાર ગણ્યો હોય તો પણ વહેંચણી પુગવાય યોગ્યીજ ગણાય.
- (ક) તેજ પ્રમાણે જો 'કમાણી વહેંચી લેવાની હોય તો અથવા તેની કબજાત થઈ હોય તો પણ વહેંચણી યોગ્યીજ કહેવાય.
- (જ) અત્યાર સુધી આપણે નિસંશય સંજોગો જોયા હવે શકાશીલ સંજોગો વિચારીએ. તેવા સંજોગો અપુવિઅ.^૧ વિરૂદ્ધ રાખ્યા સુખા અપ્પનના 'કેસમાં પ્રીતી કાઉન્સિલે વિચાર્યા છે. જો સભ્યો વચ્ચે કરાગનામું લખવામાં આવ્યું હોય કે જેથી બધાના ભાગ કરાવવામાં આવ્યા હોય અને બધા જુદા થાય છે એમ જણાવવામાં આવ્યું હોય તો ત્યારથી કુટુંબની સદુક્તતા વહે છે. આવા લખાણ પછી સભ્યોની વર્તણૂક સાખીત કરવા બીજો મહોંડાનો પુગવો દાખલ કરી શકાય નહીં.
- (ગ) કરાગનામું થયું હોય પણ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે બરોબર ઉલ્લેખ ન હોય, અને સભ્યોનો વિચાર તેનાથી બરોબર પ્રદર્શીત ન થતો હોય તો સવાલ એ ઉભો થાય છે કે તે કરાગનામાથી વહેંચણી થઈ કહેવાય કે નહીં; તેને માટે તે લખાણમાંથી જે અનુમાન થઈ શકે તેના ઉપર

આધાર ગ્રહે છે તથા સભ્યોની પાછળની વર્તણૂક ઉપર આધાર રહે છે.^૧

(ઘ) હવે જો ખીલકુલ કંગાનાયું ન હોય તો થું ? આ વખતે સભ્યોની કેવળ વર્તણૂક ઉપર આધાર રહે છે. જો તેઓની જમીનનું મહેસુલ જુદા જુદા સભ્યોના નામે ભરાયું હોય, જો તેની કમાણી વસુલ કરી જુદા જુદા સભ્યોના નામે જમા થતી હોય, ખીજા બાકે લીધેલી જમીનનું ભાડું જુદા જુદા સભ્યોના નામે ઉધરતું હોય, જો નવી લીધેલી માલકત જુદે જુદે ભાગે લેવાઈ હોય અને જો કોઈએ દાવો માડ્યો હોય અને તે સ્વતંત્ર હકથી માડ્યો હોય, તો તે વહેંચણું સુચવે છે.^૨

(ઙ) જુદો રહી જમતો હોય તો તેથી વહેંચણી થઈ જાય એમ કહેવાય નહીં. સરકારની ખાતર પણ એવી રીતે જુદો રહેતો હોય. પણ અલગત બધા વિચાર કરતી વખતે તે સ્થિતિ વિચારવી તો જોઈએ જ.

(ચ) તેજ પ્રમાણે કેટલીક એવી સ્થિતિ હોય કે તે એકલી-નોજ વિચાર કરીએ તો જુદાં થયા છે એમ કહેવાય નહીં; પણ બધી સ્થિતિનો વિચાર કરીએ તો જુદાઈ સાબીત કરવામા તે બધી ઉપયોગી થાય તેવી સ્થિતિ.—

(૧) 13 Beng. L. R 235. દુર્ગાપ્રસાદ વિ. કુદવ. 1 I. A. 55.

(૨) 31 Cal. 262 (= 31 I. A. 10) ગણેશદત્ત વિ. નવાય.

(૩) 4 M. I. A. 137 રેવણુ વિ. રામા 35 All 80 (P. C.)

સુરજ વિ. ઇકબલ. 6 Bom L. R 251 ઇડનાઈ વિ. કૃષ્ણાઈ. 5

Bom 130 નારાયણુ વિ. અનાઈ. II Bom. 280 હાસમ વિ. અદમદ-

બઈ 22 Bom 922 બાલારામ વિ. રામચંદ્ર

એકત્ર મીલકતના અમુક ભાગનો જુદો કબજો;^૧ સંયુક્ત મીલકતના આવકનો વહેંચણું;^૨ મુલકી ખાતાના ચોપડામાં જુદા લખાવેલા ભાગ;^૩ વિગેરે સ્થિતિનો વિચાર ધણેજ ઉપયોગી થઈ પડે છે, કારણ કે જુદાઈ સાખીત કરવામાં અનુકૂળ પડે છે.

આપણે ઉપર જોઈ ગયા છીએ કે કેટલા સભ્ય પોતાના ભાગ ઉપર બોલે કંઈ શકે છે. તેવો દેહુદાર હુકમનામું મેળવી, તેના ભાગ ઉપર ટાચ લગાડી વેચાવી શકે છે. પણ જો તે સભ્યને અથવા બીજા સભ્યોને જુદા ચવાનો વિચાર હોય નહીં તો શકત આવી જાતના વેચાણથી કુટુંબની એકત્રતા તૂટતી નથી. જ્યારે વહેંચણું માટે દાવો માટે અને વહેંચણું થાય ત્યારેજ એકત્રતા તૂટે છે.^૪

(૨૪) પ્રીવીકાઉન્સીલે એમ ઠરાવ્યું છે જો કેટલા સભ્ય, હોદ્દા ધર્મ છોડી ક્રીશ્ચીઅન થાય તો તે ધર્મ ફેરવી અસર. એકત્ર કુટુંબમાંથી બહાર જાય છે. જો કે તેના હક ગ્રહે છે; પણ તે દીવસથી તે જુદો ગણાય છે અને તેના હક જુદા સભ્યના જેવા રહે છે.^૫ પરંતુ જો બધાજ સભ્યો ક્રીશ્ચીઅન થઈ જાય તો એકત્રતા બંધ થાય નહીં.^૬

(૧) 1 I A 9. રજીસ્ટર વિ. ગુજરાંજ 15 Bom 201 મુરારી વિ. મુકદ્દ (૨) 8 M. I. A 66 સુનાવન વિ. જગતમુંદરી. (૩) 18 All 176 ગજંદ્ર વિ. સરદાર. 30 Cal 231 રામપ્રસાદ વિ. લખપતી 31 All 442 ખર્વતી વિ નીલાવર્સીજ 42 All 368 નગેશર વિ ગણેશ 35 All 41 રધુવીરસીંઝ વિ. મોતી. આ બધા કેસોમાં પ્રી કા. ના ચુકાદા છે. (૪) 39 Mad 831 સરદાર વિ રંગાસામી 55 Mad 47 ચિતુ વિ. કાલીમુયુ. (૫) 9 M I A 193 અબ્રામા (૬) 31 Bom 25 ગોસલ વિ ગોસલ

તેમજ જે યોગ સભ્યો પર્મિટ કરે, તે બધાની સમતિથી એકત્રતા કાયમ ગ્રામ પશુ જે આવી બધાની સમતિ હોય નહીં તે જુદાજ થયા ગણાય ૧

(૨૫) જુ. યવાનો પ્રથમ વિચારજ કર્યો હોય તે તેનાથી જુદા થવાનું નથી પરંતુ જે અદ્વિતીય જુદા કહેવાય નહો. ભાષામા જુદા યવાનો ચોક્કસ વિચાર જણાવ્યો હોય તે તેનાથી જુદા થવાય છે હવે જુદા રહેવાથી એકત્રતા તુટતી નથી, જે કે સ્થિતિ વિચારવા જેવી ગણાય ૨ યોગ સભ્યો વચ્ચે મવડતાની ખાતર જે વહેચણુ થઈ હોય તે પશુ એકત્રતા તૂટે નહીં પણ જે એમનો વિચાર ચોક્કસ જુદા યવાનો હોય, તેજ એવું એકત્ર કુટુંબ વિભક્ત થઈ કહેવાય જે એક કાકો અને એ બત્રીજ હોય, કાકાનો વિચાર જુદો યવાનો થયો હોય, અને જે મીલકતનો એક ભાગ કાકાને આપવાનો હર્થો હોય અને બન્ને ભાગ બત્રીજને આપવાના હર્થો હોય તે તેથી એ બત્રીજ પશુ જુદા થયા છે એમ ગણાય નહીં ૩ ખીજે દાખલો લઈએ એક ભાઈ જુદો થયો તેમાથી તેના ભાગમા આવેલી બધી મીલકત સચવાય તેમ નહીં હોવાથી, તેણે તેના ખીજ એક પિત્રાઈની મદદ લીધી તે પિત્રાઈનું તે મરણપોષણ કે તે હવે એટલુંજ નહીં પણ લગ્ન-પર્વ પણ તેણે આપ્યું આ વર્તણૂકથી તે પિત્રાઈ કાઠ તેની સાથે સમુક્ત ગણાય નહીં ૪ જે કાઠ પશુ

(૧) 40 Cal 407 કુલદા વિ હરી 25 All 546 ગે વીંદ વિ અખડલ 31 All 497 કરીમુદીન વિ ગેવોંદ 33 All 356 ગેવોંદ વિ જુલીલાલ (૨) 35 All 380 (P o) સુરમનારાયણ વિ હાખલન રાયણ (૩) 29 All 93 કુર્મિની વિ બાલમુકદ (૪) 10 O W N 338 દેવજીસોન વિ અનુપા.

મીલકત ધણા વરમો થયા વહેચાઈ ન હોય, તેથી તે મીલકત અ-વહેચણુવાળી (impartible) ગણાય નહીં.^૧ જો કોઈ સભ્ય, ધણા વખતથી, એકત્ર મીલકતની મીલકત-એકજ સભ્યનો માથો ભાગ લેતો હોય નહીં અથવા તેની કુળનો સાથે સબધ ગખતો હોય નહીં તો તેથી તે જુને છે એમ અનુમાન બધાય નહીં. એકત્ર કુટુંબ હોવાથી, એકજ સભ્યનો કુળનો તે આખા કુટુંબનો કુળનો ગણાય છે.^૨

(૨૬) વહેચણુ વખતે કોણ કોણ પક્ષકાર હોવા જોઈએ ?

જે વહેચણુ માગી શકે તે દાવો પણ માડી

વહેચણુ વખતે શકે. તેવા દાવામા નીચે જણાવેલા પક્ષકાર^૩

પક્ષકાર હોવા જોઈએ — મધાજ સભ્યો જો પુત્ર

પોતાના પિતા તથા બાઈ સાથે વહેચણુનો

દાવો માડે તો પોતાના પુત્રને પક્ષકાર બનાવવાની જરૂરીઆત નથી; અને જો બનાવે તો ચોખ્ખું કહેવાય^૪ હકદાર સીએ^૫ (પત્ની માતા અને દાદી) જે સીએ બરણુપોણુ અથવા લગ્નનો પ્રથમ મગી શકે તે (પુત્રીઓ, બગિનિઓ વિગેરે). કોઈ પણ સભ્યના

(૧) 13 Benl L II 165 દર્શાવસીંજ વિ દરીસીંજ

(૨) (1912) A C. 230 કેરીઆ વિ અપુદામી 14 Bom 236 ગજાધર વિ. પરશરામ 35 Cal 961 જોગેન્દ્ર વિ. બળદેવ 27 All 203 અદમદ વિ રામલાલ (૩) (1922) 1 Pat 361. દીગંબર વિ. ધનરાજ. (૪) 8 Bom L R 758 અશીદ વિ. અબ-દુલા. 19 O W. N 531 નહિનિ વિ સરના (૫) ૪ Cal 756. તેરી વિ વારા 20 W R 386 લાલચ્વ વિ રાજકુમાર

બાગના ખરીદનારો અથવા ગીરિવાળા;^૧ પરંતુ જેને ફક્ત બરણ-પોષણ મળતું હોય તે યોગ્ય પણ પક્ષકાર કહેવાય નહીં.^૨ દુકામાં, કૌટુંબીક મીલકતમાં જેના જેના ભાગ અથવા હિત હોય તે બધાંને પક્ષકાર બનાવવા જોઈએ.^૩ જેઓએ સામા પટાથી મીલકત ભાડે ગાળી હોય તેમને પણ પક્ષકાર બનાવવા જોઈએ.^૪

(૨૭) આપણે ઉપર જોઈ ગયા છીએ કે ક્યારે થોડી વહેંચણુ થાય, આ જગ્યાએ દુકાણમાં વહેંચણુનો દાવો ફરી જણાવવાની જરૂર છે. વહેંચણુ તો અત્રે મીલકત, એકજ વખત ચલી જોઈએ.^૫ પરંતુ જે સંબંધોની સાથે ખીન કોઈ બહારના માણસનો પણ કબજો હોય તો તેવી મીલકત એ દાવામાં ભેળવવી જોઈએ નહીં. જેવા સંબંધોમાં બીજો દાવો લાવવો જોઈએ.^૬ જે કૌટુંબીક મીલકત ધણા શ્રેણીઓમાં હોય અથવા ધણા પ્રાતોમાં હોય તો એકજ દાવામાં બધી મીલકત ન ભેળવે તો ચાલે^૭ પરંતુ એ બધી મીલકતનો વહેંચણુ વખતે વિચાર તો કરવોજ જોઈએ, કે જેથી કોઈ પણ સંબંધને અન્યાય થાય નહીં. તેમજ દાવામાં કોઈ ટેકનીકલ શુલ્ક થઈ હોય તો તે પણ સુધારી

(૧) 16 Bom. 608 ચંદુ વિ. રામ 23 Bom. 385. લક્ષ્મણ વિ. ગોપાળ (૨) 35 All 107 સાગતા વિ. ધરણીકીર્તિ. (૩) 28 Bom 209 ચુડાસમા વિ. પ્રતાપચૌધ. 17 Cal 906. ણી વિ. ઝેરી. (૪) 34 Cal 878 દીલદાર વિ. ભવાની 37 Cal 918 (p c.) ભગવત વિ. ખીખીન. 24 Cal. 575 હેમાદ્રી વિ. રામાની. (૫) 7 B. H. C. R. (A. C) 46. નાના વિ. નાથા. 11 B. H. C. R 71 ત્રંબક વિ. નારાયણ. 24 Bom. 128 શીવ વિ. વીરપ્પા. 35 Bom 293 આનંદીબાઈ વિ. હરી (૧) 23 Bom. 597 પુરોહિતમ વિ. આત્મારામ 23 All. 216. લક્ષ્મી વિ. બનઈ. (૩) 18 Bom. 272 રામાચાર વિ. અનંતાચાર. 22 Bom. 922 બાલારામ વિ. રામચંદ્ર.

લેવી જોઈએ.^૨ જો વાદીનો દાવોજ કબુલ કરવામાં ન આવતો હોય તો, પહેલાં એના હકના પ્રશ્નનો નિકાલ લાવવો જોઈએ.^૨ પરંતુ જો કોઈ બુલયી થોડી વહેંચણું માટે દાવો માડવામાં આવ્યો હોય, અને તે જો કહાડી નાંખવામાં આવે તો તેથી બીજી વાર

આખી વહેંચણું માંગી, દાવો માંડવાનો

પાર્ટીશન એક્ટ. હક નષ્ટ થતો નથી.^૩ જો વહેંચણું કરતી વખતે કોર્ટને એમ લાગે કે ભાગ

વહેંચવાથી બધાને નુકસાન થશે. અને તે મીલકત વેચી તેના વેચાણના પૈસા વહેંચવામાં આવે તો શયદો થશે તો અડધા ભાગ મુધીના હકદાર સભ્ય અથવા સભ્યોની માંગણી ઉપરથી કોર્ટ આખી મીલકત વેચે અને તેમાંથી જો પૈસા આવ્યા હોય તે હક પ્રમાણે વહેંચી આપે.^૪

(૨૮) જો વખતે વહેંચણું થતી હોય તે વખતે મીલકત

હોય તેની વહેંચણું ચાલ. પાછળના નશનો

વહેંચણું વખતે હીસાબ માંગી શકે નહીં.^૫ સાધારણ રીતે

હીસાબ કેવી રીતે એમજ મનાય છે કે પાછલા દરેક કાર્યમાં

લેવાય ? બીજા સભ્યોની સંમતિ હતી. પરંતુ જો

કર્તા સામે દમાનો અથવા ગેરવ્યાજખી રીતે

- (૧) 7 Bom. ૨૭૨ દરી વિ. મણુપત. ૨૩ Bom. 597. પુરોહિતમ વિ. આત્મારામ. 18 Bom. 389. રામચાર્ય વિ. અનંતાચાર્ય. 29 Bom. 79. સદ્દીન વિ. મુરદીન. 24 Bom. 128. શિવમુર્તીયા વિ. ચિરંપા. (૨) 8 Bom. L. R. 758. અશીફ વિ. અબદુલા. (૩) 1 Bom L.R. મણુપત વિ.ગોપાળ. (૪) જુઓ ડો. સર દરીસીન ગેરના હિંદુ-કોડ પા.૭૩૩ (૫) 28 Bom. 201. નારાયણ વિ. નાથજી 39 Bom. 734 પ્રાણજીવન વિ. ઇચ્છારામ. 32 Mad. 271 બાળકૃષ્ણ વિ. મુયુસામી 43 Cal. 459 પરમેશ્વર વિ. ગોર્લીદ. 14 Bom. L. R. 237 દરીદાસ વિ. નરોત્તમ

ખાધ જવાનો આરોપ હોય તો તેણે પાછળનો બધો હીસામ બતાવવો પડે પરંતુ એણે જો સારી વ્યવસ્થા કરી હોત તો કુટુંબને વધારે લાભ થાત એમ કહેવાય નહીં, અને એ ધોગણ ઉપર હીસામ મંગાવ્યું નહીં? પરંતુ જો કર્તાએ મીલકત દેખાવી ગમી છે, અને બધી મીલકત દેખાડી નથી એમ બતાવવામાં આવે તો પટેલા ટ્રેડી મીલકત હતી તે સાબીત કરવા દેવામાં આવે અને તેને લગતો પુરાવો પણ દાખલ કરવા દેવામાં આવે. બાવી જે મીલકત બતાવવામાં આવે તેની કિંમત કર્તાના બાગની સામે લેવામાં આવે.

કર્તા જે મીલકત બતાવે છે તે બધી નથી, કર્તા અને હીસા- એમ બીજા સભ્યો કહી શકે અને તેના બંની જોખમદારી સબધી તપાસ થઈ શકે તે જો કર્તા એમ કહેતો હોય કે અમુક ખર્ચ કરવામાં આવ્યું છે તો સભ્યો એમ દેખાડી શકે કે તે નથી કરતામાં આવ્યું, અથવા અમુક આવક ચોપડામાં જમે કરવામાં આવી નથી, જોકે સભ્યને કૌટુંબીક મીલકતમાંથી બીલકુલ દૂર રાખવામાં આવે હોય તો પાછળનો હીસામ આપવાનો હુકમ થઈ શકે (5 Bom 599) જો કોઈ સભ્યે વહેંચણું માગી હોય અને વહેંચણું કરવામાં આવે

- (૧) 44 Mad 656 અશ્મલી વિ મુળા 14 Bom L R 237 હરીદાસ વિ નરોત્તમ 38 Pat 556 શ્રીનિવાસ વિ ચિરંબા 43 Cal 459 બોરેશ્વર વિ ગોર્લીદ 44 Bom 179 રામનાથ વિ ગોપુરામ 42 M. L. J 570 વાડાજીવીનો કેસ (૨) 43 Cal 459 પરમેશ્વર વિ ગોર્લીદ 41 M. L. J 503 કૃષ્ણમા વિ શારાવપ્પા. (૩) 43 Cal 459 પરમેશ્વર વિ ગોર્લીદ 32 Mad 271 બાળકુ વિ મુયસામી 45 Mad 281 વામીરેડી વિ અગીરેડી 1 Bom 561 (p ૦) લક્ષ્મણ વિ રામચંદ્ર 2 Bom 589 કાનેરાવ વિ શારાવ. 28 Bom 201 નારાયણ વિ નવાજ

નહીં તો જે દીવસથી મામણી થઈ હોય તે દીવસથી નશાનો હીસાખ આપવો જોઈએ ? વહેચણું કગતા પહેલા પ્રથમ કૌટુંબીક દેવા આપવા પડે જેઓ બરણપોષણ માગી શકે વહેચણું પહેલાની તેમને માટે વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ, કૌટુંબીક વ્યવસ્થા માટે મીલકતમાથી જેમને ઉપનયન સરકાર આપવા જોઈએ તથા જેમના લગ્ન કરવા જોઈએ, તેમના ખર્ચ માટે વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ અને તે સિવાય બીજા ફરજિયાત ધાર્મિક ખર્ચ કરવાના હોય તેના સબધી વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ અને સાગ પછી બાકી રહે તે મીલકતના ભાગ પાડવા જોઈએ. માતાના બરણપોષણની વ્યવસ્થા આખી માતૃશ્રીની બરણ કૌટુંબીક મીલકતમાથી કરવાની છે તેના પોષણની વ્યવસ્થા પુત્રોનાજ ભાગમાથી કરવાની નથી તેટલાજ માટે તેવા બરણપોષણની પુગતી વ્યવસ્થા વહેચણું પહેલા કરવી જોઈએ કે જે આવી વ્યવસ્થા કર્યા સિવાય વહેચણી કરી નાખવામા આવે તો, તેના હકદાર વહેચણી રદ કરવી પોતાના માટે વ્યવસ્થા કરવા કહી શકે ૪ તે સિવાય કુટુંબના જે દહેણા-દેવા હોય તેના પણ હીસાખ કરી, વહેચણું કરવી જોઈએ ૫ બહેનોના લગ્ન ખર્ચ માટે કૌટુંબીક મીલકત જોખમદાર છે, જ્યારે એક સભ્યની પુત્રી માટે ફક્ત તે સભ્યનો ભાગ જોખમદાર છે આ સિદ્ધાંત ઉપર, વહેચણું પહેલા, ખર્ચની વ્યવસ્થા કરવામા

---

(૧) 7 Mad 564 કૃષ્ણા વિ સુબન્તા 32 Mad 271 બાળકૃષ્ણ વિ મુયુસામી (૨) 34 Mad 288 વનપુલાહી વિ જરી 32 Mad 191 વેદનાથ વિ ઐયાસામી મિતાક્સરા 1-7-3, 4 31 Bom 54 જેરામ વિ નાયુ 31 M L J 147 મુરગમા વિ પાલા (૩) 38 Mad 556 શ્રીનિવાસ (૪) 35 Mad 147 સુબાપુદ (૫) 1 Bom 561 લક્ષ્મણ વિ. રામચંદ્ર

આવે છે.^૧ જ્યારથી વહેંચણુ માટે દાવો માંડવામાં આવે ત્યારથીજ કુટુંબજન જુદા થએલું ગણાય છે. તેને લીધે જો દાવો માંડતા પહેલાં કોઈ સભ્ય કુંવારો હોય તો પછી (દાવાના નીકાલ પહેલાં પણ) લગ્ન ખર્ચ કૌટુંબીક મીલકતમાં પડે નહીં.^૨ આપણી મુંબાઈ હાઈકોર્ટ એમ દરાવ્યું છે કે જો એવો દાવો માંડવા પછી, પણ દાવાનો નીકાલ આવતાં પહેલાં દાવો માંડવા પછી અને વહેંચણુ થતાં પહેલાં જો લગ્ન-તેના નીકાલ દરમ્યાન ખર્ચ કરવામાં આવે તો તે કૌટુંબીક નમાં લગ્નખર્ચ. એકત્ર મીલકતમાં ઉધારવાં જોઈએ; અને તે તે સભ્યના ભાગ ખાતે ઉધારવાં જોઈએ નહીં.^૩ આ કેસમાં મુંબાઈ હાઈકોર્ટ કારણ એમ દર્શાવે છે કે:-જ્યાં સુધી કૌટુંબીક મીલકતને લાગે-વળગે છે ત્યાં સુધી, જો ભાગ પાડવામાં ન આવ્યા હોય તો તે કૌટુંબીક એકત્ર મીલકતજ ગણાય; અને ભાગ પડતા પહેલાં અને તે દરમ્યાનમાં જો કૌટુંબીક યોગ્ય ખર્ચ કરવામાં આવે તો, તેટલી મીલકત એકત્ર મીલકતમાંથી લઈ લેવામાં આવે છે, અને તે ખર્ચ કોઈ સભ્યના ખાતે ઉધારાય નહીં.^૪ મદ્રાસ હાઈકોર્ટ જે સિદ્ધાંત ઉપર પોતાનો દરાવ આપે છે તે યોગ્ય લાગે છે; પણ જ્યાં સુધી ગ્રીવી કાઉન્સીલ કાંઈ દરાવે નહીં ત્યાં સુધી આપણે તો મુંબાઈનો દરાવ માલ્ય કરવો જોઈએ.

(૨૮) વહેંચણુ વખતે નીચે દર્શાવેલા વિચારો^૫ જો ધ્યાનમાં રખાય તો ઠીક:—

વહેંચણુ વખતે સારા-
સારના વિચારો.

(૧) 31 Bom. 54 જામ વિ. નાય. (૨) 45 Mad. 489 (p. c.) રામાલોમા વિ. નારાયણ. (૩) 44 Bom. 179 રામાનાથ વિ. ગોદુરાની (૪) જુઓ ડૉ. ગેરનો હિંદુ કોડ. પાન ૭૪૧.

(અ) જો કોઈ સભ્યને કોઈ મીલકતનો સ્વતંત્ર કબજો (વપરાશ માટે) આપવામાં આવ્યો હોય, અને તે વપરાશ દરમ્યાન જો તેણે કોઈ ખર્ચ કર્યું હોય, તો અને ત્યાં સુધી તેની મીલકત તેને વહેંચણુમાં આપવી જોઈએ .

(બ) જો કોઈ સભ્યને અમુક મીલકત માટે મોહ અથવા બહેમ હોય તો તેની લાગણીની માન આપવું જોઈએ.

(ક) જો કોઈ સભ્યે પૈસાના બદલામાં કોઈ મીલકત વેચી હોય, તો તેની મીલકત તેના ભાગમાં આપવી; કે નથી પૈસા આપી ખરીદનાર ધણીને તથા તે સભ્યની આબરૂને નુકસાન પહોંચે નહીં.

(લ) જો મીલકતનાં સરખા ભાગ પડતા ન હોય તો, ઉપકામણી આપી સરખા કરવા .

(મ) જો સરખા ભાગ પડવાં, મીલકત વેચવી પડે તો અને ત્યાં સુધી કોઈ સભ્યને અથવા પિત્રાઈનેજ વેચવી.

(૩૦) સાધારણ રીતે વહેંચણુ ૨૬ કરાવી શકાય નહીં

પગલું જો કર્તા સામે અથવા બીજા સભ્યો વહેંચણુ ૨૬ સામે દગો, ભૂલ, સમજદાર અથવા અયોગ્ય કરાવાય ?

દગાણુનો આરોપ હોય તો ૨૬ કરાવી શકાય છે. પગલું જો આવો દગો વિગેરે બાજુ-

વામાં આવ્યા પછી, કોઈ સભ્ય એવી રહે તો પછી તેણે કબજા

(૧) ૬ Bom L II 945 નારાયણ વિ અમનાથ 25 Mad. 690 અયાગરીનો કેસ 44 Bom 621 વળક વિ. પાદુરમ (૨) 10 Bom H.C 444 મોરો વિ અનાથ વિ જલેશ 23 Bom. 385 લક્ષ્મણ વિ. ગોપાલ. 21 Bom 333, માણી વિ રામા. 40 All 374 જલેશી-લાલ વિ બાણલાલ. 19 All 469, બીજાઈપ્રસાદ વિ મલીપ્રસાદ 23, All 291 મદમદ વિ લખતેશમ. 40 Bom 118 રામચંદ્ર વિ કમ્પાઈ

મુઁ કહેવાય, અને તેનાથી કાંઈ વધ શકે નહીં.^૧ આ ઉપરાંત પાછળથી ગર્ભમાં રહેલા તથા જન્મેલા પુત્રો પણ વહેંચણી રદ કરાવી શકે છે તે આપણે ઉપર જોઈ ગયા છીએ. જો કેટલી વહેંચણી કરી આપી હોય, પણ એમ લાગે કે દરેક સ્ત્રીમાં આવી હોય અને તેને ધર્મ કેટલીક મીલકત વહેંચણી માટે દેખાડવામાં આવી નહોતી, તો કોઈ તેવી વહેંચણી પણ રદ કરી શકે છે.^૨ વહેંચણી વખતે દરેક સભ્ય પોતાની કૌટુંબીક મીલકત લાવવા બંધાએલો છે.^૩ જો આ શુદ્ધ થયા હોય, તેમના બાગે આવેલી મીલકત ગણતરીમાં લઈ શકાય નહીં.^૪

(૩૧) નીચે જણાવેલા ગ્રંથો, વહેંચણી પછી પણ પોતાનો ભાગ માંગી શકે; અને તે મેળવવા માટે કોણ વહેંચણી રદ વહેંચણી રદ પણ કરાવી શકે:
કરાવી શકે ?

(અ) વહેંચણી વખતે ગર્ભમાં હોય, પણ પાછળથી જન્મેલો હોય તો તે વહેંચણી રદ કરાવી, પોતાનો ભાગ માંગી શકે. મારણ હિંદુ-સો પ્રમાણે ગર્ભમાં રહે ત્યારથી જ હયાતીમાં ગણાય છે. સ્મૃતિ ચંદ્રીકામાં પણ એમ કહેલું છે.^૫ મુંબાઈ

(૧) 1 B. H. O. R. 41 સમા વિ. ભર્મા 10 B. H. O. R. 444 ગોરા વિ. ગણેશ. (૨) 39 All. 469. 23 All. 291. (૩) 1 Bom 561 હસ્તમણ વિ. શમ્ભુદ્ર. 7 Bom. 272 હરી વિ. ગણપતરાવ (૪) 39 Bom. 734 પ્રાણીચવન વિ. હંચારામ 18 Bom 611 ગવરીચંદર વિ. આત્મારામ 39 Bom. પ્રાણીચવન વિ. હંચારામ. 18 Bom. 611 ગવરીચંદર વિ. આત્મારામ. (૫) Smriti Chandrika 1-27. 9 Beng L. R. 377 યગોર વિ. યગોર

દાહકોટના^૧ અને મદ્રાસ દાહકોટના^૨ વિચારમાં ફેર પડે છે. મુંબાઈ પ્રમાણે જે જુદી જાતનાં હક છે. જે પિતાએ પોતાના માટે ભાગ રાખ્યો હોય તો તેવા પાછળથી જન્મેલા પુત્રને તેના પિતાનો વારસો મળે છે. પિતાની મીલકતમાં (સ્વતંત્ર પણ) બીજા પુત્રોનો ભાગ રહેતો નથી.^૩ બધીજ મીલકત તેવા પુત્રને જાય છે. પણ જે પિતાએ પોતાનો ભાગ રાખ્યો ન હોય તો વહેંચણુ રદ કરાવી, પોતાનો ભાગ માગી શકે. તેજ પ્રમાણે, પાછળથી ગર્ભમાં રહેલા તેમજ જન્મેલા પુત્રોના હક છે.^૪

(બ) ગેરહાજર રહેલા સભ્યો. જે તેઓ હાજર નહોત્ય તો વહેંચણુ થઈ શકે, પણ તેની પત્ની અથવા ગેરહાજર સભ્ય. બીજાને આપવો જોઈએ. પણ જે તેમનો ભાગજ કહાડવામાં આવ્યો ન હોય તો વહેંચણુ રદ કરાવી, પોતાનો ભાગ માગી શકે.^૫

(ક) જે સભ્ય વારસાઈ હક માટે અપાત્ર ઠર્યો હોય (જેટલે કે જેને પત્નો રોગ થયો હોય અપાત્ર વારસો. અથવા જેવા બીજા કારણથી કાયદા પ્રમાણે વારસાઈ હક નષ્ટ થયો હોય), અને જ્યારે

(૧) 1 Bom L R. 123 અણપતિ વિ. ગોપાલરાવ. 20 Mad 15 ચેંચાળા વિ. મુનીસામી. (૨) 8 Mad 89. મીનાક્ષી વિ. ચીરખા. (૩) જુઓ ૨મા જણાવેલા કેસો. (૪) 23 Bom. 267 સિવાલ્લિ વસંત. 23 Bom. 636. અણપતરાવ વિ. ગોપાલરાવ Ghosh's Hindu Law p. 484 (2nd Edn.) 6 All. 560. બીચનચંદ વિ. અસ્મૈદા. 22 Bom 101 કુશીરખા વિ. રેલાખા. (૫) 11 O. L. J. 580 શ્રીનાથ વિ. પ્રભાસચંદ્ર

વહેચણુ વખતે તેવોજ અયોગ્ય હોય, પણ પછી સારો થયો હોય, તો તેના હક પાછળથી જન્મેલા પુત્રના જેવા છે. જે તે વખતે તેનામા જેવી અપાત્રતા હોય તો, તેને વહેચણુમાથી ભાગ મળે નહીં.^૧ પરંતુ જે જોળ સભ્યોના મરણ પછી, તેવો અપાત્ર સભ્ય એકલોજ રહે તો તેને હયાતી હત્તી બધી મીલકત મળે છે.^૨ જે વહેચણુ વખતે કાઠ સભ્ય ગાડો હોય તો, તેને કાઠ મળે નહીં.^૩ પરંતુ અશ્વઘાતાદ હાથકાટના વિચાર પ્રમાણે જે તે જન્મથીજ ગાડો ન હોય તો ભાગ મળવો જોઈએ.^૪ પરંતુ જે તેની જેવી અયોગ્યતા દૂર થાય તો, તેના હક પાછળથી જન્મેલા પુત્રના જેવા છે.^૫ જે વડીલના મરણ પછી તેવા અપાત્ર પુત્રને પુત્ર થાય તો તેને કાઠ મળે નહીં, પણ તેવા વડીલના મરણ પહેલા જન્મેલા પુત્રને તેના જન્મ-હત્તી ભાગ મળે.^૬ મદ્રાસ હાથકાટ તેનાથી જુદો અભિપ્રાય ધરાવે છે.^૭ પરંતુ તેને મરણ-પોષણનો હક છે.^૮

(૪૨) વહેચણુની અસર એ થાય છે કે ત્યારથી એકત્રતા અથવા સમુકતતા તોડે છે જેને પરિણામે વહેચણુની અસર હયાતિ હક (right of survivorship) નષ્ટ થાય છે, અને વારસાદ હક ઉત્પન્ન

(૧) 8 Cal 149 રામ વિ લાલજી (૨) 43 mad 464 મુયસામી (૩) 5 Cal 919 રામસુદર વિ રામસાહી (૪) 28 All 247 ત્રીવેણી વિ. મદ્રાસ (૫) મિતાસાસ Ch. II § 10 paras 6-7, (૬) 6 Bom 616 બાપુજી વિ પાડુરજ III Bom 455 પાડુરજ વિ વેઝેસ, (૭) 9 Mad 64 કૃષ્ણ વિ સાધી (૮) 8, Cal 149 & 919

ચાંચ છે, સંબંધને ભાગે જે મીલકત આવે તે તેની સ્વતંત્ર ગણાય છે. અલગતા, જે તેને પુત્ર હોય તો તેની સાથે તે સંયુક્ત ગણાય છે અને તેટલા પુરતું સંયુક્ત કુટુંબ રહે છે. વહેંચણુંથી વારસાઈ હક નષ્ટ થતો નથી.^૧

(૩૩) વહેંચણુ થયા પછી કેટલાક સભ્યો ફરી સંયુક્ત થઈ શકે છે; પરંતુ વહેંચણુ વખતે જે પક્ષકાર ફરી સંયુક્તતા હોય તેમની વચ્ચેજ સંયુક્તતા ફરીથી થાય.^૨ પરંતુ આવી રીતની બીજી વારની સંયુક્તતામાં અને જન્મથીજ ઉદ્ભવેલા સંયુક્ત કુટુંબમાં ફેર છે. બાવડાર મુખ્ય પ્રમાણે ફક્ત પિતા સાથે, અથવા માઈ સાથે અથવા કાકા સાથેજ ફરી સંયુક્તતા સંભવે. ખીજા સગાઓ સાથે ફરીથી સંયુક્ત થવાય નહીં. આવી રીતે ફરી સંયુક્ત થએલા કુટુંબમાં, એક સભ્યના મૃત્યુ પછી તેની મીલકત કેને મળે તે સંબંધમાં વિવેચન કરતાં, ડૉ. ગોર અને મી. મુલ્લાના વિચારમાં દેખીતી રીતે ફેર છે પણ ખરી રીતે જોતાં નથી.^૩ જે સભ્યો એકત્ર થયા હોય, તેમાંનાનેજ વારસાઈ હકથી મીલકત મળે. એવી રીતના સંયુક્ત કુટુંબ બહારનાને મીલકત મળે નહીં. ફરીથી એકત્ર થવાને પાંચ સ્થિતિની જરૂરીઆત છે:- (૧) પહેલાં સંયુક્ત કુટુંબ. (૨) એમના વચ્ચે વહેંચણુ. (૩) જેઓએ વહેંચણુ કરી હોય તેમના

(૧) 2 Mad. 182 રામપ્પા વિ. સીથામલ. (૨) 3 Bom. 54. બાળકૃષ્ણ વિ. સાવિત્રી. 30 Mad. 348 મરદાઈ વિ. દોરાસામી. (૨) 30 Cal. 725 બાલાબક્ષ વિ. રૂક્મા 35 Cal 721 અસવ વિ. હરી. 3 Bom H.C (A. C.) 119 વિશ્વનાથ વિ. કૃષ્ણાજી. 4 Bom. H.C. (O. O.) 150 હંદમી વિ. ગણપત (૩) Dr. Gour's Hindu Law p. 736. mulla's Hindu Law p. 334.

વચ્ચે જ ફરીથી એકત્રતા. (૪) તેમના વચ્ચે ફરીથી એકત્ર થવાનો ચોક્કસ અદ્વિતીય ભાષામાં વિચાર. (૫) અને ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે સંબંધ તથા સમપણ. આટલી પાંચ સ્થિતિ એકત્ર થાય તો ફરી સંયુક્તતા સંભવે. શક્ય તેઓ સાથે રહેતા હોય, તેથી તેઓ ખીજવાર સંયુક્ત થયા છે એમ મનાય નહીં.^૧ તેમ થવા માટે તો મીલકતમાં અને હિતમાં એકત્ર થવા ચોક્કસ વિચાર જોઈએ.^૨ ફરીથી સંયુક્ત થનાર સભ્યો વચ્ચે ચોક્કસ કબજાત જોઈએ. સગીર ઉમરનો માણસ કબજાત કરી શકે નહીં, તેથી તે ફરીથી સંયુક્ત થઈ શકે નહીં. અને તેવા સગીર ઉમરના સભ્ય તમકથી તેના પિતા અથવા ખીજા કોઈ પણ કબજાત કરી શકે નહીં.^૩ એક વાર વહેંચણું થઈ હોય એમ સાબીત થાય કે તરતજ સંયુક્તતાનું અનુમાન અદ્યક્ષ થાય છે.^૪ જો એમ કહે કે ફરીથી સંયુક્ત થયા છીએ, તેને એ સાબીત કરવું પડે.^૫ એકવાર સંયુક્તતા તુટ્યા પછી, અને એકના જુદા થયા પછી બાકીના સભ્યો સંયુક્ત ચાલુ રહ્યા તે તેમની રહેણી કરણી તથા ધધાની રીત ઉપરથી અનુમાન કરી શકાય.^૬

(૩૪) કેટલીક મીલકત વહેંચાય એવી (partible) હોય છે અને કેટલીક વહેંચાય નહીં એવી (impartible) હોય છે. અસાર સુધી વહેંચણીય

(૧) 15 W. R. 442 રામકુરી વિ ત્રિદિશમ (૨) 30 Cal. 738 બાલક્રીડન વિ. રામનારાયણ (1923) 50 I A 192 જદી વિ. બન-વારીલાલ (૩) 30 Cal. 725 (p. ૦) બાલાબક્ષ વિ. રક્ષાબાઈ. (૪) 35 Bom. 293 આનંદીબાઈ વિ. હરી. (૫) 30 Cal. 718 and 725. (૬) 52 I A. 83. પવાની અગ્રમાલ વિ. ગુણ (1926) Bom. L. R. 1446 બાબના વિ. પરમ

મીલકત સંબંધી આપણે વિચાર કર્યો. હવે અવહેંચણીય મીલકત સંબંધી વિચાર કરીએ. કઈ મિલકત અવહેંચણીય કહેવાય ? રીવાજથી અથવા સરકાર સાથેની સરતથી અથવા કુળાચારથી જે મીલકતની વહેંચણું ન થાય પરંતુ વડીલ પુત્રને જ નામ અથવા જ્યેષ્ઠ પુત્રના જ્યેષ્ઠ પુરુષ વંશજોને જ નામ તે મીલકત અવહેંચણીય કહેવાય છે. આવી અવહેંચણીય મીલકત વડીલોપાર્જિત હોઈ શકે તેમજ સ્વતંત્ર પણ હોઈ શકે. આવો ગુણ મીલકતને સામે છે.^૧ જે અમુક જાતની નોંધરી અથવા મદદના ગદલામાં સરકાર તરફથી કોઈ મીલકત આપવામાં આવે તો, તે મીલકત અવહેંચણીયજ નહીં.^૨ રીવાજ હોય તો આવી મીલકત સાધારણ રીતે વેચી શકાય નહીં તેમજ તેના ઉપર ખીજે બોજે પણ થઈ શકે નહીં.^૩ પરંતુ જે જરૂર પડે તો તેના છુદ્ગીપર્જતનો હક વેચી શકાય અથવા તેવો હક ગીરો ખૂદી શકાય. એવી જાતના દેવા પેટે થએલા હુકમનામાંની બજવણીમાં વેચી શકાય.^૪ પરંતુ જે તેવા માણસને ત્યાગવૃત્તિ થઈ હોય તો, મીલકતનો લાગ કરી, તેના જ્યેષ્ઠ પુત્રને સોંપી શકે જે ખાસ એવો કુળાચાર ન હોય, અથવા તેવી મીલકતનો એવો ખાસ ગુણ ન હોય, તો તે ઋણરથ તેવી મીલકતનું વીસ કરી શકે તથા બક્ષીસ પણ કરી શકે,^૫ પ્રાથમિક અનુમાનથી એવી અવહેંચણીય મીલકત વેચી શકાય એમ મણાય છે.^૬ તેનું કારણ એમ જણાય છે કે અવહેંચણીયતાનો ગુણ રીવાજથી પડેલો છે; અને તેવા ગુણને લઈને તે મીલકત એક જ મણાય નહીં. તેને લીધે બીજા કૌટુંબીક સંબંધોના તેવી મીલકતમાં

(૧) 42 Cal 582 એકાદેશ્વર વિ. જનેશ્વર. (૨) 20 Bom. 495 ત્રંબક વિ. લક્ષ્મણ 41 Mad 296 (p c) સેતુરામાં વિ મેર-શ્વામાંપર (૩) 32 Cal. 158 ગોપાલ વિ. રઘુનાથ. (૩) 21 M L. J, 351 વેક્ટા વિ હદાગીરી (૪) 29 Mad 484 વીરસુરખા વિ એરખા (૫) 10 All. 272 સર્વજ વિ. દેવરાજ. 22 Mad 383 વેક્ટા શર્મા. (૬) 36 Cal 943 દુર્ગાદત વિ. રામેશ્વર.

માલીદી-હક નથી.^૨ જો રીવાજથી તે મીલકત વેચી 'ચકાવ' નહોતો એમ હોય તો ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે ખાસ જરૂરીઆત હોય તોજ જાહેરીપદ્ધતિનો હક વેચી ચકાવ.^૩ પરંતુ જો કોઈ મીલકત, નોકરીના બદલામાં અથવા એવા બીજા કોઈ અંગત કાર્યના બદલામાં આપવામાં આવી હોય તો તેમાં પ્રાથમિક એમ મનાય છે કે તે બીલકુલ વેચી ચકાવ નહોતો, તેમ તેના ઉપર બોલો થઈ શકે નહોતો.^૪ પરંતુ જાહેરીપદ્ધતિના હક ઉપર બોલો થઈ શકે, તેમજ તેવો હક વેચી ચકાવ. અવહેંચણીયતાનો ગુણ નીચે દર્શાવેલા કારણોને લીધે આવે છે:—(અ) કોઈ કાયદાને લીધે (બ) સરકાર તરફથી માંદ આપવામાં આવી હોય તેને લીધે. (ક) રીવાજ (ખ) કુળાચાર (ગ) અને એવી મીલકતમાં થએલા વધારાને લીધે. કબુલાતથી કોઈ મીલકત અવહેંચણીય બનાવી ચકાવ નહોતો.^૫

(૩૫) આવી અવિભાજ્ય મીલકત નીચે જણાવેલી જાતની હોય છે—રાજ અથવા જમીનદારી^૬—મકાસ અવિભાજ્ય મીલકત ધલાકામાં, પલેયામ—નોકરી પેટે જાગીર—કંઈ હોઈ શકે.^૭ વતન અને સગંજમ^૮—સણા બાજે જાગીર એટલે સરકારી મહેસુલનો અમુક ભાગ.

(૧) 41 Mad. 778 (p. c.) રામરાવ વિ. મીતાપુરના રાજ. 29 Bom. 51 બધુ વિ. માનકાર. 10 All. 272 સર્વજ વિ. દેવરાજ. 43 All 228. (૨) 32 Cal 158 જોષાદ વિ. રઘુનાથ. (૩) (1922) p. c. 623. બદાદુરસીંગ વિ. બાલચંદ. (૪) 34 All. 65 જોષાજ વિ. દરપાલ 36 Bom 53 પોરોજરાદ. 28 All. 883 બદરો જેમમ. 37 All 155 મુકરજ વિ. અફજલ. 28 All. 627 બીરોજર વિ. રામપ્રસાદ. 42 All. 30 રૂપસીંગ વિ. જગુલી. (૫) 43 All. 228 જોષાજ વિ. તેજગાલી. 28 Mad. 508 લદવારનો કેસ (૧) 36 Bom 639 રાધા-જીરાવ વિ. લક્ષ્મણરાવ. 6 Bom 598 રામચંદ્ર વિ. વેંકટરાવ. 15 Bom. 217 નાથયજુ. વિ. વાસુદેવ. 39 Cal 696 દુર્ગાપ્રસાદ. વિ. પીજનાથ

વહેંચણું.

જમીનમાં આગ નહીં.^૧ ઘણાં ભાગે આવી 'જગીર' અંગ્રેજીપર્ષ-
તનીજ હોય છે.^૨ પરંતુ જે જગીરમાં 'વાલીવારસો' એમ લખ્યું હોય
તો અંગ્રેજીપર્ષતની જગીર મનાય નહીં. એકલા "મુનપૌત્રાદી"
લખ્યું હોય તો નક્કીપણે કહેવાય નહીં. જો વિગેરે જેવા પદની
પણ વહેંચણું થઈ શકે નહીં, એકે તેની કમાણીની વહેંચણું થઈ શકે.^૪
જાન, જેવી જમીનદારી વિગેરે વહેંચાય નહીં. જે બરણ-પોષણ માટે
તેવી મીલકત આપવામાં આવી હોય તો, તેની પણ વહેંચણું થઈ
શકે નહીં.^૫ જે આવી મીલકત બરણપોષણ માટે અંગત અપાઈ
હોય તોજ ઉપરનો નિયમ લાગુ પડે છે. રીવાજ પડી ગયો હોય તો,
તેથી પણ વહેંચણું થઈ શકે નહીં.^૬ જેમનામાં ગાદીનશીન
કરવાનો કુળાચાર થઈ પડ્યો. હોય તેમનામાં વહેંચણું ન થઈ શકે,
એ પ્રાથમિક રીતે મનાય છે.^૭ મુંબાઈના દેશપાડે કુટુંબમાં એમ
ધુઈ છે કે એમનામાં વહેંચણું નહીં કરવાનો કુળાચાર
પડી ગયો છે.^૮ આને માટે રીવાજ કેવા પ્રકારનો હોઈ શકે તે
આપણે પહેલાં વિચારી ગયા છીએ. આવી જાતની વહેંચણું નહીં
કરી શકવાનો હક, મુદતથી (by prescription) પણ મળે છે.^૯

૩૬ (ઝ) આવી અવિભાજ્ય મીલકત, એક વખત, એકજ
માણસની પાસે હોય.^{૧૦}

(1) 41 Bom. 408 ગુરુરાવ વિ. સેકેટરી (૨) 36 Bom 639 શંભાઈ
વિ. લક્ષ્મણ. 46 Cal. 683 રામનાથયણ વિ રામસરણ. (૩) 15 Bom
222 દાસી વિ. ઈશ્વરદાસ. 6 Bom. 596 સુલાબદાસ વિ કલેક્ટર. (૪)
36 Bom. 94 યેલાભાઈ વિ. હરગોવિન્દ. (૫) 36 Cal 948 દુર્ગાદત્ત વિ.
સામેશ્વર. 10 All. 272 સત્તજકુંવરી વિ. દેવરાજ (૬) 43 All 228
વેળનાથ વિ તેજબાલી (૭) 48 Cal. 997 મહંતાળ વિ. બદનસીંઘ 23,
All. 37 ગુડાધ્વજ વિ. સુપરધ્વજ. (૮) 10 Bom 327 રામરાવ વિ.
યશવતરાવ. 40 All. 470 રાજેન્દ્ર વિ. રધુવન. (૯) 31 Bom 329
ત્રંબક વિ રોષમગુલામ. (૧૦) 14 M. L. A 570 ગમલક્ષ્મી વિ શિવનામી,
21 Mad. 147 પલ્લિગાડાનો કેસ. 41 Mad. 778 રામરાવ વિ રાજ

(વ) જેના હાથમા એવી મીલકત હોય, તે સ્વતંત્ર માલિક ગણાય છે, અને તે બક્ષીસથી અથવા અવિભાજ્ય મીલ-વીલથી બીજને આપી શકે છે. તેમજ કંતાના ગુણે. તે વેચી પણ શકે છે.^૧

(ક) જેના હાથમા મીલકત હોય, તેના છોકરાઓના તથા બાઈઓના બરણપોષણનો હક છે. બીજ સગાઓનો તેવો હક છે કે નહીં તે રીવાજ ઉપર આધાર રાખે છે.^૨

(જ) પાટવી કુવરને ફક્ત તેવી મીલકતની માદી ઉપર આવવાનો હક છે. આવો હક વર્તમાન ગણાય નહીં પણ ભવિષ્યનો ગણાય છે. અને તેથી તે એવો હક વેચી શકે નહીં; તેમજ બક્ષીસથી અથવા વીલથી આપી શકે નહીં, તેમજ તેના હકની તે વહેચણ કરી શકે નહીં અને કોઈ ત્રાહીત તેના હક ઉપર દાવ લાવી શકે નહીં.^૩

(ગ) આવી મીલકતનો વારસદાર ફક્ત પાટવી કુવરજ હોય છે; પાટવી કુવર ન હોય તો પાટવી પૌત્ર-પાટવી પ્રપૌત્ર વિગેરેને મીલકત મળે. આના સંબંધમા કુદાચાર હોવો જોઈએ.^૪

(ઘ) વારસદાર તેના પિતાના બધા દેવા માટે જોખમદાર રહેતો

(૧) 10 All 272 સર્વજિ વિ દેવરાજ 22 Mad. 383 વેંકટા વિ કાટ 29 Bom 51 બચુ વિ આનકોરબાઈ 41 Mad 778 રામરાવ વિ રામ (૩) 29 Cal 433 પાર્વતી વિ જમદીશ (દાવ લાવી શકે નહીં) (૨) 9 Beng L R 377 યજોર 12 B H O R 94 હિમતસીંગ વિ. મણુપતસીંગ. 2 Bom 346 રામચંદ્ર વિ. સખારામ 41 Mad 778 રામરાવ વિ. રામ 21 All 232 મહેશ વિ. દીપપાલ. (૪) 36 Cal 481 હરિતેશ્વર વિ. સુમિત્ર

૧. નથી. શક્ત કુળાચારથી જે દેવા માટે તે બંધાઈ શકે તેવા દેવા માટે જોખમદાર રહે છે.^૧

(૬) જો આવી જગીરને અંગે, નોકરી કરવાની હોય અને તે નોકરી બંધ કરી હોય તો, તેથી મીલકતનો અવિભાજ્યતાનો ગુણ નષ્ટ થતો નથી તેમજ જો તેવી મીલકત જપ્ત કરી, ફરી આપવામા આવી હોય તો પણ તેવો ગુણ રદ થતો નથી.^૨

(૩૭) અવિભાજ્ય મીલકતનો વધારો, સાધારણ રીતે અવિ-

ભાજ્ય ગણાતો નથી. તે સ્વતંત્ર મીલકત અવિભાજ્ય મીલકતના મધ્યમાં છે. સાધારણ એકત્ર મીલકતના કતનો વધારો નિયમ આને લાગુ પડતા નથી. જો અવિ-

ભાજ્ય મીલકતના ધણીને તેવો વધારો એની અવિભાજ્ય મીલકતમા ભેળવવો હોય તો ભેળવી શકે, અને તેમ કરવાથી સાધારણ એકત્ર મીલકતના નિયમો પછી લાગુ પડે છે તેનું મુખ્ય કારણ એમ છે કે આના જમીનદારી અથવા રાજ, કુળાચાર અથવા રીવાજથી બનેલા છે, તેથી સાધારણ એકત્ર મીલકતના નિયમો લાગુ પડતા નથી. આવી જમીનદારીનું મુખ્ય લક્ષણ એ છે કે એકત્ર અને અવિભક્ત કુટુંબ નથી.^૪ કરારથી મીલકતને અવિ-

(૧) 5 Cal 256 નીલમણી વિ હાંથ (૨) 12 B H O R 224 સાવિત્રી વિ આનંદરાવ ■ Bom 198 રાધાબાઈ વિ અનંદરાવ. 10 Bom 327 રામરાવ વિ ચરાવંદરાવ (૩) (1923) 2 Pat. 319 જમદંબા વિ. નારાયણ=50 I A I 35 All 391 બનકી વિ. દારા 38 All 552 મુર્ત્તી વિ મદમદ 23 Cal 433 પાર્વતી વિ. જમદીય. (૪) 41 Mad. 778 રામરાવ વિ રામ. 29 Bom 51 બચુ વિ માનકોર. 10 All 272 સર્વજ વિ દેવરાજ જુઓ 32 I. A. 261 અને 48 I A 195.

બાળ્ય બનાવી ચકાવ નહીં,^૨ તેમજ એવી મીલકત^૧ હોવાને માટે રીવાજ, કુળાચાર અથવા કાયદો જોઈએ.^૨ તેથી તે અવિભાજ્ય છે એમ કહેવું અને સાબીત કરવું જોઈએ.

(૩૮) અવિભાજ્ય મીલકત, એકજ વડીલોપાર્જિત મીલકત મહાતી નથી, તેથી પુત્રો અને માધ્યો^૩ અવિભાજ્ય મી. શિવાય બીજા સમાજોને બરણ-પોષણનો હક લક્ષ્ય અને બરણ ગ્રહેતો નથી. જો બીજા સમાજો એવો હક પાપણ. માગતા હોય તો રીવાજથી અથવા કુળાચારથી પ્રતિપાદિત કરવો જોઈએ.^૪ જ્યાં સુધી એવો હક છે એમ કહી, સાબીત કરે નહીં ત્યાં સુધી માનવામાં આવે નહીં બરણ પોષણ માટે કેટલી રકમ જોઈએ તે સલાહ કૌટુંબીક સ્થિતિ, તેમની જરૂરીઆતો તથા દુનીઆમાં તેમનું સ્થાન વિગેરે વસ્તુસ્થિતિ ઉપર આધાર મળે છે.^૫ પુત્રો અને માધ્યોના સંબંધમાં રીવાજ અથવા કુળાચાર દર્શાવી સાબીત કરવાની જરૂર નથી કારણ તેમનો હક સર્વ રીતે ખાસ ગણાયોજ છે.^૬ આવી અવિભાજ્ય મીલકતની ઉપજમાંથી જો યોડો ભાગ બરણ પોષણ માટે કાઢીને આપવામાં

- (૧) ૨૭ Bom ૩૫૩ (p ૦) વિનાયક વિ ગોપાળ. ૩૬ Bom ૫૩ પીરોજરા વિ. મણીભાઈ ૨૦ Mad ૨૫૬ શ્રી રામ વીરાવરાનો કેસ.
 (૨) ૧૦ All ૨૭૨ સર્વજ વિ. દેવરાજ. ૨૨ Mad ૩૮૩ વેન્સા વિ. કાટ. ૧ B. H. O R (App) ૪૨ બસવંત વિ મંતપા. (૩) ૧૨ B. H. O R ૯૪ હાંમતસાંચ વિ. ગણપતસાંચ ૨ Bom ૩૪૬ રામચંદ્ર વિ સખારામ ૪૧ Mad. ૭૭૮ રામરાવ વિ રામ (૪) ૫ Cal. ૨૫૬ નીલમણી વિ હાંદુલાલ જુઓ ૪૧ Mad ૭૭૮ (૫) ૨૧ All ૨૩૨ મહેશ વિ હાંપાલ (૬) જુઓ ઉપર (૮) મા જણાવેલા કેસો ૨૪ Mad. ૧૪૭ પર્ણાગાડનો કેસ ૩૮ Mad ૫૦૮ ઉદયારનો કેસ.

આમ્ને હોય તો તેના હયાતી બાદ, આપનાર ધણીને અથવા તેના વારસને પાછો જાય છે.^૧ પરંતુ જો સનદમાં 'પુત્ર-પૌત્રાદી' વિગેરે શબ્દો હોય તો તેની હયાતી બાદ આપનાર ધણીને તે ભાગ પાછો જાય નહીં, પણ તેના પુત્ર-પૌત્રાદી વાપરી શકે.^૨ જો વિરધ રીવાજ ન હોય તો, આવી રીતે મળેલી મહેસુલ વેચી શકાય છે.^૩ પણ આવી મીલકત વડીલોપાર્જિત ગણાય છે, અને તેથી વડીલોપાર્જિત મીલકતને લાગુ પડતા નિયમો આવી મીલકતને પણ લાગુ પડે છે.^૪

(૩૯) સાધારણ વિભાજ્ય મીલકતને જે વારસદારો હોય છે તેજ પ્રમાણે સાધારણ ગીતે આવી મીલકતને વારસામાં હેક પણ હોય છે. ફેર એટલેજ હોય છે કે જે ખાસ રીવાજ, કુળાચાર અથવા કાયદો હોય તો પાટવી કુંવરજ વારસદાર ગણાય અને બીજા ભાઈઓને ભરણ પોષણનોજ હક ગટે.^૫ પાટવી કુંવર પાટવી કુંવર કોણ ? એટલે પ્રથમ 'જન્મેસો' જ્યેષ્ઠ પુત્ર, પછી તે બીજી પત્નીનો પુત્ર હોય^૬ કે પ્રથમ પત્નીનો હોય. પ્રથમ પત્નીનો પ્રથમ પુત્ર હોવોજ જોઈએ. એમ નહીં, ગમે તે પત્નીનો પ્રથમ જન્મેસો પ્રથમ પુત્ર હોવો

એકઠે એટલે બસ.^૧ પરંતુ જો કેાઈ કુટુંબમાં ખાસ રીવાજ હોય તોજ પ્રથમ પત્નીના પ્રથમ પુત્રનેજ પાટવી કુંવર ગણવામાં આવે છે.^૨ એજ પ્રમાણે દરેક પાટવી કુંવરનેજ વારસદાર ગણવામાં આવે.

કેાઈ જુદા દાસીપુત્ર હોય અને જૌરસ પુત્ર હોય,
શૂદ્ર. તો જૌરસ પુત્રને હકદાર ગણવામાં આવે.

પરંતુ જો જૌરસ પુત્ર અપુત્ર મરણ પામે તો દાસીપુત્ર વારસ ગણાય.^૩ સગાભાઈઓ અને સાવકાભાઈઓમાં ફેર ગણવામાં આવતો નથી.^૪ જો વડીલોપાર્જિત અવિભાજ્ય મીલકત હોય તો પાટવી કુંવરનેજ મળે. જો પાટવી કુંવર હોય નહીં અને તેના વંશ ખસાસ થતો હોય, તો તેનાથી વરતજ નાના અને બીજા જ્યેષ્ઠ પાટવી કુંવરને અથવા તેના વસાજ પાટવી કુંવરને મીલકત મળે. જેમ વિભાજ્ય મિલકતમાં પાસેના સગાને મળે છે, એવો નિયમ આમાં નથી.^૫ જો ખાસ રીવાજ ન હોય તો કેાઈ સ્ત્રી વારસને આવી મીલકત મળે નહીં. પરંતુ જો પુત્ર ન હોય અને વિધવાજ હોય તો વિધવાને પોતાની હયાતિ સુધી મળે છે.^૬

(૪૦) સાધારણ નિયમ પ્રમાણે, અવિભાજ્ય મીલકતમાં સ્ત્રીઓ હકદાર વારસ હોતી નથી. પરંતુ જો સ્ત્રીઓનું સ્થાન એવો રીવાજ હોય કે સ્ત્રીઓને હકદાર વારસ ગણવી, તો તેમનો હક ગણાય છે.^૭ જેવો સ્વતંત્ર મીલકતમાં તેમનો હક હોય છે, તેવોજ હક હોય છે.^૮

(૧) 14 M. I. A. રામલક્ષ્મી વિ. શિવનાથ. 23 All. 369 જનકીદાસ વિ. ચીવ. (૨) 112 Mad. 515 રામસામી વિ. સુદર. (૩) 18 Cal. 151 જ્યેષ્ઠ વિ. નિલાનંદ. (૪) જુઓ 17 Mad. 316 & 422 (૫) (1921) 43 All. 228 બેજનાથ વિ. તેજબલીસીંઝ 38 Mad. 501 સ્ત્રીઓના વિ. મમી (૬) 6 Mad. H. C. 93 પેતુમુલા. (૭) 9 Beng. L.R. 274 હીરાનાથ વિ. રામનારાયણ. 2 I. A. 263 ચિતામણ વિ. નવલજો 7 All. I. ૩૫સીંઝ વિ. ડેસ્ફી (૮) 29 Cal. 828 રામ વિ. જનકી 12 M. I. A. 1 બીરજીલાલ વિ. રાજેન્દ્ર.

[૫]

શ્રીધન અને શ્રીની શ્રીલક્ષ્મી.

(૧) શ્રીધન અને શ્રીની શ્રીલક્ષ્મી એ વિષય ધણે ગુમ-
વાડાબરેને છે. જીમુતવાહન એમનો
પૂર્વ પશ્ચિમમાં ફેર. ‘ દયા ભાગ ’ લખ્યા પછી પણ એ પ્ર-
માણે કહે છે. જેમ પ્રગતિ થતી મધ તેમ
પશ્ચિમમાં શ્રીની શ્રીલક્ષ્મીના હક્કમાં ફેર પડતો ગયો, અને તેમને
વધુ હક્ક મળતા ગયા; પરંતુ આ દેશમાં તેમના હક્ક ચિર સ્થાઈ
રહ્યા. શ્રીલક્ષ્મી ઉપર શ્રીના એ પ્રકારના હક્ક છે—સ્વતંત્ર અને મર્યા-
દીત. જેના ઉપર સ્વતંત્ર હક્ક હોય છે તે ‘ શ્રીધન ’ કહેવાય છે.
રોમમાં શ્રીજીને એ પ્રકારનો હક્ક મળ્યો, તેના ઘણા વર્ષ પહેલાં—
આપણા દેશની શ્રીજીને આ હક્ક મળ્યો હોય એમ ચોક્કસ લાગે
છે; પરંતુ પાછળથી તે હક્ક વિસ્તાર થવાને બદલે સંકુચિતજ ગયો.

તેના કારણે પણ ઘણા દેખાય છે. પક્ષાનો રીવાજ તો ઘણા જૂના સમયનો હોય એમ લાગે છે પૂર્વના વખતમાં પક્ષા શિવાય ખીજી ઓધન મીલકત હોય એમ દેખાતી નથી. પક્ષા ઉપર અબાધીત અને સ્વતંત્ર હક હોય છે^૧ તે મીલકતના ઉપર ધણીનો કોઈ પણ જાતનો શ્દક હોતો નથી. ત્યાર પછી, ધીમે ધીમે ઓને મીલકતના ઉપર ખીજા હક મળતા ગયા, અને તેવા હકવાળા મીલકત પક્ષાના જેવીજ ગણાતી ગઈ તેવી જાતની બધી મીલકત તે ઓ-ધન.

(૨) પાશ્ચાત્ય પ્રગતિને લીધે આપણામાં પણ ઓઓને વિ-સૂચક હક આપવા વૃત્તિ થઈ છે. વૈદિક ઓધનનો દેક કાળમાં બ્યારે પુખ્ત વયના ઓ પુરુષો વચ્ચે ઇતિહાસ. ગાધર્વ અને ઐચ્છીક લગ્ન થતા હતા, ત્યારે ઓઓને સ્વતંત્ર હક હતા એમ લાગે છે ચુકાદો આપતા, એક કેસમાં એક પ્રખ્યાત જજ કહે છે કે, "વૈદિક સમયની માખી, રેખામાં, લગ્ન કરનાર ઓ-પુરુષમાં સમાનતા અને સ્વતંત્રતા હતા એમ માનવાને સજળ કારણો દેખાય છે. પિતા પુત્રીનો લગ્ન સબંધ કરાવી આપતો હોય તો પણ પુત્રીની સ્વમતી લેવાતી હતી એમ લાગે છે, પરંતુ બ્યારે વેદ લખાયા ત્યારે બ્રાહ્મ-યનના લેખમાં એમ મળી આવે છે કે " ઓઓએ વેદ-પુસ્તકો લાપરવા નહીં-અને તેમને વારસો મળે નહીં, " આ પ્રમાણે તપાસતા એમ લાગે છે કે આદિ સમયમાં ઓઓની સ્થિતિ પશ્ચિમના કરતા પણ આપણા પ્રદેશમાં સારી હતી જેમ સમય બદલાતો ગયો, અને વાતાવરણમાં તથા રાજ્ય સ્થિતિમાં ફેરફાર

^૧ Maine Early Institutions-321-24-Goor's Hindu Code (1923) page 1174., Mulla Hindu Law (1926) p 111.

યતા ગયા તેમ તેમ સ્ત્રીઓના હકમાં રેર પડતા ગયા, અને શ્રી-
ધનના સંબંધમાં પણ તેમજ યુગ હોય એમ લાગે છે. જ્યારે
મનુ મહારાજને સ્મૃતિ લખવાનો પસંગ આવ્યો, ત્યારે સ્ત્રીઓને-
તે વખતના સંજોગોને લીધે-ખીજા ઉપર આધાર રાખવાની ફરજ
પડી હશે એમ લાગે છે. આજ કારણે લીધે મનુ મહારાજ તથા
ખીજા સ્મૃતિકારોએ સંકુચિત વારસાહ હક આપ્યા હશે.
જો આપણે કલ્પકમટની ટીકા વગર તપાસીએ તો પત્ની અને
પુત્રીને વારસામાંથી બાતલજ કરવામાં આવ્યા છે^૧ મનુ મહારાજે
સ્ત્રીની જ જાતની મીલકત જણાવી છે. તેજ શ્લોક ઉપર મારામારી
છે બગ પ્રદેશમાં એમ માન્યતા છે કે એ જ જાત સિવાય ખીજા
મીલકત હોય શકેજ નહીં. જ્યારે ગુજરાતમાં એ સંબંધમાં ઉદાર
ભાવના છે. આખા હિંદુસ્થાનમાં એક જાળવ સંબંધીજ મતફેર નથી.
જ્યારે વિધવા તેના પતિની મીલકત વારસાહ હકથી મેળવે છે, ત્યારે
તેને સંકુચિત મીલકત મળે છે. તેની મીલકત વિધવાના હાથમાં શ્રી-
ધન ગણાતી નથી. ગુજરાતમાં જો વિધવા સિવાય ખીજા કોઈ સ્ત્રી-
જેવી કે બહેન-પુત્રી-વારસામાં મીલકત મેળવે તો તે શ્રીધન
મણાય છે- ખીજા પ્રદેશમાં એમ નથી પણ સંકુચિત ભાવના છે.
ટીકાકાર વિદ્વાનેશ્વરના મધુખ કાવદા પ્રમાણે બહેન અથવા પુત્રીના
મરણ બાદ તેવી મીલકત શ્રીધન-વારસોને મળે છે જ્યારે ખીજા
પ્રદેશમાં મૂળ મીલકતદારના વારસોને મળે છે. ગુજરાતમાં આટલી
ઉદાર ભાવના છે. એકજ આઘ શ્લોક ઉપર જુદા જુદા સ્મૃતિ-
કારોના અભિપ્રાય તપાસ્યા, અને સ્મૃતિકારોના ટીકાકારોના અભિ-
પ્રાય પણ જોયા. એકજ શ્લોક ઉપરથી આટલો વિવાદ થય, જુદી
જુદી શાખાઓ થય. અત્યારના સમયમાં સ્મૃતિકારના ટીકાકારો

(વિયાદકાલે યદ્વત્રીભ્યો દીયતે અગ્નિસન્નિધૌ ।
તદ્દ્યપ્તિફૂત સન્નિ દ્વીધન પરિકીર્તિતમ્ ॥)

(આ) આધ્યાવાહનીક —કાલાયન મૂની પ્રભાણે, જ્યારે વર-વધુને કન્યાના પિતાને ઘેરથી વરધોડાના રૂપમા સાસરે લઈ જવામા આવે છે, તે વખતે જે મીલકત મળી હોય તે આની અદગ નીચે જણાવેલી મીલકતોનો પણ સમાવેશ થાય છે સાસરે જાય ત્યાં સુધીમા બક્ષીસ મળી હોય તે-પહેગમણીમા મળેલી મીલકત-વિ

(ઈ) પ્રીતિદત્ત —સાચુ અથવા સસગ તરફથી પ્રીતિમા મળેલી મીલકત

પાદ વલીક —લગ્ન પછી પ્રજામ કરતી વખતે, મુરખ્ખીઓ તરફથી મળેલી બેઠ ૧

(ઈ) પિતા તરફથી મળેલી બક્ષીસ

(ઙ) માતા તરફથી મળેલી બક્ષીસ

(ઝ) ભાતા તરફથી મળેલી બક્ષીસ

બધા ટીકાકારો સર્વાનુમતે એમ માને છે કે ઉપર જણાવેલા છ પ્રકારથી બધી જાતના સીધનનો સમાવેશ થતો નથી શકત તે દાર્શનિકજ છે

વિષય મહારાજ નીચે જણાવેલી મીલકતનો ઉમેરો કરે છે —

(૧) આધિવેદનીક —જ્યારે બીજી આ પરણે, ત્યારે પતિ તરફથી પ્રથમ પત્નીને મળેલી બક્ષીસ

(૧) પ્રીત્યા દત્ત સુ ચર્તિકિચિચ્ચથવા ચ શ્વસેન વા ।

વાદવન્દનિક ચૈવ પ્રીતિદત્ત તદુચ્યતે ॥

આ જાતના શ્રીધન ઉપર, મોક-વિધવા કરતા તેના દિગ્ગજ અથવા ભત્રીજાનો પ્રથમ હક ગ્રહે છે.^૧

(૨) અન્વાધિકૃત-કાત્યાયન મુની પ્રમાણે-શ્રીને, લગ્ન પછી, પોતાના શ્વસુર અથવા માતૃપક્ષ તરફથી જે બક્ષીસ મળે તે આ શ્રીધનમાં જન્મે પક્ષ તરફથી, લગ્ન પછી, મળેલી મીલકતનો સમાવેશ થાય છે.^૨

(૩) શુક્લ-શુદ્ધા શુદ્ધ પ્રદેશમાં આવેલા શુદ્ધે શુદ્ધે અર્થ થાય છે. પરંતુ આપણા ગુજરાતમાં, શુક્લનો અર્થ પશુ તથા મધુપદ્ધત્ કરે છે કાત્યાયન મુની પ્રમાણે (મધુખમાં પણ તેજ પ્રમાણે) ધરવખરાના વપરાસની ચીજો જેવી કે ધગડુપયોગના વાસણો-ગાય, બેસ, બળદ-વિગેરેના બક્ષામાં જે ગૃહ આપવામાં આવે તે

(૪) પુત્ર અથવા બીજા સગા તરફથી મળેલુ પ્રીતિદાન.

મનુમહાગજે જણાવેલા કેટલીક જાતના શ્રીધનનો ઉલ્લેખ વિષ્ણુ મહારાજ કરતા નથી

કાત્યાયન મુની, મનુમહારાજે વર્ણવેલ શ્રીધનનો સમાવેશ કરે છે અને વધારામાં શુક્લ પણ જણાવે છે; પરંતુ કાત્યાયનની અધ્યાત્મિક અને આધ્યાત્મિકની વ્યાખ્યા જરા વિરત્ત છે. તેમાં બહારના માણસોની બક્ષીસનો પણ સમાવેશ થઈ જાય છે પરંતુ કાત્યાયન મુનીની વ્યાખ્યા બધી શાખાઓએ સ્વીકારી છે, અને તેથી આપણા

(૧) 6 Bom L. II 17. હંસરાજ વિ. કેસરબાઈ. (૨) 3 Bom. 201 સીતાબાઈ વિ. વસંતરાવ 34 Bom 384 દયાબાઈ વિ. સાવીત્રીબાઈ

ગુજરાતમાં પણ તેજ વ્યાખ્યા પ્રચલિત છે. પરંતુ તેજ મૂનીમહારાજ પ્રમાણે, જે કોઈ સ્ત્રી પરણ્યા પછી અને પતિની હયાતિમાં બદલના માણસો પાસેથી બક્ષીસમાં મૂલકત મેળવે અથવા કામકાજ કરીને પણ મેળવે, તો તેવી મૂલકત ઉપર સ્ત્રીનો વપરાશ માટે સંકુચિત હક રહે છે. તેવી મૂલકતના ઉપર પતિનો પ્રધાન સ્વર રહે છે. કુંવારી સ્થિતિમાં અથવા વૈધવ્ય સ્થિતિમાં મેળવેલી મૂલકતનો સ્ત્રીના સમાવેશ થતો નથી, જે ધ્યાનમાં રાખવાનું છે.

બધા સ્મૃતિકારોના અભિપ્રાય પ્રમાણે પતિએ આપેલા વસ્ત્રાલંકારો સ્ત્રીધનમાં ગણાય છે. પરંતુ આપણી કોર્ટોએ એવા બધા વસ્ત્રાલંકારોને અમર્યાદીત સ્ત્રીધન તરીકે ગણ્યાં નથી. જે ધણાજ કીમતી હોય, તો તેના ઉપર પતિનો સ્વામીત્વ હક ગણી, દાવો મારી આપી છે. આ પછી અર્થાશું.

યાજ્ઞવલ્કય મૂનીની આપેલી વ્યાખ્યા હવે તપાસીએ લગ્ન વેદી ઉપર અગ્નિની સાનિધ્યમાં, પિતા-માતા-પતિ અથવા ભાતા તરફથી મળેલી બક્ષીસ; અથવા બીજી સ્ત્રી પરણતી વખતે પતિ તરફથી મળેલી બક્ષીસ-આદિ (અર્થાત વિગેરે)-આ પ્રમાણે એમણે વ્યાખ્યા કરી છે. આ વ્યાખ્યામાં ' આદિ ' શબ્દ વાપરેલો છે તે ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાનો છે કારણ તે શબ્દ ઉપર ઘણો વિવાદ થયેલો છે.

હવે આપણે બધી ઉપયોગી વ્યાખ્યાઓ તપાસી. આ ઉપગ્રથી જણાશે કે સ્ત્રીધન એટલે ' સ્ત્રીની મૂલકત ' એમ નહીં, પરંતુ અમુકજ જાતની મૂલકત તે સ્ત્રીધન.^૧

(૧) હવે આપણે દીકાકારોની વ્યાખ્યા તપાસીએ. દીકા-
કારોની વ્યાખ્યાજ ઉપયોગી છે કારણ કે
દીકાકારો શું હશે દીકાકારોની વ્યાખ્યા પ્રમાણેજ સ્મૃતિનો
- છે ? અર્થ કરવો. ન્યાયાધીશ પોતાની મરજી
પ્રમાણે અર્થ કરી શકે નહીં. જો અમુક
સાખામાં અમુક દીકાકારની વ્યાખ્યા પ્રવર્તતી હોય તો ન્યાયાધીશ
તે વ્યાખ્યા પ્રમાણે જાણે છે. આટલા પ્રમાણમાં સ્મૃતિકારોની
વ્યાખ્યા પ્રધાન સ્વર ધરાવતી નથી.

સર્વ દીકાકારોમાં વિરાનેશ્વરની દીકા અગ્રસ્થાન ધરાવે છે.
એમના પ્રમાણે નીચે જણાવેલી વ્યાખ્યા
વિરાનેશ્વરની છે:— શ્રીધન “ એટલે-પિતાએ-માતાએ-
વ્યાખ્યા. પતિએ-ભાતાએ આપેલું ધન; સગ-વેદી
ઉપર અગ્નિની સાન્નિધ્યમાં મામાએ આપેલી
જક્ષીસ; ખીજી શ્રી કરતી વખતે પતિએ આપેલી જક્ષીસ; ‘ આઘ ’
એટલે નીચે જણાવેલા પ્રકારથી મળેલી મીલકત:

- (૧) વારસામાં.
- (૨) વેચાણથી.
- (૩) વહેંચણીમાં.
- (૪) વિરોધ કબજાથી (adverse possession)
- (૫) જડેલી મીલકત.

આવી બધી જાતની મીલકત શ્રીધન ગણાય છે. ” આ વ્યાખ્યા
તપાસતાં એમ જણાય છે કે વિરાનેશ્વર,
પ્રીવી હાઉન્સીસનો યાચવશ્કપની વ્યાખ્યા ગ્રાહ્ય કરી, ‘ આઘ ’
મતદેર. શબ્દમાં પાંચ જાતની મીલકતનો સમાવેશ
કર્યો છે. પરંતુ સને ૧૯૧૨ માં પ્રીવીહાઉ-

સીલે એક કેસમાં ચુકાદો આપતા, વિજ્ઞાનેશ્વરની બાબતમાં
'આદતો' વિસ્તાર પૂરેપૂરો સ્ત્રીકાર્યો નથી. દેખી મંગલપ્રસાદ વિ.
મહાદેવ પ્રસાદ ૩૪ All. 234=39 I. A. 121. પ્રિવી કાઉન્સિલના
વિચાર પ્રમાણે, વારસામાં અને વહેંચણીમાં મળેલી મીલકત,

તે સ્ત્રીના સ્ત્રીધન વારસાને મળે નહીં. પરંતુ

કુટુંબમાં જન્મેલી આપણા ગુજરાતના પ્રદેશમાં તે સ્થિતિમાં
અને કુટુંબમાં પર-પણ ફેર પડે છે. જો બહેન અથવા પુત્રીને
લેણી સ્ત્રીઓના વારસામાં મીલકત મળે તો તે સ્ત્રીધન ગણાય
છે. અને સ્ત્રીધન-વારસાદારને મળે. પત્ની-માતા
અથવા વિધવા અથવા દાદીને વહેંચણીમાં

અથવા ધણીના વારસામાં મળે તો તે ઉત્તરવારસાને મળે. આ
ફેર ઉપરથી આપણે ત્યાં સ્ત્રીધનના બે વિભાગ પડ્યા. હવે તો હિંદુ
-સા ઇંગ્લીશ મોડે લખ્યો તે પ્રમાણે થયો છે, એટલે એને અંગ્રેજી
વિશેષણો લાગુ થઈ ગયાં છે. તે બે વિભાગનું નામ:— ટેકનીકલ
(technical) સ્ત્રીધન અને ૨) નોન-ટેકનીકલ (non-technical)

સ્ત્રીધન. આપણે આપણી ભાષામાં એને

Technical and 'સત્ય-સ્ત્રીધન' અને 'અસત્ય-સ્ત્રીધન'
non-technical સ્ત્રી એમ કહીશું. 'સત્ય-સ્ત્રીધન' અથવા 'પા-
ધન' અથવા 'સત્ય ગિરિધીક-સ્ત્રીધન' અર્થાત ટેકનીકલ સ્ત્રીધન
સ્ત્રીધન અને 'અસત્ય એટલે જે ધન ઉપર દરેક સ્ત્રીને અમર્યાદિત
સ્ત્રીધન' અથવા 'પા-દક રહે છે, અને પછી સ્ત્રીધન-વારસાને
રિસાપીક' અને 'અ-નય છે તે; 'નોન-ટેકનીકલ' અથવા 'અસ-
પારિભાષીક' સ્ત્રીધન ત્ય-સ્ત્રીધન' અથવા 'અપારિભાષીક-સ્ત્રીધન'

એટલે જે સ્ત્રીધન જુદા સ્ત્રીધન-વારસાને

નય નહીં પણ ઉત્તરવારસાને નય તે નાતનું સ્ત્રીધન. આ ફેરને
સ્ત્રી સત્ય-સ્ત્રીધનમાંથી વહેંચણી અને પાતનાં વારસામાં મળેલી

મીલકત (કુટુંબમાં પરણેલી સ્ત્રીઓને મળેલ) નીકળી જાય છે. દુકાળમાં આદ્ય સ્મૃતિકારોએ જે મીલકતને સ્ત્રીધન તરીકે જણાવી છે, તેજ મીલકત સસ-સ્ત્રીધનના નામથી જોળખાય છે એમ લાગે છે. 'સત્ય-સ્ત્રીધન' અને 'અસત્ય-સ્ત્રીધન'ના વિભાગ, ખરું જોતા વારસાઈ હક નક્કી કરવા પાડેલા હોય એમ લાગે છે. આ વિભાગ શકત ગુજરાત, મુંબાઈ અને કોંકણ દેશમાંજ છે, બીજે નથી.

(૭) ઉપર માધ્યમ્યે તે જણાવ્યું છે કે ૧૫૧૨ માં દેખી મંગળપ્રસાદના કેસમાં (39 I. A. 121) પ્રીતી કાઉન્સિલે વિદ્યા-નેશ્વરની બાપ્પા પૂરપૂરી કમ્પ્લેટ રાખી નથી. એક સ્ત્રી, પુરુષની અથવા બીજી સ્ત્રીનાં મીલકત વારસામાં મેળવી શકે. કુટુંબમાં જન્મેલી સ્ત્રી આવી જન્મે જાતની મેળવેલી મીલકતને સત્ય-સ્ત્રીધન અથવા પારિભાષીક-સ્ત્રીધન ગણી શકે. પરંતુ કુટુંબમાં પરણેલી સ્ત્રી (જેવી કે દાદી-માતા-વિધવા) જે પતિ પાસેથી વારસામાં અથવા વહેંચણીમાં મીલકત મેળવે તે તે સ્ત્રીધન ગણાય નહીં. આવી મીલકત તેના સ્ત્રીધન વારસાને મળે નહીં પણ ઉત્તર-વારસાને મળે.^૧ પરંતુ જો એ સ્ત્રી બહેન અથવા પુત્રી હોય તે તે સ્ત્રીધન ગણાય અને સ્ત્રીધન-વારસાને મળે, તેમજ કોઈ સ્ત્રી પાસેથી વારસામાં મળે તે તે પણ સ્ત્રીધન ગણાય અને સ્ત્રીધન વારસાનેજ મળે. આ શકત મુંબાઈ અને ગુજરાતમાંજ છે.^૨ આ સંબંધમાં એટલું જણાવવું જોઈએ કે મુંબાઈ અને ગુજ-

(૧) 11 M. I. A. 487. ભજવાનદીન વિ. અનબાઇ. 11 M. I. A. 139. કાકર વિ. બાલકરામ. (૨) 30 Bom. 229. ભાઈ વિ. રઘુનાથ. 17 Bom. 690. ગદાધર વિ. ચંદ્રભાગાભાઈ. 47 I. A. 213. બલવંતરાવ વિ. બાઈરાવ. 25 All. 464 સિવગંધ વિ. દેવી.

રાત ઋષિ પ્રત્યે ઉદાત્ત છે. બંગાળ-જનારસ-મિથિલા-મદ્રાસ વિગેરે પ્રદેશોમાં ઋષિને આઠસા હક નથી. લા તો ઋષિનના હક ધણાજ સંકુચિત છે.

(૮) હવે આપણે આવા પ્રકારના ધનના ખાસ તત્ત્વો તપાસીએ. હિંદુ ઋષિ મીલકત મેળવવાના મૂળ ખાસ તત્ત્વો અને ધણ છે. ખાસ કરીને નીચે જણાવેલા:—
ઋષિનના મૂળ.

પ્રથમ આપણે ઋષિના બે વિભાગ પાડીએ:—(૧) કુટુંબમાં જન્મેલી. (૨) કુટુંબમાં પરણેલી.

હવે મૂળ જોઈએ.

(૧) બક્ષીસમાં (૨) વારસામાં (૩) વહેંચણીમાં (૪) આ મીલકતની જયત અને આરક (૫) સરકાર તરફથી અથવા કોઈના વીસમાંથી જે મીલકત ઉપર સ્વતંત્ર માલકીના હક બક્ષ્યા હોય (૬) જાત મહેનતથી અથવા સ્વકલાકૌશલ્યથી (૭) વહેંચણીના ભાગને બદલે, પત્ની અથવા વિધવાને જે મીલકત ભરણ પોષણ માટે આપવામાં આવી હોય તે (૮) ઉપર જણાવેલી મીલકતમાંથી વેચાણ લીધેલી મીલકત અથવા તેનાથી થએલો વધારો (૯) વિરહ કબજાથી (*adverse possession*) (૧૦) લમ્-ગેટ અથવા ચૌતક અર્થાત (૧) અધ્યાગ્રિક (ખ) આધિવેદનીક (ગ) શુદ્ધ અથવા પદ્મ, મધુપર્ક વિ. (૧૨) અપૌતક અર્થાત. (ક) અન્યાયે. (ખ) આધિવેદનીક. (ખ) સૌદાયિક.

આ પ્રમાણે અગીઆર પ્રકારથી ઋષિન મેળવી શકે, તેને સાધારણ રાજમાં ઋષિન કહે છે. ઉપર જણાવ્યું છે તેમ બધા પ્રકારથી મેળવેલી મીલકત સત્ય અથવા પારિભાષિક ઋષિન ગણાવે

નથી સત્ય-ઋધન ક્યુ તે નક્કી કરવા નીચે જણાવેલી સ્થિતિ જણી, નક્કી કરવી જોઈએ —

(૧) જે પ્રકારથી ધનપ્રાપ્તિ થઈ હોય તેના પ્રકાર (૨) ધન મેળવનાર ઋની સ્થિતિ એટલે કે-કૌમાર અવસ્થા કે સૌભાગ્ય અવસ્થા કે વિધવા અવસ્થા અને (૩) ક્યા દેસની ઋ

(૪) આવા વિભાગ પાડવાના મુખ્ય કારણુ જે છે ધનના અને ઋના પ્રકાર ઉપર તેના વારસાધ-નિયમ

આવા વિભાગનું બધાય છે અને ઋના હક નક્કી થાય છે. કારણુ સત્ય અથવા પારિભાષીક ઋધનના વારસો જુદાજ હોય છે અને તે ઋધન વાગસો

કહેવાય છે, જ્યારે અસત્ય ઋધન તો ઉત્તરવારસોને જાય ઉપર આપણે જોયું છે તેમ સત્ય ઋધનનો આધાર ઋની સ્થિતિ ઉપર રહે છે. આપણે મુજબત અને મુખાધ અને ગુજરા મુખાધની ઋઝોના હક વિષે જાણ્યું છે તાની ઋઝોના હક કુટુંબમા જન્મેલી ઋને ધણાજ વિસ્તૃત અને સર્વ હક છે^૧

(૧૦) પેરા ૮ મા જણાવેલી સ્થિતિને હવે બદલવું વિચાર કરીએ

(૧૧) જે ઋને તેના પતિ તરફથી અથવા તેના માતૃ અથવા અગ્રુર પક્ષમાથી-તેની કૌમાર-સૌભાગ્ય

શેર-બક્ષીસ વિ કે વેધવ્ય સ્થિતિમા ભેટ અથવા બક્ષીસ મળ્યા હોય અથવા વીલથી સ્વતંત્ર માલીકી

(૧) મધુખ ૪-૧૦-૨૧ ૪ B H C R. (૦ ■) ૨૪૪
વિજયરામ વિ હક્મણ 11 Bom 285 ભાગીરથી વિ કનોજરાવ 21
Bom 192 આધી વિ જડાવ 31 Bom ૩૬૪ કુલજી વિ રાખા

હકથી મીલકત મળા હોય તો તે સત્ય-સીધન ગણાય છે.^૧ આવી રીતે જો અનુપયા માણસ તરફથી મળે તો પણ તે તેવુંજ સીધન ગણાય.^૨ જો આવી રીતે સ્થાવર મીલકત આપવામાં આવે-પણ તે સ્વતંત્ર માલીકી હકથી આપવામાં આવે-તો સ્થાવર મીલકત પણ પારિભાષીક સીધનજ ગણાય છે.^૩ આવીજ રીતે જો પિતા તરફથી^૪ માતા તરફથી^૫ પુત્ર તરફથી^૬ ભાત્રી તરફથી^૭ કાષ્ટ-સાહુના છોકરા તરફથી^૮ અથવા બીલકુલ બદારના માણસ તરફથી^૯ અથવા મરકાર તરફથી^{૧૦} મળી હોય તે સત્ય સીધન ગણાય છે. જ્યારે વહેંચણી થાય ત્યારે, જ્યાં મળ્યોની સંમતિથી કાષ્ટ સ્થાવર મીલકત એક વિધવાને તેના બરણ-પોષણ માટે સ્વતંત્ર માલીકી હકથી આપી દેવામાં આવે તો તે સીધન ગણાય.^{૧૧} તેવીજ રીતે જો અમુક ધરણી

- (૧) 19 W. R. 264. જદુનાથ વિ. બસંત (પિતા તરફથી). 7 Bom 155. દામોદર વિ. પરમાનંદાસ (પતિ તરફથી) 33 Cal. 25 (p. 0) બસંતકુમારી વિ. કામીદાસ (ભાઈ) 32 Cal. 1051. અનુલ વિ. સન્યાસી (પુત્ર તરફથી) 31 Mad. 179. સાંભળીશ વિ. વ્યંહટેશ્વર (૨) 39 Mad 298 મધુકર અપ્પા વિ. સેલાયમમન. (૩) 2 Mad 333 (p 0) વેંકટ. 10 All. 197. (p 0) કુ વિ. અમાપ્રસાદ. 30 Bom. 431. (p 0) કિસરબાઈ વિ હંસરાજ. 4 Bom. L. R. 555. હેરામ વિ. કેરાવછ (૪) 21 Mad. 58. મુયુષ્ઠુ વિ. અમ્માની. 11 W. R. 497. શ્રીપ્રસાદ વિ. નાજર. 37 Cal. 362. પુરાસુદ્ર વિ. ખીરજ. (૫) 37 Cal. 1. વરમણ વિ. ગેરી. (૬) 5 W. R (mis.) 53 દુર્ગા વિ તેજુ (૭) 6 B. S. R 90. ગોશ્વેન વિ. કીરાન. 33 Cal. 23. (p0) બસંત વિ કામીદાસ. 5 All. 310. મુનીઆ વિ. પુરાણ. (૮) 1 Cal. 275. દરિયોદન વિ. સનાતન. (૯) 21 Mad. 100. મુલેમાન વિ લક્ષમણ. (૧૦) 21 Mad. 100 23 Mad. 47. સુભાષા વિ મુદની (૧૧) 10 I. Cases 982. અમીબાઈ વિ. પુસો.

સ્વતંત્ર માલિકી હકથી આપી દેવામાં આવે તો તે પણ શ્રીધન ગણાય.^૧ સૌદાગીક શ્રીધન પણ સત્ય-શ્રીધન ગણાય અને તેના ઉપર ત્રણે સ્થિતિ-કૌમાર-સૌભાગ્ય અને વૈધવ્યમા-સ્વતંત્ર અને સર્વે હક રહે છે.^૨ આપણે ઉપર લખી ગયા છીએ કે કોઈ ખવ અથવા વીસના આધારે પણ શ્રીને મીલકત મળે અને જો તેરી મીલકત સ્વતંત્ર અને સર્વ માલિકી હકથી આપવામાં આવે તો તે સત્ય-શ્રીધન ગણાય છે.^૩

(૧૨) હવે ભણ-પોપણની રકમને નહવે અથવા તેને માટે

મીલકત આપવામાં આવે તેના વિચાર

ભરણ-પોપણની રીતે. કોઈ પણ શ્રીને ભણ-પોપણ માટે

મીલકત શ્રીધન. માસીક અથવા એરી રીતે મીલકત આપ-

વામાં આવે તો, અને એરી રીતે અપાતી

રકમ ચડી ગઈ હોય તો, અથવા એને માટે કોઈ ઉચક રકમ આપ-

વામાં આવે તો, તે જાતની બધી મીલકત સત્ય-શ્રીધન ગણાય છે.^૪

(૧) 23 I O. 824 (૨) 30 Bom 229. લાણુ વિ. રમુદાવ. 39 Mad. 298. મયુ વિ. સેલમમાલ. 12 Bom 505 બાઈ નર્મદા વિ. ભગવંતરાવ (૩) 21 Bom 170 મેલીલાલ વિ. રતિલાલ 17 Bom 503, અન્નાલ વિ ચંદ્રાબાઈ 24 Cal 646. ભવતારીની વિ ખારીલાલ 34 All 234 (p c) દેવી વિ. મહાદેવ. 25 All 468 (p c) શીવચંદ્ર વિ દેવીસદાઈ also see p 476 (p c.) નાયકાગીએ શ્રીધન મેળવી ચક્ર કે કમ ૧ તે સવાલ હશે. યાચ તેને માટે ખુબાઈ અને કલકતા હાઈકોર્ટએ હકારમાં જવાબ આપ્યો છે. જુઓ 34 Bom. 553 અને 40 Cal 650 (૪) (1866) ૪ W. R. (mis) 53 ફર્મા વિ. તેજુ. (પુત્ર તરફથી માતાને ભરણ-પોપણ માટે મળેલી રકમ) 16 W. R 7૮. કોર્ટ વિ મહેશ્વર. 28 Mad 1 સુબ્રામન્યા વિ અર-ચેલમ 17 Bom 278. મણિલાલ વિ બાઈ રવા 11 All 276 બલુપત વિ. રામચંદ્ર 34 All 284 (p c.) દેવી વિ મહાદેવ

બરણ-પોષણની ચડી ગએલી રકમ, તે સ્ત્રીના મૃત્યુ બાદ સ્ત્રીધન વારસોને જાય છે પણ તેના ઉત્તર-વારસોને જતી નથી.^૧ તેવીજ રીતે એવી સ્ત્રીધન મીલકતમાંથી નવી મીલકત ખરીદાય તો તે પણ સ્ત્રીધનજ ગણાય.^૨ તેવીજ રીતે જે સ્થાવર મીલકત આપ-વામાં આવી હોય, અને તે કરારનામાંથી અથવા કોર્ટના હુકમના-માંથી મળી હોય તો તેથી ફર પડતો નથી.^૩

(૧૩) સ્ત્રીધનની મદદથી મીલકત વધે તો તેવુંજ સ્ત્રીધન ગણાય છે. તેવીજ રીતે જે તેવી મીલકતની સ્ત્રીધનથી વધેલી મદદથી નવી મીલકત ખરીદાય તો તે તેવીજ અથવા ખરીદેલી રીતે સ્ત્રીધન ગણાય.^૪ આવી રીતે સ્થાવર મીલકત ખરીદવામાં આવી હોય તો પણ તેનાથી હકમાં ફર પડતો નથી.^૫ તેમજ જે કોઇ સ્ત્રી પોતાના સ્ત્રીધન જોડે બીજી મીલકતની અદલાબદલી કરે તો તેવી નવી મીલકત પણ સ્ત્રીધનજ ગણાય. તેમજ જે પોતાના સ્ત્રીધનમાંથી કોઇ મીલકત ગીરો લઇ પૈસા બ્યાજે આપે તો તે પણ સ્ત્રીધન રહે.

(૧૪) જે કોઇ પણ સ્ત્રી-ગમે તે અવસ્થામાં-વિશદ્ધ કબજામાંથી (adverse possession) વિશદ્ધ કબજામાંથી મીલકત મેળવે તો તે સ્ત્રીધન ગણાય છે.^૬

(૧) 16 W. R. 76. કોર્ટ વૉડ'સ વિ. મહેશ્વર. (૨) 8 M. L. T. 284. વેલીસરી વિ. સંદામરામ. (૩) 34 All. 234. (p. o.) 17 Bom. 758. 21 Mad. 1. 1 Mad. 166. (૪) 19 W. R. 292. હરમણ વિ. ઠાલીચરણ 43 All. 374. (F. B) શ્રીરામ વિ. જન-દ'બા. 2 Mad. 333. વે'કટ વિ. વે'કટ. (p. o.) 28 Mad. 1. સુબા-મન્યા. (૫) 43 All. 374 (p. c.) શ્રીરામ વિ. (૬) 2 Cal. W. N. 162. મહીમચંદ્ર વિ. મરણમન્દ. 29 Cal. 664. રામકૃષ્ણ વિ. શકુવર 88 All. 168. કનેવાલાસ વિ. અમી.

(૧) 16 W. R. 76. કોર્ટ વૉડ'સ વિ. મહેશ્વર. (૨) 8 M. L. T. 284. વેલીસરી વિ. સંદામરામ. (૩) 34 All. 234. (p. o.) 17 Bom. 758. 21 Mad. 1. 1 Mad. 166. (૪) 19 W. R. 292. હરમણ વિ. ઠાલીચરણ 43 All. 374. (F. B) શ્રીરામ વિ. જન-દ'બા. 2 Mad. 333. વે'કટ વિ. વે'કટ. (p. o.) 28 Mad. 1. સુબા-મન્યા. (૫) 43 All. 374 (p. c.) શ્રીરામ વિ. (૬) 2 Cal. W. N. 162. મહીમચંદ્ર વિ. મરણમન્દ. 29 Cal. 664. રામકૃષ્ણ વિ. શકુવર 88 All. 168. કનેવાલાસ વિ. અમી.

(૧૫) જાત મહેનત અને સ્વકલાકૌશલ્યથી મેળવેલી
મીલકત શ્રીધનજ ગણાય છે ૧

જાત મહેનત અને
સ્વકલાકૌશલ્યથી.

(૧૬) જો સમાધાનથી, પોતાના શ્રીધન પ્રત્યેના ટેકલાક
હક જવા દઇ, મીલકત મેળવવામા આવે
સમાધાનથી. તો તે શ્રીધન ગણાય ૨

(૧૭) આ સબધમા ઉપર બહુ કશું છે, તેથી ફરી
લખાણથી કહેવાની જરૂર નથી આવી મીલ
યોગ્ય કત આવ મુનીઓની સ્મૃતિમા ઉક્તિએલી
છે તે બધી મીલકત સત્ય અથવા પાઠિ-
બાધીક અથવા ટેકનીકલ શ્રીધન ગણાય છે તેવીજ અન્ધધેયક
મીલકત સબધમા આપણે જાણ્યું છે ૩

(૧૮) હવે આપણે વારસામા અને વહેચણુમા મળેલી
મીલકતનો વિચાર કરીશુ. કોઇ સ્ત્રી તેના
વહેચણુમાં અને પતિ અથવા પિતા અથવા પુત્ર તરફથી
વારસામા મળેલી વારસામા મીલકત મેળવે તેમજ તેની
મીલકત માતા, પુત્રી વિ તરફથી પણ મેળવે જો
કોઇ પણ સ્ત્રી તરફથી વારસામા મેળવે તો
તે શ્રીધનજ ગણાય છે, તેમા હવે વિવાદ અથવા શંકા નેપુ

---

(૧) 21 Mad 100 સાહેના વિ હકમજી 28 Mad 1
(L.b.) સુબ્રમન્યા 28 Mad L J 495 43 All 374 (f b)
32 I. O (m) 955 (૨) 20 Cal 432 શેઠામીની વિ બેઠામીની-
રેડ્ડર જનરલ 31 Mad 179 સાબસિય (૩) 34 Bom 553
જનનાય વિ નારાયણ 3 Bom L R 201 સીતા વિ વસંતરાવ

રહ્યું નથી. તેવી મીલકતના તે બક્ષીસ કરી શકે, ગીરો અથવા મોટંગેજ કરી શકે, અથવા વીલથી મરણ પછી ગમે સ્ત્રી તરફથી મીલકત તેને આપી શકે. અને જો વીલ કર્યા વગર મળે તો સત્ય સ્ત્રીધન. તે મરણ પામે તો સ્ત્રીધન-વારસોને તે મીલકત જાય. હવે જો મરણ તરફથી મિલકત મળે તો તેને માટે સ્ત્રીના બે વિભાગ પાડવા જોઈએ. (૧) કુટુંબમાં પરણવાથી દાખલ થએલી જેવી કે વિધવા-માતા-દાદી મરણ તરફથી મળે તો? વિ. (૨) કુટુંબમાં જન્મેલી જેવી કે પુત્રી-બહેન-ભત્રીજા-ભાણેજ-ફાઇ વિ. હવે પહેલા વર્ગની સ્ત્રી (પત્ની-વિધવા-માતા-વિ.) ને વારસામાં મળે તો સત્ય-સ્ત્રીધન ગણાય નહીં. એવી રીતે કુટુંબમાં પરણેલી વારસામાં મળેલી મીલકત ઉપર તેમની સંકુ-સ્ત્રીના હક સંકુચિત. ચિત હક ગટે છે; સત્ય-સ્ત્રીધનના બધા હક રહેતા નથી તેમના મરણ પછી, તે મીલકત ઉત્તર-વારસોને જાય છે; સ્ત્રીધન વારસોને મળે નહીં. બ્યારે બીજા વર્ગની સ્ત્રી (પુત્રી-બહેન-વિ.) કુટુંબમાં જન્મેલી ને પોતાના પિતાના કુટુંબમાંથી વારસામાં સ્ત્રીને સ્વયં હક. મળેલી મીલકત પર સર્વ હક રહે છે તે સત્ય-સ્ત્રીધન ગણાય અને મરણમાં આવે વહેંચણી. તેમ વાપરી શકે. વહેંચણીની બાબતમાં પણ તેજ પ્રમાણે છે.

(૧૯) સ્ત્રીધનના ઉપર પતિનો થોડો ધણો અંકુશ રહે છે. સૌદામક સ્ત્રીધન શિવાય બીજા પ્રકારનું સ્ત્રીધન, પત્ની પોતાના

(૧) Mulla (5th Edn.) p. 139 See 121 39 Mad. 298. 30 Bom. 229. 7 Bom. 155. 2 Mad. 333. 5 All 310. 36 Cal. 311. 23 W. R. 184. 32 Cal 1051 24 Cal 406 33 Cal. 23.

પતિની સમતિ શિવાય ગમે તેમ વાપરી શકે નહીં. આ નિયમ
ન્યારે સ્ત્રી સૌભાગ્ય સ્થિતિમાં હોય ત્યારેજ લાગુ પડે છે^૧ મિતા-
ક્ષરામાં એક જગ્યાએ કહ્યું છે કે જો પતિ ધણીજ ખરામ અવસ્થામાં
આવી પડ્યો હોય તો તે પોતાના પત્નીની સ્ત્રીધન મિલકત ઉપર
તરાપ મારી શકે, પરંતુ કાત્યાયન મુની ના કહે છે આ સંજોગોમાં
મિતાક્ષરા પ્રમાણે કોઈ વર્તશે નહીં, ખાસ કારણ તો એ લાગે છે કે
એવી રીતે મિલકત પડાવી લેવી તે ધખતે ફાજલારી ગુન્હો થાય,
અને જો એમ સબંધે તો દીવાના અદાલત એવા સબંધીત ગુન્હાને
અનુમોદન આપે નહીં^૨

(૨૦) વખતો વખત ઉપર સમજાવવામાં આવ્યું છે કે ક્યા

સંજોગોમાં સ્ત્રી પોતાના સ્ત્રીધનનું વીલ કરી

વીલ કરી શકે ? શકે હુકામમાં જે સત્ય-સ્ત્રી ધન અથવા

ટેકનીકલ સ્ત્રીધન હોય તેના સબધમાં વીલ થઈ

શકે તેમજ હયાતીમાં બક્ષીસ ગીરો, વેચાણ વગેરે પણ થઈ શકે. આ

સબધમાં સ્થાવર અને જંગમ મિલકતમાં ફેર નથી પરંતુ વિધવા વિગેરે

કુટુંબમાં પરણીને દાખલ થયેલી સ્ત્રીને પતિ વગેરે કુટુંબના સભ્યો

તરફથી વારસામાં કે વહેંચણીમાં મળેલી સ્થાવર મિલકતના ઉપર

એવા કોઈ પણ જાતના હક નથી જંગમ મિલકત ઉપર હયા-

(૧) *Baerjea's Law of Mar and Stridhan* (4th Edn)

p 340 8 B H C R (૦૦) 244 વિજય વિ લક્ષમણ 30

Bom 229 (240) બાઈ વિ રઘુનાથ See *Mulla's Hindu Law*

(5th Edn) pp 137 to 139 Sec 119 (૨) Gour's

Hindu Code (2nd Edn) p 1197 para 2791 પણ જુઓ

8 Bom II O (a ૧૦) 129 તુલસી વિ જણાણ (૩) 7

Bom. 491 મૂળચંદ વિ બાઈ મણ 21 Bom 170 મોતીલાલ

વિ. રતીલાલ 19 W R 292 લક્ષમણ વિ કાલીચરણ. 2 Mad

333 (p ૦) વેઠ વિ વેઠ

તિમા એવા બધા હક છે પણ વીલ થઈ શકે નહીં.^૧ પરંતુ જો કુટુંબમાં પગલેથી સ્ત્રીને જેમકે પત્ની વગેરે ને કોઈ મીલકત વીલમાં મળી હોય-પતિ તરફથી પણ વીલમાં મળી હોય અને તે વીલની રૂબે સ્વતંત્ર મીલકત મળી હોય-વીલમાં ધરુણ ચોક્કસ શબ્દો હોવા જોઈએ કે સ્વતંત્ર અને બધાજ માલિકી હકથી આપવામાં આવે 'છે કારણ કે વીલનો અર્થ કરતી વખતે પ્રાથમિક એમ માનવામાં આવે છે કે 'વીલનાનું ધન' આપવામાં આવે છે-તો તેનું ધન સત્ય-સ્ત્રીધન અથવા સૌદામિક ગણાય છે; અને તેવા સ્ત્રીધન ઉપર તેની સ્ત્રીને પણ સમગ્ર હક મળે છે. તે બહીષ-ગૌર-વેચાણ વિગેરે દ્વારા તિમા કરી શકે, અને વીલથી પણ આપી શકે. સ્વાવર અને જંગમ મીલકતમાં ફેર રહેતો નથી.^૨ આવી મીલકત-સ્ત્રીધન વાગસોને મળે છે.^૩

(૨૧) જો કોઈ સ્ત્રી ચાલચલગતે અપવિત્ર હોય તો તેથી સ્ત્રીધનના વારસાદ હકમાં વાધો આવતો અપવિત્ર ચાલચલગત નથી.

- (૧) 17 Bom 690 (F. B.) જણાવે વિ. ચંદ્રભાગા. 21 Bom. 170. 7 Mad 93. See Mulla's Hindu Law (5th Edn) p 139. Sec 119. (૨) 30 All. 85. સુરજમણી 38 All 446 (P. O) કુતેદ્યંદ 42 Mad. 283. સમચંદ્ર. 29 All. 217. પદમલાલ 7 Bom. 155 જોગેદર જે વીલમાં ધરુણ ચોક્કસ શબ્દો ન હોય તો સ્વતંત્ર મીલકત ગણાય નથી તેના કેસો-આવો સખત વિરોધ, પતિનું વીલ અને પત્નીને બહીષ તેમાજ જરૂરી છે. 21 Bom 376. 11 Bom 57. 35 Bom. 279. (૩) 30 Bom. 431 (P. O) કસરખાલ વિ. હંસરાજ. See Mulla, p 141 to 144.

(૨૨) જો કેદ પશુ સ્ત્રી પાસે સારી મીલકત હોય, અને તે કેવી રીતે આવી અથવા મળી તેના પુરાવાનો બોજો, હીસાબ આપી શકતો ન હોય-અને તેજ સંજોગોમાં એમ સાબીત કરવામાં આવે કે તેના પતિ જ્યારે મરણ પામ્યો ત્યારે તેની પાસે પૂરક મીલકત હતી-તો તે સંજોગોમાં એમ પ્રાથમિક મનાય નહીં કે તે મીલકત તેના ધણી નીજ મૂકેલી હોવી જોઈએ. પ્રાથમિક એમ મનાય કે તે સ્ત્રીધન છે અને જે માણસ એમ મનાવવા માગતો હોય કે તે તેના સ્વર્ગસ્થ પતિની છે અને સ્ત્રીધન નથી તો પુરાવાનો બોજો એના શીર પર રહે છે.^૧

(૨૩) આપણે ઉપર જાણી ગયા છીએ કે સ્ત્રીધનના વારસો જુદા હોય છે. આવા વારસોના પશુ સ્ત્રીની સ્ત્રીધન અને વારસો. અવસ્થા ઉપર આધાર રાખે છે. કેમકે અથવા કુમારીસ્થિતિ-સૌભાગ્ય સ્થિતિ અને વૈધવ્યસ્થિતિના પ્રમાણમાં વારસો નક્કી થાય છે. તેના પશુ જુદી જાતના સ્ત્રીધનના જુદા જુદા વારસો હોય છે.

(૨૪) કુમારિકાના સ્ત્રીધન-વારસો:—

કુમારિકાના સ્ત્રીધન
વારસો:

કા- (૧) સહોદર બાઈઓ-તેના અભાવે પછી (૨) માતા પછી (૩) પિતા-પછી (૪) પિતા તરફના સગાઓ-

(૧) 26 Cal. 871 (P. C.) તીરુન વિ. હરપાલ 45 Bom 1106. મણપત વિ સેકેટરી એન્ડ સ્ટેટ. 8 Mad. 214 નારાયણ વિ. કૃષ્ણા. 8 Cal. 545. ચૌધરાણી વિ. તરીબીઝન્ડ.

સાધારણ વારસાના નિયમ તથા ક્રમ પ્રમાણે^૧-પછી (૫)
મરનારનાજ સગા અર્થાત તેની માતાના વારસદારો-નિયમ
તથા ક્રમ પ્રમાણે.^૨

જ્ઞ:—જો તે અવસ્થામાં ફક્ત સમાધ થઈ હોય અને લગ્ન ન
થયા હોય અને તે અવસ્થામાં બાવી સાસરીઆં તરફથી કાંઈ
બેટ-બદ્ધીસ મળ્યાં હોય તો તે સાસરીઆંને પાછાં મળે છે.
તેમાં વારસદાર જેવું કાંઈ નથી. સસરા-સાસુ અથવા તેમના
અભાવે જો-પતિ-દીપર મમે તે લઈ શકે છે. ફક્ત સગાઈન
થઈ હોય તેથી પરીણીત અવસ્થા કહેવાતી નથી, પણ કુમારી
અવસ્થાન ગણાય છે. જો તે સ્થિતિમાં કાંઈ ખર્ચ કરવામાં
આવ્યું હોય તો તે કાપીને બાકીની રકમ સાસરીઆંને પાછી
આપવામાં આવે છે.

કેટલીક વાર ક ના ૪ થા અને ૫ માં વિભાગના વારસદારો વચ્ચે
તકરાર થાય છે. ધારો કે એક કુમારીકા પોતાના બાપની માશી
અને પોતાની માશી મુકાને મરી ગઈ હોય તો બાપની માશીને
પ્રથમ હક મળે છે; કારણ એમ છે કે બાપની માશી તે પિતાની સપિંડ
છે, અને પિતાના સપિંડને માતાના સપિંડ કરતાં પ્રથમ હક રહે
છે.^૩ તેવીજ રીતે સાવધી માતાને (પિતાની પત્ની) માશી કરતાં પ્રથમ
હક છે.^૪ પિતાના પુરુષ વર્ગના પાચ છ પેઢી દૂરના પુરુષ સપિંડ
કરતાં દ્રાહને હક મળે છે.^૫ દ્રાહ કરતાં પિતાના કાકાનો છોકરો
મટે છે. કાકાના છોકરા કરતાં બહેનને પ્રથમ મળે.^૬

(૧) 32 Bom. 409. જંગલબાઈ વિ. બેઠા. (૨) 38 Mad.
45. કમલા વિ. શાગીરથી. (૩) 36 Bom. 339. તુકારામ વિ નારાયણ
(૪) 43 Mad. 32. 38 Mad. 45. 32 Bom. 409 and
36 Bom. 339. (૫) 39 Cal. 319.

(૨૫) શુદ્ધ અથવા પદાના વારસદારો — (૧) પ્રથમ સહોદર ભાઈઓ તેના અભાવે (૨) માતા. શુદ્ધ અથવા પદાના તેના અભાવે (૩) પિતા-તેના અભાવે શ્રીધન-વારસો. (૪) પિતાના વારસો-વારસાઈના નિયમ અને ક્રમ પ્રમાણે વડોદરા રાજ્યમાં તેના વારસદારો નીચે પ્રમાણે (સવન ૧૯૬૯ ના હિંદુ વારસાનો નિયમ) છે.

(૧) પુત્રો અને પુત્રીઓ સગાં ભાઈ (૨) પુત્રીઓ પૈકી પ્રથમ કુવારી અને તેના અભાવે પરણેલી, પુત્રની સાથે વારસાનો ભાગ લે છે.

આ પદાના અભાવે.

(૩) સહોદર ભાઈઓ-પછી (૪) માતા. પછી (૫) પિતા-પછી (૬) પિતાના વારસો-વારસાઈ નિયમ અને ક્રમ પ્રમાણે.

(૨૬) યૌતક-શ્રીધનના વારસો:—

યૌતકના શ્રીધન-
વારસો.

(૧) પ્રથમ કુવારી પુત્રીઓને —

નોંધ — આના પછીના વારસદારોને માટે નિર્ણિત અભિપ્રાય નથી^૧ પરંતુ ધણાજ વિવાસધાર અભિપ્રાય^૨ પ્રમાણેના વારસદારો નીચે પ્રમાણે આપ્યા છે.^૩

---

(૧) 9 Bom 115 આશાબાઈ વિ દાદા તેયજ (૨) See Banerjee's Hindu Law of Marriage & Stridhan (3rd Edn) p 388 (૩) Mulla's Hindu Law (5th Edn) pp 150 to 152 and Sec. 125

પછી (૨) પરણેલી પુત્રીઓ-પરંતુ જેમની સારી સ્થિતિ ન હોય તેવી,^૨ તેના અભાવે અને પછી (૩) સારી સ્થિતિવાળી પરણેલી પુત્રીઓ^૨. તેના અભાવે અને પછી (૪) પુત્રીની પુત્રી^૩. પછી (૫) દોહીતૃ-પછી (૬) પુત્રો^૪ પછી (૭) પૌત્રો;^૫ આ જઘાના અભાવે અને તેમના પછી (જે લગ્ન વિધિપુરઃસર અને કાયદા પ્રમાણે થયા હોય તો) પતિ^૬-અને તેમના પછી તેના નિયમ^૭ અને ક્રમ પ્રમાણેના વારસો.^૭ આ જઘા ન હોય તો પછી મરનાગ્ના સગા અને પછી નવાગસાઈ મીલકત ગણાઈ સરકારને જાય છે^૮ પરંતુ જે કાયદા પ્રમાણેના લગ્ન ન હોય તો, ^૯ પ્રથમ તેની માતાને મીલકત મળે પછી પિતા અને પછી પિતાના વારસદારોને.^{૧૦}

(૨૭) ભર્તૃદત્ત (પતિ તરફથી ભેટ-બઢીસ અથવા વીયથી મળેલી મીલકત) અને અન્વાધેયક (એટલે ભર્તૃદત્ત અને અ-લગ્ન પછી બીજા સગાજાલાં તરફથી અન્વાધેયકના સ્વીધન-મળેલી ભેટ-બઢીસ.) સ્વીધનના વારસો વારસો. નીચે પ્રમાણે છે-(૧) કુવારી પુત્રીઓ

(૧) ૩ Cal. 587 (P. O) ગુમા વિ. ગોકુલાનંદ (૨) 23 Bom 229 તેતાવા વિ. જસાવા. (૩) 28 Mad 1 મુશામન્યા (૪) 27 Mad 300 કરપાઈ વિ. ચકરનારાયણ. (૫) 45 All 715-રામબિહારી વિ. રામદેવી (૬) 33 Bom 452 લીમાચાર્ય વિ. રામાચાર્ય (સાવકા પુત્ર કરતા પતિનો પ્રથમ હક રહે છે.) (૭) 30 Bom 431. (P. C) દેસરનાથ વિ. હસરાજ. (૮) 45 Bom 1106 ચણપત વિ. સેકેટરી એફ સ્ટેટ 37 Mad 293. કનક અગ્વાલ (૯) 32 Bom 409 જગલુ વિ. જેઠા (૧૦) 33 Bom 433 ચુનીલાલ વિ. મુરજીરામ 43 Bom 173 ગોવીંદ વિ. સાવિત્રી.

શ્રીધન અને સ્ત્રીની મિલકત.

અને પુત્રો સરખા ભાગે લે છે^૧ તેમની અભાવે અને પછી
(૨) પુત્રો અને પરણેલી પુત્રીઓ સરખા ભાગે લે છે. તેમના
અભાવે (૩) પુત્રીઓના છોકરા, તેમના અભાવે (૪) પૌત્રો અને
તેમના અભાવે પેગ ૨૬ ના સમ-પેગ ૭ માં જણાવ્યા પ્રમાણે.

(૨૮) આ શિવાય બીજા પાગખાથીક શ્રીધનના વારસો
નીચે પ્રમાણે (૧) કુવારી પુત્રીઓ.

અન્ય સત્ય-સ્ત્રી- (૨) પરણેલી પુત્રીઓ પણ જોમની પાસે
નના વારસો. ધન ન હોય તેવી, તેમના અભાવે (૩)

ધનવાન પરણેલી પુત્રીઓ, તેમના અભાવે
(૪) પુત્રીઓના છોકરા; (૫) પુત્રો-પછી (૬) પૌત્રો. (૭)
પછી પેગ ૨૬ ના સમ-પેગ ૭ માં જણાવ્યા પ્રમાણે.

(૨૬) આપણે ઉપર જોઈ ગયા છીએ કે મુંબાઈ અને
મુંબરાત-કાઠીઆવાડમાં, કુટુંબમાં જન્મેલી

નોત-ટંકનીકલ સ્ત્રી- સ્ત્રીઓને જો પિતાના અથવા જન્મ-કુટું-
ધન અને તેના અમાથી વાગસામાં અથવા વહેચણીમાં
વારસો. મીલકત મળે તો તે શ્રીધન ગણાય છે;

પરંતુ તેના વારસદારો નહીં કંવા માટે તે
નોત-ટંકનીકલ શ્રીધન ગણાય છે^૨ આવા શ્રીધનના વારસદારો
નીચે પ્રમાણે છે^૩

(૧) પુત્રો-પછી (૨) પૌત્રો-પછી (૩) પ્રપૌત્રો (૪)
પુત્રીઓ પછી (૫) દોહીત-પછી (૬) પુત્રીની પુત્રીઓ-પછી.

(૭) પેગ ૨૬ ના સમ પેગ ૭ માં જણાવ્યા પ્રમાણે

---

(૧) 9 Bom 115 આસાનાઈ વિ તેયજ હાઇ 34 Bom
385¹ દયાળદાસ વિ સાવિત્રીબાઈ (૨) જુએ Mulla H L
(5th Edn) p 151 (૩) Read Iclang J's judgement
in મહીલાલ વિ બાઈ રેવ. 17 Bom 759 41 Pcm 618.
બાઈ રમણ વિ જગજીવનદાસ.

નોંધ.—ઉપરના પેરા વાચનાથી સમજાશે કે મધુખના પ્રદેશમાં એટલે કે મુંબાઇ-ગુજરાત-કાઠીઆવાડમાં ટંકનીકલ અને નોન-ટંકનીકલ સ્ત્રીધનના વારસદારોમાં ફેર છે. ભાર્ગવિત્ત અને અન્વયેયક સ્ત્રીધનના વારસો ઓકગ-છોકરીઓ જે સાથે હોય છે, જ્યારે નોન-ટંકનીકલ સ્ત્રીધન પહેલાં ઓકરાઓને જાય છે અને પછી છોકરીઓને જાય છે.

(૩૦) સ્ત્રીધન-વારસોના હયાતિદક લાગે છે કે કેમ તે સવાલ ઉભો થાય છે. હવે જે સવાલનો નિર્ણય-સ્ત્રીધન-વારસો અને ભક્ત જવાળ એ મળે છે કે જે વારસદારો એ હયાતિદક કુટુંબના સભ્યો હોય તો પણ સ્ત્રીધન મીલકતના વારસોમાં હયાતિદક લાગતો નથી; જે સ્ત્રી-ધન મીલકત વારસામાં મેળવ્યા પછી એક સભ્ય મરી જાય તો તેવી મીલકત તેના વારસોને મળે અને હયાતિ દકથી ખીજ સભ્યોને મળે નહીં.^૧

(૩૧) સ્ત્રીધનની વહેચણી શાખા પ્રમાણે થાય છે અને સરખા લાગે થતી નથી. ધારો કે જે પુત્રીઓને સ્ત્રીધનની શાખા સ્ત્રીધન-વારસદાર તરીકે મીલકત મળવાની ચીક વહેચણી થાય છે, છે. જન્મે હયાત નથી, પણ એકને જે પુત્રો છે અને ખીજને ચાર પુત્રો છે; હવે જે પુત્રોને મીલકત મળવાની છે, કેવી રીતે વહેચવી તે સવાલ ઉભો થયો છે. એના છં સરખા ભાગ કરી દરેકને એક એક ભાગ આપવો ? કે જે સરખા ભાગ કરી એક ભાગ એક પુત્રોના જે પુત્રોને આપવો—અને ખીજે ભાગ ખીજ પુત્રોના ચાર પુત્રોને આપવો ? ખીજ

(૧) ૩૬ Bom 424 બાર્ડ પરસન વિ. બાઇ સોમવી 27 Mad 300 કરખાઇ વિ. સ. નરનારાયણ 34 Bom 553. જગન્નાથ વિ. નારાયણ.

જાતની વહેંચણીને સાખાથીક વહેંચણી કહે છે, અને તે સાખાથીક વહેંચણીના નિયમ પ્રમાણે ભાગ પાડી આપવામાં આવે છે. સરખા, ભાગે-પુત્રોના પ્રમાણમા-ભાગ પડાય નહીં.^૧

(૩૨) મધુખના પ્રદેશમા શ્રીધન-વારસ સ્ત્રી હોય તો પણ તેને સ્વતંત્ર હક મળે છે, અને તેવી સ્ત્રીધન-વારસ સ્ત્રી વારસામાં મળેલી મીલકત શ્રીધન ગણાય હોય તો ? છે.^૨

(૩૩) કોઈ સ્ત્રીના જો બીન-કાયદેસરના છોકરા હોય તો તેમને શ્રીધન-વારસામાંથી બહિષ્કૃત કરવામા આવતા નથી. (45 Bom 507. હુકમ્મા વિ. બીમ.) પરંતુ જો તે સ્ત્રી બન્ને-કાયદેસરના અને બીન-કાયદેસરના છોકરા મૂકીને મરી જાય તો કાયદેસરના છોકરાને પ્રથમ અને એટલે હક રહે છે. (34 Bom 553 જગન્નાથ વિ. નારાયણ) જો આવા કોઈ પણ છોકરા ન હોય અને સ્ત્રીજો જો કોઈને દાંતક લીધો હોય તો તેને મળે છે. (જુઓ ડો. ગોરનો દિંદુ કોડ બીજી આવૃત્તી. પાન ૧૨૧૫)

(૩૪) જેઓ અનંશ (અર્થાત શારીરિક કેવા માનસિક દોષયુક્ત હોવાને લીધે નાલાયક હોય તે) અનંશ અથવા દોષ તેઓ શ્રીધન-વારસદાર તરીકે પણ અધોગ્ય વારસો અધોગ્ય વારસ ગણાય છે.

(૧) Maynkh Ch 4. Sec 10. para 21. = Banerjee's H. L. of Mar., & Stridhan (3rd Edn) p. 402. . 27 Mad 300. (૨) 11 M. L. A. 139 હુકર વિ. રાય બાબકસમ. 25 Mad. 678 (P. C.) ચેવીસબ્બી 25 All 468 (P. C.) ચીરચ કરવાદ. 25 All 476 શીવપ્રતાપ વિ અલ્લામાદ બેંક. પણ મુંબાઈ-ગુજરાત માટે જુઓ 30 Bom. 229. બાક વિ રધુનાથ 31 Bom. 453 હુલમા. 32 Bom. 59 પંદરીનાથ વિ ગોવીંદ.

(૩૫) નાયકણીની મીલકત સ્ત્રીધન ગણાય અને તેના સ્ત્રીધન વારસો કોણ ? હિંદુ-લૌ અને રીવાજ પ્રમાણે જો કોઈ સ્ત્રી નીચ વેશ્યાવૃત્તિ કરે તો, તે ગતિમાંથી તથા સમાજમાંથી બહિષ્કૃત થાય છે. પરંતુ તેના આવક અને મીલકત સ્ત્રીધન ગણાય અને બીજા સ્ત્રીધન માણક વારસામાં દવરે.^૧ પરંતુ જો તેવી નીચ સ્ત્રીને કાયદેસર અને બીજા-કાયદેસરના પુત્રો હોય તો બધી મીલકત કાયદેસરના છોકરાને પ્રથમ મળે.^૨ જુદા જુદા પિતાઓના પૃથ્થ એકજ નાયકણીના છોકરાઓ હોય તો તેઓ અંદર અંદરના વારસો ગણાય છે.^૩

(૩૬) પરણેલી સ્ત્રી કરાર કરી શકે, પરંતુ તે કરારનામાંથી શકત તેની સ્ત્રીધન-મીલકત બંધાય છે.^૪

પરણેલી સ્ત્રીનો માર.

(૩૭) હેવટના વારસના સંબંધમાં અદેશપતિ (૨૫-૮૮-૯૯) નીચે પ્રમાણે કહે છે:

માતૃશ્વંસા માતુલાની પિતૃશ્વચ્છી પિતૃશ્વંસા ।

શ્વશ્રૂઃ પૂર્વમપત્ની ચ માતૃતુલ્યાઃ પ્રકીર્તિતાઃ ॥

યદ્દાસાં ઔરસો નસ્યાત્સુતો ધૌહિત્ર યથ વા ।

નસુતો ધૌ ધનં તાસાં સ્વસોયાધાઃ સમાપ્તયુઃ ॥

(૧) Manu IX 201. 4 B. H. O. R. (A. C.) 135. વલ્લભાશિષ્ય વિ. દક્ષિણા. See Banerjee M. & S. p. 369-370.

(૨) 23 Mad. 171, 29 All. 4, 40 Cal. 650. 4 Bom 104.

(૩) 38 Mad. 1144. (૪) 48 Mad 944. (૫) 1 Bom.

121. નાયકણા વિ. જવેર. 4 Bom. 318. ગોવીંદજી વિ. લક્ષ્મીદાસ-

6 Bom. 453. નરોત્તમ વિ. નાનડા. 12 Bom. 228. બાઈ રાધી.

[૬]

સ્રીની મીલકત.

૭[યા પ્રકરણમાં આપણે સ્રીધનના સંબંધમાં હકીકત જાણી-
 હવે આ પ્રકરણમાં સ્રીની જીજ્ઞાસાત્મક મીલકતના સંબંધમાં વિવિધ
 અર્થવામાં આવશે. ખાસ કરીને પુરૂષ તેમજ સ્ત્રી સ્રી તરફથી
 સ્રીને વારસામાં મળેલી મીલકતના પ્રકાર અને હક એ સંબંધમાં
 કહેવામાં આવશે (અ) તેવી મીલકતનો વારસો (આ) સ્રી-વારસોના
 એવી મીલકત ઉપર હક (ઇ) અને કેટલા સ્રીએ પોતાના હક અને
 મર્યાદા બહાર વર્તન કર્યું હોય તે તેના ઇલાજો—આ ત્રણ વિષય
 ખાસ અર્થવામાં આવશે.

(૨) આપણે ઇચ્છાત્મક જાણી જ્યાં જ્યાં કે સાધારણ
 રીતે પાંચ સ્રીઓના શક્ય વાગસદાર તરીકે ગણાઈ છે. તે પાંચ

સ્ત્રીઓ (ક) વિધવા (ખ) પુત્રી. (ગ) માતા. (ઘ) દાદી. (૮) પિતાની દાદી; પરંતુ આપણા પ્રદેશમાં પુરુષની મીલકત (ઝેટલે મુંબાઈ-ગુજરાત-કાઠીઆવાડમાં) સ્ત્રીને મળી હોય જ્ઞેન-ફાઈ-અને ગોત્રજ સર્પિંડની વિધવાઓ તો તેવી મીલકતના પણ વારસદાર સ્ત્રીઓમાં ગણાય છે; તેજ વારસો. પ્રમાણે વશજોની પુત્રીઓ-પૂર્વજોની પુત્રીઓ (જાંચ પેટી સુધી) વારસદારમાં ગણાય છે.

(૩) આપણે ગયા પ્રકરણમાં જાણી ગયા છીએ કે આવી સ્ત્રી-વારસોના બે વિભાગ પડે છે. (અ) સ્ત્રી-વારસોના બે જોઓ પરણીને કુટુંબમાં દાખલ થાય છે વિભાગ. તે જોડી કે વિધવા અને સર્પિંડ અને સમાનોદકની પત્નીઓ અથવા વિધવાઓ. (આ) જોઓ મરનારના ગોત્રમાં જન્મેલી; જોડી કે પુત્રી-જ્ઞેન. વિ. વંશજોની પુત્રીઓ-પૂર્વજોની પુત્રીઓ વિ.

(અ) વિભાગવાળી સ્ત્રીઓ-વિધવા^૧-માતા^૨-દાદી^૩-આપની દાદી-અને ગોત્રજ સર્પિંડની વિધવા^૪ જેમકે સ્ત્રીની સંકુચિત મિ- પુત્રની વિધવા^૫-ભાઈની વિધવા-કાકાની લકત ઝેટલે? વિધવા-વિ. ને તે કુટુંબના પુરુષ તરફથી મળેલી મીલકત ઉપર સંકુચિત હક રહે છે

(૧) 6 Bom H. C R. (O. C.) 1. જાસકર વિ. મદોદેવ.

(૨) 32 Bom. 26. વજ્રશુભણ વિ. બાઈ પાવંતી. 6 Bom H. C.

(A. C.) 215 નર્મળા વિ. સખામ (૩) 36 Bom. 546 ટોડી

વિ. રાધાબાઈ. 21 Bom 739 માધારામ વિ. દેવ. (૪) 5 Bom.

110 (P. O.) લક્ષ્મીબાઈ વિ. કાશીબાઈ. 21 Bom. 739. (૫) 17

Bom. 690. ગદાધર વિ. ચંદ્રબાબાઈ.

અને તે ' સંકુચિત મીલકત ' કહેવાય છે; અને તેમના (એટલે તેવી શ્રીના) મૃત્યુ બાદ તે શ્રીના વારસોને મીલકત મળે નહીં, પરંતુ જે મરનાર પુરુષ પાસેથી તે મરનાર ઉત્તર વારસો એટલે ? શ્રીને મીલકત મળેલી હોય તે મરનાર પુરુષના વારસોને મળે અને તેના વારસોને ' ઉત્તર-વારસો ' કહેવાય છે.

(આ) વિભાગ વાળી શ્રીઓ જેવી કે પુત્રી-બહેન-કોઈ-ભત્રાણ-ભત્રીજાની પુત્રી-બહેનની પુત્રી-અને એવી બીજી શ્રીઓ સંપૂર્ણ હક સાથેની મીલકત લે છે. અર્થાત્ આવી શ્રીઓ જે પોતાના જન્મ કુટુંબ પાસેથી વારસામાં સંપૂર્ણ અથવા મીલકત મેળવે તો તેવી મીલકત ઉપર તેમના સ્વતંત્ર મીલકત સંપૂર્ણ અને સ્વતંત્ર હક રહે છે અને તેના એટલે ? હકવાળી મીલકત સંપૂર્ણ અને સ્વતંત્ર મીલકત કહેવાય છે. આ મીલકત એમનું સ્વધન ગણાય છે અને તે વારસાઈ નિયમ માટે નોન-ટેકનીકલ

(૧) 30 Bom. 229. per Jenkins, C. J. p. 237. બાક વિ. રથુનાથ. (૨) 47 I. A. 213. બળવંત વિ. બાણરાવ = 48 Cal. 30. 3 Bom 171. હરિભટ્ટ વિ. દામોદર. 6 Bom. 85. બાલકૃષ્ણ વિ. કેશવ. 5 Bom. 660 બાબાજી વિ. બાબાજી 11 Bom 285 બાબીરથી વિ. કોણાજીરાવ 14 Bom 612 બળ્લી વિ. સુદરા 31 Bom. 453. એલપ્પા વિ. તાચબા. 34 Bom 510 વિઠ્ઠા વિ. સાવિત્રી. 46 All. 192. બવાહીર વિ. જરારલાલ. (૩) 9 M. L. A. 520. વિનાયક વિ. હદમી. 15 Bom 206 રોડાબાઈ વિ. અન્નાચાચ. (૪) 21 Bom 739. માધવરામ વિ. દેવે (૫) 5 Bom. 662 દુલ્લરામ વિ. મયુરાદાસ.

સ્ત્રીધન ગણાઈ, ઉપવા પ્રકરણના પેરા ૨૯ માં જણાવ્યા પ્રમાણેના વારસોને ઉતરે છે.^૧

જો બે ત્રણ સ્ત્રી વારસદારોને સાથે મીલકત મળે તો તે એકત્ર મીલકત લેતા નથી પણ સરખે ભાગે જુદી મીલકત મેળવે છે અને તેવી મીલકતને હયાતિદક લાગતો નથી અને તે એક પોતાના ભાગ ઉપર સ્વતંત્ર હક ધરાવે છે, અને તેની બક્ષીસ કરી શકે તેમજ વેચાણ અને વીસ કરી શકે.^૨

(૪) જો કોઈ સ્ત્રીની મીલકત બીજી સ્ત્રીને વારસામાં મળે તો તેવી મીલકત તે સ્ત્રીના હાથમાં સ્ત્રીધન કોઈ સ્ત્રીની મીલકત ગણાય છે. જો આવી રીતે મેળવનાર સ્ત્રી બીજી સ્ત્રીને વાર-વિધવા હોય તો પણ તે વિધવાના હાથમાં સામાં મળે તો ? તે મીલકત સ્વતંત્ર અને સ્ત્રીધન ગણાય છે * પરંતુ જો પેરા ૩માં જણાવ્યા પ્રમાણે, એક પુરુષની મીલકત એક કુટુંબમાં પરણેલી સ્ત્રીને મળે, અને તેના મરણબાદ એવીજ બીજી સ્ત્રીને મળે તો તેથી તે સ્ત્રીધન ગણાય નહીં પણ તે સ્થિતિમાં સંકુચિત મીલકત જ ગણાય * દાખલો લેએ. ન અને દ બે જુદા થએલા ભાઈઓ છે દ તેના પુત્ર ત ને મૂકીને મરી જાય છે ત્યાર પછી ત તેની વિધવા જ ને મૂકીને મરી જાય છે. ત્યાર પછી ત તેની વિધવા

(૧) 17 Bom 758, મણીલાલ વિ બાઈ પેવા 30 Bom. 431 (P O) કેસબાઈ વિ. દસરાજ. જુઓ - 34 Bom 510 વીડા વિ સાવિત્રી અને 15 Bom. 206 રાંદાબાઈ વિ 'અનાચાર્ય'. જો બે ત્રણ સ્ત્રીઓને સાથે મીલકત મળે તો સરખે ભાગે વહેશે (૨) 34 Bom 510 and 15 Bom 206 (૩) 24 Bom 192 મધી વિ બાઈ જડાવ 30 Bom. 229. બાઈ 46 Bom 17. નારાયણ વિ વામન (૪) 21 Bom 739, માધવરામ વિ દેવે

મ ને મૂકીને મરી જાય છે. આ સંજોગોમાં જ ના મરણ બાદ ન
ની મીલકત મ ને મળે. મ ને પુરૂષ ન ની મીલકત મળે છે. તે
કુટુંબમાં પરણેલી વિધવા ■ માટે તેને સંકુચિત મીલકત મળે.

(૫) જૈન વિધવાને, તેમના જૈનોના રીવાજને લીધે, વિ-
સ્તૃત હક મળે છે. જો કોઈ જૈન પુરૂષ

જૈન વિધવાને પાસે પોતાની મેળવેલી અથવા સ્વ-ઉપા-
ધિસ્તૃત હક. જીવ મીલકત-કૌટુંબીક અને અવિભક્ત
નહોં એવી-હોય તો તેની સંકુચિત નહોં

પણ સ્વતંત્ર મીલકત-વાગ્દામા પણ-મળે છે. તેની રીતે વાગ્દામા
મેળવેલી તેની મીલકત ઉપર સર્વ સ્વતંત્ર હક રહે છે તે મરણમા
આવે તેમ વાપરી શકે-બેટ-ગદીસ આપી શકે-વેચાણ કરી શકે
અને વીસ પણ કરી શકે^૧ પરંતુ જો મરનાર જૈનની સ્વ-ઉપાર્જિત
મીલકત ન હોય અને કૌટુંબીક અને મંત્રીઆરી મીલકત હોય તો
આ રીવાજ લાગુ પડતો નથી.^૨ પરંતુ કાઠીઆવાડના મામરોળ
અને ઉપમેટા ગામના જૈનોમા એવો રીવાજ સાબીત થયો છે કે
તે સંજોગોમા પણ જૈન વિધવાને સ્વતંત્ર મીલકત મળે છે.^૩

(૬) જો કોઈ કરારનામાથી અથવા ખતથી અથવા
વીલથી એવી (કુટુંબમા પરણેલી) સ્ત્રીને

ખત અથવા વીલથી કોઈ મીલકત મળે તો સ્વતંત્ર સીધા ગ-
મળે તો ? જાય છે. પરંતુ વીલમાં અથવા ખતમા
મળ્યાજ એકબા શબ્દમાં ઉલ્લેખ હોવો

(૧) 27 Cal. 379. હરમાલા વિ. મંડીલ 1 All 688. (P. C.)
શીવસીંગ વિ દુગ્લા. 16 All. 379. ચંબુ વિ. ગયાવદ. 13 Bom
L II 1121 મદનજી વિ. ત્રીશુવન. (૨) 18 All. 379. ચંબુ વિ.
ગયા (૩) 36 Bom. 395. મદનજી વિ. ત્રીશુવન

જોઈએ કે સ્વતંત્ર અને ખુલ્લા માલીકી હકથી આપવામાં આવે છે. કારણ એમ છે કે હિંદુ-લોકની ભાવના પ્રમાણે વિધવા વગેરે એવી સ્ત્રીને સંકુચિત મીલકત આપવામાં આવે છે, અને પ્રાથમિક અનુમાન એમ કહે કે સંકુચિત મીલકતજ આપવામાં આવી છે. જો કોઈ સમજણથી મીલકત મેળવવામાં આવી હોય તો તે સ્વતંત્ર ગણાય છે.^૧

(૭) પેરા ૪. પ. ૬ માં જે હકીકત જણાવી છે તે વહેંચણીમાં મળેલી મીલકતને પણ લાંચ વહેંચણી મળેલી પડે છે.
મીલકત.

(૮) અત્યાર સુધી આપણે સંકુચિત મીલકતનો વિચાર કર્યો; હવે સંકુચિત અથવા મર્યાદિત વારસોનો સંકોચિત વારસો. વિચાર કરીએ. જે સંકુચિત હકથી વારસામાં મીલકત મેળવે તે સંકુચિત વારસ કહેવાય છે. મધુખના પ્રદેશમાં, કુટુંબમાં પરણેલી સ્ત્રી તે કુટુંબના પુરુષ તરફથી વારસામાં મીલકત મેળવે તો તે સ્ત્રી સંકુચિત વારસ હોય છે. કારણ કે કુટુંબમાં જે-એલી સ્ત્રીને સ્વતંત્ર મીલકત મળે છે.^૨ તેમજ ગમે તે સ્ત્રી તરફથી વારસામાં પણ મીલકત મેળવે તો તે પણ સ્વતંત્ર સ્ત્રીધન ગણાય છે.

(૯) અત્યાર સુધી આપણે ઉત્તરવારસ શબ્દ ઘણીવાર વાપર્યા છે. તેનો સાધારણ અર્થ સમજાવ્યો છે. ઉત્તર વારસો પણ બરોબર ઉલ્લેખ કર્યો નથી. પણ આપણે ઉપર જોયું છે કે જ્યારે “ સંકુચિત વારસ ” ના

(૧) 31 Mad. 179. સાંજશીવ. 11 All. 296. ગણપત વિ. રામ. 30 All. 84 (P. C.) મુરજમણી વિ. રત્નનાથ. 26 C. W. N. 129. (P. C.) બાઈદાસ વિ. ગુલાબ=46 Bom. 153. (૨) 24 Bom. 192. બોંધી વિ. બાઈદાસ જડાવ.

હાયમા મીલકત ગય, સારે તેના મરણુ બાદ તેના શ્રીવન વારસોને તેવી મીલકત ઉતરે નહીં, પરંતુ જે પુરુષની મીલકત તે શ્રીના હાયમા આવી હોય, તે પુરુષના વારસોને મીલકત મળે તે સંકુચિત મીલકતની શ્રી-વારસદારની હયાતિ દરમ્યાન તે પુરુષના વારસદારના હાયમા જતી અટકે છે, અને શ્રીના મરણુ વખતે જે વારસો હયાત હોય તેને મળે છે. તે શ્રીના મરણુ વખતે વાગસાના સવાલ ઉધડે છે એટલે તે પુરુષના મરણુ બાદ અને તે સંકુચિત હકવાળી શ્રીના મરણુ સુધીમા જો કોઈ મરણુ પામ્યું હોય તો તેનો હક નષ્ટ થાય. અને ફક્ત હયાત હોય તેજ વારસ મળ્યાય છે. આવા વારસોને ઉત્તરવાગસ કહે છે. આવા ઉત્તરવાગસ પુરુષ તેમજ શ્રી બન્ને કોઈ થકે.^૧

(૧૦) સંકુચિત વારસદારના મરણુ ઉપર ઉત્તરવારસોનું

હિત સમાબેશું છે તે હિત આશામયું

ઉત્તર વારસોનું છે-પણ નિષ્કર્ષાત્મક નથી " ટ્રાન્સફર હિત. - એક પ્રાપ્ટી એક્ટ " ની કલમ ૬ મા

જણાવ્યા પ્રમાણે તે ફક્ત વાગસાની આશા

છે. ફક્ત યાન્સ જ છે. આ સ્થિતિમા, આવું હિત વેચાય નહીં-બક્ષીસ થાય નહીં-ગીરો મૂકાય નહીં-તેનું વીચ થાય નહીં. તેમજ, તેનું એસાઇમેન્ટ પણ થાય નહીં. જો આવું કોઈ પણ કરે તો તે ખોટું છે અને એવું કોઈ પણ થયું જ નથી એમ મળ્યાય.^૨

(૧) 7 I. A. 115=1 Cal 776 મહીરામ વિ.

ફરી 21 All 71. (P C) રામસુંદર વિ અચલકુંવર.

(૨) 43 I. A 207=39 Mad 634 જનકઅમ્માલ વિ નારા

યજ્ઞ સામી 38 Mad. 406 (P C) વેંકટ વિ સુબામા. 45

Cal 590 (P. C.) અમૃત વિ ચલાસીમ 31 All 53 જગન્નાથ

વિ. રોબા 48 Cal 536 આનંદ વિ ગેરમોહન. 32 Mad 206.

મુખ્ય વિ બ્યપીલીંગા 30 All 497. રામચંદ્ર વિ હાલુ 40 All 364

(૧૧) સંકુચિત વિધવા-વારસદારના પછી ધણી ઉત્તર-વારસો હોય, અને જો એક પછી બીજાને મળે તો બીજો ઉત્તર-વારસ પહેલાની મારશત મેળવે છે એમ નથી, પરંતુ દરેક ઉત્તર વારસ મરનાર પુરૂષ તરફથીજ મીલકત મેળવે છે.^૧

(૧૨) સંકુચિત વારસદાર વિધવા હોય છે, અને એના હાથમાં, વાગસામાં મળેલી મીલકત હોય તે વિધવાનું ધન. વિધવાનું ધન કહેવાય છે. આ શક્તિ હિંદુ-લોકોમાં જ છે. વિધવાના હક સંકુચિત છે. પરંતુ ઇંગ્લીશ લોકોમાં જોને ટેનન્ટ-કોર-લાઈફ કહે છે, તેવા સંકુચિત હક નથી. જે મીલકત તેના હાથમાં આવી હોય, તેની તે માલિક છે, પરંતુ તે જરૂરીઆત વગરે શિવાય સ્થાવર મીલકતનું વેચાણ કરી શકે નહીં અને વીલ કરી શકે નહીં, તેમજ તે મીલકત તેના વારસોને મળે નહીં, પરંતુ મરનાર પુરૂષના વારસોને મળે.^૨ તે સ્ત્રીની હયાત દરમ્યાન, આવી મીલકતની વારસદાર અને કમજો-દાર તે વિધવા જ છે. બીજા સંજોગો માટે તે માલિક જ છે; શક્તિ તેના હક ઉપર થોડો ધણો અંકુષ છે. પરંતુ તેની હયાતિ દરમ્યાન, તે મીલકત ઉપર કોઈનો હક લાગતો નથી, અને કોઈ લગાડી શકે નહીં.^૩

બાણા વિ. શુભાન. II Pat. L. J, 604. ભગવંતી વિ. જગદંબા. 45 All. 179 (P. C.) હરવળ વિ. ઇદ્ર. 39 Mad. 554 જગન્નાડા વિ. પ્રસાદ. 50 Cal. 829 (P. C.) અદ્યાપ્તમોદન વિ. ગોરમોદન. (૧) 22 All 33 (F. B) ભગવંતી વિ. સુખી. 24 All. 94 (P. C.) બદાદુરસીંગ વિ. ચોદરસીંગ. 35 All 277 (P. C.) સોનીરામ વિ. દનેયાલાલ. 18 Cal. W. N. 718 (P. C.) મનોહરાણી વિ. હરિપંડા. 42 Mad 523 (P. C.) રાસામી વિ. નાથીઆપા. (૨) 34 Cal. 329 બીજયજીપાળ વિ. કૃષ્ણા. (૩) 5 Cal. 776 (P. C.) મણીરામ વિ. રૂરી 39 Mad. 634. (P. C.) બનગ્રી વિ. નારાયણ.

(૧૩) વિધવાના ધનના ગુણો નીચે પ્રમાણે છે:- (૧) વાર સદાર અને કબજેદાર છે. (૨) મીલકતનો

વિધવાના ધનના સ્વતંત્ર ઉપભોગ કરી શકે છે. (૩) ગુણો. મીલકતનો તે વહીવટ કરી શકે છે અને વહીવટ દરમ્યાન ભાડે આપી શકે છે. (૪)

પોતાની જાંઘીપર્શતને માટે વેચાણ કરે અથવા ગીરા મૂકે તો દગ્ગત નથી; પરંતુ તેની જાંઘી પછી તે આણ રહી શકે નહીં. જો તે બીજું લગ્ન કરે અને હિંદુ-સૌ પ્રમાણે જો કાયદાક્રમ મરણ થયું ગણાય તો તેવા લગ્નના દીવસથી તેણે વેચાણ અથવા ગીરા ખોદું કરી શકે છે. (૫) જો તેની સામે હુકમનામું થયું હોય તો તે હુકમનામાની રૂએ ટાચ લગાડી શકાય અને હુકમ કર્યા પ્રમાણે વેચાવી શકાય. (૬)

(૧૪) વિધવાને તથા એવા બીજા સંકુચિત વારસોને મર્યાદીત મીલકતની આવક ઉપર તથા બ્યાજ વગેરે વિધવાના બ્યાજ ઉપર સ્વતંત્ર હક છે. મરજુમા આવે તેમ વિ. ઉપર હક તે વાપરી શકે અને બેટ બક્ષીસ પણ આપી

(૧) ૨૬ Cal 607 કામિસ્તા વિ દરી 31 All 497 (P.C.) શ્રીમદ્દીન વિ. ગોર્લી 22 Bom 984 આનદી વિ રામરામ 39 Mad. 684 (P. C.), બનમી વિ નારાયણ (૨) 22 Mad 126 મુબા વિ. એ.આ. (૩) 40 Mad 709 (P. C) 2 Cal 1 (P. C) મધુસુદન. 33 Cal. 842 દયામણી વિ શ્રીનિવાસ. 6 M L A. 393 દગ્ગમાન-પ્રસાદનો કેસ. 6 Cal 843 (P. C) કમ્પેચરનો કેસ. (૪) 5 Cal. 776 (P. C) સ્વપ્નરામ. 8 Cal 224 (P. C) સોહોદ્રા વિ રાધજી 19 Cal 289 (F B) માલુજી વિ. રામચંદન 22 Cal. 589 રમુલ વિ. રામચંદ 26 Mad. 143 શ્રીરામુલ વિ. કમ્પેચર. 22 Bom 321. વિહુ વિ. ગોર્લી. (૫) 23 Mad 504. કાન્તી વિ. અગ્નિકાન્ત. 28 Cal 155. સુની વિ રામકિશર.

શકે, ફક્ત વીલ કરી શકે નહીં હયાતિ હામ્યાન ગમે તે ઉપયોગ કરી શકે તેમાથી કરકસર કરી, બચાવવા બધાએલી નથી મગજમા આવે તેવા માણસને-પીયરીઆ વગેરેને આપી પણ શકે

(૧૫) વિધવા બચત કરે, અને તેનું કેવું રોકાણ કરે, તેના ઉપર તેનો હક નક્કી થાય છે જો તે બચતમાથી બચત ઉપર કેવો સ્થાવર મીલકત લે, અને પહેલાની મીલકત હક ? અને એવી રીતે પાછળથી લીધેલી મીલકતમા ફેર મળે નહીં-પરંતુ તેવી મીલકતને મૂળ મીલકતના વધારા તરીકે જ ગણે-તો તેવી મીલકતના ઉપર પણ સકુચિત હક લાગી જાય છે, પછી તે, કાયદાહક જરૂરીઆત સિવાય અથવા ઉત્તર-વારસોની સમતિ સિવાય, વેચી શકે નહીં, તેમજ તે તેના સ્ત્રીધન વારસોને મળે નહીં પરંતુ ઉત્તર-વારસોને મળે ૧

(આ) ઉપર જણાવ્યું તે પ્રસંગમા, જો તે વિધવા, તેવી પાછળથી લીધેલી મીલકતને, મૂળ મીલકત તરીકે ગણવા માગે છે એવો પુરાવો ન હોય તો તેવી મીલકતની તે સ્વતંત્ર માલિક ગણાય છે અને તે 'વિધવાનું ધન' ગણાવવા નથી, તેથી તે વેચાણ-ગીરા-મક્કીસ વિગેરે કરી શકે તેમજ વીલ પણ કરી શકે તેના મરણ પછી, વીલ

(૧) 10 Cal 324 (P C) ઇન્ડિયન વિ હ સંજુદો 14 Cal 387 (P C) સીવલસમ્પલ વિ સાહેબસાઈ 20 Cal 433 (P C) સાદામીની વિ એડમીનીસ્ટ્રેટર-જનરલ 31 Mad 321 વે ૪૨ વિ સાહેબાની 41 Cal 870 કબચદ્ર વિ જામામુંદરી (૨) 25 Mad 351 અક્કાના વિ વેદાયા 20 Cal 433 (P C) 35 All 551 પહીલ વિ તોહીરામ 46 Bom 37 કેશવ વિ માણવી (૩) 46 Mad 190 રામ વિ વેક્યાદ્રી

ન હોય તો તે મીલકત સ્ત્રીધન-વારસોને મળે^૧. જો તેની બચતનું શેર-નોટા વગેરેમાં રોકાણ કરવામાં આવે^૨ અર્થાત જગમ મીલકત તરીકે રાખવામાં આવે અથવા કેાઇ પણ જાતનું રોકાણ કર્યા વગર રોકાડ રાખવામાં આવે તો^૩ આ નિયમોજ સાચુ પડે છે

(૧૧) વિધવાને વિધવા તરીકે વારસામાં મળેલી સંકુચિત મીલકત માની રથાવર મીલકત પર લધા થોડા હક છે, રથાવર મીલકત તેવી મીલકતનું તે વેચાણ કે ગીરો કરી ઉપર વિધવાના શકે નહીં-નેટબક્ષીસ-આપી શકે નહીં. આવા સંકુચિત હક સંકુચિત હક હોવાને લીધે શરજો પણ થોડી હોય છે. પરંતુ નીચે જણાવેલા સંજોગોમાં તેનું વેચાણ વગેરે કરી શકે છે.^૪

(ક) કાયદાક જરૂરીઆત હોય તો,

(જ) વેચાણ વગેરે લેનારે જો પહેલાથી તપાસ કરી હોય, અને એવી તપાસના પરિણામે શુદ્ધ અંતઃકુળથી એમ માનતો હોય કે જરૂરીઆત છે, તો વેચાણ વગેરે રદ થાય નહીં

(ગ) ઉત્તરવારસોની સંમતિ હોય. એથી પ્રાથમિક એમ મનાય કે વેચાણ વિગેરે યોગ્ય હતું.

(ઘ) જો વિધવા આખી અને બધી (થોડી નહીં) મીલકત તરવના ઉત્તરવારસ અથવા બધા યોગ્ય ઉત્તરવારસોને

(૧) Mulla's H. L. (5th Edn) 173. (૨) 20 Cal. 433 (P. C) (૩) 20 Cal. 433 (P. C) 10 Bom 478 રોચર વિ. જીવીમાઇ 41 All 350. સીતારામ વિ દુલામ (૪) 40 Cal. 721. દેવીપ્રસાદ વિ ગોપાળ ભગત (F B) 42 Mad 523 (P. C.) રાસામી વિ નવેચામ્પા.

આપી દે (પોતાના બરણ પોપણ સિવાય બીન સરતે) તો તે યોગ્ય મણાય અને રદ થાય નહીં.^૧

ઉપરની પ્રથમ તથા સ્થિતિમાં, વેચાણ કે ગીરો, થોડી મીલકતનું થઈ શકે પણ ચોથી સ્થિતિમાં તો બધી જ અને પૂરેપૂરી મીલકત હોવી જોઈએ.

(૧૭) આપણા અયુષના) પ્રદેશમાં જંગમ મીલકત

ઉપર વિધવાને સંપૂર્ણ હક છે. વિધવા,

જગમ મીલકત (વિધવા તરીકે) વારસામાં મળેલી જંગમ

અને વિધવા. મીલકત મળે તેમ વાપરી શકે. ગમે તેને

બેઠ બક્ષીસ આપી શકે, વેચાણ કરી શકે.

ગીરો મૂકી શકે.^૨ જો કે હયાતિમાં ગમે તેમ વાપરી શકે પણ

વીણ કરી શકે નહીં.^૩ આવી રીતે વપરાતાં બાકી રહેલી મીલકત

ઉત્તર-વાગ્દોને જમ પણ સ્ત્રીધન-વાગ્દોને જમ નહીં.^૪ દુકાળમાં,

રથાવર અને જગમ બન્નેમાંથી એકે મીલકતનું વીણ વિધવાથી

થઈ શકેજ નહીં. આ નિયમ વિધવાને જ લાગુ પડે છે.^૫

(૧) આ વિધિ શુદ્ધ અંતઃકરણની હોવી જોઈએ ઉત્તર-વાગ્દો

સાથે મળી જઈ, મીલકત વહેંચી લેવાનું તરજૂ હોવું જોઈએ નહીં 42

Mad 523 (P. O.) 47 Cal 466 (P. O.) 48 Cal. 100 (P.

O.) 41 Bom 93. 34 Bom 165. 2 Pat. L. J. 598. 31

Mad. 366. 39 All. 520. 19 Cal. 236 (P. O.) 22 Cal.

354. (૨) 1 Bom. H. C. 56. જ્યાર વિ. બાઈ લક્ષ્મી 11 Bom.

285. ભાગીરથી વિ કોણ્ડરાવ. (૩) 28 Bom. 453. શાહ ચીમન-

લાલ વિ ડાસી મલ્લેશ. 17 Bom. 690. ગદાધર વિ ચંદ્રા 16 Bom.

229. હરિલાલ વિ. પ્રાણવસ્ત્રમ. (૪) (૨) માં જણાવેલા કેસો.

(૫) 11 M. I. A 139. 17 Bom. 690.

(૧૮) વિધવા અથવા બીજા મર્યાદિત વારસો કાયદાબંધક

જરૂરીઆત માટે વેચાણ વગેરે કરી શકે છે

કાયદાબંધક જરૂરી. એ આપણે જોઈ ગયા. જો એની જરૂરી-
આત અને વેચાણ આત માટે થોડી અથવા આખી-સ્થાવર
અથવા જંગમ-મીલકતનું વેચાણ વગેરે કરે

તો ઉત્તર-વારસોને બંધનકર્તા છે.^૧ આવી જરૂરીઆત, સામાનિક
અથવા ધાર્મિક કારણોને લીધે સંભવી શકે. સામાનિક કરતા ધાર્મિક
કારણોને વિશિષ્ટ ગણવામા આવ્યા છે; અને મરનાર પતિને પર-
લોકમાં સુખ મળે એવા ધાર્મિક કાર્યોને માગે વેચાણ વગેરે કરવા
વધુ વિસ્તૃત હક મળે છે.^૨ ખર્ચ કરાવવાની કુચ્છી તો આવી જરૂરી-
આત જ છે.^૩ જો પુરેપુરી કિંમતે વેચાણ થયું હોય પરંતુ જરૂરી-
આત ન હોય તો તે રદ કરે છે.^૪ આવી જરૂરીઆત વગરનું
વેચાણ તે વિધવાના હક-હિત અને હિસ્સાનું વેચાણ ગણાય
છે. જેમ વિધવા તેની હયાતિ દરમ્યાન વાપરી શકે, તેમ તે
વેચાણ લેનાર ધણી વાપરી શકે છે, અને વિધવાની હયાતિ
બાદ ઉત્તરવારસોને સોંપી દેવું પડે. જો જરૂરીઆત ઉભી થાય
તો પ્રથમ ગીરો મૂકવું પડે એમ ખાસ કાંઈ નથી. ધણું ભારી બાજ
આપવું પડે એમ હોય તો અથવા વિધવાને મુસ્કેલીવાળું લાગતું
હોય તો, તે પ્રથમથીજ વેચાણ કરી શકે છે.^૫ પરંતુ જો થોડી
ગંભીર જોખમી હોય અને મીલકત મોટી હોય તો ગીરો મૂકવું એ

(૧) 28 Bom 453 સાદ વિ ડાચી 17 Bom 690 મદાધર
વિ. ચંદ્રા 16 Bom 229 હરિવાલ વિ પ્રાણવલ્લભદાસ. 29 Bom
L II 825 (P. C.) (૨) 8 M. L. A. 529 (૩) 21 All.
70 (P. C) શામસુંદર વિ અચ્છલકુંવર (૪) 43 Cal. 417
સ્વાનેશ્વર વિ ચંદીપ્રસાદ (૫) 31 Mad 153 સીતમ વિ. દ્રાપદી.
41 All. 338 બાળકેશ્વર વિ હિતલાલ.

વ્યવહાર ગણાય અને મીલકત મોટી હોય તો ગીરો મુકવું એ વ્યવહાર ગણાયું છે પોતાની બચતમાંથી અથવા વ્યાજમાંથી વિધવા દેવું પતાવવા બધાએલી નથી. તેવી બચત વગેરેનો ગમે તેમ ઉપયોગ કરે શકે^૨ મીલકતની બચત અને આવક ઉપર તેની સ્વતંત્ર માલીકી છે અને તેમાંથી તે દેવું મતવવા જરા પણ બધાએલી નથી.

(૨૪) કાપદાઇક જરૂરીઆત એટલે શું ? આપણે માધારણ અર્થમાં જે જરૂરીઆત સખ્દ વાપરીએ છીએ જરૂરીઆતનો અર્થ. તેવો અર્થ નથી. મીલકતના ઉપર એવી જાતનું દનાણું કે જેથી કાપદાની દૃષ્ટિએ યોગ્ય, પુરતું અને ચિતાજનક ગણાય, એને કાપદાઇક જરૂરીઆત કહે છે.^૩ નીચે જણાવેલા કામણો 'જરૂરીઆત' તરીકે ગણાયા છે:-

(૧) મરનાગની ઢ્ઢનક્રિયા^૪-તથા શ્રાદ્ધ,^૫

૨) જેની શ્રાદ્ધક્રિયા, મરનાર કરવા બધાએલ હતો, તેની ક્રિયા કરવા માટે,^૬

(૩) ધરજીઆત નથી એવા કાર્યો, પણ જે કરવાથી મરનારના આત્માને શાન્તિ મળે એવા કાર્યો પણ જરૂરીઆતમાં ગણાય છે.^૭ પોતાના મરનાર પતિના આત્માની શાન્તિ માટે વિધવા થોડી મીલકતનું દાન કરી શકે છે. તેવી મીલકત ધણી થોડી અને નજીવી હોવી જોઈએ.^૮

(૧) 18 Mad 113 રામસામી 31 Cal .દેખીદયાળ વિ. સાલુ પ્રતાપ (૨) 1 Pat 741 (P C) રામસામી વિ રામકુમારી (૩) 22 Bom 818. રતનચંદ વિ. જવેરચંદ. 11 Mad 288. લક્ષ્મીનારાયણ. વિ. દાસુ (૪) 36 Cal 753 શ્રીચોદન વિ. શ્રીજીવિદારી. (૫) 8 Cal 36 રામકુંવર વિ. ઇચ્છા. (૬) 44 All 503 (P.C) સરદારસીંગ વિ. કુન્જવિદારી 13 M L A 209 રામ વિ ગોકળ (૭) 42 Bom. 136 પાનાચંદ વિ. મનોહરલાલ. 8 Mad. 552 રામ વિ. રામ 6 Bom H C O. C I જાસ્કર વિ મદાદેવ.

નીચે જણાવેલા ફૂલો, માગનાના આત્માની શાંતિને માટે ગણાએલા છે (ક) સ્વ. પતિનું ગયા-ગ્રાહ ^૧ (ઘ) ૫૬૨ રપુરનો યાત્રા ^૨ પરંતુ શ્રી કાશીક્ષેત્રની યાત્રા નહીં ^૩ (ગ) જગન્નાથપુરીમાં ભોગ તથા ઘસીભોજન માટે દાન ^૪ (ઘ) સ્વ પતિએ જાણાવેલા દેવ મંદીર માટે તળાવ બાંધવા અને તેના નિભાવના ખર્ચ માટે દાન ^૫ (ઙ) ગયાની યાત્રા વખતે ત્યાંના જોગ અથવા પુરોહીતને દક્ષણ ^૬ ૫૦૦ જે મોર મહારાજને મોટી રકમની અથવા મીલકતના મોટા ભાગની દક્ષણ આપવામાં આવે તો ઠોટ કમ્બલ રાખશે નહીં, ^૭ ગયાગ્રામા ' સંસ્થા સકલ્પ ' માટે જોગ મહારાજને સાધારણ દક્ષણ ^૮

આ બધું સ્વ પતિના આત્માની શાંતિને માટે થઈ શકે, પરંતુ પોતાને મોક્ષ મળવા માટે એવું ખર્ચ થઈ શકે નહીં ^૯

(ઘ) વિધવા પોતાના સ્વ પતિના બધા દેવા ચુકવી શકે છે, અને એવા દેવા મુદત બદાના થઈ ગયા હોય તો પણ વિધવા ચુકવી શકે છે, કારણ દેવામાં રહેલું એ પાપ ગણાય છે, અને જ્યાં સુધી દેવા ચુકવાય નહીં ત્યાં સુધી આત્માને શાંતિ મળતી નથી ^{૧૦} પરંતુ જે મરનાર, પોતાની હયાતિમાં, તે દેવ નાકમ્બલ ગયો હોય

(૧) 46 All 822 દરબારી વિ ગોર્લે (૨) 36 Bom. 88 મધુપત વિ તુલસીરામ (૩) 13 Cal W N 544 હરિ વિ જગન્નાથ (૪) 44 All 503 (P O) (૫) 43 Cal 574 પ્રબલાલ વિ અથો વા (૬) 43 All 515 ગોર્લે વિ હખરાણી (૭) 47 All 563 હથેલી વિ બહુનદન (૮) 46 All 533 બળદેવ વિ કૃત્તેહસીંગ (૯) 23 Cal 506 33 All 255. 43 All 463 4 Lab 336 (૧૦) 2 Bom 67 બાલા વિ પરશુ 11 Bom 320 ચિમનાજ વિ દીનકર 13 Mad 189 કાંપ્પા વિ સુબા 21 Cal 190 હથેલી વિ અશુભોષ

તો, તેની વિધવા આપી શકે નહીં ^૧ પુત્રવધુ પણ પોતાના સસરાના (મુદત બદારના પણ) દેવા ચુકવવા, તેની મીલકતનું વેચાણ કરી શકે ^૨ પરંતુ જો પુત્રની વાગસ ૧૨ તરીકે તેની માતાને મીલકત મળે, તો પછી તે પોતાના સ્વ પતિના (મુદત બદારના) દેવા ચુકવવા બધાએલાં નથી અને જો એમ કરવા કોઈ મીલકતનું વેચાણ કર્યું હોય તો તે વેચાણ ઉત્તર-વારસોને બંધનકર્તા કરતું નથી ^૩ જો પતિની હયાતિમાં, પત્નીએ પોતાના સ્ત્રીધનમાંથી પતિનું દેવું પતવ્યું હોય, તો તેના મૃણાનાદ તે સ્ત્રી તેના પતિની મીલકત વેચી પોતાની રકમ વસૂલ કરી શકે નહીં, કારણ એમ અનુમાન થાય કે પત્નીએ એમ સ્વેચ્છાથી કર્યું હતું ^૪

(છ) મગનારની મીલકતનું વારસાદ સગીશીકેટ અથવા પાવગ લેવા જે ખર્ચ થાય તે પણ જરૂરીઆતમાં ગણાય છે, ^૫

(જ) મીલકત સાચવવા જે કોટ દગારે જવું પડે તો તેના ખર્ચ ^૬

(ઈ) મીલકતની સાચવણ માટે જરૂર પડતા સુવારકામ માટેનું ખર્ચ, પગલું મીલકતના વધારા-સુવાગ માટે નહીં ^૭

(ટ) સરકાર-મહેસુલ ચડી ગઈ હોય તો તે ભરવા, અને

(૧ , ૩) Bom 113 બામવત વિ નિવૃત્તિ (૨) 11 Bom 320 બામ વિ ગોપાલ (૩) 43 All 604 સ્ત્રીવસત્ર વિ સ્ત્રીવસત્ર (૪) 33 All 342 (P O) ભવાની વિ કુવર હોમલ (૫) 36 Cal 753 શ્રીમોહન વિ જાજબીદારી (૬) 31 All 497 (P O) કરીચુડીન વિ ગોર્ગીદ્દખ્ણ (૭) 10 Cal ૧૨૩ હરિ વિ મણેશ 32 Bom 577 મણપત વિ સુખી 33 All 255 મકન વિ ગમા

ચઢી ગએલા બાડા માટેના હુકમનામાં થયા હોય તો તે બરવા, પરંતુ રસ્તા-સેસ બરવા માટે નહીં કાગ્ય કે આવકમાંથી તે બરવા બધાએની છે ૧

(ઈ) પોતાનું ભણુ-પોપણુ, ૨ તેમજ મરનાર જેમનું ભણુ-પોપણુ કુવા બધાએલા હતો તેમનું, જેવા કે-તેની માતા-દાદી-કુવારી છોકરીઓ વગેરે ૩

(જ) સ્વર્ગસ્થના પુત્રો-પુત્રીઓ-પૌત્રી-પૌત્રની પુત્રીઓ-૪ કાકાના છોકરાની છોકરીઓ-૫ અને એવાના લગ્ન ખર્ચ

(ઢ) પુત્રના લગ્ન પ્રસંગે ભેટ વગેરે તેમજ સીમત વખતે ૧ તેમજ લગ્ન પ્રસંગે જમાવેલ ભેટ, ૭ દરેક વખતે ભેટની રકમ યોગ્ય અને સાધારણ હોવી જોઈએ જે વધારે પડતી હોય તો, તે ગદ થાય છે

(ણ) મરનારના કૌટુંબીક ધધાને અગે જે દેવા પતવવા પડે તે ૮ જે એવા ધધાને અગે સ્થાવર મીનકત વેચવી પડે, અને ફરી લેવી પડે તો તે પશ્ચ વિધવા કરી શકે છે ૯

(૧) 36 Cal 753 30 Cal 550 (P C) 5 Pat 585 (P O) (૨) 5 Bom 460 સદાચીવ વિ ધાકુબાઈ 1 Pat 741 (P C) રામસ્મરણ વિ શામકુમારો (૩) 46 All 822 દાબારી વિ ગોવીંદ (૪) 83 Cal 433 33 All 255 36 Bom 88 45 All 297 (૫) 5 Pat 370 જૈનનાથ વિ મચનાપ્રસાદ (૬) 37 Cal 1 ચુરા વિ ગોળી 5 Labh 70 જ્વાલારામ વિ હરિ (૭) 22 Mad 113 રામ વિ વેન્સમી 5 Pat 646 રામ વિ ગોવીંદ (૮) 21 All 71 (P C) રામ વિ અચ્છલ 26 Bom 206 સદાચાઈ વિ મચનલાલ 14 All 620 (P C) અમરનાથ વિ અન્નલુ (૯) 42 All 109 પદ્મલલ વિ અન્નલુ

(૩૦) સંકુચિત વારસદાર પાસેથી વેચાણ અથવા ગીરો લેનાર ધણી એ જરૂરીઆતની તપાસ કરવા. જરૂરીઆતના પુ- જામાંએસો છે. તે શરજીઆત છે અને જો કોઈ રાવાનો બોલે. જરૂરીઆતના સંબંધમાં વાધો ઉઠાવે તો પુજા- વ નો બોલો વેચાણ લેનારના ધીર પર છે. તેણે નીચે પ્રમાણે સાબીત કરવું જોઈએ.—(અ) ખરેખર જરૂરીઆત હતી (ભા) અથવા શુદ્ધબુદ્ધિથી યોગ્ય તપાસ કરી હતી અને તેને એમ લાગ્યું હતું કે જરૂરીઆતનો પ્રસંગ છે. આ બેમાંથી એક પથ વશ સાબીત કરે તો વેચાણ વિગેરે રદ થાય નહીં. જો તે વિધવાના ગેરવહીવટના પરીણામે એવી સ્થિતિ ઉભી થઈ હોય તો પથ કાઢ હરકત નહી. પરંતુ એવી સ્થિતિ વેચાણ લેનાર ગ્રહસ્થની મદદથી થયેલ હોવી જોઈએ નહીં. જો પૈસા એવી રીતે લેવાયા તેનો ઉપયોગ જરૂરીઆત માટે થયો છે કે નહીં તે વેચાણ લેનાર ધણી જોવા બધા- એસો નથી, કારણ વહીવટ તેના હાથમાં હોતો નથી, જો વેચાણ- ને ધણી ધણી વખત થયો હોય એટલે લગભગ ૮૦ વર્ષ નેટલો વખત થઈ ગયો હોય—તો બધો પુરાવો મળવો મુશ્કેલ હોય છે, અને તે સંજોગોમાં કેટલાક અનુમાન કરવા પડે છે.^૨ વેચાણ અથવા એવા બીજા ખતમાં જરૂરીઆતના સંબંધમાં ઉશ્કેળ કર્યો હોય તો તે પુરાવામાં દાખલ થઈ શકે છે;^૩ પરંતુ એટલું લખા-

(૧) ૬ M. I A ૩૯૩. હનુમાનપ્રસાદ પાડેનો કેસ. ૧૧ M I A ૬૧૯. કેવેલી વિ. મહલીવટ્સનો કલેક્ટર. ૬ Cal ૮૪૩ (P. C) કામેસ્વર વિ. રણજીદાદુર. ૧૮ Cal ૩૧૧ (P. C) હરોનાથ વિ. રાધાધીર ૧૪ All ૪૨૦. (P. C.) અમરનાથ વિ. અચ્યુતકુંવર. ૨૩ Cal ૭૬૬ (P. C) મહેસ્વર વિ. રતનસીંગ ૨૧ All ૭૧ (P. C) ૨૫ Cal. ૧૮૯ (P. C) ૩૫ Cal. ૪૨૦ (P. C) ૨૪ All. ૫૪૭. (૨) ૪૩ Mad ૫૪૧ (P. C.) ચિંતામણુ વિ. વટવાણના રાણી સાહેબ. (૩) ૪૪ Cal. ૧૮૬

થ પુત્ર નથી, કાગલુ જે જણે મળી જમને એ પ્રમાણે લખ્યું હોય તેથી જુદો પુરાવો જોઈએ,^૧ પણ જે ધણો વખત થઈ ગયો હોય અને જીજ્ઞે પુરાવો મળી શકે એમ ન હોય તો તે સંજોગો પ્રમાણે પુત્રો ગણાય છે^૨ ખતમા એનો ઉદ્દેશ્ય તો કંગાવેજ, જેથી ઉપરના પ્રસંગમા ફાઇફ વખત કામ લાગી જાય, જે વિધવાએ ગીરોખન કર્યું હોય, અને તે ખત ઉપર પૈસા ધીંગનારે દાવો માડ્યો હોય, અને દાવાના નીકાલ વખતે પતાવટ થઈ હોય, અને પતાવટના પરીણામે તેણેજ તે મીલકત વેચાતી રાખી હોય તો વેચાણ લેનારે જરૂરીઆત સામીત કરવી જોઈએ છે.^૩ જે આવા વેચાણ વગેરેમા

ઉત્તરવારસોની નજીકના (તરવના) હિતવાળા ઉત્તર વાગસો સમતિ પોતાની સમતિ આપે તો જરૂરીઆત મારે કયુ છે એમજ મનાય^૪ ધણુ

ભાગે, વિધવાના મૃત્યુ બાદ જે ઉત્તર-વાગસો વારસાને લાયકના હોય અને એવા જે વેચાણ વગેરે વખતે હયાત હોય તેમની સમતિ જોઈએ વેચાણ પહેલા અથવા પછી સમતિ આપી હોય તો તેથી ફેર પડતો નથી^૫ વેચાણ ખત ઉપર જે ઉત્તરવારસની સાક્ષી હોય તો તેથી, તેની સમતિ ગણાતી નથી. દરેક સ્થિતિનુ પુરેપુરે

(P O) બામચદ વિ જમતકીશર 46 All 822 દરબારી વિ ગોર્લી (૧) 36 All 187 (P C) 37 All 369 (P O) 46 All 656 (૨) 44 Cal 196 (P C) ઉપર જુએ (૩) 45 Mad 504 (F B) તીરપટ્ટી વિ વેશ્યા પર જુએ પ્રીવી હાઉસી લેનો કેસ 1 Pat. 741 (P C) રામસ્થરજુ વિ ચામકુડરી (૪) 42 Mad 523 (P O) 30 All 1 (P O) 40 Cal 721 (F B) 25 Bom 129 13 Bom L R 940 41 Bom 92 40 Cal 793 43 All 534 44 All 95 46 All 822 46 Bom 292 (૫) 30 All (P O) બજરગીરીજ વિ મણીકર્ણી

જ્ઞાન હોય, પુરી સમજથી સંમતિ આપી હોય તો તેજ બંધનકર્તા ગણાય છે.^૧ જો આવા તરતના ઉત્તરવાસો સ્ત્રી હોય તો તેની સંમતિ ચાલે નહીં. આપણા પ્રદેશમાં બહેન-પુત્રીને સ્વતંત્ર મીલકત મળે છે તો પણ તેની સંમતિ ચાલે નહીં.^૨ આવા કેસમાં તે સ્ત્રી ઉત્તરવાસની તેમજ તેના પત્નીના પુરૂષ ઉત્તરવાસની સંમતિ લેવી જોઈએ.^૩ ઉત્તરવાસની સંમતિથી, આખી અથવા થોડી મીલકતનું વેચાણ વગેરે થઈ શકે.^૪ આવી રીતે જો વચાણ વગેરે થયા હોય તો પછી બધાં ઉત્તરવાસોને બંધનકર્તા છે. પછી તે ક્યાં તો પાછળથી જન્મ્યા હોય અથવા દત્તક લેવાયા હોય.^૫

(૨) જો કોઈ વિધવાએ અથવા એવા બીજા સંકુચિત વારસે જરૂરીઆત સિવાય અથવા ઉત્તર-વગર જરૂરીઆતે વારસની પરવાનગી સિવાય, વેચાણ વિગેરે વેચાણ થયું હોય ક્યું હોય તો તેનું વેચાણ વિગેરે ઉત્તર-તેની અસર વાસોને બંધનકર્તા નથી, પરંતુ જેમ ઉપર કહ્યું છે તેમ તેને બંધનકર્તા છે અને પોતાના હક-હિત અને દિસાનું વેચાણ વિગેરે થયું ગણાય છે.^૬

(૧) 21 All 71 (P. C.) 42 Cal 876 (P. C.) 44 Cal. 186 (P. C.) (૨) 5 Bom 563 (પુત્રીનો કેસ) વરદાસ વિ. ધેસલ. 2: Bom. 129 (બહેન) વિનાયક વિ. ગોર્લાદ. 34 Bom 165. (પુત્રી) પીટુ વિ. બાબાદ. પરંતુ 38 Bom 224. માલીક સાહેબના કેસમાં જેમ ધારવામાં આવ્યું હતું કે એકલી પુત્રીની સંમતિ પણ બસ છે. (૩) 5 Bom 562. 25 Bom 129. (૪) 42 Mad. 523 (P. C.) રંગસામી વિ નયેલાખા. 25 Bom. 129. વિનાયક વિ. ગોર્લાદ (૫) 25 Bom. 129. 34 Bom 165. 13 Bom. L. R. 940 (૬) 1 Bom. 577 રામચંદ્ર વિ. શીમરાવ. 39 Mad. 565. ચિદંબા વિ. દુસપનામા.

ઉત્તર વારસોની સામે તે ખોટું જ ગણાય નહીં, પરંતુ જો એમને ખોટું દર્શાવવા હોય તો દર્શાવકારી શકે.^૧ રજા ઉત્તરવારસોજ વાધો લઈ શકે, બીજી કોઈ વ્યક્તિ વાધો લઈ શકે નહીં.^૨ જો કોઈના કુટુંબથી વેચાણ થયું હોય તો જધાને બંધનકર્તા છે^૩ જો સમાધાનમાં ઉત્તરવારસો પક્ષકાર હોય તો તેથી તેઓ બંધાય છે.^૪ જો કોઈ ઉત્તરવારસ એક સંખ્યામાં સંમતિ આપે કે "વિધવાના મરણ બાદ હું વારસો માગીશ નહીં" તો દ્વાન્મહર બાદ પ્રોપર્ટી એક્ટની કલમ ૭ પ્રમાણે તે કમ્પ્લે ખોટો હોય છે.^૫

જો વિધવાએ પોતાના મુખ્ય અથવા કૌટુંબીક યોજના હિતની ખાતર નહીં પણ તકગર પતાવવા અને કુટુંબમાં સુખ ગણવા, કોઈક કોટું

બાંક યોજના કરી હોય તો તેથી યોજના ઉત્તરવારસોને બંધનકર્તા છે.^૬ જો આવી કૌટુંબીક યોજના ન હોય પરંતુ પોતાના હિતની ખાતર નહીં પણ મીલકતના હિતની ખાતર પણ કોઈ સમાધાન કરવામાં આવે તો તે પણ એવી જ રીતે બંધનકર્તા છે.^૭

(૧) 34 Cal 829 (P. O.) બીજ્યચોપાળ વિ કુટુંબ. 25 Cal. 1 મધુસુદન વિ. રૂ. 29 Bom L. R. 825 (P. O.) (૨) 2 Pat. 117. મદારાજ વિ. ચંદ્રિકા. 45 Bom. 105 સીતારામ વિ ખંડુ. 45 All. 613. નંદાલી વિ બીજ્ય. (૩) 26 Cal. 607. મમીલ્યા વિ હરિચાણ. 23 Cal. W. N. 1045 આનંદ વિ. અનુદ. (૪) 40 All. 487 (P. O.) બેવાલાલ વિ. બીજલાલ 24 Cal. W. N. 105 મુસામલ વિ બમવાનસીંચ. (P. O.) 31 Mad. 475 પુલીઆચેટી વિ. વરાદારાજુ. 38 All 107 ભરતલાલ વિ. સાલી-રામ. 41 All 611 ચાહુ વિ. પરમા (૫) 31 Bom 165 ચમસુ-દીન વિ. અબુદુલ. (૬) 33 All 356 (P. O.) 16 Cal W. N. 929 20 Cal W. N. 210. 35 All 240. (૭) 1 Pat 741. (P. O.)

પરંતુ જો તે માણસને કોઈ પણ હિત ન હોય અને એવા સાથે સમાધાન કર્યું હોય તો તે બંધનકર્તા નથી.^૧

ઉત્તરવારસો સાથેનું સમાધાન પણ બંધનકર્તા છે; પરંતુ સમાધાન ચોખ્ખું અને વિચારશીલ હોવું ઉત્તરવારસો સાથે જોઈએ.^૨

સમાધાન

(૨૨) જો જરૂરીઆત થોડીજ સાબીત થાય તો? કોર્ટ નીચે જો જરૂરીઆત જણાવેલા ઉપાયોગમાર્ગો એક લે છે:— થોડી જ સાબીત થાય તો.

(૧) જરૂરીઆત હોય તેના કરતાં વેચાણનાં પૈસા વધારે હોયતો કોર્ટ વેચાણ રદ કરાવે અને વેચાણ લેનાર ધણીને એવો હુકમ કરે કે જરૂરીઆત હતી તેટલા પૈસા જો વાદી આપે-બ્યાજ સાથે-તો તે ધણીએ મીલકત પાછી આપી દેવી.^૩ (૨) જરૂરીઆત હતી તેને માટે રકમ, આખી વેચાણ કિંમતના પ્રમાણમાં નામ નીજ હોય, તો કોર્ટ વેચાણ રદ કરાવશે નહીં પરંતુ વેચાણદારને એવો હુકમ કરશે કે જેટલા પ્રમાણમાં જરૂરીઆત સાબીત થઈ નથી, તેટલા પ્રમાણની રકમ વાદીને આપવી.^૪

(૧) 47 Mad 181 (P. C.) 5 Pat. 350. (૨) 47 All. 883 (P. C.) મલખસાદ વિ. નવેમ્બર (૩) 29 All. 331 (P.C.) ચેરાના ડેપુટી કમીશનર વિ. ખંજન. 31 Mad. 153 સીતમ વિ. દ્રોપદી. જુઓ 29 Bom L R. 825 (P. C.) શ્રીકૃષ્ણ વિ. નાયુરામ. (૪) 47 All. 355 દોલત વિ. સંકટ.

(૩) જે જરૂરીઆત હતી તેના પ્રમાણમાં રકમ ધણીજ યોડી હોય-કે જેનો હિસાબ ગણી શકાય નહોં, તે કોઈ પણ ચરત નાખ્યા સિવાય, કોઈ રદ કરાવશે નહોં.^૧

દરેક વખતે વિધવા જરૂરીયાતના પ્રમાણમાંજ મીલકત વેચી શકે નહોં; ફક્ત કેટલે એટલું જેવાનું છે કે વેચાણ યોગ્ય અને વિચારશીલ છે કે નહોં.^૨

(૨૩) જે મીલકતના ઉપર કોઈ પણ જાતની આંટ મૂકવામાં આવી ન હોય; અને એવી કૌટુંબીક મીલકત ઉપર ધંધાની મીલકત વિધવાના હાથમાં ગઈ આંટ ન હોય. હોય; અને એવા ધંધા કરમ્યાન વિધવાએ દેવું ક્યું હોય અને તે છેવટે ઉત્તરવાર-

સના હાથમાં ગઈ હોય; તો પણ દહેલુદાર તે મીલકતમાંથી પોતાના પૈસા વસૂલ કરી શકે છે.^૩

(૨૪) જે મુદત બચાવવા, વિધવા અથવા બીજી સંકુચિત વારસ લખી કબજામાં આપે તો ઉત્તરવારસો મુદત બચાવવા લેખી બંધાતા નથી.^૪

કબજામાં

(૨૫) જે વિધવા અથવા બીજી સંકુચિત વારસ, પોતાનો બધો અને પૂરેપૂરો હિત-દહ અને હિસ્સો આખી મીલકતમાં તરતના ઉત્તરવારસોને આપી દે તો તે રદ વિધવાના આખા કરે નહોં; પરંતુ તે આખી અને બધી હિતનું ઉત્તરવાર મીલકતનું હોવું જોઈએ. આવા હિસ્સામાં સોને ' સરેન્દર. ' જરૂરીઆત જોઈએ નહોં. પરંતુ જે ઉત્તર-

(૧) 48 All. 183 (F. B) લાલબહાદુર વિ. કમલેશ્વર. (૨) 2 Lah. 357 નમનલાલ વિ. હરમનલાલ. 41 All. 238 બાળકૃષ્ણ વિ. હીરાલાલ. (૩) 26 Bom. 205 સકરાભાઈ વિ. મનનલાલ. (૪) 35 All. 247 (P. C) સોનીરામ વિ. કનૈયા.

વારસ સાથે મળી જઈ, જન્મે જણે મીલકત વહેચી લેવાનું તરકટ કયું હોય તો તે બંધનકર્તા નથી.^૨ તે વખતે જેટલા નજીકના ઉત્તરવારસો હયાત હોય, તે બધાને બધી મીલકત આપી દીધેલી હોવી જોઈએ; અને જો આખી મીલકતમા આખું હિત આપી દેવામા ન આવે તો તે કાર્ય યોગ્ય કહેવાય નહીં.^૩ ઉત્તરવારસો અને વિધવા વચ્ચે સમાધાન થયું હોય તો તે પણ 'સરેન્ડર' ગણાય.^૪ એકજ વખતે આખી મીલકતનો મોજદો ન થયો હોય તો આલે, પરંતુ કડકે કડકે થયો હોય પણ જો એમ લાગે કે આખી મીલકતનું 'સરેન્ડર' છે તો યોગ્ય ઠરે.^૫

જો આવી રીતે આખી મીલકતમા આખા હિતનું સ્ત્રી-ઉત્તરવારસને 'સરેન્ડર' કરવામા આવે તો ? આપણે બંગાળ-બનારસ વગેરે પ્રદેશોની પંચાત કરવામા જરૂર નથી. પરંતુ જો આપણા પ્રદેશમા એમ થાય અને જો તે સ્ત્રી પુત્રી-બહેન વિ. કુટુંબમા જન્મેલી સ્ત્રી હોય તો તે યોગ્ય ગણાય છે. તે સ્ત્રીને તે દીવસથી બધી મીલકત મળી જાય^૬ આતો દાખલો લખ્યો:—એક વિધવા છે—તેને એક પુત્રો અને એક બત્રીનો છે—આખી મીલકતમાનું આખું હિત વિધવા તેની પુત્રીને બક્ષીસખતથી આપી દે છે. દોઢેક વરસ પછી પુત્રી પાછુ બધું

(૧) 41 Bom 93 મોલીરામ વિ. લાલદાસ 34 Bom 165 પીટુ વિ. બાબાજી 42 Mad 523 (P O) રામાસામી વિ. નરેયારા 47 Cal. 466 બજવલ વિ. ધનકધારી 45 Cal 103 (P O) સુરેશ્વર વિ. મહેશ્વરાણી 39 All 1. જવાની વિ. જેટરામ 39 All 520 રામ વિ. જેઠા. (૨) 49 Bom 167 મંજુષા વિ. રોસાગીરી. 5 Pat 290 (P. O) માનસોજ વિ. નવલ (૩) 47 Bom 678 રામ વિ. ટોડા 45 All 610. રામ વિ. રામમનોહર (૪) 48 All. 485 માંડ વિ. હંસ. (૫) 47 Bom. 431. નાથ વિ. તાઇ.

વિધવા માતાને જક્ષીસખતથી જક્ષીસ આપે છે—ત્રણેક વરસ પછી પુત્રી પોતાની એક પુત્રીને સુકી મરણ પામે છે—પછી વરસેક પછી વિધવા આખી મીલકત તે પુત્રીની પુત્રીને જક્ષીસ આપે છે—ત્યાર પછી વિધવા મરણ પામે છે. પેલો બત્રીને કહે છે કે એ બધું ખોટું ઠરવું જોઈએ અને આખી મીલકત તેને ઉત્તરવારસ તરીકે મળવી જોઈએ. કોઈ ના કહી.

(૨૬) વિધવા મીલકતનો વહીવટ કરી શકે છે અને હનુમાનપ્રસાદના કેસમાં પ્રીવીકાઉન્સીલે વહીવટ અને સત્તા. કહ્યું છે તેટલા બધા હક છે. જો કે, તે હક સંકુચિત છે, પણ તેના કરતાં થોડા હક નથી.

(૨૭) જો સંકુચિત વારસની સામે હુકમનામું થયું હોય તો તે ઉત્તરવારસોને પણ બંધનકર્તા છે; સંકુચિત વારસની કારણ કે પ્રાવી કાઉન્સીલે એમ ઠરાવ્યું છે સામે હુકમનામું. કે વિધવા સંકુચિત વારસદાર છે પરંતુ તે વારસદાર છે અને તેથી મીલકતની પૂર્ણ પ્રતિનિધિ છે. ઉત્તરવારસોને બાધવા નીચે જણાવેલી સ્થિતિ હોવી જોઈએ: (અ) મરનારને બંધનરૂપ થાય એવા કારણોને લીધે દાવો હોવો જોઈએ. (આ) અને મીલકતની પ્રતિનિધિ તરીકે, વિધવાની સામે હુકમનામું થએલું હોવું જોઈએ. કે પરંતુ આ દાવો, થોડા અને ન્યાયપુરઃસર ચલેલો હોવો જોઈએ તરફટી દાવો હોવો જોઈએ નહીં. એનો અર્થ એમ થતો નથી કે, છેલ્લે સુધી

(૧) 6 M. L. A. 393. (૨) 10 Cal. 985 જુગલ વિ. છતેન્દ્ર. 45 All 613 જહારી વિ. ખીખય. (૩) 27 Bom. 172 પેલા વિ. જવેર 42 Bom. 69 સુલ્ખી વિ. રામકૃષ્ણ. 43 Bom. 869 કે જે વિ જહાવ. 5000 M. L. A. (5th Edn.) P. 199.

ખૂબ લડાવો જોઈએ ચોખ્ખા ગીતે, અમાધાન થયું હોય તો બંધન-
રૂપ છે.^૧

(૨૮) જો વિધવા અથવા એવા બીજા સક્રિય વાગ્સના સામે કોઈ વિરૂધ કબજો ધરાવતું હોય તો વિરૂધ કબજો. તે ઉત્તરવાગ્સોની સામે પણ વિરૂધ કબજો (adverse possession) ગણાય છે.^૨ પરંતુ જો વિરૂધ કબજા વખતે તે મીલકત વિધવાના હાથમાં આવી ન ગણાઈ હોય તો તે ઉત્તર વારસોને બંધનકર્તા નથી.^૩

(૨૯) ઉપર આપણે ઉત્તરવાગ્સનો અર્થ જાણી ગયા છીએ. આપણે એ પણ જોઈએ કે વિધવા, ઉત્તર વારસો અને વાગ્સ છે—લાઈફ-ટેનન્ટ નથી.^૪ જ્યાં મુધી તેના હક્કો વિધવા દ્વારા છે ત્યાં મુધી ઉત્તરવાગ્સોના હક્ક પહોંચતો નથી. વિધવાના મગ્ન બાદ જો હયાત હોય તેમને મળે, વિધવા પ્રહેલા જો સ્વર્ગે સીધાવ્યા હોય તો એમનું કંઈ લાભ વળગે નથી. આ સંજોગોમાં વિધવાની હયાતિમાં કોઈ પણ ઉત્તરવાગ્સ પોતાનો હક્ક વેચી શકે નથી—કામગીરી હોય તો વેચાય ને! તે દરમિયાન ફક્ત ઉત્તરવાગ્સને આશ્રાન ગણાય.^૫ ઉત્તર વારસ તરીકેનો હક્ક છે એવું કહેવડાવવા, કોઈ

---

(૧) 1 Pat 741 (P C) રામચંદ્રજી વિ. શામકુમારી. 47 All 883 (P C) માતાપ્રસાદ વિ. મંગેશ્વર (૨) 48 Mad 883 (P. C) વેદીદાસ વિ. શ્રીરામ (૩) 23 Bom 725 (P C) રણજીદાસ વિ. પાર્વતી (૪) 39 Mad 634 (P C) 21 All 71 (P C) (૫) 20 Cal 855 (P. C) 39 Mad 634 (P. C) 31 All 53 32 All 18 40 All 518 45 Cal 590 (P C) 31 Mad 749 45 Bom 1167

ઉત્તરે વારસ દાવો લાવી શકે નહીં, કારણ વિધવાના મરણ
 સુધી કોણ ઉત્તર વારસ છે તે ચોક્કસપણે કહેવાય નહીં.
 પરંતુ જો વિધવા અથવા બીજી સકુલવત વારસ મીલકતની
 અરજાતકડી શરી નાખતા હોય તેના
 ઉત્તરવારસ થોડા પરીણામે તેના મરણ બાદ ઉત્તરવારસોને
 સહાયતામાં દાવો ધણું શોષણ પડે એમ હોય તો એવી
 ન્યાયી શકે અરજાતકડી અટકાવવા દાવો લાવી શકે
 છે પરંતુ જો મીલકતને ધણું બચત
 હોય તો કોઈ તેના હાયમાથી વહીવટ લઇ લેશે નહીં (મા)
 તેવીજ રીતે જો તેના મરણ બાદ તેના ઉત્તરવારસોને અધનુસર
 ન થાય એવી રીતે મીલકતના ઉપર વિધવા જોખમે કરતી હોય તો
 તે અટકાવવા દાવો લાવી શકે, અને જો કોઈને એમ લાગે કે
 વસ્તુસ્થિતિ જોતા ઉત્તરવારસો બંધાય એમ નથી તો કોઈ
 એમ જાહેર કરે કે તે શકત વિધવાની હયાતી સુધી અધનુ-
 સરતા થશે, પછી નહીં થાય. પરંતુ ઉત્તરવારસો આવે
 દાવો લાવવા બંધાએલા નથી. જો ન લાવે તો તેથી એમના હક
 નષ્ટ થતા નથી વિધવાની હયાતિમા કામ પણ પમથા લેવા એ
 શરૂઆત નથી તેના મરણ બાદ, મીલકતનો કમજોર લેવા દાવો
 માંડી શકે અને ઉપર કહ્યું છે તેવા કાયદાકે સુજોગોમાં લેવાય

(૧) 39 Mad 631 (P O) જનકીનો કેસ 43 Cal 694
 (P O) (૨) 43 Cal 691 (P O) થીવ વિ સમનાધલુ જુઓ
 39 Mad 634 37 All 177 રેનમ વિ જાજાનાથ 21 Bom 747
 અણાર વિ હમ્મર (૩) 14 M I A 176 શુભામ વિ કમલ
 1 Cal 289 જનના વિ બામાસુંદરી 10 Cal 324 (P O) ઉશ્વેદત
 વિ હરજતી 45 Cal 510 (P O) સોદાગર વિ પાતીપર્ણિ

વગેરે ન થયું હોય તો કોઈ યત્ન નાંખે છે તે ઉપર જથ્થાવેલું છે.^૧ ઉપરના બન્ને કિસ્સામાં છેટેના ઉત્તરવારસો દાવો લાવી શકે નહીં. તરતના અને નજીકના જ ઉત્તરવારસો દાવો લાવી શકે. પરંતુ જો એવા નજીકના ઉત્તરવારસો ન રહેતા હોય, અથવા તેઓ વિધવા સાથે મળી ગયા હોય, અથવા બીજા કોઈ કારણને લીધે તે દાવો માંડી શકે. એમ ન હોય તો ત્યાર પછી તરતના ઉત્તરવારસો દાવો લાવી શકે.^૨ (૬) જો વિધવાએ સ્વતંત્ર લીધો હોય અને નજીકના ઉત્તરવારસને એમ લાગતું હોય કે ખોટું છે તો તેમ જાહેર કરાવવા દાવો લાવી શકે. ^૩ (-૬) જો વિધવાએ પાવર લેવા અરજ કરી હોય અને ઉત્તરવારસ સાથે થાય તો, અને કોઈને લાગે કે વિધવા નાલાયક છે તો વિધવાને પાવર મળે નહીં.

નોંધ:—જો એકવાર, ઉત્તરવારસના દાવામાં કંઈ પ્રશ્નનો નીકાલ આવતો હોય તો બીજા ઉત્તરવારસો દાવો લાવી શકે નહીં કારણ તે 'ફીસ-જ્યુડીકેટ' ગણાય.^૪ જો જાહેર કરાવવા દાવો લાવવો હોય, તો એવાજ થયું ત્યારથી બાર વર્ષમાં લાવવો જોઈએ; અને જો કબજે મેળવવા લાવવો હોય તો વિધવાના મરણથી બાર વર્ષમાં લાવવો જોઈએ.^૫ વિધવાના મરણ બાદ ઉત્તરવારસોમાં શોખાઈક વહેંચણી થાય નહીં, પરંતુ સરખે ભાગે વહેંચણી થાય.

(૧) 34 Cal. 329 (P. O.) વિજયગોપાલ વિ. કૃષ્ણ. 2 Pat. 171. રઘુવીર વિ. હેડુ. (૨) 6 Cal. 784 (P. O.) 38 Mad. 406 (P. O.) 35 All. 326. 43 All. 534. 1st Bom. H. O. 351. 47 All. 883 (P. O.) માતા વિ. નગેશ્વર. (૩) 19 Bom. 614. રમાબાઈ વિ. જામવ. 20 Bom. 202 અન્યાયા વિ. રાજ. 6 Cal 764 (P. O.) આનંદ વિ. કોઈ એફ વાડ'સ. (૪) 21 Cal. 539. એલ વિ. સયામચંદ્ર. (૫) 29 Mad 390 (F. B.) ચીરવાલુનો કેસ. 41 Mad. 659 (F. B.) ચાલીકુંડા વિ. મદુલા. 44 All. 19 (F. B.) રાવપ્રસાદ વિ. શીવપ્રકાશ. (૬) જુઓ Mulla H. L. (5th Edn) p. 207.

[૭]

વારસાંઘ હક અને વારસો.

(૧) કોઈ પણ મનુષ્યના મૃત્યુ બાદ, તેની મીલકત ક્યાતો દયાતિ હકથી અથવા વારસાંઘ હકથી ખીજાને વારસાંઘ હક. મળે છે દયાતિ હક કેને કહે છે તે આપણે પા. ૭૧ ઉપર જોઈ ગયા છીએ. સાધારણ રીતે હિંદુઓ એકત્ર કુટુંબના સભ્યો હોય છે અને તેથી એક હિંદુના મરણ બાદ તે કુટુંબના બાકી રહેલા સભ્યોને દયાતિ હકથી મીલકત મળે છે. પરંતુ જો તે હિંદુ પાસે પોતાની ' પોતાઈ ' મીલકત હોય—અર્થાત કુટુંબની મીલકતની મદદથી અથવા કોઈ અન્ય મેદેથી મેળવેલી ન હોય—તો તેની મીલકત તેના વારસદારને વારસાંઘ હકથી મળે છે.^૧

(૨) વારસ કેને કહેવા તે માટે પણ હિંદુસ્થાનમાં મોટી તકરાર છે. એકજ શબ્દ ‘ સપિંડ ’ ઉપરથી વારસ.

મારામારી છે. ‘ પિંડ ’ એટલે શરીર પણ થાય અને ‘ પિંડ ’ એટલે શ્રાદ્ધ અથવા તેરમા ઉપર સરાવતી વખતે જે પિંડે ગુફામાં આવે છે તે પણ ગણાય. આપણા પ્રદેશમાં ‘ પિંડ ’ નો અર્થ શરીર કયો છે નહારે બંગ પ્રદેશમાં ‘ પિંડેનો અર્થ બીજી રીતે કરેલો છે. ‘ પિંડ ’ એટલે ‘ શરીર ’ થી ઉત્પન્ન થયેલો અથવા તેનાથી ઉતરી આવેલો મનુષ્ય ‘ સપિંડ ’ કહેવાય.^૧ આ અર્થ આપણા પ્રદેશમાં લાગુ પડે છે. બંગ પ્રદેશમાં એમ માન્યતા છે કે જે ‘ પિંડ ’ આપી શકે તે અને જે લઈ શકે તે સપિંડ ગણાય.^૨ આ ઉપરથી સમજાશે કે આપણા પ્રદેશમાં લોકોના સંબંધને પ્રાધાન્ય આપવામાં આવ્યું છે;

તેમજ પુત્રીને અને જ્ઞેનને પણ ખાસ સ્થાન મળ્યું છે; તેમજ ઔવારસો સંબંધમાં

આપણે આગળ જણાવી ગયા છીએ. કુટુંબમાં પરણીને દાખલ થાય એવી સ્ત્રીને વારસદાર થાય તો તેને સંક્રમિત મીલકત મળે છે, પરંતુ જો કુટુંબમાં જન્મેલી સ્ત્રી વારસ થાય તો સ્વતંત્ર મીલકત મળે છે.^૩

(૩) કોઈ પણ હિંદુના મરણ બાદ તરતજ વારસાઈ હક ઉદ્ભવે છે. તે કોઈની રાહ જોતો નથી વારસાઈ હક અટકે ? અને અટકતો નથી પરંતુ જો તે વખતે પુત્ર ગર્ભમાં હોય તો તેના જન્મ સુધી

(૧) 5 Bom. 110=7 I. A. 212 હાલુભાઈ વિ. કાશીબાઈ 48 I. A. 86 અવિત વિ. મદાપીર. 48 I. A. 349=44 Mad. 753, વેદાયેલા વિ. સુબ્રમનીઆ. (૨) 9 Beng. L. R. 377. ટાગોર વિ. ટાગોર. (૩) જુઓ પ્રકરણ પહેલું.

અટકે છે. તે શિવાય, જે પાસેના વારસ હોય તેને મીલકત મળે છે. આ સિદ્ધાંત પ્રમાણે જેમને એકવાર વારસાઈ હત્થી મીલકત મળી, પછી તે પાછી જાતી નથી; પરંતુ જો તે હિંદુના મરણ વખતેજ પુત્ર ગર્ભમા હોય અને પછી અન-તરે તો તેના જન્મ પછી તેને મળે છે. તેજ પ્રમાણે કેટલાક સંજોગોમા દત્તક લીધાથી પણ મીલકત પાછી સહ શકાય છે.^૧ પરંતુ, હિંદુના મરણબાદ અને મરણ વખતે ગર્ભાશયમા રહેલા પુત્રના જન્મ પહેલા મીલકત વિધવાને મળે છે અને જો તે હરમ્યાન 'જરૂરીઆત'ને લીધે કોઈ પણ મીલકત વેચી હોય તો તેવા પુત્રને બંધનકર્તા છે.^૨ દત્તકના સંબંધમા આપણે 'દત્તકના' પ્રકૃત્યમા વધુ જોઈશું.

(૪) વારસાઈ હત્થી કોઈ મીલકત મળશે એવી આશાજ હોય, તો વારસાઈ-હક વેચી શકાય નહીં, વારસાઈ હક તેમજ વીસથી અથવા ખીજી રીતે બક્ષીય વેચાય ? પણ આખી શકાય નહીં આવી રીતનો જો કોઈ કરાર અથવા કબાલો થયો હોય તો વારસાઈ હક વિધાતી વખતના વારસોને બંધનકર્તા નથી.^૩

(૫)

ક્ષીયોઽથ પતિતસ્તજ્ઞઃ પદ્મગુદગ્મત્તપો સદઃ ।
અન્ધોઽધિકિત્સ્યરોગણા મર્તવ્યાઃ મ્યુર્નિરશકાઃ ॥

(૧) 1 Lab L. J. 36 હીરા વિ. જુતા 26 Bom 449. ગોરધન વિ. બાઈ રામકુંવર 17 Mad 287. નાસીદ વિ. ધીમદ 7 M. I. A. 196. જમનદાસ વિ. લારીણી. 11 Beng L. R 377. યગોરનો ઇસ. (૨) 1 Lab. L. J 36 (૩) Tr of Ppty. Act. S 6 24 All 94. (P. C) 'બદાદર વિ. મોહરસીય.

આ શ્લોકમાં 'આવ' શબ્દ ઉપર ટીકા કરતાં વિદ્વાનેશ્વર લખે છે કે:—

“આપશબ્દનાઅમાન્તરગતપિતૃદેવ્યુપપાતકિયધિર-
મુકનિરિન્દ્રિયાણાં પ્રવળમ્ ।”

આ શ્લોક વિગેરે ઉપરથી આપણી ન્યાયની અદાલતોએ નીચેના સંજોગોમાં વારસોને ‘અનંશ’ અથવા અપાત્ર ‘અનંશ’ અથવા ગણવા છે:—(અ) આંધળો^૧—એહેરે—અને અધોભ્ય વારસો. મૂગો; પરંતુ આ રોગ જન્મથીજ તેમજ અસાધ્ય હોવા જોઈએ.^૨ (આ) અંગના કોઈપણ ભાગ વિનાનો અથવા સિંગ વિનાનો; દાખલા તરીકે—નાક ન હોય—પગ—હાથ ન હોય—જીભ ન હોય—વિ. આ રોગ અથવા ખોડ પશુ જન્મથીજ હોવાં જોઈએ. આંધળાપણું જન્મથી ન હોય પરંતુ અસાધ્ય હોય તો પણ અગોઅતલા લાવે છે (૬) ગાંડ પશુ હોય અથવા ખરાં ખોટાંની પારખ ન કરી ચક્રે એવો તકન જન્મત અથવા મૂર્ખો હોય.^૪ ગાંડપણના સંજોગમાં જન્મથીજ અથવા અસાધ્ય ગાંડપણની જરૂર નથી; પરંતુ જ્યારે વારસાઈ હક ઉધકે તે

(૧) 45 Mad 949. પ્રદેવ વિ. પાવ. 45 Cal. 17=44 I. A. 229. અન્નેશ્વર વિ. દુર્ગાપ્રસાદ. 1 Bom. 557 ઉમાબાઈ વિ. ભાઈ. 1 Bom. 177. ગોશરજ વિ. પાવંતી. 26 Bom. L. R. 269. પ્રતાપ વિ. મૂળચંદ્ર. (૨) 46 Bom. 455. ગર્મા વિ. ઉજ્જવ. 29 Bom. L. R. 69. સાવિત્રી વિ. બાણુભાઈ. 4 Bom H. C. A. C. 135. વલ્લભરામ વિ. હરિગંજા. 18 Cal. 327. ચાર્યદ્ર વિ. સુંદરી. (૩) 26 Mad 133. વેંટા વિ. પુરયોત્તમ. (૪) 18 Cal 111. રણુગીજયં વિ. જયત. 12 All. 530. સુપતી વિ. નારાયણદાસ.

વખતે જો ગાડો હોય તો પણ અયોગ્યતા મળ્યાં છે.^૧ (ફ) અસાધ્ય પતનો રોગ.^૨ પતનો રોગ જન્મથીજ ન હોય તો પણ ચાલે, પરંતુ તે અસાધ્ય અને ઘણીજ ખરાબ સ્થિતિમાં હોવો જોઈએ. જો તે રોગ સાધારણ સ્થિતિમાંજ હોય તો તેથી તેવો વારસ અનંશ થતો નથી.^૩ જો વારસો મળ્યા પછી તેને આવે રોગ થાય તો તે અયોગ્ય થતો નથી. સારા શરીરવાળા પિતા જેમ વ્યવસ્થા કરી શકે તેમજ તે કરી શકે.^૪ (ડ) ખીજ અસાધ્ય રોગવાળો વારસ.^૫

આ નિયમો જન્મે-પુરૂષ અને સ્ત્રીવાગ્મેને લાગુ પડે છે પરંતુ જો વિધવા જન્મથીજ બેહેરી અને મૂગી હોય તો તેનું સીધન તો મળેજ અને તેના પતિની મીલકતમાંથી બચ્ચપોષણ પણ મળે.^૬

નાસુરના રોમથી કેાઈ વારસ અનંશ થતો નથી.^૭ તે ગાડો થાય અથવા ખીજ અયોગ્યતા તેનામાં આવે તો તેથી મેળવેલી

(૧) 47 Bom. 707 બાપુજી વિ. દલ 43 Mad 464 મધુસામી વિ. મીના 38 All. 117 રામ વિ. બાણી 5 All 509 દેવકીયન વિ. ભુધ્રમ્મશ 10 Cal 639 વમાપ્રસાદ વિ. ગીરીશચંદ્ર (૨) 48 Bom 363 રમાબાઈ વિ. દર્નાબાઈ. (P. C.) I Bom 554. અનંત વિ. રામા. 38 Mad 250. કેવરાદાન વિ. સુભાઈ 50 Cal 604 કાશી વિ. અશુભાઈ. (૩) 48 Bom 363=51 L. A 277. રમાબાઈ વિ. દર્નાબાઈ (૪) 40 All. 77 માનસીન વિ. જાયની. (૫) 38 Mad 250 (૬) 4 Bom. H. C. R. A. C J. 135. વસ્તુભરામ વિ. બાજ હરિજંગા. 2 Bom. H. C. 5 બકુબાઈ વિ. મંઠાબાઈ. (૭) 26 Mad L J. 508. મુબા વિ. વેંકટ.

મીલકત તે ગુમાવતો નથી.^૧ તેમજ જો પક્ષાધારથી જીમ મળે હોય તો તેથી તે અનંશ થતો નથી.^૨

(ઘ) પક્ષેલા ત્રણ દિવસ વચ્ચે માદાસીપુત્રને વારસામાં સ્થાન નથી.

(ઘે) ખુની પણ અનંશ વારસા ગણાય છે. હિંદુ સામ્રાજ્યમાં

જો તે માટે ખાસ ઉલ્લેખ નથી પરંતુ ન્યાયના

ખુની. સિદ્ધાંત પ્રમાણે તે અનંશ ગણાય છે. તેની

હયાતિજ નથી એમજ ગણાય છે.^૩ તેના

છોકરાને અથવા બહેનને અથવા બીજાને કાઢીને એના વારસાધી તરીકે

વારસો ઉતરતો નથી.^૪ પણ તેની પત્નીને ગ્રામજ સંપત્તિ તરીકે મળે

છે.^૫ પરંતુ નિર્દોષ છોકરાને ભરણપોષણ મળે.^૬

(૬) આવી અધોગ્યતા ફક્ત અંગત છે; તેના છોકરાને,

વારસને. પત્નીને અથવા વિધવાને બંધનકર્તા

અધોગ્યતાની અસર નથી.^૭ પરંતુ જો આવા અનુસારે દત્તકપુત્ર

હોય તો તેવાને વારસાનો હક મળતો નથી.

જો અનંશ હોય તો તે હયાત નથી એમ ધારી તેના પછીના વારસને

મીલકત મળે.^૮

જો અધોગ્યતા દૂર થાય તો તેથી વારસાજ વહેંચણું ફરીથી

(૧) 22 Cal. 864 અબીલખ વિ તોખી 14 Mad. 289.

રાંકુ વિ પુત્રમ્મા. (૨) 18 Cal. 111. રણવિજય વિ જનતપાલ.

(૩) 48 Bom. 569-51 I. A. 368. કંચલા વિ ગિરિમાલ્યા. 31 Mad. 100.

વેદામ્માલ વિ. વેદાનાથલા. 3 Lah. 103. જંદ-કુવર વિ. ઇંદસીંગ. (૪) 3 Lah 103 48 Bom. 569 (P. O)

(૫) 32 Bom. 275. ગંગુ વિ. ચંદ્રભાગા. (૬) 17 Cal W. N. નાલમાધવ વિ. જોતીન્દ્ર. (૭) 32 Bom. 275. (૮) 13 M.

I. A 519. જોધનારાયણ વિ. હમરાવ

કરવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થતો નથી.^૨ તેવીજ રીતે પાછળથી જો તેવા અનંશને પુત્ર જન્મે હોય તો તેને પણ એવો હક મળતો નથી.^૩ આવા બંધાનો હક પાછળથી જન્મેલા પુત્રના જોવા છે. અયોગ્યતા દૂર થયા પછી જ્યારે વારસાઈ હક ફરીથી ઉધડે ત્યારે તેનો હક લાગે.

(૭) વિધવા શિવાય બીજી કોઈ સ્ત્રી જો ખરાબ આસચ્છ-
અસગતની હોય તો તેથી તે અનંશ થતી નથી.^૪ સીધનવારસ
તરીકે તો અયોગ્ય થતીજ નથી. જો એકવાર વિધવાને મીલકત
મળ્યા પછી તે બગડે તો મીલકત પાછી લેવાય નહીં.^૫

જેણે દુનીઆનો ત્યાગ કર્યો હોય અથવા સન્યાસી થયો હોય
તે અયોગ્ય વારસ મળ્યાય છે.^૬ શરૂને આ નિયમ લાગુ પડતો
નથી, કારણ તે સન્યાસી થઈ શકે નહીં.^૭

અયોગ્ય વારસ અને એના ભૈરી છોડારને બરણુ પોષણ મળવું
જોઈએ.^૮

ધર્મ ફેરથી આયોગ્યતા આવતી નથી.^૯

(૧) 5 All. 509 દેવકીચન વિ. જુધમકાસ 6 Bom 616.
બાપુજી વિ. પાંકુરંગ (૨) 32 Bom 455. 5 All. 509. 2
Beng. L. R. 103. (F. B.) (૩) 32 All. 155. દલગીજ વિ.
પુસામદ. 31 Mad 100. વેદાગ્રાહ વિ. વેદાગ્રાહ 36 Bom 138
મંજાધર વિ. શેલુ. (૪) 1 All. 46 (F. B.) પુસામદ વિ. ધાસીલા.
(૫) 1 W. R. 209. લીલક વિ. સામ. (૬) 40 Cal. 545 દરિયા-
ચંદ્ર વિ. અંતર મહમદ. 40 Mad. 316. સામમુંદર વિ. વેડીલિંગ.
(૭) 8 Cal 149. રામ વિ. લાલજી. 8 Cal. 919. રામમુંદર. (૮)
Freedom of Religion Act 21 of 1850. 3 Cal. 152. રામપ્રકાસ
વિ. પુસામદ. 33 All. 356 જુનીલાલ વિ. કુંવર.

(૮) જેનો પિતા મરી ગયો હોય તેવો પુત્ર અને જેનો

પિતા તથા દાદો બન્ને ગુજરી ગયા હોય
પ્રતિનીધીના તેવો પૌત્ર પોતાના પિતાના તથા પ્રપિતાના
સિદ્ધાંત બાગનો 'પ્રતિનીધી' ગણાય છે. આજ

સંજોગેમાં 'પ્રાતનીધીત્વ' આવે છે. તે

શિવાય બીજો કોઈને આ સિદ્ધાંત લાગુ પડતો નથી.^૧ આ સંજોગેમાં 'પુત્ર' એટલે પુત્ર-પૌત્ર-બંને પ્રપૌત્ર ગણાય છે અને તે બધા સાથે વારસાઈ હકથી મીલકત મેળવે છે વહેચણુ વખતે તેઓ 'શાખાઈક' વહેચણુથી લે છે-માયા દીક્રી નહીં. તેમજ વારસા વખતે વખતે પણ પુત્રો માયાદીક્ર અથવા શાખા પ્રમાણે ભાગ લે છે. છોકરીઓને આ સિદ્ધાંત લાગુ પડતો નથી.^૨ "વહેચણુ" ના પ્રકરણમાં શાખાઈક વહેચણુની સમજ આપી છે

(૯) એકત્ર કુટુંબના સભ્યો જે દયાવિ હકથી સાથે

મીલકત મેળવે તો સહભાગી-સભ્યો કહેવાય

સહભાગી વારસ છે, બ્યારે જે પોતપોતાના આગલા હકથી

અને આગલો મેળવે તો સાધારણ વારસ કહેવાય છે.^૩ નીચે

વારસ. જણાવેલા સંજોગોમાં જે કોઈ મીલકત

મેળવે તો તે સહભાગી-વારસ ગણાય છે,

અને તેમને દયાવિ હક લાગુ પડે છે —

(૧) કોઈ પણ પૂર્વજના સત્તાન (પુત્ર-પૌત્ર-પ્રપૌત્ર) વારસ તરીકે સાથે (તેની) સ્વેપાર્જીત અને સ્વતંત્ર મીલકત મેળવે તો તે^૪;

(૨) પુત્રીના સત્તાન (પુત્ર-પૌત્ર પ્રપૌત્ર) જે સમુકત હોય

(૧) 30 Mad. 348. માર વિ દોરાસની (૨) 6 Lah. 124
મુસામત 22 Bom. L. R. 1196 નરસાખા વિ. શરમાખા. (૩)
27 Mad 300. કાસી વિ. સકર (૪) 16 Cal 151. (P. O)

જોગેન્દ્ર વિ નિત્યાનન

અને જો તેવી સ્થિતિમાં પોતાના માતામહ (માતાના પિતા) ની મીલકત મેળવે તો^૧; (૩) એકજ માણસની જો અથવા વધુ વિધવાઓ વારસ તરીકે પોતાના સ્વર્ગસ્થ પતિની મીલકત મેળવે તો^૨

આપણા પ્રદેશમાં યુગીઓને સ્વતંત્ર મીલકત મળે છે અને તેઓ સહ-ભાગી વારસ તરીકે નહીં પણ સ્વતંત્ર વારસ તરીકે આગવી મીલકત મેળવે છે^૩

વહેંચણીના પ્રકરણમાં આપણે 'શાખાઈક' અને 'માથા દાઢ' વહેંચણી મળ્યાની જાણ થઈ ગઈ છે. તેજ નિયમ વારસામાં પણ લાગુ પડે છે.

પુરુષના વારસાનો ક્રમ

(૧૦) સાધારણ રીતે હિંદુ કુટુંબની ઘટના એકજ અને સંયુક્ત કુટુંબની હોય છે. એવા કુટુંબના સાધારણ નિયમો વડીલોપાર્જિત મીલકત સહભાગી-સભ્યોને દયાતિ-હકથી મળે છે પરંતુ જો એવા સહભાગી-સભ્યની પાસે સ્વતંત્ર અને સ્વોપાર્જિત મીલકત હોય તો તે વા-સાઈ હકથી તેના વારસોને મળે છે^૪ અને દયાતિ હકથી જતી નથી. વારસાઈ હકવાળા કુમ્બાર-વર્ગવાર કોણ વારસ હોય છે તે હવે આપણે જોઈશું જો મરણ વખતે કોઈ હિંદુ પાસે વડીલોપાર્જિત મીલકત હોય પણ તેનો કોઈ સહભાગી-સભ્ય ન હોય તો તે વારસોને મળે છે^૫

(૧) 25 Mad 678=29 I A 156 જેમાં આમાં વિ વેંકટ રમણ (૨) 11 M I A. 487. અગત્યના વિ મેના (૩) 34 Bom 510 વિંકાયા વિ. સાવિત્રી (૪) 9 M. I. A. ૪૫૫ વિ શીવજીનાના રાજ 1 Mad 312 (P. O) પેરીઆસામીનો કેસ (૫) 6 M I A 309 નાગલક્ષ્મી વિ ગણુ

જો મરનાર હિંદુ મરણ વખતે વિમક્ત થયેલો હોય તો તેની મીલકત (વહેંચણુ વખતે ભાગમાં આવેલી હોય તો પણ) વારસાઇ હકથી વારસોને મળે.^૧ તેની જ રીતે જો મરનાર હિંદુ વહેંચણુ પછી પાછો સંયુક્ત થયો હોય તો તેની મીલકત વારસોને મળે છે. આ પેશમાં જણાવેલી મીલકત વારસાઇ (સંયુક્તની વિરુદ્ધ) કહેવાય છે.

આ પ્રકરણની શરૂઆતમાં જ જણાવ્યું છે કે આપણા પ્રદેશમાં લોહીનો સંબંધ વારસાઇ હક માટે ગણવામાં આવે છે.^૨ બુધ સોગના કેસમાં પ્રીવી કાઉન્સીલે ઘણી જ સચોટ ભાષામાં આ સિદ્ધાંત ચર્ચ્યો છે.

(૧૧) ‘ સપિંડ ’ શબ્દનો જરોબર અર્થ જણાવાની જરૂર છે. વિદ્યાનેશ્વરે સપિંડના બે વિભાગ કર્યા ગોત્રજ સપિંડ અને છે. પરંતુ એ બે વિભાગના ઉપર ચર્ચા વિન્ન ગોત્રજ કરતાં પહેલાં આપણે ‘ સપિંડ ’ એટલે શું તે સમજીએ. ‘ સ ’ એટલે ‘ સમાન ’ અને ‘ પિંડ ’ એટલે ‘ દેહ. ’ ‘ ગર્ભોપનિષદ ’ પ્રમાણે વિદ્યાનેશ્વરે અર્થ કર્યો છે. તે પ્રમાણે દરેક મનુષ્યનું શરીર ૭ ભાગનું બનેલું છે-તેમાંથી ત્રણ ભાગ (કોશ) પિતાના અને ત્રણ ભાગ (આમડી-લોહી અને માસ) માતાના. આ પ્રમાણે માતા તથા પિતા તરફથી મળેલા સરખા ભાગે શરીર બને છે. આવી રીતે જે

(૧) 4 Cal 190 (P. O.) દુર્ગમસાહ વિ. દુર્ગાકુંવરી. (૨) 19 Bom. 631. પરદા બાપાલાલ વિ. મહેતા હરીલાલ. 19 All. 215 સુખા વિ. સમ્પ્રજાન. 35 Mad 152. ચિન્નાસામી વિ. કુંજ પિલાઇ. 37 All 604=42 I. A. 212. બુધસોગ વિ. લાલુસોગ. 5 Bom. 110 (P. O.) લક્ષ્મણાઈનો કેસ. 42 Cal. 384 (P. O.) રામચંદ્રનો કેસ.

મનુષ્યના શરીરમા જેના ભાગ હોય તે એક એકના 'સપિંડ' કહેવાય. હવે આવા સપિંડના શરીરમા મરનાગ્ના વધુ ભાગ હોય તો તે શ્રેષ્ઠ વાગસ ગણાય છે. જ્યારથી અગ્નેશ્વરમા દિદુ-જો લખાતો થયો ત્યાર-થી આવા સજનને propinquity કહેવામા આવે છે આપણો મુળ શબ્દ 'પ્રત્યાસતિ'. જો પ્રત્યાસતિ વધારે તો શ્રેષ્ઠતા વિશેષ. જો કે આપણા પ્રદેશમા (મયુખમા) માતા કરતા પિતાને વારસાઈ હકમા પ્રથમ સ્થાન છે પરંતુ વિદ્યાનેશ્વર પ્રમાણે મદ્રાસ-બનારસ વિ. સ્થળોએ માતાને પ્રથમ સ્થાન છે; કારણ એમ જણાવે છે કે પુરુષ એક કરતા વધુ સ્ત્રી કરી શકે તેથી તેના કૌશ વધુ વહેંચાઈ જાય જ્યારે સ્ત્રી બીજો પતિ કરી શકે નહીં તેથી તેના કૌશ વધુ રહે અને તેથી તેને પ્રથમ સ્થાન જોઈએ.

આજ પ્રમાણે 'પ્રત્યાસતિ'ના સિદ્ધાંત પ્રમાણે, જો બે દેહ એકઠા થઈ નવો દેહ બનાવી શકે તો તે વધુ એક એકના સાપિંડ કહેવાય. આ આધારે પતિ-પત્ની 'સપિંડ' કહેવાય છે.

આ પ્રમાણે ત્રણ જાતના સપિંડ થાય છે — (૧) જન્મથી (૨) લગ્નથી અને (૩) દત્તવિધાનથી.

એક જોત્રમા જન્મ લઈ, તેજ જોત્રમાં ચાલુ રહે અને સામાને ચાલુ રાખે તે 'સજોત્ર' અથવા 'જોત્રજ-સપિંડ' કહેવાય.

જ્યારે એક જોત્રમા જન્મ લઈ, લગ્નથી બીજા જોત્રમા દાખલ થાય—અને જન્મજોત્રના કૌશ બીજા જોત્રમા લઈ જાય અને તે કૌશથી જે ઉત્પન્ન થાય તે 'બિન્ન-જોત્ર-સપિંડ' કહેવાય. આવા - બિન્ન-જોત્ર-સપિંડને 'બંધુ' કહેવામાં આવે છે. આવા શોક સ્ત્રી

માગ્ધતેજ સગા હોય છે. મુળ પૂર્વજથી પાચમી પેઢીએ 'બધુ' નો વારસાઈ હક નષ્ટ થાય છે.^૧

'બધુ' મા નીચે જણાવેલા સગા આવે છે — (૧) ઓળો કે જે પ્રથમ જન્મથી એક કુટુંબમાં હોય અને પછી લગ્નથી બીજા કુટુંબમાં જાય તે જન્મ-કુટુંબમાં બધુ ગણાય. (૨) આવી ઓળોના સપિડ છોકરા. (૩) પિતૃ અથવા માતૃપક્ષના સપિડ ઓળો-સગા; દાખલા તરીકે માતા-દાદી-વિ અને આવી ઓળોના સપિડ (કુટુંબમાં લગ્નથી દાખલ થએલા) સગાઓ.

વારસાઈ ક્રમ નક્કી કરવા માટે ગોત્રજ સપિડના બે વિભાગ પાડવામાં આવ્યા છે—સપિડ અને સમનોદક વારસાઈ ક્રમ એટલે પ્રથમ સપિડ-તેમાંથી કોઈ પણ ન હોય તો સમનોદક અને તેમનામાંથી પણ કોઈ ન હોય તો બધુ મિતાક્ષગમાં સપિડના બે અર્થ કળ્યામાં આવ્યા છે, મોટા અર્થમાં એકજ પૂર્વજથી ઉત્તરી આવેલા વંશજ અને સંકુચિત અર્થ પ્રમાણે સાત પેઢી સુધીના 'લોહી'ના સગા.

તેજ પ્રમાણે બધુના પણ ત્રણ વિભાગ કળ્યામાં આવ્યા છે (૧) આત્મબધુ (૨) પિતૃબધુ અને (૩) માતૃબધુ એક ન હોય તો બીજો વર્ગ અને બીજો વર્ગ ન હોય તો ત્રીજો વર્ગ.

વારસાઈ ક્રમ માટે યાગવલ્કય સ્મૃતિમાં નીચે પ્રમાણે છે

પત્ની દુહિતરશ્ચ પિતરૌ વ્રાતરસ્તથા ।

તત્સુતો ગોત્રજો બન્ધુ. શિષ્યઃ સવ્યક્ષચારિણઃ ॥

પપામમાથે પૂર્વસ્ય ધન માગુત્તરોત્તરઃ ।

સ્વર્ણાતસ્ય કાપુત્રસ્ય સર્વથર્ણેષ્વયં વિધિ. ॥

(૧૨) ઉપર આપણે જણાવી મળ્યા છીએ કે મગોત્ર-સપિંડ
ડના જે વિભાગ-સપિંડ અને સમાનો-
સપિંડ કોણ ? એક હિન્દુના સપિંડ કોણ તે જોઈએ.

(ક) પુરુષ લીટીમાં ૬ પુરુષ વંશજ (ઘ) પુરુષ લીટીમાં
૬ પુરુષ પૂર્વજ; તેમાંના પહેલા ત્રણની પત્નીઓ અને કદાચ આ
પછીના ત્રણની પત્નીઓ (ગ) ખીન્ન પુરુષ મોત્રજની લીટીમાં
૬ પુરુષ વંશજો. (ઘ) તેજ પ્રમાણે ૬ પુરુષ વંશજો (ઙ)
પત્ની-પછી પુત્રી-પછી દોહિત.

આ પ્રમાણે ૫૭ સપિંડ થાય છે.

જો કે પુત્રીના પુત્ર ખરી રીતે જોવા જાય જણાય (કાગણુ :
તે જી મારણે સગો થાય છે) પરંતુ વારસાઈ કમમાં તેને સપિંડ
નું સ્થાન મળ્યું છે.

(૧૩) સમાનોદક કોણ તે હવે તપાસીએ. એક હિન્દુથી
(તેને મળતા) સાત પેઢી સુધીના સપિંડ,
મમાનોદક કોણ ? અને આગ પછીના તેજ પ્રમાણે આગલની
સાત પેઢી સુધીના સમાનોદક, અને જો
મોત્રજ સંબંધ ચોક્કસ રીતે સાબીત થતો હોય તો આગળના પણ
ખરા સમાનોદક ગણાયે જો પુરુષ મોત્રજો. ' અર્ધ ' આપી શકે
તે બધા ત્રણ સમાનોદક સમા ૧૪૭ થાય છે. નીચેના કેમો
પ્રમાણે ૧૪ પેઢી સુધીના સમાનોદક.

આ સાથે સપિંડ અને સમાનોદકનું સમજણ સમજાવી શકે
એવો કેમો આપ્યો છે.

(૧) *Mulla's Hindu Law* (5th Edn) p 29 13 M I
A 373 બેચાસામ વિ બેચાસમ. (૨) 10 Bom 372 રવાર વિ
અમદરામ. 30 All. 310 (P C) મુસ્લિમ વિ અમુર 32 All 594
રામ વિ કમલા (૩) 40 Mad 654 રામરાવ વિ કુટિમા.

પિ. ૧૩—ભાઈ ૧ થી ભા. ૧૩.
 પિ. ૧૨—ભાઈ ૧ થી ભા. ૧૩.
 પિ. ૧૧—ભાઈ ૧ થી ભા. ૧૩.
 પિ. ૧૦—ભાઈ ૧ થી ભા. ૧૩.
 પિ. ૯—ભાઈ ૧ થી ભા. ૧૩.
 પિ. ૮—ભાઈ ૧ થી ભા. ૧૩.
 પિ. ૭—ભાઈ ૧ થી ભા. ૧૩.

સમસ્તુતી:—ભા. આશરમા
 સખેલા સગા તે સમાનેલક.
 સાધારણ સખેલા તે સર્પિં.
 † આ સમા મોટે નકો નથી
 થયું.

† મા. ૬—પિ. ૬—ભાઈ ૧ થી ભા. ૬—ભા. ૭ થી ભા. ૧૩.
 † મા. ૫—પિ. ૫—ભાઈ ૧ થી ભા. ૬—ભા. ૭ થી ભા. ૧૩.
 † મા. ૪—પિ. ૪—ભાઈ ૧ થી ભા. ૬—ભા. ૭ થી ભા. ૧૩.
 મા. ૩—પિ. ૩—ભાઈ ૧ થી ભા. ૬—ભા. ૭ થી ભા. ૧૩.
 મા. ૨—પિ. ૨—ભાઈ ૧ થી ભા. ૬—ભા. ૭ થી ભા. ૧૩.
 (માતા) = પિ(તા) — ભાઈ ૧ થી ભા. ૬—ભા. ૭ થી ભા. ૧૩.

વિધવા—બેક હિંદુ   બહેન
 પુત્રી પુત્ર) ૧
 દોહિત   પુ. ૨
           પુ. ૩
           પુ. ૪
           પુ. ૫
           પુ. ૬
 પુ. ૭ થી પુ. ૧૩

(૧૪) આપણા પ્રદેશમાં નીચે જણાવેલા વારસો ક્રમવાગ
આવે છે, પહેલો હોય ત્યાં સુધી ખીજને
ક્રમ મળે નહીં, અને ખીજો હોય ત્યાં સુધી
જાળને મળે નહીં

(૧-૨-૩) પુત્ર [એટલે પુત્ર-પૌત્ર (જોના પિતા થઈ જાય
ગયો હોય તે)-પૌત્ર (જોના પિતા અને પ્રપિતા બન્ને થઈ જાય
ગયો હોય તે)] આખાક વહેચણી થઈ દીકરો છે-માથા દીકરો
નહિ જ્યાં જ્યાં પુત્ર આવે તેના આ પ્રમાણે અર્થ સમજવો
જો તે આખાજો હોય-કાંઈ બનીને નહીં-તો માથા દીકરો સરખો
ભાગે વહેચી લે જો વહેચણી થવા પછી કાંઈ પુત્ર આવતો તો તે
એકજો તેના પિતાની બધી મીલકત (વહેચણીમાં મળેલી અને
પાછળથી પણ મેળવેલી) લે છે અને તેના જુદા થએલા આખાજો
તેમાંથી કાંઈ પણ મળે નહીં જો એક કરતા વધુ પુત્રો થાય રીતે
આવતો તો તેઓ એકજો તે પ્રમાણે સરખો ભાગે વહેચી લે
આવતો વહેચણીમાં ભાગ લઈ જુદા નહિ થએલા પુત્રોનો હક ભાગ
લઈ જુદા થએલા પુત્રો કરતા પ્રથમ અને એટલે જ દરકપુત્રનું પણ
આજ પ્રમાણે હવેલા વધુ વધુમાં દાસીપુત્રને

દાસીપુત્ર

વારસામાં સ્થાન નથી, પરંતુ તેના પિતાની
મીલકતમાંથી બચાવવામાં આવી શકે

પ્રથમ દાસીપુત્રને હક છે અને તે બાકી પુત્રના કરતા અડધો ભાગ
લે છે, પુત્ર જો તે તેના કરતા અડધું દાસીપુત્રને મળે એટલે દાસી

(૧) 4 All 427 નવલ વિ ભગવાન (૨) 44 Mad 1
99 વેશવણ વિ શ્રીનિવાસ 22 Bom 10 કીશ્વર વિ પાલાખા
48 Mad 1 કાલ્યાણના મહારાજનો ફરિયાદ (૩) 22 All 191 (P
C) રામન વિ બલવત 50 Mad 340 ચેટ્ટી વિ નાયબલ

પુત્રને કે ભાગ મળે, જો એક કરતા વધારે દાસીપુત્ર હોય તો જટલા (ખરા અને ખોટા) પુત્રો હોય તેટલા ભાગ પાડી, ખરા પુત્ર કરતા દાસીપુત્રને અડધો ભાગ આપવામાં આવે છે.^૧ જો ખરા પુત્રો ન હોય અને શક્ત વિધવા-પુત્રી-અથવા દોહિત્ર હોય તો દાસીપુત્રને અડધો ભાગ મળે અને વિધવા-પુત્રી અથવા દોહિત્રને આઠીનો અડધો ભાગ મળે.^૨ જો આ કોઈ ન હોય તો દાસીપુત્રને આખી મીલકત મળે.^૩ દાસીપુત્ર પુખ્ત ઉમરનો થયો હોય તો પશુ ઉપર પ્રભાણે ભાગ મળે પશુ જુદો લગ્ન ખર્ચ મળે નહીં.^૪ પુત્ર અને દાસીપુત્રના વચ્ચે હયાતિદક લાગુ પડે છે. ^૫દાસીપુત્ર જો પુત્ર મૂકીને મરી ગયો હોય તો તેના પ્રતિનીધી તરીકે આવે છે. ^૬દાસીપુત્રને તેના પિતાની પત્નીના સ્ત્રીધનનો વારસા મળે નહીં (49 mad 116.)

(૪) વિધવા વિધવાને વિધવાની મીલકત મળે છે. એના પછી ઉત્તરવારસોને મીલકત મળે આ વિધવા આગળ અર્થો છે. જો તેના પ્રતિના મગધુ વખતે ચાલચલમને સારી હોય તોજ મીલકત મળે પરંતુ જો એકવાર વારસામાં હતું હથથપા પછી અને એને મીલકત મળ્યા પછી બ્યભિચારીથી થાય તો વાગસો પાછો મુચવી

(૧) 48 Cal 643 (F. B) 39 Mad 136 (T B) 48 Mad 1 કોલ્હાપુરના મદારાજ વિ સુ દસમ 40 Bom 369 અમાબાઈ વિ બમ (૨) 14 Bom 242 રોસગીરી વિ છરેવા 33 Mad 226 મીનાક્ષી વિ અપ્પાકુટી 33 Mad 366 અન્ના વિ ચિન્ના 46 Mad 117 (P O) 1 મુ વિ વિસ્વનાથ (૩) 2 All 134 સરસ્વતી વિ મમુ (૪) 26 Bom L R 488 ચોલીચદ્ર વિ ચંદ્રા. (૫) 18 Cal 151. જ્યેન્દ્ર વિ નિત્યાનંદ (૬) 11 Mad 591 રામલિખ

લેવાય નહીં^૧ જો તે વિધવા પુનર્લગ્ન કરે તો વારસો પાઠો ખુચરી લેવાય જો તેનો છોકરાનો વારસો માના તરીકે મળે છે હોય તો મીલકત પાછી લેવાય નહીં^૨ નાતરાનો રિવાજ હોય અને જો પુનર્લગ્ન કરે તો પણ મીલકત પાછી લઈ લેવાય છે

(૫) પુત્રી આપણા પ્રદેશમાં પુત્રીને સ્વતંત્ર અને પુત્રના જેવીજ મીલકત મળે છે આ બાબત આગળ જણાવી ગયા છીએ. (વધાગમાં જુઓ 27 Bom L R 670. કૃષ્ણા વિ માલુ તુકારામ) પુત્રીઓમાં પણ પ્રથમ કુવારીને મળે-તે ન હોય તો સાધન વગરની અને ગરીબ પ-છેત્રી પુત્રીને મળે અને તે ન હોય તો સાધનમંપન્ન પછેત્રી પુત્રીને મળે^૪ પરાગ આલયવગત હોય તો પણ (વિધવાની માફક) હકકત આવતી નથી^૫ પરંતુ જો એ પુત્રીઓ વચ્ચે સવાય હોય-એક સારી હોય અને બીજી નાવકાણી હોય-તો સારીને આખી મીલકત મળે અને નાવકાણીને કાંઈ મળે નહીં^૬ જોતોમાં હિંદુઓના જેટલી સખવાઈ નથી^૭ પુત્રીને પણ 'અથે ગવતા' વાગુ પડે છે^૮ દાસીપુત્રના નિયમ દાસીપુત્રીને સાગુ

(૧) 36 Bom 138 ગાધર વિ પેલ (૨) 29 Bom. 91. બાસાપા વિ રેવા (૩) 22 Bom 321 ચિંકુ વિ ગોપીદ 1 Pat 706 સુરજ વિ અતર (૪) 47 All 403. માણી વિ કુદન 2 B H. C II 5 બકુ વિ મહા 14 Bom L. જમના વિ તલુ 23 Bom 229 વરવ વિ બસવા 5 L A 40 and 2 L A 113 (૫) 4 Bom 104 અંબા વિ રૂદ્રાવા (૬) 31 Bom 495 વારા વિ કૃષ્ણા (૭) 6 L A 15 ચરલ્લિલાલ વિ ચુનીલાલ 1 All 688 (P. C) શાંતસૌંચ વિ પાલુ 27 Cal 379 દરવમ વિ મન્ડાલ (૮) 2 B H C II 5 બકુબાઈ વિ મહાબાઈ

પડતા નથી.^૧ દાસીકન્યાને કાંઈ (દ્રુમાં પણ) મળતું નથી.^૨ અમદાવાદના કડવા કણ્ઠીઓમાં એવો રીવાજ છે કે જો વંધ્યા પુત્રીને પિતાનો વારસો મળે તો તેના મરણબાદ (વિધવાની માફક) ઉત્તરવારસોને એટલે પિતાના વારસોને મીલકત મળે-પતિને પણ નહીં.^૩

(૬) દોહીત. જો વારસો લેવા લાયક કોઈ પણ પુત્રી હોય તો પુત્રીના પુત્રનો હક પહોંચતો નથી.^૪ ખરું જોતા દોહિત તો બધું ગણાય કારણ કે સ્ત્રીની મારશવ સગપણ પહોંચે છે. પરંતુ તે પ્રમાણે ખાસ સ્મૃતિના આધારે તેને અહીં સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે. જો એક કરતા વધુ દોહિત હોય (એક કરતાં વધારે પુત્રીઓના છોકરા હોય) તો તેઓ માથા દીક લે છે-શાખા પ્રમાણે નહીં. જો આવા દોહિત એક જ કુટુંબના સભ્યો હોય તો ક્યોતિ હક સાથે મીલકત મેળવે છે.

(૭) પિતા.

(૮) માતા. માતાને 'વિધવાની મીલકત' મળે છે અને તેના મરણ બાદ ઉત્તરવારસોને-એટલે પુત્રના વારસોને મીલકત મળે છે.^૫ અરાબ બિચારથી અથવા પુનર્લિપ્ત થી તે મીલકત ગુમાવતી

(૧) 18 Bom. 177. પાર્વતી વિ. ગણપત, 10 Bom. L. R. 736 લીખા વિ. બાણ. 38 Mad. 1144. મીનાક્ષી વિ. મુની. પરંતુ ખીલે કોઈ નજીકનો સગો ન હોય તો માતાની મીલકત તેને મળે છે. જુઓ 22 Bom. L. R. 1306 and 24 Mad L. J. 224 and 50 Mad 340 (૨) 32 Bom. 562. લીખા વિ. બાણ. (૩) 27 Bom. L. R. 880. રતિલાલ વિ. મોતીલાલ. (૪) 5 All. 365. કુમાર વિ. દેવસરણ (૫) 32 Bom 26 મજબુબલુ વિ. બાણ પાર્વતી.

નથી.^૧ સાવકી માતા-ખરી મા તરીકેજ મણામ છે.^૨ દત્તકપુત્રની માને પણ એટલોજ હક છે.^૩

(૯) સગા બાઈઓ—અને એવા સ્વમર્ચના પુત્રો.^૪

(૧૦) સગા બાઈનો પુત્ર; આવો બનીને અને કાકા માથે સરખા ભાગે લે.^૫

અત્યાર સુધીના વારસોને “ પ્રથમ હકદાર વારસોનું જુથ^૧ ” કહે છે અને અનુક્રમે આવે છે.

(૧૧) દાદી.

(૧૨) સગી બહેન.

(૧૩) દાદા અને સાવકા બાઈઓ (પિતા એક અને માતા જુદી) મરખા ભાગે લે છે,

(૧૪) સાવકી બહેન (૧૫) પિતાના કાકા. પોતાના કાકા અને (ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણેના) સાવકા બાઈના છેકરા સરખા ભાગે લે છે.

વ્યવહારમાં આના કરતા ઘણા આધે જવું પડતું નથી, તેથી આથી આગળના વારસોના નામ અહીં આપ્યા નથી. સગા અને સાવકા સમપણમાં ખાસ ફેર નથી, જે થોડો ફેર છે તે ઉપર જણાવ્યોજ છે.^૭

(૧) ૩૩ Bom. 91 બાસખા વિ. રવા. 33 All. 702 બળદેવ વિ. મધુરા. (૨) 19 Bom. 707 રત્ન વિ. મુલેખા. (૩) 33 Bom 404 આનંદી વિ. હરિ. (૪) 27 Bom. L. R. 226. ૧સરલાલ વિ જયુ-સાહ. (૫) 5 Bom. L. R. 516 હરિદાસ વિ. રણછોડ. 24 All. 273 (P. C.) ચંડા વિ. મુની. 27 Bom. L. R. 226 (૧) Compact series of heirs (૭) 26 Bom. 710. સદુલ વિ. સદાશીવ. 24 Bom. 317. વિદાલ વિ સમરાવ.

(૧૫) આ સગીરીઓ પછી સમાનોદક આવે છે સમાનો
કદક કોણ છે તે પેરા ૧૪ મા આવેલા
સમાનોદક કોઠામા સમજાવ્યું છે. તેમા જ્યાં સુધી
પાસેનો હક હોય ત્યાં સુધી જરા પણ આવે-
નાને મળે નહીં.

બંધુ.

(૧૬) જ્યારે સપિંડ સગાઓ ન હોય, તેમજ સમાનોદક
સગાઓ પણ ન હોય, ત્યારે બંધુને વારસો મળે છે. સપિંડ અને
સમાનોદક પુરુષ વંશથી સીધી લીટીમા સગા હોય છે જ્યારે બંધુ
કન્યાવંશથી મગા હોય છે.^૧ આપણે ઉપર જણાવી ગયા છીએ કે
બંધુ ત્રણ પ્રકારના હોય છે. આત્મબંધુ અથવા પોતાનાજ બંધુઓ
પિતૃબંધુ અથવા પિતાના બંધુઓ-અને માતૃબંધુ અથવા માતાના
બંધુઓ.

(અ) કૌશનો પુત્ર (આ) માશીનો પુત્ર અને (ઇ) મામાનો
પુત્ર આત્મબંધુ કહેવાય છે. પુત્ર એટલે પુત્ર
આત્મ બંધુ પૌત્ર અને પ્રપૌત્ર-એમ બધે સમજવું.
મામા કગતા કૌશના પુત્રનો હક પ્રથમ અને
એટ મળાય છે.^૨

(અ) પિતાનો કૌશનો પુત્ર (આ) પિતાની માશીનો પુત્ર
પિતૃબંધુ. અને (ઇ) પિતાના મામાનો પુત્ર.

(૧) 44 Mad 753 (P. O.) વેદાવેદા વિ સુબ્રમન્યા 19
Bom 631. બાપુલાલ વિ. હરિલાલ (૨) 27 Bom L. R.
1003 સખારામ વિ બાલકૃષ્ણ

૧ (જ) માતાની ફાઇનો પુત્ર (આ) માતાની મારીનો માતૃખંડુ પુત્ર અને ૧૬) માતાના મામાનો પુત્ર.

આ તો રક્ત દાદનીક છે; બધા બધુનો એટલામા સમાવેશ થતો નથી. પણ બંધુ પાત્ર પેટીની અંદરનો હોવોજ જોઈએ,^૧ નીચેના સમાઓ પણ બંધુમા ગણાયા છે. જાહેનનો છોકરો^૨ મતીજનો છોકરો^૩-દાદિતનો છોકરો^૪-બહેનના છોકરાનો છોકરો^૫-છોકરીની છોકરીનો છોકરો^૬-બહેનનો છોકરીનો છોકરો^૭-ફાઇના છોકરાનો છોકરો^૮-ફાઇના છોકરાનો છોકરો^૯-માતામદ^{૧૦}-મામા^{૧૧}-વિ. 49 Mad. 652 કેસરસીગનો કેસ અનુપાસ કરવા જોવો છે

આત્મ બધુ મરનાથી (તેને ગણતા) પાત્ર પેટીમા હોવોજ જોઈએ; તેજ પ્રમાણે પિતૃખંડુ પાત્રમા પેટીમા હોવોજ જોઈએ, અને માતૃખંડુ પણ પાત્રમા પેટીમા હોવો જોઈએ. તેમજ પિતાના માતૃપક્ષથી પાત્ર પેટીના સમા અને માતાના માતૃપક્ષના પાત્ર પેટીના સમા પેટી ગણતી વખત મરનાથી-તેને ગણીને-ગણતી.

તથા પ્રકારના બધુ બતાવે એવો કોડો મી. મુસ્લાએ બનાવ્યો છે જે મી. મુસ્લાના હિંદુ-સોના (૫ મી આદિતિ) પાન ૭૨ ૬૫૦ આપેલો છે.

(૧) 23 Bom L R. 692 42 Cal 384 (P C) રામચંદ્ર વિ વિનાયક (૨) 211 All 191 રઘુનાથ ડ્રિ. ધુન્ના (૩) 10 Beng L R. 341. દુર્ગા વિ. બનગી (૪) 17 All 523 રામચંદ્ર વિ લાલગી (૫) 20 Mad. 382 બાલુ વિ નારાયણ. (૬) 32 All. રામપાલ વિ પાન (૭) 6 Cal 119 હમેદ વિ. હસચંદ (૮) 47 All. 172. દરિદર વિ રામ. (૯) 19 Bom. 631. બાપુલાલ વિ. દરિદાલ (૧૦) 15 Mad. 421 ચિત્રામહાલ વિ રેન્ડ. (૧૧) 44 Mad 159 (P. C) વેળમલા વિ. મુજમલા.

પહેલા આત્મબધુ આવે—તેમથી કામ ન હોય તો પિતૃબધુ આવે—અને તેમથી કામ ન હોય તો માતૃબધુ આવે.^૧

દરેક વર્ગમાં પણ પાસેનો સગો પ્રથમ આવે. પ્રત્યાસતિ^૨ના આધારે નિર્ણય થાય છે. સગા અને સાવકા સમપણમાં (આપણા પ્રદેશમાં) ફર નથી * ને પુરુષ અને સ્ત્રીબધુ વચ્ચે તકરાર હોય તો પુરુષબધુને પ્રથમ હક હોય છે ને બે જંધુઓનું સમપણ સરખું હોય તો સીધી લીટીમાં જે હોય તેને પ્રથમ હક મળે છે * આ નિયમ પ્રમાણે ને પૈત્રીના છોકરા અને બહેનની છોકરી વચ્ચે તકરાર હોય તો પૈત્રીના છોકરાનો પ્રથમ હક છે. બ્યવહારમાં જેટલા બધુઓ અહીં બતાવ્યા છે તેટલાજ બસ છે પરંતુ ને બધી જાતના બંધુઓ અને તેમનો ક્રમ જાણવો હોય તો મી. મુસ્તાના હિંદુ-લૅ (૫ મી આવૃત્તી) પા. ૬૮ થી ૭૭ જુઓ. આપણા પ્રદેશમાં સ્ત્રીબધુઓને પણ સ્થાન છે.

(૧૭) બધુ પુરા થયા પછી, શુર-શિષ્ય અને સહાધ્યાયી આવે છે *
૦

ને વાનપ્રસ્થ* થએલો હોય તો તેનો વારસ સહવાસી થાય

(૧) 19 Mad 405 (P. C) મધુસામીનો કેસ. ॥ Pat L. J. 140 (P. C) અવિત વિ મહાવીર 28 Bom 453 અમનભાઈ વિ દોશી. (૨) Propinquity. (૩) 26 Bom 710 સગુણ વિ. સદાશીવ (૪) 46 Bom 541. દત્તાત્રય વિ. જમાબાઈ (૫) 44 Mad 704. રાજચીનામ વિ સરકાર

* વાનપ્રસ્થ યતિ વ્રજાચારિણો સિવ્ય માગિનઃ ।

ક્રમણાચાર્યસચિદ્ગવ્યધર્મપ્રાગ્રૈચ્છતીર્થિનઃ ॥

છે. સંન્યાસીનો વારસ તેનો શિષ્ય અને જ્ઞાત્યારીનો વારસ તેનો માતા દોષ છે.^૧

આમાંથી પણ કેમજ ન હોય તો સરકાર વારસ થાય છે.^૨

ફરી-સંયુક્તતા.

(૧૮) જો વહેંચણુ થયા પછી, પાછા કેટલાક સભ્યો ફરી સંયુક્ત થાય તો નીચે જણાવેલા ક્રમ સંસૃષ્ટ. પ્રભાણે મરનારનો વારસો જાય છે, અને આવા સભ્યો સંસૃષ્ટ કહેવાય છે.

- ૧-૩. પુત્ર-પૌત્ર-પ્રપૌત્ર, આમાં જો જુદા રહ્યા હોય તેમનો હક લાભતો નથી. સંસૃષ્ટ હોય તેમનો હક પ્રથમ લાગે છે અને તે ન હોય તો જુદા યજ્ઞેશનો હક લાગે છે.^૩ ૪. સંસૃષ્ટ મત્રો ભાઈ -૧. તેવો સાવકો ભાઈ અને જુદો યજ્ઞેશો મત્રો ભાઈ સાથે મે છે.^૪ ૬. સંસૃષ્ટ માતા-૭. તેવોજ પિતા-૮. એવા જીજ્ઞે કેમ સદ્ભાગી - મમ્મ-૯. જુદો યજ્ઞેશો સાવકો ભાઈ-૧૦. તેવીજ માતા-૧૧. તેવોજ પિતા-૧૨. વિધવા-૧૩. પુત્રી-૧૪. દોહિત્રી-૧૫. મહેન.

અવહેંચણીય . સીલાત.

(૧૯) કેટલીક મીલકત એવી હોય છે કે જેનો આખો વારસો ફક્ત પાટવી કુંવર અથવા વડપુત્ર (વડયાખાના વડપુત્રને અને તેના અભાવે તેના વડપુત્રને વિ.) ને મળે છે. આ વિષય આપણે 'વહેંચણુ' ના પ્રકરણમાં પેરા ૪૪ થી ૪૦ માં ચર્ચી છે.

(૧) 39 Bom. 168. સહુ વિ. જજેવ. (૨) 45 Bom. 1106. જણપદ વિ. સરકાર. (૩) 11 Bom. 101. ફરીયા વિ. મેલા. (૪) 16 Mad. 440. રામ વિ. વેંદ.

(૨૦) જો મરનારની મીલકત સંબંધમાં વકરાર હોય તો વિધવા લવાદ નીમી-અથવા બીજી રીતે વિધવાનો સમાધાન કરી શકે છે. આણું સમાધાન નો હેતુ. મીલકતને અને ઉત્તર વારસોને બંધનકર્તા છે.^૧

જો વિધવા દગો-પટ્ટો રમતી હોય તો જુદો વિચાર થાય. જો રૂ. ૧૭૦૦૦ ની જરૂરીઆત હોય અને રૂ. ૧૫૦૦૦ માં માર્જેન કુદું હોય તો તે માર્જેન ખોદું હરે નહીં.^૨

(૨૧) વહેંચણુ માટે કોઈ સહભાગી સભ્યે હવે માડયો હોય અને ત્યાર પછી લગ્ન ખર્ચ કરવાનો લગ્ન ખર્ચ. પ્રસંગ આવે તો તેણું ખર્ચ વડીલોપાણી વડે કૌટુંબીકમાં મીલકતમાંથી અપાવાય નહીં.^૩

---

(૧) 29 Bom. L. R. 1346 રાવજી વિ. રામા. તે શિવાય જો ઉત્તરવારસો એવી રીતે વર્ત્યા હોય કે જેથી એમ લાગે કે તેમણે સીધી યા આદકતરી રીતે વિધવાના કુલને ઉત્તેજન યા અનુમોદન આપ્યું છે અથવા પાછળથી ગ્રાહ્ય ક્યું છે અથવા પોતાને બંધન-કારક જો એમ માન્યું છે અથવા ખીલને એમ માનવા હીધું છે તો પછી તે લોક પાછળથી વાધો ઉઠાવી શકે નહીં. જુઓ:—29 Bom. L. R. Page 1380 (P. O.) રામાગોડા વિ. શાજીસાહેબ. (૨) 29 Bom. L. R. 886 (P.O) નિયામીત વિ. દીનદયાળ. 29 Bom. L. R. 825 (P.O) કૃષ્ણ વિ. નાયુ. 29 Bom. L. R. 1385 (P. O) સુરજ વિ. સાહ. (૩) 24 Bom. L. R. 1203 (P.O) રામલીલા વિ. નારાયણ. 29 Bom. L. R. 1412. પ્રાણીવન વિ. ચેતીરામ.

[૮]

૬૮૬

(૧) પૂર્વના સમયમાં પુત્ર માટે ધણીજ આકાંક્ષા રહેતી હતી એમ સામે છે. એક જગ્યાએ ' સખેષુ' ૧૪ જાતના પુત્રો વિ. છે કે :

" અપુત્રજ સુતઃ કાર્યો યાદક્તાદક્ પ્રયત્નતઃ ॥ "

જ્યા પ્રકરણમાં આપણે જણી ગયા નથીએ કે પત્નીને દિંદુ-ચાત્રમાં ' સખેષુજ ' કહેવામાં આવી છે. આ ન્યાય પ્રમાણે જો માણ દિંદુ પાછળ વિધવા મૂકી મરણ પામે તો પુત્રવંશ નાશ થયે કહેવાતો નથી; આ સિદ્ધાંતના આધારે વિધવાને પુત્ર સ્થાપિત કરવાનો અધિકાર મળ્યો હોય એમ સામે છે.

પહેલા ચોદ ભતના પુત્રો હતા એમ નીચેના શ્લોક ઉપરથી
સામે છે:

औरसः पुत्रिकापुत्रः क्षेत्रज्ञो गृहजस्तथा ।
कान्तिनश्च सहोदश्च पौनर्भवनिषादको ॥
पारशवो दत्तकोऽपि कृत्रिमः कृतकस्तथा ।
अपविद्धः स्वमंदत्तश्चतुर्दशसुताः स्मृताः ॥

औरस--આમ અને વિધિપુરઃસર સગ્ન પછી તેવીજ રીતે
ઉત્પન્ન થએલો પુત્ર--અને દત્તકપુત્ર એ બે ભતના પુત્રો હાલના
સશાસ્ત્ર કહેવાય છે. બીજી ભતના પુત્રોને હવે સ્થાન નથી.^૧
મલબારમા હજી પુત્રીકાપુત્રને સ્થાન છે. પુત્રીકાપુત્ર એટલે
“ अन्नातृकां प्रदास्यामि तुम्यं कन्यामलं कृताम् । अस्यां
यो जायते पुत्रः समे पुत्रो भवेदिति ” નિયિધિ પ્રદેશમા
કૃત્રિમ દત્તકને સ્થાન છે.

(૨) પુત્રો. અર્થ ‘ પુ નામના નરકમાથી જે તારે તે
પુત્ર ! ’ આ આધારે પુત્ર તો જોઈએજ. ન
દત્તક પુત્રનું કારણ. હોય અથવા ન થાય તો શું કરવું ?
દત્તવિધાનથી પુત્ર લેવો. આજ કારણને લીધે
એમ લખેલું છે કે “ पित्रोदक क्रिया हेतोर्नामसंकीर्तनाय
' स्व. ”^૨ આ વિષય માટે ખાસ નિર્ણયાત્મક પુસ્તકો ‘ દત્તચંદ્રિકા ’
અને ‘ દત્તકમિમાસા ’ છે. નીચે જણાવેલા કેસમા તે સંબંધમા
વિગેયન છે.

(૧) Pat. L. J. 561. બળી રીવાજુવર વિ. પુરણમલ. (૨)
9 All. 288 અંજા વિ હેજરાજ 35 Bom. 169 સિતારામ વિ.
હરિ. 39 Bom 441 (P. O) ડીનક વિ. ત્રિનિવાસ.

શાસ્ત્રના આધારે ફક્ત હિંદુઓમાજ દત્તકનો રીવાજ છે. બીજા કોઈ કોમમા નથી; પરંતુ હિંદુની પણ કોઈ પેટા કોમમા અથવા કોઈ કુટુંબમા એવો લોકસ્થિવાજ હોય કે દત્તક સેવાય નહીં તે તેને માન મળે.^૧

(૩) શાસ્ત્રોક્ત દત્તવિધાન માટે કેટલાક નિયમો છે તે નીચે પ્રમાણે: (ક) દત્તક લેનાર, દત્તક લઈ શાસ્ત્રોક્ત દત્તક. ચક્રે એવી સ્થિતિમા જોઈએ. (ખ) તેવીજ સ્થિતિમા દત્તક આપનાર જોઈએ. (ગ) બાલિ દત્તકપુત્ર પણ તેવી સ્થિતિમા જોઈએ. (ઘ) વસ્તુવત્: દત્તક આપ્યા પછી અને તેનો સ્વીકાર થવા પછી દત્તવિધાન પુરું થયું અથવા, (ઙ) દત્તહોમ થવો જોઈએ.

જેનોમા આટલી સખ્તાઈ નથી.

(૪) દરેક હિંદુ પુરુષ દત્તકપુત્ર લઈ શકે છે. (ક) હિંદુ પત્ની સંગોત્રી હોવાથી દત્તકપુત્ર (પતિની દત્તક કોણુ લઈ શકે? હયાતિમા તેની સમતિથી^૨) લઈ શકે છે; પણ તે બીજા કોઈ પુરુષ માટે લઈ શકે નહીં. માતા પોતાના પુત્રને માટે અથવા બહેન પોતાના બાઈ માટે દત્તક લઈ શકે નહીં. તેમ તે પોતાને માટે લઈ શકે નહીં.^૩

(૧) 27 Bom 492 (P. O) વેરાગાધ વિ. હીરાબાઈ. 11 Cal 463 (P. O) કુનિંદ્ર વિ રાજેશ્વર. (૨) 2 II H. C. A. C. 153 નારાયણ વિ. નાના (૩) 36 Cal 824 નરેન્દ્રનાથ વિ. શીનાનાથ

દત્તવિધાનની વિધિ પિતા અથવા માતાએજ કરવી જોઈએ.^૧
જે હિંદુને પુત્ર (પૌત્ર-પ્રપૌત્ર)^૨ ન હોય અને મમજ્વણ^૩
હોય તે દત્તકપુત્ર લઈ શકે; પરંતુ જો પુત્ર (વિ.) હોય તો દત્તક
લઈ શકે નહીં; જુઓ 27 Bom. L. R. 1509. જો અનંશપુત્ર
હોય તો પણ દત્તક તેનાથી લેવાય નહીં.^૪ કુંવારો તથા ગંડેસો
હિંદુ^૫ પણ દત્તક લઈ શકે. પત્નીની સંમતિની જરૂર નથી, અને
તે ગર્ભવતી હોય તો પણ દત્તક લેવાય.^૬ દાસીપુત્ર દ્વારા દત્તક હોય તો
પણ દત્તકપુત્ર લેવાને વાધો નહીં.^૭

જેનોમા આટલી સખ્તાઈ નથી; પરંતુ મુજાઈ ધવાકામા
જેનોને એટલી સખ્તાઈ લાગુ પડે છે.^૮

જેન.

દોહિત હોય અથવા પ્રપૌત્ર દ્વારા દત્તક હોય તો દત્તક લેવાને
વાધો નહીં.^૯ ઉપગાઉપરી (એકની દ્વારિયા) અથવા એક સાથે
એક કરતા વધારે દત્તક લેવાય નહીં.^{૧૦}

અનંશ દત્તક લઈ શકે છે પણ આપણે ઉપર જોયું તે પ્રમાણે
અનંશના કરતાં તેના પુત્રને વધુ હક મળે નહીં. ફક્ત ભરણપોષણ

(૧) 22 Bom 590. લક્ષ્મી વિ. રામચંદ્ર. (૨) (1872)
I A Sup Vol 131 ગોપીલાલ વિ. ચંદ્રાવલી (૩) 40 Mad.
660 શેષરમા વિ. પદ્મનાભ. 15 Bom 565. ચંદ્રાવન વિ. મણીલાલ.
(૪) 46 Bom. 455. ભર્માખા વિ. હજીજ. (૫) 12 Bom. 329.
ગોપાલ વિ. નારાયણ. (૬) 12 Bom 105 હનમંત વિ. લીમાચાર્ય.
(૭) 48 Mad. 1 કાલિદાસપુરના મહારાજનો કેસ. (૮) 22 Bom
416. અમોવા વિ. મહાદેવ. 12 Bom L. R 402 (P.O) લાલા વિ.
જંજીપ્રસાદ. (૯) 22 Bom. 482. રંજા વિ. અક્ષય (૧૦) 20 I.
A 30 મહેસા વિ. વારકનાથ. 19 Cal. 573 દુર્ગા વિ. સુરેન્દ્ર

મળે અને જો અયોગ્યતા આવ્યા પહેલા કાંઈ સ્વતંત્ર અને આગવી મીલકત મેળવી હોય તો તે મળે.^૧

જો હિંદુધર્મ છોડી બીજા ધર્મમાં ગયા હોય તે દત્તક લઈ શકે નહીં પણ જો એવો રીવાજ સાંપીત કરે તો ચાલે.^૨

માસીક અડચણના સમયમાં જો વિધવા દત્તક લે તો ખોટું હરે.^૩

દત્તકપુત્ર વેળા વિધવાને પોતાના સ્વર્ગસ્થ પતિની સ્મૃતિ છે એમજ પ્રાથમીક મનાય છે. પોતાની આગવી મીલકત હોય તો કોઈની સ્મૃતિ શિવાય વિધવા દત્તક લઈ શકે^૪ પરંતુ જો એકત્ર કુટુંબ હોય તો સમગ્રની અથવા બીજા સદ્ભાગી-સંબંધીની સ્મૃતિ^૫ લેવી પડે^૫ પરંતુ આગવી મીલકતના સળધમાં પણ સ્વર્ગસ્થ એવુંબી અથવા આકસ્તરી રીતે ના પાડી હોય તો વિધવાથી દત્તક લેવાય નહીં, તેમજ તેણે જો દત્તક લીધો હોય તો વિધવા વાધો કાઢી શકે નહીં.

જો વિધવા ગર્ભવતી હોય અને પુત્રને અવતર્યા પહેલાં જો તે દત્તક લે તો સદ્ભાગી-સંબંધીની સ્મૃતિ શિવાય દત્તક લેવાયો છે, એમ કહેવાય (એકત્ર અને વડવાઈ મીલકત હોય તો) અને દત્તક ખોટો હરે.^૬

(૧) 21 Bom L. R 427 વામન વિ કૃષ્ણાઈ (૨) 35 Bom 264 મહા વિ હીરા 27 Bom 495 વેરા વિ હીરા (P C) (૩) 9 M I A 306 રામા વિ સદાશીવ (૪) 12 M I A 397 મદુરાનો કચેકર (૫) 6 Bom 498 રામજી વિ ચંદુ 15 Bom 110 વિકોબા વિ બાપુ 29 Bom 410 લક્ષ્મી વિ વિપ્લા 31 Bom 373 ભયુ વિ મળકોક 50 Bom 468 કમલ વિ ગજ-બાઈ (૬) 50 Bom 772 બાલા વિ અકુબાઈ

યાદવના^૧ કેસમાં પ્રતિ કાઉન્સિલે એવો ઉદ્દેશ કર્યો છે કે જે સ્વર્ગસ્થે ખાસ બાધ ન કર્યો હોય તો એકત્ર કુટુંબમાં પણ બીજા સહભાગી-સભ્યોની સંમતિ શિવાય વિધવા દત્તક લઈ શકે. પણ આ વાત સાચી થઈ નથી.

જો એક કરતા વધુ વિધવા હોય, તો પાટવી વિધવા દત્તક શકે; પરંતુ જો સ્વર્ગસ્થે અનુક્રમિક વિધવાને ખાસ પરવાનગી આપી હોય તો તે વિધવાને દત્તક લઈ શકે તે શિવાય બીજા કોઈસામાં બીજી વિધવાએ પાટવીની સંમતિ લેવી જોઈએ. એકત્ર કુટુંબ હોય તો સત્તરની સંમતિ ચાલે-પાટવી વિધવાની સંમતિ લેવાની જરૂર નથી.^૨

બારેક વગસની બાળવિધવા દત્તક લઈ શકે નહીં પરંતુ સમ-જણી બાળવિધવા લઈ શકે.^૩

બ્યભિચારી વિધવા દત્તક લઈ શકે નહીં; જો તેના સ્વર્ગસ્થ પતિએ આજ્ઞા કરી હોય તો પણ તેનાથી લેવાય નહીં.^૪ મુ'બાઈ ધલાકામાં શરૂમાં એવી વિધવા લઈ શકે.^૫ પુનર્લગ્ન પછી આમલ પતિને માટે દત્તક લેવાય નહીં.^૬

એક દત્તકપુત્રના મૃત્યુ બાદ બીજો એમ ઉપરા ઉપરી દત્તક લેવાય; પણ જો સ્વર્ગસ્થે એમ ઠરાવ્યું હોય કે જો (અથવા વધુ) કરતા વધારે લેવા નહીં તો પછી ન લેવાય.^૭

(૧) 48 J. A. 513 યાદવ વિ. નામદેવ (૨) Mulla's Hindu Law (5th Edn) pp. 442. 443 (૩) 46 Bom. 307 પારતી વિ. રૂબીર. 43 Bom 481 બાસપ્પા વિ. સિદ્ધ. (૪) 5 Beng. L R 362 સવામલાલ વિ. સોદામિની (૫) 45 Bom 459 બસંત વિ. મલાપ્પા. (૬) 28 Bom L R 482 (F. B) ફરીસાપ્પા વિ. સાવિત્રી. (૭) 49 Cal. 1 યાદવ વિ. નામદેવ (P. O)

દત્તક લેવા માટે મૂળ આશય જોવાની જરૂર નથી.^૧

જો પતિ કોઈ પુત્ર સિવાય મરણ પામ્યો હોય અને એકલી વિધવાજ વાગસ હોય તો—અને તેની પાસે દત્તક સ્વતંત્ર મીલકતજ હોય અર્થાત વિમુક્ત થયેલો હોય તો—વિધવા દત્તક લઈ શકે સીધી યા આડકતરી રીતે સ્વર્ગસ્થે વિરોધ દર્શાવેલો હોયો. નોંધ એ નહીં.^૨ જો કોઈ છોકરા માટે વિરોધ દર્શાવ્યો હોય તો તેને દત્તક લેવાય નહીં જો સ્વર્ગસ્થ પુત્ર મૂળીને મરી જાય અને જો માતા સિવાય બીજા કોઈ વાગસ સિવાય તે પુત્ર મરણ પામે તો મીલકત પાછી વિધવા-માતાને મળે એ સંજોગમાં પણ વિધવા માતા દત્તક લઈ શકે; પણ જો પુત્ર પોતાની વિધવા અથવા પુત્ર અથવા માતા સિવાય બીજો કોઈ વાગસ મૂકે તો તેનો દત્તક લેવાનો હક નષ્ટ થાય છે જો એવો કોઈ વાગસ મૂકાયો હોય અને તેના મરણથી જો મીલકત પાછી વિધવા માતાને જાય તો પણ તેનાથી દત્તક લેવાય નહીં.^૪

જો કોઈ પુરુષને પુત્ર હોય નહીં પણ પુત્રની વિધવા હોય તો તેવી પુત્રની વિધવા પોતાના સસરાની પુત્રની વિધવા સંમતિ લઈને દત્તક લઈ શકે સસરા સિવાય અને સસરાની બીજાની સંમતિ આલે નહીં. તેવી સંમતિ સંમતિ. સસરાની દયાતિથા જ લેવી નોંધ એ

(૧) ૨૨ Bom ૫૫૮ રામચંદ્ર વિ મૂળજી (૨) ૭ Bom ૫૮ ગિરિ વિ લીમજી ૪૧ Mad ૮૫૫ મદન વિ પુરસોત્તમ (૩) ૪૭ Cal ૧ (P C) વાલ્મ વિ નામદેવ ૪૩ Bom ૭૭૮ (P. C) પ્રતાપ વિ. અગર ૨૬ Bom ૫૨૬ (F B) રામ વિ રામરાવ ૪૧ Mad ૮૫૫ (P C) મદન વિ પુરસોત્તમ ૪૬ Mad. ૪૨૩ ત્રીપુર વિ વેંદ ૪૮ Bom. ૪૭૨ અજ્ઞા વિ પાકુરમ (૪) ૨૬ Bom, ૫૨૬ (F B) ૪૭ Bom. ૩૭ એનાય વિ લક્ષ્મીબાઈ

જો સસરા મૃત્યુ પત્રથી અથવા જોવા બીજા કોઈ લખાણથી સંમતિ આપે તો તે સસરાની હયાતિમા જ ચાલે-તેના મરણ બાદ તે નષ્ટ થાય છે.^૧ પરંતુ જો તેવી (પુત્રની) વિત્તવા જોને મીલકત મળતી હોય તેવા વારસની સંમતિ લઈ દત્તક લે તો ખોટું કંઈ નહીં. દાખલો લઈએ:—એક પુરુષને પત્ની-પરણેલી પુત્રી-અને સ્વર્ગસ્થ પુત્રની વિધવા છે; તે પુરુષ મૃત્યુપત્ર કરે છે અને તેના અંદર પુત્રની વિધવાને દત્તક લેવા કહે છે; તે મરણ પામે છે-પછી તે પુત્રની વિધવા વીસમાં આપેલી સંમતિના આધારે-અને વધારામાં તે પુરુષની વિધવા તથા પુત્રીની સંમતિ લઈ દત્તક લે છે. મૃત્યુપત્રમાં આપેલી સંમતિ તેના મરણ બાદ ચાલે નહીં-તેની વિધવા હકદાર વારસ છે અને તેને મીલકત મળે-તેથી સાધારણ રીતે તે મીલકત તેની પામેથી લઈ લેવાય નહીં-સાધારણ રીતે દત્તક ખોટું કંઈ-પણ તે વિધવાએ અને પુત્રીએ સંમતિ આપી છે માટે દત્તક ખરું છે.^૨ દત્તક લેવાનું અધિકારપત્ર લખાણમાં હોયું જોઈએ અને તે રજીસ્ટર કરાવવું જોઈએ. તેમાં સરતો નંબાય નહીં અને જો સરત હોય તો તે ખોટી ગણાય છે.^૩ સાધારણ રીતે દત્તક લેવાની પરવાનગી છે એમ મનાય છે અને જો કોઈ કહે કે મનાઈ હતી તો તેને સાબીત કરવું પડે. તેને આપવામાં આવેલી સત્તાનો ઉપયોગ એને કરવો હોય તો કરે પણ તેને ફરજ પાડી શકાય નહીં.^૪

- (૧) 29 Bom. 410. લક્ષ્મી વિ. વિષ્ણુ 24 Bom. L. R. 69
દત્તાત્રય વિ. ગંગા 29 Bom. L. R. 1320. ચણોદા વિ. રામચંદ્ર.
(૨) 29 Bom L R 1320 ચણોદા વિ રામચંદ્ર 45 Bom. 829
વામન વિ. વેંમણ. 21 Bom. L R. 496 (P.O.) પ્રતાપ વિ. અગર.
(૩) 18 Bom 56 અસર વિ. રતન (૪) 33 I. A. 55
મુસદ્દી વિ. કુંદન.

(૫) માતા પિતા યા દયાતાં યમદ્વિઃ પુત્રમાપદિ ।
સવૃશં પ્રીતિસંયુક્તં સ જ્ઞેયો દગ્નિમઃ સુતઃ ॥

પિતા અને માતા શિવાય બીજા કોઈને દત્તકમાં પુત્ર આપવાનો અધિકાર નથી. માતાની સંમતિ દત્તક કેાણુ આપી શિવાય, પિતા આપી શકે છે. સાવકી શકે ? માતા અથવા બાતા અથવા પ્રપિતા આપી શકે નહીં; તેમજ પિતા અથવા માતા અથવા બન્ને બીજાને અધિકાર આપી શકે નહીં^૧ પ્રથમ હક પિતાનો, પછી માતાનો^૨ જો વિધવા પુનર્લગ્ન કરે તો તેનો હક નષ્ટ થતો નથી^૩ માત્ર વિધિ કરવાની હોય તો તે બીજા પાસે કરાવી શકાય-અને એમ કરવાથી દત્તક ખોટું ઠરતું નથી.^૪ દત્તક આપનાર સમજણો હોવો જોઈએ.^૫

(૬) બાવિ દત્તક પુત્ર પ્રથમ તેો વિદુ ઓકરો (ઓકરી નહીં) હોવો જોઈએ.^૧ પછી તેની સાતિનો કેાને દત્તકમાં હોવો જોઈએ.^૭-પછી બનેલા સુધી લેવાય ? પામેનો સપિદુ સંગો હોવો જોઈએ-તેના અભાવે તેવો મગોત્રી તેના અભાવે બિન્ન-

(૧) 33 Bom 107 પુતલી વિ માધુ 11 Bom. H. C. R. 199. ચિત્તુ વિ. બનકી 16 Mad 384 પાપખા વિ. અખા. 10 Bom H. C. R. બગવાન વિ. મજમલ 10 Bom 535 સુરતનો કલેક્ટર વિ. ધીરભાઈ. 10 Bom. 268 ચિવલીનો કેસ. (૨) નારાયણ વિ. કુપ્પુ 2 Pat. 469 રાબ વિ. જગન્નાથ (૩) 33 Bom. 107 પુતલી વિ માધુ (૪) 25 Bom. 551 શામ વિ ચાંતા. (૫) 19 Cal 452 જિરેશ્વર વિ. ચીવચંદ્ર. (૬) 13 Bom 690 મંજા વિ. અનંત (૭) 46 All 637 શીવ વિ. રામ.

ગોત્રજ^૧ (જગિનીપુત્ર અને દોહિત્રી નહીં), તેના અભાવે બીજો કોઈ સગો અને તેના પશુ અભાવે જ્ઞાતિમાંથી ગમે તે કોઈ છોકરો. છેલ્લા બે નિયમ આગ્રહથી સચવાય નહીં તો ચાલે. સગા સિવાય બીજાને લેવાય.^૨ તેવા છોકરાની માતા અને જાવિપિતા બન્ને પરણી શકે (કુંવારી અવસ્થામાં) એવા હોવાં જોઈએ^૩—આ સુત્રને લીધે બહેનના છોકરાને અને પુત્રીના છોકરાને દત્તક લેવાય નહીં; શદ્દમા આવો દત્તક લઈ શકાય. આ નિયમ માટે અમદાવાદના લેઉવા પાટીદાર શદ્દ ગણાય છે અને તેથી જેમનામાં જગિનીપુત્રને અને દોહિત્રીને દત્તક લેવાય છે.^૪ ઉપજ્ઞા ત્રણ વર્ષમાં પશુ જો રીવાજ હોય તો આવા છોકરાને પશુ દત્તકમાં લેવાય.^૫ આપણા પ્રદેશમાં ગમે તે ઉમરના છોકરાને દત્તકમાં લેવાય. છોકરાવાળા પુરુષને પશુ દત્તકમાં લઈ શકાય; તેમ દત્તક લેનાર કરતાં મોટી ઉમરનો હોય તો પશુ વાધો નહીં^૬ એકનો એક છોકરો પશુ દત્તકમાં લેવાય.^૭ માતાપિતાના અનાથને દત્તકમાં લેવાય નહીં—કારણ કે તે જેમાંથી એક દત્તકમાં આપવા માટે જોઈએ.^૮ પરંતુ રીવાજ હોય તો ચાલે.^૯ એક સાથે જો બે ત્રણ દત્તક લે તો બધાં ખોટાં ઠરે.^{૧૦}

(૧) દત્તચંદ્રિકા. (૨) 10 Bom. 80 થમાં વિ. રામ-કૃષ્ણ. (૩) 39 Bom 410 ચલનન વિ. કાશીનાથ. 32 Bom. 619 and 15 Bom L R, 824 and 34 Bom. 491. (૪) 21 All. 412 જમવાનનો કેસ. 25 Bom. L R 510 કદાનદાસ વિ. જવણ. (૫) 22 Bom 973 નાની વિ. સુનીલાલ. (૬) 48 Bom. 387 બાલા વિ. માધુ. (૭) 25 Bom. 537 કૃષ્ણા વિ. પરસંધી 24 Bom. 367 બ્યાસ વિ. બ્યાસ. (૮) 10 Bom. H. O. 268 શીવલક્ષ્મીનાથનો કેસ. (૯) 45 Bom. 754 પુરોહિતમ વિ. વેણીચંદ- (જૈન). (૧૦) 19 Cal 513 and 12 Cal. 406.

તેમજ એકજ છોકરાને બે ત્રણ માથાસો દત્તક લે તો તે પણ ખોટાં હશે.^૧

(૭) જો કોઈ પિતા પોતાના પુત્રને એવી સરતે દત્તકમાં આપે કે એ પુત્ર બન્નેનો ગણાયો તો એવી

દ્વિધામુરખાપન સરત બધનકર્તા છે એમ યવાથી તે બન્નેનો પુત્ર ગણાય અને બન્ને કુટુંબમાં

થી વારસો લઈ શકે.^૨ આવેા દત્તકપુત્ર દ્વિધામુરખાપન દત્તક છે એમજ પ્રાયશીક મનાય; પરંતુ આપણા પ્રદેશમાં આવી સરત સાબીત કરવી પડે છે—પ્રાયશીક મનાય નહીં^૩ આવી રીતે દત્તકમાં આપવાની અને લેવાની વીધિ વિધવા પણ કરી શકે.

(૮) દત્તક આપતી અને લેતી વખતે કેટલીક વિધિ કરવી પડે છે—દત્તકમાં પુત્ર આપવેા અને લેવેા

દત્તવિધાન. અર્થાત દાનપ્રતિગ્રહ—દત્ત હોમ; ચદ્રમા દત્તહોમની જરૂર રહેતી નથી; આ વીધિ

બીજા પાસે કરાવી શકાય,^૪—અને જાણ સાધારણ વિધિઓ.

૧૬૮ દત્તકપત્ર હોય તો આલે નહીં.^૫ દાનપ્રતિગ્રહની વીધિ તો

ચરીજ જોઇએ^૬ દત્તકમાં આપવાનો હક

દાનપ્રતિગ્રહ. બીજા કોઈને અપાય નહીં.^૭ જો દત્તકપુત્ર સંભોતી હોય તો દત્તહોમની જરૂર રહેતી

(૧) 10 Cal 686 રાજકુમાર વિ. વિશ્વેશ્વર (૨) 25 Bom. 537 કૃષ્ણા વિ. પરમેશ્વી. (૩) 42 Bom. 277 હકરાવ વિ. લીમરાવ. 41 Bom. 315 લક્ષ્મીવતિ વિ. વેંકટેશ. (૪) 22 Bom. (519) લક્ષ્મી વિ. રામચંદ્ર. 25 Bom. 551. ચામ વિ. શાંતા (૫) 1 Bom. L. R. 842 ધાપાબાઈ વિ. ચમનલાલ (૬) 19 Cal 452 (P. C.) બીરેશ્વર વિ. અર્ધા. (૭) 10 Bom. H. C. 241 અમ્બાલાલ વિ. રાજમલ.

નથી^૧ તે શિવાય, દત્તકોમ વીધિ થવે। જોઈએ.^૨ વૃદ્ધિ અથવા સુતકમા જો દત્તક લેવાયો હોય તો ખોટો કરે નહીં.

દત્તક લેનાર આપનાર અને જો દત્તકમા જનાર સમજણો હોય તો તેની પશુ-સંમતિ જોઈએ. જમર સંમતિ. જસ્તીથી-દગાથી-ખોટી સમજણથી અથવા

એવી રીતે સંમતિ લેવામાં આવી હોય તો ખોટું કરે.^૩ દત્તક આપતી વખતે અથવા તેને અંગે જો પૈસા આપવા લેવાનો કરાવ થાય તો તેથી દત્તકને બાધ આવતો નથી પરંતુ પૈસા લેવા આપવાનો કરાર ખોટો કરે છે.^૪ એકવાર દત્તક થયા પછી, ૨૬ કરાવ નહીં દત્તક પિતાનો વારસો છોડી દેવો હોય તો તેમ થઈ શકે.^૫

દત્તકથી દત્તકપુત્ર તેના મૂળ કુટુંબમાંથી ફક્દિસ્સો છોડી દે છે અને દત્તક કુટુંબમાં પુત્ર તરીકે ગણાય છે. નવા કુટુંબમાં વહેંચણું વિગેરેમાં એનો ફક્દિસ્સો પહોંચે છે.^૬ પરંતુ જો દત્તકમાં ગયા પહેલાં તેણે પોતાના પિતાની મીલકત મેળવી હોય તો દત્તકમાં ગયાથી એવી પ્રથમ મેળવેલી મીલકત પાછી આપવી પડે નહીં.^૭

જો દત્તક લીધા પછી પુત્ર જન્મે તો દત્તક પુત્ર પાછળથી જન્મેલા જેવો ગણાય છે અને તેને તેવા ફક લાગુ પડે છે એને

(૧) 24 Bom 218 વહુ વિ. ગોર્લીદ 39 Bom. 441 (P. C) ઈલક વિ. શ્રીનિવાસ. (૨) 40 Bom. 515 ગોર્લીદ વિ. રાંછબાઈ 39 Bom. 441 (P. C) (૩) 6 Bom. 524 સોમશેખર વિ. સુભદ્રા. 29 Mad 437 વેંકટ વિ. રંગા. (૪) 46 Bom. 908 નારાયણ વિ. ગોપાળ (૫) 19 Bom 239 માધુ વિ. બયાઈ. (૬) 43 Bom 778 (P. C.) પ્રતાપ વિ. અમરસીંહ. 40 Bom 270 (P C) નગીન વિ. બચુ. (૭) 47 Bom. 542 મહાબળેશ્વર વિ. સુબ્રમન્યા. 49 Bom. 520 માણેકબાઈ વિ. ગોરબાઈ.

જન્મેલા પુત્રના જોટલી મીલકત મળતી નથી પરંતુ મીલકતના જે ભાગ મળે.^૧

જો કોઈ પરણેલા પુરુષને દત્તકમા લે તો, તેની પત્ની નવા કુટુંબમા દાખલ થાય છે જો તેવાને પુત્ર હોય તો તે જૂના કુટુંબમા ગહે છે, પરંતુ જો તે વખતે પુત્ર રક્ત ગર્ભમા જ હોય અને નવા કુટુંબમા ગયા પછી અવતરે તો તે નવા કુટુંબમા ગણાય.^૨

૧, (૯) જ્યારે દત્તક લેવાય ત્યારે દત્તકપુત્ર પુખ્ત વયનો હોય અને જો જો એની દત્તકમાતા સાથે કંગા થારી મીલકતનો કરે કે પોતે થોડી મીલકત લેશે તો બધન-કરાર કરતાં છે કે જો તેવો પુત્ર સગીર હોય, અને જો એનો પિતા દત્તકમાતા સાથે કરાર કરે તો સાધારણ રીતે તે ૨૬ હરે છે, પરંતુ જો તે બ્યવહારિક હોય અને ખાસ તુકસાનકર્તા ન હોય તો ૨૬ હરે નહીં.^૪

(૧૦) મા પાસે જે સ્વર્ગસ્થની મીલકત આવી હોય, તે મીલકત દત્તક લીધાથી દત્તકપુત્રને મળે, મીલકતનો હસ્ત-ફર જો બીધન ઉપરનો અધિકાર નષ્ટ થતો નથી. જો માતા શિવાય જીવનને મીલકત મળી હોય તો, તેનાથી દત્તક લેવાય નહીં, પરંતુ જો તે સખસની સંમતિ લઈ દત્તક લીધો હોય તો લેવાય અને તે મીલકત પણ તેની પાસેથી લઈ દત્તકપુત્રને અપાન છે.^૫

(૧) 42 Bom 547 અહીં વિ ક્રીર (૨) 17 Bom 100 ગિરિ વિ નિરખા. (૩) 40 Bom 668 કાશી વિ વાત્યા (૪) 19 Bom 36 અવાજ વિ દત્તાજ (૫) 45 Bom 829 વામન વિ. વેકાજ

મીલકતમાંથી માતાને જરૂરપોષણ મળે.^૧ જો કુટુંબ સંયુક્ત હોય તો દત્તકપુત્રનો હક જન્મપુત્રના જેટલોજ હશે.^૨

(૧૧) જો પિતા અથવા માતા મીલકતનું વેચાણ વિ. કરે તો જન્મ જન્મપુત્ર વાંધો લઈ શકે તેમ દત્તક અને મીલકત દત્તકપુત્ર પણ લઈ શકે.^૩ જો પિતા સ્થાવર તત્ત્વ વેચાણએક વિ. મીલકતની ભેટ આપે તેને માટે જક્ષીસ-પત્ર લખાઈ-સહીપત્રી થઈ ગયાં હોય-જક્ષીસપત્ર આપી દીધું હોય-અને જક્ષીસ સ્વીકારાઈ હોય-અને ત્યાર પછી પરંતુ ૨૭૨૨ વયા પહેલાં-દત્તક લેવાય તો દત્તકપુત્રને જક્ષીસ બંધનકર્તા છે.^૪ તેવીજ રીતે જો ૩. ૩૦૦૦) ની જરૂરીઆપત હોય અને ૩. ૩૫૦૦) એ મક્કન વેચ્યું હોય તો વેચાણ ૨૬ કરાય નહીં-પણ ખર્ચ હરે.^૫

(૧૨) જો ખોટું દત્તક હોય તો તેવા કહેવાતા દત્તકપુત્રનો હક જન્મકુટુંબમાંથી નષ્ટ થતો નથી.^૬ ખોટું દત્તક હોય તો? જો તેના દત્તકપુત્રને ભેટ આપવામાં આવી હોય તો સવાલ થાય કે તે છોકરાની જાતને આપવામાં આવી કે તેને દત્તકપુત્ર તરીકે આપવામાં આવી છે. જો તે છોકરાની જાતને આપવામાં આવી હોય તો તેને મળે પણ જો તે તેને દત્તકપુત્ર તરીકે જ આપવામાં આવી હોય તો ખોટી હરે.^૭

(૧) 7 Bom. 225 જમના વિ. રાયચંદ. (૨) 31 Bom 373 (P. O.) બચુ વિ. માનફાર. (૩) 1 Bom. 630 રામ વિ. લક્ષ્મણ. 19 Bom. 809 નારાયણ વિ. બાલાજી. 33 Bom. 88 રામકૃષ્ણ વિ. ત્રિપુરા. (૪) 29 Bom L. R. 833 (P. O.) કલ્યાણકુંદર વિ. કાર્તિકા. (૫) 29 Bom. L. R. 825 (P. O.) શ્રીકૃષ્ણ વિ. નાથુરામ. (૬) 45 Bom 829 વામન વિ. વેમજી (૭) 47 Bom 65 બાઈ ટોંક વિ. લક્ષ્મણ

[૯]

ભરણ પાપણ

वृद्धौ च मातापितरौ साध्वी भार्या सुत शिशु
अप्यकार्यं शत कृत्वा भर्तव्या मनुरग्रणीत् ॥

(૧) આપણે ઉપર જોયે ગયા છીએ કે હિંદુઓમાં એવી
માન્યતા છે કે જે કેાઈ હિંદુ દેવ મૂકી મરી
ભરણપાપણને જાય તો તે સ્વર્ગે જતો નથી આ માન્ય-
હક અને તેનો વિ- તાને લીધે લેણદારોના હક ભરણપાપણના
સ્તાર વિ હક કરતાં એટ મહાવ છે ૧ ભરણપાપણને
હક જે કાણેને લીધે ઉદભવે છે - એક તો

સગપણને અગે જેવા કે પત્ની-સગીર છોકરા-વૃદ્ધ માતૃપિતા;^૧ અને બીજું કારણ અચૂક જાતની મીલકત કોઈ હિંદુના હાથમા હોય તો, જેવી કે એકત્ર અને સચૂકત કુટુંબની મીલકત એવી મીલકતનો કર્તા કુટુંબના બધા (મગ) સહભાગી સભ્યો અને તેમના બેગ છોકરાને પાળવા બધાએલો છે.^૨ જો કોઈ હિંદુ કોઈ સગાને પાળવા બધાએલો હોય તો તેના બરણ માદ તેના વારસ પણ તેજ પ્રમાણે પાળવા બધાએલો છે.

જો પુત્ર તેના પિતાની મીલકત મેળવે તો સાવધી માને પાળવા બધાએલો છે.^૩ તેવાજ સન્નેગોમા વહુ સાસુને પાળવા બધાએલો છે.^૪

આ દરેક કાયદાની દૃષ્ટિએ કેવા પ્રકારનો છે તે આ પ્રકરણના અંતમા વિચારીશું.

(૨) પુત્રો —સગીર પુત્રોને પાળવા પિતા બધાએલો છે આગવી મીલકતમાથી પણ તેમનું બરણ-પોષણ કરવું જોઈએ. પુત્ર ઉમરના પુત્રોને માટે આવો બોલો નથી.^૫ જો પુત્રો વહેચણુ ન માગી શકે તેવા પુખ્ત ઉમરના પુત્રો પણ બરણ-પોષણ માગી શકે.^૬ અવહેચણીય મીલકતમાથી પાટવી શીવાય બીજા પુત્રો બરણ-પોષણ માગી શકે.^૭

જો દાસીપુત્ર બાગ માગી શકે નહીં, તે દાંસીપુત્ર પોતાના પિતાની મીલકતમાથી બરણપોષણ માગી શકે.^૮ દાસીપુત્રની માતા હિંદુજ હોવી જોઈએ દાસીપુત્રના છોકરાનો આવો દર નથી.

(૧) 2 Bom 573 સાવોત્રિ વિ લક્ષ્મી (૨) 23 Mad 512 વૈક્રંત વિ. ક્ષાપિ (૩) 9 Bom 279 દરા વિ. નાથા (૪) 8 Bom 15 કકુ વિ. જડાવ (૫) 2 Bom 346 રામચદ્ર વિ સખારામ (૬) 16 Bom 29 અપાછ વિ રામચદ્ર 46 Bom 435 શુપાળવિ. તવાનખા (૭) 12 Bom 94 હિંમત વિ. ગણપત. (૮) 26 Bom L R 488 ગોલીચંદ વિ. ચંદ્રાબાઈ

(૩) પુત્રી:—કુંવારી પુત્રીએને પાળવા પિતા બંધાએલો છે. તેના બરણબાદ તેની મીલકતમાંથી તેના વારસો પાળવા બંધાએલા છે.^૧ પરણેલી પુત્રી તેના પતિના કુટુંબમાં દાખલ થાય છે. બ્યાંસુધી તેનો પતિ હયાત હોય ત્યાં સુધી પત્ની તરીકેના હક ભોગવે છે અને પછી વિધવાના હક મળે છે. આ હક પછી વિચારીશું. જો પુત્રની વિધવા હોય અને જો સસરા પાસે આગરી મીલકત હોય તો તેવી મીલકતમાંથી બરણપોપણ માંગી શકાય. જો આવી રીતે પણ બરણપોપણ મળે નહીં તો પોતાના પિતાની મીલકતમાંથી માંગી શકે.

(૪) પૌત્ર અને પૌત્રીને પાળવા દાદો બંધાએલો નથી.^૨ અનંશ અથવા અધોઅ વારસો પણ બરણપોપણ માંગી શકે. આ સંબંધમાં આપણે પહેલાં જાણી ગયા છીએ. દાસીપુત્રોને બરણ-પોપણ માંગવાનો હક નથી.^૩

(૫) અવૃદ્ધ સ્ત્રી એટલે રાખેલી સ્ત્રી:—આવી સ્ત્રીના પતિ જો હયાત હોય તો તે અવૃદ્ધ ગણાય નહિં.
અવૃદ્ધ સ્ત્રી. અને આવી સ્ત્રીને અવૃદ્ધ સ્ત્રીના હક મળતા નથી.^૪ આવી અવૃદ્ધ સ્ત્રી એક જ પુરુષની રાખેલી હોવી જોઈએ; જો તે સ્ત્રીએ એક કરતા વધુ પુરુષને રાખ્યા હોય તો અવૃદ્ધ ગણાય નહીં. તેના રાખેલા પતિની હયાતમાં તેને કંઈ હક નથી પરંતુ તેના બરણ બાદ તે બરણપોપણ માંગી શકે—પરંતુ તેના બરણ સુધી તે તેના એકલાની જ રખાત જોઈએ.^૫

(૧) 23 Bom 291 મંજરા વિ. રક્ષણી. (૨) 7 Bom. 127 કાણુ વિ. કારી. (૩) 18 Bom. 177 પાવંતી વિ. ચણપદ. (૪) 26 Bom. L. R. 63 આનંદીલાલ વિ. ચંદા. (૫) 48 Mad. 805 રામરામ વિ. પપામલ 26 Bom. 163 નિંજરેલી વિ. લક્ષમણ. 50 Bom. 604 (P. C.) નાગુબાઈ વિ. મોંધીબાઈ.

(૧) પત્નીને પાળવા પતિ બંધાએલો છે—તેની પાસે

મીલકત હોય કે ન હોય.^૧ તે જુદું ભરથુ-

પત્ની પોપણ માંગી શકે નહીં, પતિની સાથેજ

રહેવું જોઈએ; પરંતુ જો પતિ જીવન

ગુલરતો હોય અથવા તેણે પોતાની પત્નીને કઠાડી મૂકી હોય તો

જુદું ભરથુપોપણ માંગી શકે.^૨ તેમજ જો ઘરમાં રાખેલી આગ

રાખતો હોય તો પણ જુદું ભરથુપોપણ માંગી શકે.^૩ પરંતુ જો તેણે

બીજી પત્ની કરી હોય તો જુદું ભરથુપોપણ માંગી શકે નહીં; તેમજ

સાધારણ ટકરાર થતી હોય તો તેથી તેવો હક મળતો નથી.

જો કોઈ પત્ની બાબિયારીશી નીવડે તો તે ભરથુપોપણનો

હક ગુમાવે છે. પરંતુ જો તે એવી ખરાબ ચાલચલગત મૂકી દઈ

સુધરી જાય તો જૂએ મરતી જાયે એટલું ભરથુપોપણ મળે.^૪ પતિ

હિંદુધર્મ છોડી દે તો પણ ભરથુ પોપણ મળે. અનંશની પત્નીને પણ

ભરથુપોપણ મળે.^૫

જો પિતા પુત્રોને પોતાની બધી મીલકતની બક્ષીસ આપી દે

તો પણ પત્ની તે મીલકતમાંથી ભરથુપોપણ માંગી શકે. એવી

રીતે બક્ષીસ આપી એ હક કુળાદાય નહીં.^૬ પરંતુ જો એવો યાત્રિ

રીવાજ હોય કે પત્ની હિંમરસાયક થાય ત્યાં સુધી તે તેના પીઅર

રહે તો તે અવસ્થામાં પતિ ભરથુપોપણ આપવા બંધાએલો નથી.

(૧) 5 Bom. 99. નર્મદા વિ. મદાદેવ 27 Mad. 45 જ્યંતિ

વિ. આલમેલ. (૨) 19 Cal 84 જોતન વિ. જોગેન્દ્ર. (૩) 32, Cal.

234 દુધાર વિ. દારકનાથ. (૪) 34 Bom. 278. પરમી વિ. મદા

દેવી 27 Bom. L. R. 13. શ્રીગુણાધ વિ. હરિણા 19 Mad 6.

કંદસ્વામી વિ. મુરગમાલ. (૫) 12 Bom 26 યરાવંત વિ. કાશી.

(૬) 5 Bom. 99 નર્મદા વિ. મદાદેવ.

(૭) વિધવાને પણ ભરણુપોષણનો હક છે. લગ્નથી કુટુંબમાં.

વિધવા દાખલ થયાથી તે હક ઉત્પન્ન થાય છે, અને એની પાસે બીજું સ્ત્રીધન હોય કે ન હોય તેના ઉપર આધાર રહેતો નથી.^૧ ભરણુપો-

ષણની રકમ નક્કી કરતી વખતે સ્ત્રીધનની રકમ ગણતરીમાં લેવાય પરંતુ ભરણુપોષણનો હક લગ્નસિદ્ધ હક છે. જે સ્વર્ગસ્થ પતિ એકત્ર કુટુંબનો સહભાગી સભ્ય હોય તો આખી કૌટુંબીક મીલકત ઉપર હક લાગે છે-ફક્ત શાખા ઉપર નહીં.^૨ અને જે તે જીવે થએલો હોય તો તેની મીલકત ઉપર હક લાગે છે-વારસો બીજી મીલકતમાંથી આપવા બંધાએલા નથી.^૩ પરંતુ જે વિધવાને પતિની મીલકતનો વારસો મળ્યો હોય તો પછી બીજા પાસે ભરણુપોષણ માંગી શકે નહીં. વખતે કેમ પણ કારણ શિવાય જે વિધવા તેના પતિની હયાતિમાં જીવી રહેતી હોય તો પણ તે ભરણુપોષણ માંગી શકે.^૪ જે પત્ની જીવી (કેમ પણ ખાસ કારણ જેવું કે મારકુટ વિ.) રહેતી હોય તો જીવુ ભરણુ-પોષણ માંગી શકે નહીં તે ન્યાય વિધવાને લાગુ પડતો નથી. વિધવા તેના સ્વર્ગસ્થ પતિના ઘરમાં રહેવો બંધાએલી નથી; કેમ પણ કારણ શિવાય જીવી રહે તો પણ ભરણુપોષણ માંગી શકે. પરંતુ જે તે વ્યભિચારીણીનો ધષ્ટા કરવા જીવી રહેતી હોય તો તેનો હક નષ્ટ થાય છે.^૫ જે મીલકત ધણીજ યોદી હોય કે જેથી જીવો ભાગ

(૧) 38 Mad. 153 હોંગાયા વિ. કનક. જુઓ 5 Bom. 99 and 11 Cal. 492. (૨) 35 Mad. 147. મુજારાજી વિ કમળા 23 All. 86. બેચા વિ. મોલીના. 11 Bom. 199. અધિજાહ વિ. કરસન દાસ. (૩) 2 Bom. 632 અપ્પાજી વિ. ગંગા. (૪) 31 Mad. 338. સુરપાલીનો કેસ (૫) 3 Bom. 415. (P. C.) નારાયણ વિ. રમાબાઈ. 14 Bom. 490. ગોપીબાઈ વિ. લક્ષ્મીદાસ. 29 Cal 557. સિધેશ્વરી વિ. જનાઈ ન.

કરવો એ અસંભવીતજ વાગતું હોય તો જીવ બચ્ચપોષણ કેટલું અપાવે નહીં^૧-પગંતુ ૩. ૫) મુધી કેટલું અપાવેલું છે. જે સ્વર્ગસ્થે પોતાના મૃત્યુપત્રમા એમ મરત કરી હોય કે વિધવાએ પોતાના જીવમા રહેલુ તો તેને જીવ બચ્ચપોષણ મળે નહીં^૨ જે વિધવા અભિચારીણી હોય તો તેને બચ્ચપોષણ મળે નહીં. જે તેણે તેને માટે હુકમનામુ મેળવ્યું હોય અથવા કમનામુ મેળવ્યું હોય તો પણ તેનો હક નષ્ટ થાય છે અને મળે નહીં.^૩ પગંતુ જે તેવી આલચલગત છાડી દે અને પવિત્ર આચરણ પાળે તો ખાવા પુગતુ બચ્ચપોષણ મળે^૪

જે વિધવા પુનર્લગ્ન કરે તો તે પોતાના બચ્ચપોષણનો હક લાગે છે^૫

વિધવાને બચ્ચપોષણમા કેટલી ગમ મળી જોઈએ-તથા મેળવેલી રકમમા વધારો-ઘટાડો થઈ શકે કેમ તે આગળ ઉપર વિચારીશું.

(૮) એક વાગ લગનથી પતિના કુટુંબમા દાખલ થયા પછી દરેક સ્ત્રી પોતાના પિતાના કુટુંબમાથી પુત્રની વિધવા બહાર જાય છે. તે સ્ત્રીના પતિ પાસે અથવા તેના સસરા પાસે મીલકત ન હોય

(૧) 2 Bom 52 and 3 Bom 272. 4 Bom 201 રામચંદ્ર વિ. સગ્રજા, (૨) 13 Bom 218. મુજબ વિ જન્મ. 15 Bom 236 ગિરિ વિ હોનામા (૩) 11 Bom. 108 વિષ્ણુ વિ મંજુ 7 Bom 84 and 5 Cal 776 (P. C) (૪) 49 Bom 459 બીજુ વિ હરિયા ખરાબ આલચલગતનો આરોપ દાવા અરજમા અથવા બચાવનામામા સ્પષ્ટ થીતે કરવો જોઈએ-જુઓ-27 Bom. 485 (P. C) દાદા વિ એશાબાઈ. (૫) 31 All. 161 જલધર વિ. દૈરાલ્યા

તો પશુ પિતા પાસે અથવા તેના વારસો પાસેથી ભરણુપોષણ માગી શકે નહીં^૧ જો તેનો પતિ જીવે અથવા હોય તો તેના સસરા સામે પશુ તેનો હક રહેતો નથી^૨ જો કે તેની સામે કાયદામુક હક નથી પરંતુ ધર્મ-હક છે પરંતુ સસરાના ભરણુ બાદ તેના વારસો પ્રત્યે કાયદામુક હક લાગુ પડે છે, અને તેઓ ભરણુપોષણ આપવા બધાએલા છે^૩ પરંતુ જો સસરાએ બધી મીલકત મૃત્યુ પત્રથી આપી દીધી હોય તો પુત્રની વિધવાનો હક નષ્ટ થાય છે^૪ જો પુત્રની વિધવા પોતાના સસરાના ધરમા સાથે રહેવા ના કહે તો તેથી તેનો હક નષ્ટ થતો નથી^૫

(૮) જો બે બાઈ સચુકત કુટુંબના સહભાગી સભ્યો હોય અને એક બાઈ વિધવા મુકાને મરી વિધવા ભાભા જાય અને બીજા બાઈને હયાતિદકથી બધી મીલકત મળે તો તે પોતાની વિધવા ભાભાને પાળવા બધાએલો છે અને તેવી સ્ત્રી ભરણુપોષણ મળે^૬

(૧૦) કુવારી પુત્રીઓ ભરણુપોષણ માગી શકે તેમજ લગ્ન-અર્થ પશુ માગી શકે પરણેલી પુત્રીના પુત્રી સબધમા આપણે કપર જાણી ગયા છીએ તેવી પુત્રીઓ લગ્નથી પતિના કુટુંબમા

---

(૧) ૨ Bom 573 and 2 Bom 632 || Bom -79
 દયા વિ નાયા (૨) 7 Bom 127 કાળુ વિ મારા 37 Mad 396
 મીનાક્ષી વિ રામા (૩) 23 Bom 608 ચમુના વિ મુદ્ 29 Cal 557 સિદ્ધિવત્સલી વિ જનાર્દન (૪) 25 Bom 263 પાવંતી વિ વરવારી (૫) 29 Cal 557 (૬) 11 Bom 199 અધીબાઈ વિ કરસનદાસ

દાખલ થાય છે અને ત્યાં એમનો હક લાગુ થઈ, પિતાના કુટુંબ-
માંથી નહીં થાય છે. પરંતુ જો વિધવા પુત્રીને તેના પતિના કુટુંબમાંથી
(મીલકતના અભાવે) બરણપોષણ મળે નહીં તો પિતાના કુટુંબ-
માંથી મળવું જોઈએ. આ હક કાયદાકીય નથી પરંતુ ન્યાયના સિદ્ધાંત
ઉપર બધાએલો છે.^૧ સંયુક્ત કુટુંબનો કોઈ સહભાગી સભ્ય કુંવારી
પુત્રીઓને મૂકીને મરી જાય તો તેવી પુત્રીઓને ધરમા રહેવાનો હક
છે અને ખર્ચ માગવાનો પણ હક છે. તેમજ જો કાયદાકીય જરૂરી-
આત શિવાય બાકીના તેવા સભ્યો ધર વેચી નાંખે તો ખરીદનાર
તેવી પુત્રીઓને ધર ખાલી કરાવી શકે નહીં.^૨

(૧૧) સગીર ઉમરના પુત્રો પણ બરણપોષણ માગી શકે.^૩

પુત્રો પરંતુ તે આશ્રીત હોવા જોઈએ.

અષ્ટક સ્ત્રી-અનંશ-વિના સંબંધમાં આપણે વિચારી ગયા
છીએ.

(૧૨) બરણપોષણની રકમ નક્કી કરતી વખતે પણ
સંજોગો ધ્યાનમાં લેવા જોઈએ છે. (૧)

બરણપોષણની મરનારની મહત્તા-તેનું સમાજમાં સ્થાન
રકમ. અને તેની આબરૂ. (૨) મરનારની આખી

મીલકતની કીંમત અને તેની આખી આવક.

(૩) વિધવાની જરૂરીઆતો; જુના વિચાર પ્રમાણે વિધવાને પહેર-
વાને બાર મહીને બે લુગડા અને ખાવાને બે મણુ બાજરી જોઈએ.
પણ આ વિચાર હવે લક્ષમાં લેવાતો નથી. હાલના વિચાર પ્રમાણે
તો પતિની દયાતિમાં જેટલી જરૂરીઆતો હોય-જેટલું સુખ મળવું

(૧) 23 Bom 291. મંજલા વિ. રૂકમણી. (૨) 43 Mad
635 સુધનારાયણ વિ. બાળસુબમન્યા. (૩) 7 Bom. 538. તુરબીની
વિ. હુસેન. 43 Bom. 778 (P. Q.) પ્રતાપ વિ. અગર

હોય-જેટલો વૈભવ મળતો હોય-તે બધા વિધવાને મળવા જોઈએ અને તે પ્રમાણે જરૂરીઆતો આકાશ છે.^૧ (૪) આવક થતી હોય એવું સ્ત્રીધન-ધરણા મળ્યા નહીં-સ્ત્રીધનમાથી જેટલી આવક થતી હોય તે મળવામા આવે, અને જેટલું ભરણુપોષણ મળવું જોઈએ તેમાથી બાક કમવામા આવે.^૨ (૫) ગમે તે સંજોગમા પણ તેના ધણીના બાજે જે મીનકત આવે અને તે મીલકતના બ્યાજમાથી જેટલું મળે તેના કરતા વધુ વિધવાને મળે નહીં.^૩ (૫) એક વાર વિધવાને ભરણુપોષણ મળ્યા પછી જો તે મધુ ઉડાવી દે તો પછી ૪૪ મળે નહીં.^૪

(૧૨) ૬૫૨ જણાવેના બધા નિયમો વિધવાને તેમજ બીજા જે કાંઈ ભરણુપોષણ માગતા હોય તેને લાગુ પડે છે.^૫

(૧૪) આપણે પેગ બારમા જોયું કે કેટલાક સંજોગના આધારે ભરણુપોષણના રકમ નક્કી થાય
રકમ-વધી શકે છે તેવી રકમ કરાગનામાથી-અથવા કુટુંબના
તેમ ધરી શકે માથી પણ નક્કી થાય જો તે પેરામા જણા
વેલા સંજોગમા ફેરફાર થાય તો તે ઉપરથી

---

(૧) 26 Bom L R 269 પ્રતાપભવરી વિ મૂળરાઈર follo wing 18 Cal 327 and 9 O W N 651 5 I A 55 and 12 All 538 માસીક રૂ ૨૨૦૦૦) ની આવક હતી ત્યાં રૂ ૩૦૦૦) તુ મા સીક ભરણુપોષણ અપાવ્યું હતું 22 Cal 410 (૨) 4 N W P H C R 63 શીબદાસ વિ દુર્ગાપ્રસાદ 2 Bom 573 સાવિત્રી વિ લક્ષ્મી 14 Bom 490 ગોબીનાથ વિ લક્ષ્મીદાસ (૩) 27 Mad 45 જ્યોતિ વિ આદ્યેશુ 11 Bom 199 અધિનાથ વિ કરસનદાસ (૪) 2 Bom 573 સાવિત્રી વિ લક્ષ્મી (૫) 21 All 232 મહેરા વિ દીગંપાલ

નકકી થએલી રકમમાં પણ ફેરફાર થાય-વધે અથવા ઘટે.^૧ જો આવકમાં વધારો થયો હોય અથવા જમરમાં ચીજોની કિંમત વધી જાવું તેની ખર્ચ વધી પડ્યો હોય તો ભરણપોષણની રકમ વધી શકે,^૨ તેજ પ્રમાણે ઘટાડી શકાય. પરંતુ જો જેના હાથમાં મીલકત હોય તેની નિષ્કાળજીને લીધે કિંમત ઘટી હોય તો ઘટાડી શકાય નહીં.^૩ પરંતુ જો વિધવા એમ કરાર કરે કે જો વિધવાનો વિચિત્ર ભવિષ્યમાં સંજોગોમાં ફેરફાર થાય તો પણ કરાર હોય તો વધુ રકમ માંગશે નહીં તો પણ રકમ નહીં.^૪ પરંતુ જો એમ કરાર કર્યો હોય કે આટલી રકમ લાઇસ અને વધારામાં એમ હવું ન હોય કે સંજોગો બદલાય તો પણ વધુ માંગીશ નહીં તો વધુ માંગી શકે. તેમજ એમ દરાવવામાં આવ્યું હોય કે તે તેની લવાતિ સુધીજ આપવાનું છે તો તેથી એમ ન મનાય કે તે વધુ માંગી શકે નહીં.^૫

(૧૫) નીચે જખુલેલા સંજોગોમાં વિધવા ભરણપોષણ સાધારણ રીતે માંગી શકે નહીં!— (૧)

ક્યારે તે મળે નહીં? એની પાસે આવક આવે એવું જોટલું બધું સ્ત્રીધન હોય કે તેની આવક જોટલું ભરણ-

(૧) 2 Bom 623 સીદ્દીખાન વિ. સીદાવા. 5 Opl. L. R. 18 રાજેન્દ્ર વિ પુતો. (૨) 22 Mad 175. બંગાર વિ. વિજય. ૧૯૨૫ મા જલ્દીસ મીરજાએ ચદ્રપ્રભાવતી વદુજ વિ નાપદારના નીમ-યત ગોરધનલાલના કેસમાં પણ એમ કરાવ્યું છે. કન્સેન્ટ ડીકી લેવાએલી હતા તેમ છતાં રકમ વધારી શકાય (૩) 24 Bom. 386 ગોપીનાથાઈ વિ દત્તાત્રય. (૪) 46 Mad L. J. 189. અમ્મા સુયંચંદ્ર વિ અમ્મા દુર્ગાબા. 47 Mad 308. મહેશ્વર વિ દુર્ગાબા (૫) 14 Mad. L. J. 339 સુખામન્યા વિ વેન્મામ્માલા. 27 Mad. L. J. 656. રામ વેંસના કેસ. 24 Bom. 386. ગોપીના વિ. દત્તાત્રય.

પોષણ મળે એટલી આવતી હોય^૧ (૨) બરણપોષણ માટે જે મીઠકત મળી હોય તે બધી વાપરી નાખે (૩) પુનર્જન કરે. (૪) જે તે બ્યભિચારીણી હોય અને તેને માટે સ્વર્ગસ્થના ધરમાથી જુદી રહેતી હોય.^૨ પરંતુ ત્યાર પછી જે પાછી સારી આસયક્ષગતની થાય તો ખાવા પુરતું (*baran*) બરણપોષણ મળે

આવી રીતે બરણ-પોષણના વધારા ઘટાડા માટે જુદો દાવો દાખલ કરવો પડે; પરંતુ જે પહેલાના દાવાના હુકમનામામા એને માટે છુટ આપી હોય તો તે હુકમનામાની બજવણીમા તેને માટે અરજ થઈ શકે^૩

આ વધઘટનો સવાલ કરાર ઉપર અવલંબતો નથી માટે વધઘટ થોડું થકે છે-પછી તે કરાર હોય કે હુકમનામું હોય હિંદુ શાસ્ત્રમા જણાવેલા કેટલાક સંજોગો ઉપર તે સવાલ અવલંબે છે અને જ્યારે તે સંજોગોમા ફેરફાર થાય ત્યારે બરણ-પોષણના આકાંક્ષામા પણ ફેરફાર થાય^૪

(૧૧) ચાર્જનો અર્થ ' ગીરો ' નોવો બોલે થાય છે. સવાલ એમ ઉપસ્થિત. થાય છે કે વિધવાના ચાર્જ નથી બરણપોષણનો હક સ્વર્ગસ્થની અથવા કૌટુંબીક મીઠકત ઉપર બોલે કરે છે કે કેમ ? જમા સુધી કેટલું ચાર્જ દગવે નહીં ત્યા સુધી બોલે કરતો

(૧) ૩ Bom 415 14 Bom 490 4 Cal. L. J 74 4 N W. P H C R 63 2 B H C R 341 2 Bom 584 10 Cal. 638 (૨) See Dr Gour's Hindu Code page 490 (૩) 26 Bom 707 રજુમલ વિ ૩૬૧ (૪) 2 Bom 624 સીલેસિયપા વિ સીદાવા

નથી^૧ પરંતુ જો એકવાર ચાન્ડ જાહેર થયો હોય અને પછી જો તે મીલકત વેચાય તો લેનાર તેના જોખમે લે છે.^૨

(૧૭) કૌટુમ્બીક દેવાં પહેલાં પતવવાં પડે. દેવાં પતાવ્યાં

પછી ભરણુ-પોષણુનું નક્કી થાય.^૩ આ

દેવા વિ. અને હક સંજોગોમાં જો દેવા પતાવવાં માટે મીલકત

વેચવામાં આવે તો અને ખરીદનારને

ખબર હોય તેમ છતાં ખરીદનારને વાધો આવે નહીં.^૪ પછી જો

ખરીદનાર અને વેચનાર બે મળી જાય ભરણુપોષણુનો હક હુબાડવા

માટે વેચતા હોય તો વેચાણુ ખોડું ફરે; તેમજ,^૫ જો ચાન્ડ દ્વારા

પછી વેચાણુ થાય તો તેથી ભરણુપોષણુનો હક હુબે નહીં.^૬ તેવીજ

રીતે જો તેના હક હુબાડવા અત્યુપત્ત કરી જાય અથવા બક્ષીસથી

દાઈને આપી દે તો તેથી ભરણુ પોષણુનો હક હુબે નહીં.^૭ તેવીજ

રીતે જો વિધવાએ ભરણુપોષણુ માટે દાવો માંડ્યો હોય અને તે

દાવામાં ચાન્ડ માંડ્યો હોય અને તે દાવાની દરમ્યાનમાં જો મકાન

વેચાય તો ખરીદનાર તેના જોખમે લે છે; તે દાવાના હુકમનામાં

ચાન્ડ ફેરવવામાં આવે તો ખરીદનારને બંધનકર્તા છે.^૮

(૧) ૩ Lah. 55. મજબીરામ વિ રેવી. 23 Bom 342.

ખીહારીલાલ વિ. રામબાઈ. 24 All. 160. ભરતપુર વિ. ગોપાળ. 27

Mad. 45. જયંતિ વિ. આસ્ત્રેલુ. 22 All. 326. રામકુંવર વિ. રામ.

12 Bom. L. R. 1075 ચમના વિ. નાનાબાઈ. 22 Bom. L. R.

110 પાર્વતી વિ. શ્રીનિવાસ. (૨) 27 Cal. 194. કુલોદપ્રસાદ વિ.

જગેશ્વર. (૩) 12 Bom. L. R. 1075, 27 Mad. 45. 5 All.

367. દયાળ વિ. કૈાસથા. 7 Lah. 12. સુંદર વિ. રામનાથ. (૪)

2 Bom. 494. લક્ષ્મણ વિ. સલ્લભામા. (૫) 43 Mad. 801.

શ્યામસુંદરનો કેસ. (૬) 5 Bom 99. નર્મદા વિ. મદાદેવ. 23 All.

86 બચા વિ. મોદીજી. (૭) 29 Mad. 508. 'દીમણા વિ. કૃષ્ણા.

27 Cal. 77. જોગેન્દ્ર વિ. કુલકુમારી.

(૧૮) અરણ્યપોષણની રકમ ચડી મધ હોય તો તે મેળવી શકાય કે કેમ ? કેસલાઓ એમ મુચવે છે ચડી ગએલી રકમ કે બાર વર્ષની ચડેલી રકમ માગી શકાય. તે મેળવવા માટે માંગણી અને અસ્વીકાર સામ્પ્રીત કરવાની જરૂર નથી.^૧ આ બાબતમાં કોર્ટ પોતાની વિવેક-મર્યાદા દાખવી શકે પણ તે ન્યાયપુરઃસર હોવી જોઈએ. મરજીમાં આવે તેમ હા-ના કહી શકે નહીં. જો ન્યાયની દ્રષ્ટિએ એમ લાગતું હોય કે ચડી ગએલી રકમ અપાવવી જોઈએ તો ના કહેવાય નહીં.^૨

આવે. હક દરેક ક્ષણે ઉપસ્થિત થાય છે.^૩ પરંતુ જો એકવાર માંગણી કરી હોય અને તેનો અસ્વીકાર થયો હોય તો ત્યારથી બાર વર્ષની અંદર દાવો લાવવો જોઈએ.^૪ જો વિધવાએ જરૂરીઆત બતાવી હોય તો જ્યારથી તેણે તેવી રકમ (બાર વર્ષની અંદરની) માગી હોય તો ત્યારથી મળે.^૫

(૧૯) આવા અવિધ્યના હકનું વેચાણ થાય નહિ.^૬ પરંતુ પાછળની ચડી ગએલી રકમ ઉપરના હકનું હકનો પ્રકાર વેચાણ કરી શકે.^૭ જો પાછળની રકમ નક્કી થઈ હોય નહીં પણ તે નક્કી કરાવવા

(૧) 13 Bom. L. R. 1023. પાર્વતી વિ ચત્રર્થીબાઈ. તેમજ નીચે (૨) મા જણાવેલા પણ કેસો જુઓ. (૨) 12 Bom L. R. 238. 17 Bom. 45 5 Bom. 99 3 Bom. 207 and 415. 2 Bom H. C. II 323 1895 P. J. 44 43 Bom 66. કરબા વિ. કેવળ. 36 Bom 131. પાર્વતી વિ ચતુર. 21 Mad. L. J. 482 મુઆમન્યા વિ મુહા. (૩) 36 Bom. 383. રંજુબાઈ વિ સુબાઈ. (૪) 5 Bom. 68. હમન વિ. બાપુ (૫) 43 Bom 66. કરબા વિ. કેવળ. 36 Bom. 383. રંજુ વિ. સુબાઈ (૬) 11 Bom 99. નર્મદા વિ. મહાદેવ (૭) જુઓ Mulla's H. L. P. 507. (5th

દાવો હોય તો પણ તે હકનું વેચાણ થાય કે નહીં તે સંકારપૂર્ણ છે. પરંતુ ઉપર જણાવેલા કેસો વાંચતા એમ ખનિ નીકળે છે કે રકમ નક્કી થઈ હોય નહીં તો પણ તે સંબંધોમાં વેચાણ અથવા ટ્રેડ થઈ શકે.

(૨૦) વિધવાનો ભરણપોષણનો હક છે, એવું જાહેર કરાવવા અથવા પાછળની ચડી મળેલી રકમ દાવો મેળવવા અથવા ચાર્જ મેળવવા દાવો લાવી શકાય. જે સ્વર્ગસ્થ કૌટુંબીક સહભાગી હોય તો બધા સભ્યો સામે દાવો લાવવો જોઈએ-ફક્ત તેની સાખ્યાના સભ્યો સામે લાવે તો ચાલે નહીં.^૨

(૨૧) જેમ વિધવા ભરણપોષણ માંગી શકે તેમ રહેઠાણ માટે જગ્યા પણ માંગી શકે. સ્વર્ગસ્થના રહેઠાણ ધરમા ખીજ સભ્યો સાથે વિધવા રહેવા બંધાએલી નથી.^૩ પરંતુ જે મીલકત થોડી હોય અને જે ખીજું કૌટુંબીક ધર ન હોય તો મુદ્દા ધર માંગી શકે કે કેમ તે સવાલ છે. જે વિધવાનો આવો હક નષ્ટ કરવા ખરીદનાર સાથે મળી જઈ, ધર વેચી દેવામાં આવે તો તેથી તેનો હક નષ્ટ થતો નથી.^૪ પરંતુ જે કાષ્ટકાષ્ટક જરૂરીઆતને અંગે વેચાણ થયું હોય અથવા સ્વર્ગસ્થે પોતાની આગવી મીલકત વેચી હોય તો

Edn.) 8 W. R. 41 હવમાવતી વિ. ક્રણા. 11 Bom. 528, રામરામ વિ. નાનારાવ. unreported judgement in S. A. No. 760 of 1904 in Bom. H. C. લક્ષ્મી. વિ. અણેશ.

(૧) 40 Bom. 337. સીતા ૧૫ લક્ષ્મી. 35 Mad. 147. મુળારાજુ વિ. કમળા. (૨) 13 Bom. L. R. 1023 પાવતી વિ. ચટ્તુ. (૩) 9 Bom. L. R. 382. બીસનદાસ વિ. રંજુલાલ. 12 Bom. L. R. 1077. ચમુના વિ. નાનારાવ.

વિધવાનો હક નહીં થાય છે. કુંવારી પુત્રીઓને પણ પોતાના પિતાના ઘરમાં રહેવાનો હક છે, પરંતુ ઉપરના નિયમો અને સામુ પડે છે.

(૨૨) પેટા ૨૦ માં જણાવ્યા પ્રમાણે દાસો માંડવામાં આવ્યો હોય, તેમજ તે દાવામાં પેરા ૨૧

ચોપડા વિ. બતાવવા માં જણાવ્યા પ્રમાણે રહેવા મકાન માગવામાં નોંધાયે.

આવ્યું હોય તો તે દાવો દરમ્યાન પ્રતિવા-
દીએ કેવા કામગીઆ ચોચરીઆ-ચોપડાઓ
મીલકત વિ. બતાવવું નોંધાયે એ સવાલ ઉભો થાય છે. એમ દર્શુ
છે કે જેટલી મીલકત ઉપર હક લાગતો હોય અથવા વિધવા એમ
કહેતી હોય કે આટલી મીલકત ઉપર હક લાગે છે તો તે મીલકતનું
ન્યા ન્યાં વર્ણન આપવું હોય અથવા એવી મીલકતનો ન્યા ઉલ્લેખ
હોય તેવા બધા ચોપડાઓ કામગીઆ વિ. બતાવવા નોંધાયે ચંદ્રપ્ર-
ભાવતી વડુજી વિ. ટિકામત મહારાજ ગોધનસાલજીના દાવામાં
ધણીવાર એમ કુકમ આપવામાં આવ્યા છે.

(૨૩) નો ફાર્ટે એમ દર્શાવ્યું હોય કે ભરણીપોષણની રકમ
વધારવા દાવો સાબી ચકાય તો તેવા કુકમનામાની રકામે અપીલ
થાય નહીં.^૨

(૧) 45 Bom. 337. ચંન્ના વિ. બનજી 17 Bom. 398
and 27 Mad. 45 and 43 Mad 635 (૨) 28 Bom L.
R. ગોધનસાલજી વિ. ચંદ્રપ્રભાવતી.

Uchchhis Ramji

[૧૦]

દેવાં.

ઋણમાત્મીયવત્પિતૃય પુત્રૈર્દેય વિભાવિતમ્ ।
પૈતામહં સમદેયં નદેયં તત્સુતસ્ય તત્ ॥
અતઃ પુત્રેણ જ્ઞાતેન સ્વાર્થેનુસ્તૃજ્ય યત્નતઃ ।
ઋણાત્પિતા મોચનીયો યથા ન નરક વ્રજેત્ ॥

(૧) પિતાના દેવા પતાવવા પુત્ર જધાએશે છે. આ નિય-

મના આધારે આપણા પ્રદેશમા પુત્રો પાસે

૧૮૬૬ નો કાયદો પોતાના પિતાની મીલકત હોય કે નહીં તો

પણ હુકમનામા ચલા હતા, પરંતુ ૧૮૬૬

ના મુળાઇ એક્ટ પછી પિતા પાસેથી મળેલી મીલકત સામેજ હુકમ-

નામા ધના માક્યા તે કાયદા પ્રમાણે પુત્ર પિતાની મીલકત મળી

હોય તેટલા પુરતોજ જોખમદાર છે-તથા નથી.^૧ પરંતુ જો કોન્ટ્રેક્ટ કર્યો હોય તેમાં પુત્રે ભાગ લીધો હોય અથવા તેની સંમતિ હોય તો તે જાતે જવાબદાર છે. જો લીમીટેશન લાગ્યું હોય તો પણ પુત્ર પોતાના પિતાનું દેવું પતવી શકે છે.^૨

(૨) એક હિંદુ જે પ્રકારના સંજોગોમાં દેવાં કરી શકે:-

એક તો પોતાની અંમત જરૂરીઆત માટે પુત્રોની જોખમદારી. અથવા પોતાના એકત્ર અને અવિભક્ત કુટુંબ માટે. બીજા કારણના સંબંધમાં આપણે પ્ર. ૩ (સંયુક્ત અને અવિભક્ત કુટુંબમાં) વિવેચન કરી ગયા છીએ, એટલે અહીં ખેડા કારણના સંબંધમાં વિવેચન કરવાનું કશું.

(૩) જો એક હિંદુ પાસે પોતાની અને સ્વતંત્ર મીલકત હોય તો તે તેના વારસોને મળે છે-સહ-

બીજા વારસોની ભાગી સંખ્યાને હયાતિ હકથી જતી નથી. જોખમદારી. જો પિતા અને પુત્રો વચ્ચે સંયુક્ત કુટુંબ

હોય તો પિતાના અરણ બાદ તે મીલકત પુત્રો (એટલે પુત્ર-પૌત્ર-પ્રપૌત્ર) ને હયાતિ હકથી મળે છે. જો પિતાએ દેવું કર્યું હોય અને જો તે અનીતિમાન અને અન્યાયના માર્ગનું ન હોય તો પુત્રો (મીલકતમાથી) આપણા જવાબદાર છે.

(૧) 11 Bom H. C R. 76 હરેશભ વિ. રાણુ 13 Bom. 653 હરણુ વિ. ત્રિભુવન. (૨) 10 Bom. H. C R. તીલકચંદ વિ. છતમલ. (૩) 11 M. L. A. 393. હનુમાનપ્રસાદ વિ. બાળી. જુઓ 51 I. A. 129. બીજનારાયણ વિ. મંગળાપ્રસાદ. 9 I. A. 128 મુતાવન વિ. સાંબાલી. ('26) A. P. C. 105 મસીદ વિ. હાથોદર. 44 Mad 214 વેંકટ વિ. મોહન.

પોતાની સ્વતંત્ર અને આગવી મીઠાકતમાથી આપવા પુત્રો બધા-
એલા નથી. તેજ પ્રમાણે બીજા વાગ્સોની જોખમદારી છે^૧.

(૪) જે એક સદ્ભાગી સભ્યે દેવું કર્યું હોય તો દહેષુદારે
તે સભ્યની હયાતિમા દુકમનામું મેળવી,
સદ્ભાગી સભ્યનું તેના ભાગ ઉપર જપ્તી લઈ જવી જોઈએ.
દેવું જે દુકમનામું મેળવ્યું હોય પણ તેની
હયાતિમા જપ્તી લઈ જાય નહીં, તો તેના
મરણબાદ હયાતિદરેથી તેનો ભાગ બીજા સદ્ભાગી સભ્યોને જાય
છે તેથી દહેષુદારનું કાંઈ વળે નહીં હયાતિમા જપ્તી લઈ ગયા
પછી, તેના મરણબાદ વેચાય તો કાંઈ દરકત નહીં^૨. અવલ જપ્તી
મેળવ્યા પછી દુકમનામું થયું હોય અને ત્યાગ પછી તે સભ્ય મરણ
પામે તો જપ્તીદારને કાંઈ મળે નહીં^૩. પરંતુ જે દેનાદાર પિતા
હોય તો પેરા બે-ત્રણમા જણાવેલા નિયમો લાગુ પડે છે.

(૫) આ આખા પ્રકરણમા જ્યાં જ્યાં 'પુત્ર' આવે ત્યાં
ત્યાં પુત્ર પૌત્ર અને પ્રપૌત્ર સમજવું. જે
પુત્રોની પવિત્ર દેરજ પિતા તેના પુત્રો સાથે એકત્ર હોય તો અને
તેનું દેવું અન્યાયી અથવા અનીતિમાન ન
હોય તો પુત્રોની પવિત્ર દેરજ છે કે તે દેવું પતાવવું. પરંતુ પુત્રો મીલ

(૧) 8 Bom 220 and 309 કેવળ વિ. ગણપતિ અને ચીર-
ધરલાલ વિ બાઈ શીવ (૨) 11 Bom H C R 76 ઉદારા-
મનો દેસ. 5 Cal 148 (P. C) સુરજ વિ. શીવપ્રસાદ 48 All 1.
ફીરચંદ વિ સંતલાલ. 17 I. A. 194. માધુ વિ મહેશલાલ (૩)
40 Bom. 329. લક્ષ્મણ વિ વિનાયક 3 Pat 250 સુંદર વિ.
રઘુનંદન મદ્રાસહાઈ આનાથી વિરુદ્ધ છે.

કતમાંથીજ આપવા બંધાએલા છે^૧-પોતાની આગવી મીઠતમાંથી આપવા બંધાએલા નથી શિવાય કે તેઓએ પોતે ભાગ લીધો હોય અથવા સંમતિ આપી હોય. આ બધા કારણોને લીધે જો પુત્રોના ભાગ વેચાય તો તે બંધાએલા છે. પિતાએ પોતાને માટે દેવ કયું હોય પણ જો અન્યાયી અને અનીતિમાન ન હોય તો શ્લેષુદાર પુત્રોના ભાગ પણ વેચી શકે. તેમજ જો પિતાએ માર્ગેજ કયું હોય-જુનું દેવું પતવવા માટે-તો શ્લેષુદાર તેમાં પુત્રોના ભાગ દિરસો હક વેચી શકે. ગ્રીવી કાઉન્સીલે આ કાયદો પ્રથમ સુરજ-જંતીકુંવર વિ. શીવપ્રસાદના કેસમાં^૨ ચોખ્ખો કર્યો. શ્લેષુદાર ફક્ત પિતા સામેજ હુકમનામું મેળવી બજવણી વખતે અને દરખાસ્ત બરતી વખતે પુત્રોના ભાગને પણ જોખમદાર મણી શકે; પુત્રોને દાવામાં પક્ષદાર ન બનાવ્યા હોય તો પણ એવી રીતે પાછળથી જોખમદાર બનાવી શકાય. પરંતુ પુત્રો એમ સાબીત કરી શકે કે એવું દેવુંજ નહોતું-અથવા હવું તો તે અન્યાયથી અને અનીતિ-માન હવું-પણ પુરાવાનો બોજો પુત્રો ઉપર રહે. બજવણી વખતે જો વેચાણ થાય તેમાં ખરીદનાર એવી તપાસ કરવા બંધાએલો નથી; ફક્ત ઉપર જો હોય તેનાથીજ બંધાએલો છે.^૩ પિતા હયાત હોય કે મૈયત થએલો હોય તો પણ પુત્રોના ઉપર પ્રભાણુ પવિત્ર રરજ છે.^૪ એકલા પિતા સામે હુકમનામું મેળવ્યું હોય તો બજવણી વખતે સાથે પુત્રોના હક-હિરસો અને ભાગ વેચાય છે કે એકલા પિતાનો તે સવાલનો નિર્ણય તો બજવણીના કાગળોમાં ઉપરથી

(૧) 46 All. 95 (P. C.) બીજનારાયણ વિ. મંજનાપ્રસાદ. 43 Bom. 112. હનમંત વિ. ગણેશ. (૨) 6 I. A. 88 and 5 Cal. 148 જુઓ: 44 I. A. 126 and 51 I. A. 129 (૩) 45 All. 45. રામચંદ્ર વિ. મહમદ. 48 Cal. 341. મધુસુદન વિ. હરવરી. 43 Bom. 612. હનમંત વિ. ગણેશ. (૪) 46 All. 95 બીજનારાયણ વિ. મંજનાપ્રસાદ. 44 Cal. 524 (P. C.) શ્રીપત વિ. શુપર્ણા.

નક્કી થાય છે. જો તે કાગળો ઉપરથી ખરીદનારને એમ લાગ્યું હોય કે પુત્રોના હક્ક-હિસ્સો ભાગ લે છે તો તે ઉપર ધ્યાન અપાય.^૧ જો એક હિંદુ પોતાના પુત્ર સાથે કૌટુંબીક ધર્મ કરતો હોય અને તે ધંધા દરમ્યાન (અને ધંધાને માટે) દેવું કરે, સાથે માર્ગેજ પણ કરે-તો તે દેવું અને માર્ગેજ પુત્રને બંધનકર્તા છે. એટલુંજ નહીં પણ જો તે પુત્રન સગીર પુત્ર હોય તો તેના સગીર પુત્રને પણ બંધનકર્તા છે. આવા કેસમાં જો માર્ગેજને માર્ગેજ ઉપજવું હુકમનામું મેળવ્યું હોય તો પણ બજવણી વખતે તેના સગીર પુત્રનો હક્ક-હિસ્સો ભાગ વેચાઈ શકે.^૨ પરંતુ જો પિતા-પુત્ર વચ્ચે વહેંચણી થઈ ગઈ હોય અને પુત્ર પોતાનો ભાગ લઈ જુદો થઈ ગયો હોય તો અને ત્યાર પછી જો એકલા પિતા સામે દાવો માંડી તેની સામેજ હુકમનામું મેળવ્યું હોય તો પુત્રોનો ભાગ બજવણી વખતે વેચી શકાય નહીં.^૩

(૧) આ પ્રકરણમાં જ્યાં જ્યાં ' પિતા ' શબ્દ વપરાયો છે.

ત્યાં ત્યાં પિતા-પ્રપિતા અને પિતાનો દાદો

જુલું દેવું.

એમ સમજવું; ' પુત્ર ' ની સમજણ પણ તે

પ્રમાણે આપી છે. જ્યારે પિતા એક દેવું

કરે અને તેને અંગે માર્ગેજ કરે-અને જ્યારે તે આપી શકે નહીં ત્યારે ક્યા તો કૌટુંબીક મીલકતનું વેચાણ કરી અથવા માર્ગેજ કરી પહેલાનું માર્ગેજ અથવા દેવું પત્ર-તે વખતે પહેલાનું દેવું

(૧) 43 Bom. 17 હનમાનદાસ વિ. ભજવાનદાસ. 44

I. A. 1 શ્રીપત વિ. યાગેર. (૨) 29 Bom L R 1441. વાડી-

લાલ વિ. કનેયાલાલ / (૩) 22 Mad. 519. કૃષ્ણા વિ. રામાસામી.

પરંતુ જો પુત્રોને પદ્માદર બનાવી હુકમનામું મેળવ્યું હોય તો પુત્રોનો

ભાગ વેચી શકાય. જુઓ: 38 Mad 1120. કમ્પેન્સર વિ. વે'ટ and 40

Mad L J Page 473 હાઈ વિ ચેલ and also 4 Pat. 469

રામ વિ. નંદ and 47 Mad. 621. જયરાય વિ. વિશ્વેરામ.

‘જીનું’ દેવું’ કહેવાય.^૧ ખરીદનારના ઉપર ‘જીનું’ દેવું’ સાબીત કરવાનો બીજો રહે છે.^૨ પછી જો પુત્રો એમ -કહેતા હોય કે તે દેવું અન્યાયી અને (અથવા) અનીતિમાન હતું તો તે પુત્રોએ સાબીત કરવું જોઈએ. તેમજ ખરીદનારને ખમર હતી એમ પણ સાબીત કરવું જોઈએ.^૩ જો એવા જીના દેવા માટે પછીનું માગે-જ ન હોય તો પિતાના ભાગ પુરવું જ તે બધનકારક છે-પુત્રોના ભાગ પુરવું નહીં.^૪ બીજનારાયણ વિ મંગળપ્રસાદના કેસમાં પ્રીવી કાન્સીસે એમ ઠરાવ્યું છે કે પુત્રોની પવિત્ર ફરજ પિતાની હયાતિમાં પણ છે-તેના મરણબાદ છે એમજ નહીં. તેમજ આપણે ઉપર જણાવી ગયા છીએ કે વહેંચણુ બાદ પિતા પુત્રોનો ભાગ વેચી અથવા માર્ગેજ કરી શકે નહીં. જો કાયદામુક જરૂરીઆતને અંગે દેવું કરવામાં આવ્યું હોય અને તેમાં પુત્રોનો ભાગ-લાગ પણ વેચ્યો-અથવા માર્ગેજ કર્યો હોય તો જીના દેવાનો સવાલ આવતો નથી.^૫ પુત્રોની જોખમદારી પુત્રોના જોટલીજ છે.^૬

(૭) નીચે જણાવેલા પ્રકારના દેવા પુત્રોને બધનકારક નથી-(૧) અનીતિમાન,^૭ (૧) ફાજદારી થુન્હો થાય એવું.^૮

(૧) 31 All 176 ચંદ્રદેવ વિ માતાપ્રસાદ, 19 Bom L R 498 ચાકુરામ વિ બુપર્સીજ (P O) 46 All 95 બીજનારાયણ વિ અગળપ્રસાદ (P O) (૨) 26 Bom 326 અમરોદજ વિ હાશી-નાય, 45 All 576 સાહેબસીંજ વિ ગિરધારીલાલ (૩) 24 Bom 343 જોરામ વિ એકનાથ 34 All 296 બબવત વિ કેલન્સી (૪) 41 Bom 347 નરો વિ વારાગોડા (૫) જુઓ મુલ્લાનો દિદુ-લો-પ મી આરતી પૃ. ૧૪ મુ (૬) 4 Pat 478 લધુ વિ. ગોરધન (૭) 24 Bom 343 (૮) 6 All 234 24 Cal 672 27 Mad 71

(૩) શેકડા રૂપીઆ લીધા હોય અથવા જઈ નહીંએવું દેવું.
 (૪) પુત્ર જીવે થયે હોય ત્યાર પછીનું
 કયા પ્રકારનું દેવું પિતાનું દેવું? (૫) જે પિતાએ પુત્રને ભેટ
 પુત્રોને બંધનકારક આપી હોય તો તેની મીલકત? (૬) લીમી-
 નથી. દેશન લાગેલું દેવું? (૭) સદાકાળ બંધનકારક
 ગહે એવું દેવું? (૮) ખોટા દાવા માટે
 પિતાને શિક્ષાકારક રકમ આપવી પડી હોય તો તેને માટે કરેલું
 દેવું? (૯) ધર્મકેર થયા પછીનું દેવું?

(૮) અનીતિમાન અથવા અન્યાયી દેવા તે નીચે જણાવેલા
 પ્રકારના:- (૧) દાર માટે. (૨) જીગાર માટે
 અધોગ્ય દેવું કેવું? (૩) કોઈ પણ કારણે સિવાય પૈસા આપ
 વાનું વચન આપવું તે (૪) ગુસ્સામાં
 અથવા નીચવૃત્તિ માટે પૈસા આપવાનું વચન આપવું તે. (૫)
 જામીન માટેનું દેવું. (૬) દડ, (૭) ટોલનો વેરો. (૮) અબ્ય-
 વહારીક દેવું. જામીન માટે યાજ્ઞવલ્ક્યમાં તથા નારદમાં નીચે
 પ્રમાણે લખેલું છે.

दर्शने प्रत्यये दाने प्राप्ति भाव्यं विधीयते ।-

आद्यौ तु पितये दाप्य पितरस्यःसुता अपि ॥

न पुत्रर्ण पिता दद्याद्दद्यात्पुत्रस्तुत पैतृकम् ।

कामक्रोधसुरासूतप्राप्तिभाव्यकृतं विना ॥

(૧) 8 Bom. 481. 40 Mad. L. J. 473. (૨) 10
 Bom. H. O. R. 206 (૩) 33 Mad. 308. (૪) 6 Bom. L.
 R. 642. (૫) 20 Mad. L. J. 89. (૬) 40 Cal. 407.
 (૭) 23 Bom. 454 ગુહારામ વિ. અંબારામ. 28 Bom. 408
 નારાયણ વિ. વેંઠ. (૮) 1 Bom. 84 નાની વિ. હરિરામ. (૯)
 35 Bom. 169 સુવારામ વિ હરિરામ.

જો ફાજદારી ગુન્હો કર્યા વગર, અપ્રમાણીકપણે પિતાએ પૈસા ખાધા હોય તો પુત્ર જોખમદાર છે.^૧

(૯) આ નિયમ પ્રમાણે એકજ વખતે મુદત કરતા વધુ બ્યાજ મળે નહીં.^૨ જો કોઈ રકમ હપ્તાથી હમ દુપટનો નિયમ આપવાની હોય તો હપ્તા આપતા બાકી રકમ રહે તે મુદત ગણાય છે.^૩ પરંતુ જો લહેણદાર અને દેવાદાર વચ્ચે એવી સરત થાય કે બ્યાજ મુદતમા ગણાશે તો એવી સગત બધનકર્તા છે અને આ નિયમ લાગુ પડતો નથી.^૪ દાવો માડ્યા પછી આ નિયમ લાગુ પડતો નથી.^૫ આ નિયમ આખા મુબાહ ધસાકાને લાગુ પડે છે.^૬ મૂળ દેવાદાર હિદુ હોય તોજ આ નિયમ લાગુ પડે છે-પાછળનો દેવાદાર હિદુ હોય તે ચાલે નહીં.^૭ જ્યાં સુધી કોઈ હિદુ દેવાદાર હોય ત્યાં સુધીજ આ નિયમ લાગુ પડે છે અને જ્યાં તે હિદુ દેવાદાર કોઈ મુસલમાન-ને હવાલો આપે (લહેણદારની સમતિથી) તો પછી હવાલાની તારીખથી નિયમ લાગુ પડતો બંધ થાય છે લહેણદાર મુસલમાન હોય તો હરકત નહીં.^૮ માર્ગેજના સોદામા પણ આ નિયમ લાગુ પડે છે.^૯

(૧) ૩૩ Bom ૭૧૨ હનમત વિ મહેશ (૨) ૧ Bom H O ૪૭ ટોહુ વિ નારાયણ (૩) ૩૦ Bom ૪૫૨ નસરવાનજ વિ હદમણ (૪) ૨૪ Bom ૩૦૫ સુલાલ વિ બાપુ (૫) ૨૭ Bom L R ૪૯૨ અચ્યુત વિ રામચંદ્ર ૪૦ Cal ૭૧૦ નલ્લાલ વિ હિરેન્દ્ર (૬) Bom. H O ૮૩ નારાયણ વિ. સત્નાજ (૭) ૨૧ Bom ૩૮ હરિલાલ વિ નાગર (૮) ૨૧ Bom. ૮૫ અલિ વિ શોબાજ (૯) ૯ Bom. H O ૮૩ ૨૪ Bom ૧૧૪ સુદરા વિ જયવતી ૩૫ Bom ૧૯૯ જવણ વિ. મનોર

[૧૧]

વાલી અને સગીર.

ચાલ આપોઢશાદ્રપાત્ । નારદ.

(૧) હિંદુશાસ્ત્ર પ્રમાણે સોળ વર્ષે જાણક ઉમર લાયક થાય . . . મુ'બાઇ હાઇકોર્ટ પ્રમાણે સોળ વર્ષ પુરાં થવાં જોઈએ.^૧ પરંતુ જ્યારથી સરકારે આ જાખતંમાં કાયદો બડયો છે ત્યારથી ૧૮ વર્ષ પુરાં થયે ઉમરલાયક થવાય છે. પણ એ કાયદો લગ્ન-દત્તક અને છુટાછેડાના કિસ્સામાં લાયુ પડતો નથી. જો તે કાયદા પ્રમાણે કોઈને વાલી નીમવામાં આવ્યો હોય તો ૨૧ મે વર્ષે ઉમર લાયક ગણાય છે.^૨

---

(૧) 12 Bom. H. C. R. 281. શીવજી વિ. દદા. (૨) 33 All. 255 હરદ્વારી વિ. ગોખી.

[૧૧]

વાલી અને સગીર.

ચાલ આપોઢશાદ્વર્પાત્ ૧ મારદ.

(૧) હિંદુશાસ્ત્ર પ્રમાણે સોળ વર્ષે બાળક ઉમર લાયક થાય છે. મુ'બાઇ હાઇકોર્ટ પ્રમાણે સોળ વર્ષ પુરા થવાં જોઈએ.^૧ પરંતુ જ્યારથી સરકારે આ બાબતમાં કાયદો બંધ્યો છે, ત્યાંથી ૧૮ વર્ષ પુરા થયે ઉમરલાયક થવાય છે. પણ એ કાયદો લગ્ન-દત્તક અને છુટાછેડાના કિસ્સામાં લાગુ પડતો નથી. જો તે કાયદા પ્રમાણે કોઈને વાલી નીમવામાં આવ્યો હોય તો ૨૧ મે વર્ષે ઉમર લાયક ગણાય છે.^૨

---

(૧) 12 Bom H. C. R. 281. શીવજી વિ. દત્ત. (૨) 33 All. 255 હરદાસી વિ. ગોબી.

(૨) વધુ પ્રકારના વાલી હોય છે:-(૧) જન્મહકથી વાલી અર્થાત નૈસર્ગિક (૨) ખાનગી રીતે (પિતાએ વાલીના પ્રકાર. અથવા માતાએ) યોજેલા વાલી અને (૩) સગીર અને વાલીના કાયદા પ્રમાણે કોર્ટ નીમેસો અથવા દાહકોર્ટ નીમેસો વાલી.

(૩) પહેલા પ્રકારના પિતા, પછી પિતાએ નીમેસો વાલી, પછી માતા અને પછી રાજ્ય વધુ આવે છે. શ્રેષ્ઠ હક પિતાનો છે, અને પછી ઉપરના સંજોગો પ્રમાણે માતાનો હક આવે છે.

માતા-પિતા શિવાય બીજા કોઈને જન્મસિદ્ધ હક નથી. તેમના અભાવે ધણા ભાગે કોર્ટ કોઈ પિતૃપક્ષના પ્રકાર ૧ નજીકના સગાને વાલી નીમે અને તેમના અભાવે માતૃપક્ષના કોઈ નજીકના સગાને નીમવામાં આવે.^૨ સગીર પાત્રીનો વાલી પતિ છે-પિતા કે માતાને હક નથી-પરંતુ જો તે ધણીજ નાની હોય તો સગીર પત્ની. કોર્ટ પતિને એમ ફરમાવે કે એના ધર્મમાં કોઈ અસમા સાથે રાખતી, પરંતુ સગીર પક્ષના સગા ઉપર પતિને ના કહેવાય નહીં-પત્ની માગવાનો તેનો પ્રથમ અને શ્રેષ્ઠ હક છે.^૩ માતૃપક્ષ અને પિતૃપક્ષના સેવક-ધર્મમાં સખત નિયમ નથી; સંજોગોના ઉપર આધાર રહે છે; વખતે બહારનાને પણ કોર્ટ નીમે.^૪ પરંતુ જો પિતા દયાત હોય અને જો

(૧) 12 Bom. 110, નાનાસાઈ વિ. જનાદન. 28 All. 233 દેવેશ વિ. જોશી. 5 Bom. L H 542 રંજુ વિ. એપાળ (૨) 32 Bom. 50. ગુલબાઈનો કેસ. (૩) 50 Bom. 268 નવનીલ વિ. પુરયોત્તમ. 28 Cal. 37. મુશ્વ વિ. મલી. (૪) 42 All. 146 સિવગપ્રસાદનો કેસ. 38 Mad. 1125 ચાપાગમાલ વિ. કુખ્યાના

તે કોઈ રીતે અયોગ્ય ન હોય તો કોર્ટ બીજા કોઈને વાલી નીમશે નહીં. વડીલોપાછંત મીલકતના સંબંધમાં કોર્ટને સગીરનો વાલી નીમવાનો (સગીર અને વાલી કાયદા નીચે) હક નથી પરંતુ હાઇકોર્ટજ (તેના ખાસ અધિકારથી)

વડીલોપાછંત નીમી શકે. વડીલોપાછંતના સંબંધમાં મીલકત. હિંદુસ્તાન પ્રમાણે કર્તા તેનો વાલી થાય છે.

જો બધાજ છોકરાઓ સગીર હોય તો એક ઉમરલાયક થાય ત્યા સુધી કોઈને વાલી નીમે, પરંતુ જેવો તે ઉમરલાયક થાય કે તરતજ તેને બધી મોપવી પડે-બીજા સગીર હોય તો પશુ.^૧

દત્તક પુત્રના સંબંધમાં, તે તેના જન્મકુટુંબમાંથી નીકળી દત્તક કુટુંબમાં દાખલ થાય છે તેથી દત્તક માતૃપિતાને બધા હક મળે છે.^૨

અનોરસ છોકરાની વાલી માતા થાય છે.^૩

બધા નાતરાના રીવાજ હોય ત્યા નાતર કર્યા પછી માતાનો હક નષ્ટ થતો નથી.^૪

ધર્મકેરથી વાલીનો હક નષ્ટ થતો નથી.^૫ પિતા જો ધર્મકેર કરે તો તેના કુળજમાંથી છોકરાને લઈ લેવાય નહિ. પશુ જો તે તેમનો ત્યાગ કરે તો તેને ઘણા બાગે અપાવે નહીં.^૬ જો સગીર

(૧) 41 I. A. 314 (P. O) બેસન્ટ વિ. નારાયણસાગર 46 All 706 શુકદેવ વિ. રામચંદ્ર (૨) 32 Bom 259. રામચંદ્ર વિ કૃષ્ણ 30 Bom 152 જિંદાલ વિ. મયુરા 19 Bom 309 વીર વિ નીલજંગાની. 23 All. 407 (P. O) અરીબ વિ ખલક. (૩) 3 Bom. 1 લક્ષ્મી વિ શ્રીધર (૪) 16 Bom 307 સાવિત્રીનો કેસ (૫) 33 Bom 107 પતલી વિ માધુ (૬) 28 All 233 દેવેશ વિ જોશા (૭) 25 Bom 551 શામસાગર વિ. શાતા. 23 Cal 881 ચોકકા વિ નોબલીય

ધર્મદેર કરે તો કોઈ એમ વિચાર કરે કે સંજોગોના પ્રમાણમાં થું દિતાવડ છે-તે કપરથી નિર્ણય કરે.^૧

જરૂરીઆતના અંગે અથવા મીલકતના શાયદ માટે, નૈસર્ગિક વાલીને મીલકત વેચવા વિગેરેનો અધિકાર છે.^૨ તેજ સંજોગોમાં કરાર પણ કરી શકે પરંતુ સગીરની જાતને બંધનકર્તા ન હોવો જોઈએ-શક્ત મીલકતનેજ બંધનકારક હોવો જોઈએ.^૩ સ્થાવર મીલકત ખરીદી શકાય નહીં; તેને માટે જે કરાર થયો હોય તે સગીરને બંધનકારક થાય નહિં.^૪

નૈસર્ગિક વાલી સમજીત કરી શકે, તેમજ લીમીટેશન કાયદા પ્રમાણે દેવું કબુલી મુદત વધારી શકે.^૫

નૈસર્ગિક વાલીનો એક પેટા વિભાગ છે જેને ઇંગ્લીશમાં 'ડી ફેક્ટો' વાલી કહે છે. જે નૈસર્ગિક રીતે 'ડી ફેક્ટો' કાયદેસરનો વાલી ન હોય પણ લાગણીથી અથવા એવા ખીજ પ્રકારથી તેવી રીતે વર્તે તો તેને 'ડી ફેક્ટો' વાલી કહે છે. આવા 'ડી ફેક્ટો' વાલીને નૈસર્ગિક વાલીના જેટલો હક છે.^૬ પરંતુ જો તેવો વાલી ધણા લાંબા વખત સુધી તેવો હક બજાવે નહીં અને ધણા વર્ષે તેવો હક બજાવવા નીકળે તો તે ચાલે નહીં-પરંતુ તેવા સંજોગોમાં

(૧) 16 Bom. 307 સાવિત્રીનો કેસ. (૨) 6 M. I. A. 393 હનુમાન વિ. મુસામત 20 Bom. 286 મુસરી વિ. તાપના 45 All. 77 રઘુવન વિ. ઉદયજીત (૩) 20 Bom. 61 રણમાલ વિ. વાલીલાલ (૪) 39 Cal. 223 (P. C.) મીર વિ. ફઝીરદીન. 47 Mad. 449 બરા વિ. રામા. (૫) 9 Bom 365 નિવંજુનો કેસ. 26 Bom. 221 અન્ના વિ સંઘાડી. (૬) 49 Mad 768 સીતા-રામ વિ અપેયા. 12 Bom. H. C. 79 બાઈ અમૃત વિ. બાઈ માણેક.

તેવા વાલી પાસેથી ખરીદનારને ટ્રાન્સેક્શન ઓફ પ્રોપર્ટી એક્ટની કલમ ૫૧નો લાભ કોર્ટ અપાવે.^૧ આવા 'ડી ફેક્ટો' વાલીને સગીરના પિતાની હિતરક્તિયા વિગેરે કુવાને માટે દેવું કરવાનો અધિકાર છે.^૨

(૪) મૃત્યુપત્રથી વાલી નીમવાનો પિતાનો અધિકાર છે તેવી,

રીતે માતાને પણ દૂર કરી શકે^૩ માતાને

પ્રકાર ૨ આવો અધિકાર નથી; પરંતુ કોર્ટ તેની

મજાને માન આપે.^૪ વડીલોપાજીત અને

કૌટુંબીક મીલકતના સંબંધમાં પણ પિતા પ્રોતાના સગીર પુત્રો

માટે વાલી નીમી શકે-અને તેના પુરવા અધિકાર પણ આપી શકે.^૫

(૫) સગીરની આગવી મીલકતનો વાલી કોર્ટ નીમી શકે.

પરંતુ વડીલોપાજીત અને કૌટુંબીક મીલકત-

પ્રકાર ૩ માં જે તેનો ભાગ હોય તો તેને માટે

કોર્ટને (વાલી અને સગીરના કાયદા નીચે)

અધિકાર નથી^૬ પરંતુ હાયકોર્ટ તેવી મીલકત માટે તેના ખાસ

અધિકાર (inherent jurisdiction) થી નીમી શકે; જે સગીરના

હિતને માટે હોય તોજ એવી કોર્ટ હુકમ કરે^૭ .

૧ (૧) 29 Bom. L. R. 1414 હરીગઢ વિ ગોરધન (૨) 14 Bom 562 નથુ વિ ચોમા (૩) 43 All 213 દેબચંદ વિ આનંદ, 44 Mad 189 જગન્નાથ વિ વસંત (૪) 21 Mad 401 વેંકા વિ વેંકટ. (૫) 38 Bom. 94. મહાબલેશ્વર વિ રામચંદ (૬) 25 All. 407 અરબિ વિ. ખમક 32 Mad 139 મલ્હાર વિ માદુ (૭) 25 Bom. 353 મલ્લીલાલ. 19 Bom 96 જગન્નાથ 16 Bom. 634 જયરામ. 50 Cal 141. હરિનારાયણ

[૧૨]

જોબા અને કચ્છી મેમ્બર

(૧) જોબા અને કચ્છી મેમ્બરો ધર્મકેર થએલા હિંદુઓ છે. એમણે મુસલમાની ધર્મ સ્વીકાર્યા પછી હિંદુઓના ઠેકણાક રિત રિવાજો ચાલુ રાખ્યા હતા અને તેથી વારસાધના નિયમો એમને લાગુ પડે છે, તે શિવાય બીજી બાબતોમા મુસલમાની નિયમો લાગુ પડે છે. એકર્ અપવાદ છે અને તે એ કે જો વધ્યા વિધવા હોય તો માતાને મેનેજમેન્ટનો અધિકાર છે. એક વાર એવી માન્યતા હતી કે એમનામા સચુક્ર અને એકત્ર કુટુંબની બાવના

---

(૧) 16 Bom L R 224 મતળ વિ અબદુલ. 41 Bom. 181 એડવોકેટ જનરલ વિ છમ્માબાઈ (૨) 12 Bom H O 29 રહીમભાઈ.

હતી પણ એમ નિશ્ચય થયો છે કે હિંદુઓનો તે નિયમ એમને લાગુ પડતો નથી.^૧

(૨) પોરબંદરના હાલાખ મેમણ,^૨ ગુજરાતના સુન્ની વેરા,^૩ અને બામના મોલેસલામ ગીરાસીઆઓ પણ હિંદુઓના વારસાધ નિયમ પાળે છે.

(૩) હવે કચ્છી મેમણ એકટ થયો છે; તે પ્રમાણે જો કાંઈને મુસલમાની કાયદો રાખવો હોય તો એમ જાહેર કરે, તેથી હિંદુ કાયદો લાગુ પડતો નધે થઈ જાય.

(૧) 38 Bom 449. બનમદમદ વિ. ફગ. 16 Bom. L. R. 224 and 41 Bom 181 47 Bom. 369. હાજ વિ. હાન.
(૨) 47 Bom 146 જગ વિ. મદમદ. (૩) 20 Bom 53 and 181 38 Bom 449 બનમદમદ વિ. ફગ.

[૧૩]

બીનામી મોંઘદલા.

(૧) બ્યારે એક માણસ પોતાના પૈસાથી કોઇ મીલકત ખરીદે પણ ખત બીજાના નામે કરાવે-અથવા બ્યાખ્યા. પોતાના નામનું એકવાર ખત કરાવ્યા પછી

બીજાના નામ ઉપર પૈસા લીધા શિવાય ચડાવે-ત્યારે તેવો મોંઘદલો બીનામી કહેવાય છે અને જે બીજા માણસના નામ ઉપર ચડાવ્યું હોય તેને બીનામીદાર કહે છે. તે બીજા માણસને કોઇ પણ રીતે ફાયદો કરવાનો ધરાદો હોવો જોઇએ નહીં. ટ્રસ્ટ, ભેટ, બક્ષીસ અથવા બીજી કોઇ રીતથી પણ તેને ફાયદો કરવાનો ધરાદો હોવો જોઇએ નહીં.^૧ આવી રીતે માર્ગેજ અને બાડાચીઠી

પણ ખીનના નામે લેવાય છે. આવી રીતે જો ખીનામી હોય તો ખરા માલીકને માલીક તરીકે ગણવામાં આવે છે; પરંતુ જો ઉપર જણાવેલાં કારણો જોવામાં આવે તો ખીનામીદારને ખરો માલીક ગણવામાં આવે છે અને ખરા માલીકનો દાવો ચલાવવા દેવામાં આવતો નથી:—

(અ) જો તે કોઈ પણ કાયદાની કલમની વિરૂધ્ધ હોય; (આ) બિનામીદાર પાસેથી જો કોઈએ પૈસા આપી. યુદ્ધ અંતઃકરણથી અને અજ્ઞાનતામાં લીધું હોય તો તેવા ખરીદનારના હક્કને હરકત ન આવે એમ હોય તો; (ઇ) જો ખરા માલીકના લેહણદારને રખડાવવા માટે એમ કહ્યું હોય અને વસ્તુતઃ લેહણદારો રખડી ગયા હોય તો; (ઈ) સામાજિક નિયમની વિરૂધ્ધ હોય (against public policy).

(ર) જો ક એ પોતાના પૈસે જાના નામે કોઈ મીલકત લીધી હોય, તો ક ના લેહણદારના દાવામાં તે મીલકત વેચાવી લેહણદારને પૈસા અપાવે.^૨

(૩) આ નિયમ હિંદુ કાયદામાંથી ઉદ્ભવેલો નથી; તે ઇંગ્લીશ એક્વીટીનો નિયમ છે. વિધાયકમાં જો કોઈ પોતાની પત્નીના અથવા પોતાના છોકરાના નામે મીલકત લે તો તે પત્નીના અથવા છોકરાના સુખને માટે લીધી છે એમ ગણાય છે કે પણ આપણા દેશમાં તે નિયમ લાગુ પડતો નથી. આપણે જાણે તો મૂલ માલીકનીજ

(૧) 23 Bom. 406 (P. C.) હાનપ્પા વિ. નરસપ્પા. 38 Bom. 10. ગીરમર વિ. માણીક 11 Bom., 708 ચેન્નવી વિ. પુતપ્પા. 35 I. A. 98 વેડર વિ. મુળી. (૨) 3 Bom 30 ચોપી વિ. માઈડ. (૩) 47 I. A. 275. કર્વોલનો કેસ.

મીલકત ગણાય છે.^૧ ને મૂળ માલિક દાવો લાવે તો પુરાવાનો બોલો એના ઉપર છે.

(૪) ને બીનામીદાર તે મીલકતના સંબંધમાં દાવો લાવે તો દાવામાં ને દરાવ આવ્યો હોય તે મૂળ મીલકતદારને બંધનકર્તા છે.^૨ એવી મીલકતના સંબંધમાં બીનામીદારને દાવો લાવવાનો પુરો અધિકાર છે.^૩

(૧) 10 All 197 (P. O) કાકાર વિ જમાપ્રસાદ 13 Cal. 181 (P. O) ધરણીકાવ વિ. કીચે 37 All 557 (P. O.) બીલાસ વિ દેસરાજ. 29 Bom 206 મોલી વિ પુરયોતમ (૨) 22 Bom. 672 રાવજી વિ મહાદેવ 29 Cal. 682. બરોદાકર્તા વિ ચંદ્રકર્તા 15 Mad 267 રામાર વિ. કૃષ્ણ (૩) 46 Cal 556 શુરનારાયણ વિ શીવલાલ 22 Bom 672. રાવજી વિ. મહાદેવ.

[૧૪]

લેટ-બદ્દીસ.

(૧) બ્યારે જોક માણસ કોઇ પણ જાતની મીલકત ઉપર
માલીફી હક ધરાવતો હોય, અને જો તે
બ્યાખ્યા. માણસ કોઇ પણ પૈસા લીધા શિવાય અથવા
બીજા કોઇ મોબદ્દાની આશા રાખ્યા શિવાય

પોતાનો હક તમજી (મરત) બીજાને આપે, અને એવો બીજો તે
સ્વીકારે, ત્યારે બેટ આપી કહેવાય

(૨) જો કોઇ હિદુ પાસે સ્વતંત્ર અને આમચી મીલકત
હોય તો તેવી મીલકતની બેટ થઇ શકે; પરંતુ
કેની લેટ થાય ? પડિલોપાજીત મીલકતની બેટ કોઇ સહભાગી
સબ્યથી થાય નહીં કોઇ બી પોતાના

મીઠનની બેટ કરી શકે. કેાઇ વિધવા પોતાના સ્વર્ગસ્થ પતિના હિતને માટે (બધીજ) થોડી સ્થાવર મીલકતની બેટ કરી શકે-પશુ મૃત્યુપત્ર કરી શકે નહીં. તેવી વિધવા જંગમ મીલકતની બેટ કરી શકે-પશુ નીલ કરી શકે. નહીં. અવિભાજ્ય મીલકતની બેટ થઇ શકે?.

(૨) હિંદુ કાયદા પ્રમાણે લખાણની જરૂર નથી, પરંતુ કબજે સોંપવો જોઇએ.^૨ રજીસ્ટર કરાવેલા કયારે ગણાય ? ખતથી ચાલે નહીં. કબજે સોંપવો જોઇએ અને તેના સ્વીકાર થવો જોઇએ.^૩ પરંતુ જો તાત્કાલીક કબજે અપાય એમ ન હોય તો અથવા હાથુકા કબજે ન અપાય એમ હોય તો તેને માટે સબજાં જરૂરી પગલાં લે તો^૪ચાલે.^૪

(૪) પરંતુ જ્યાં ટ્રાન્સફર ઓફ પ્રોપર્ટી એક્ટ લાગુ પડતો હોય ત્યાં જો તે સ્થાવર મીલકત હોય તો રજીસ્ટર ખત જોઇએ, તેના ઉપર જે જથ્થની સાક્ષી જોઇએ, પછી કબજે સોંપવાની જરૂર નહીં, તેમજ યકત કબજે સોંપ્યાથી બેટ ચાલ નહીં. જંગમ મીલકત માટે કબજે સોંપ્યાથી ચાલ અથવા રજીસ્ટર ખતથી ચાલ.

(૫) બેટ વખતે જો કેાઇ જન્મ્યો ન હોય તો તેવાને બેટ ચાલ નહીં.^૫ આને માટે વધારામાં ૧૯૧૬ નો ૧૫ મો કાયદો જુઓ.^૬

(૬) જો દાતા પોતાની જીંદગી સુધીનો હક રહેવા દે તો તેથી બેટ ખોટી થતી નથી.^૭ પરંતુ હિંદુ કાયદાથી અદ્યત્ત એવી

---

(૧) 22 Mad. 383 (P. O.) (૨) 18 Bom. 688 26 Bom. 449. (૩) 7 Bom. 131 and 20 Cal. 464. (૪) 11 Cal. 121 (P.O.) 27 Bom. 31. 23 Bom. 131. 17 Bom. 486. (૫) 14 Cal. 446. (૬) See Mulla's Hindu Law (5th Edn.) pp. 259, 360. (૭) 45 All. 115 (F.B)

જાતનું મીઠકતનું ધોરણ બનાવાય નહીં. જ્યોત્સના ટીંગારનો કેસ.^૧ જે દાતાએ એવી સરત કરી હોય કે તે ભેટવાથી મીઠકત કોઈ દીવસે લેવાય નહીં અથવા માર્ગેજ થાય નહીં તો તેવી સરત ખોટી કરે અને બક્ષીસ કાયમ રહે.^૨ તેવીજ રીતે જે અનીતિની સરત નાંખી હોય તો સરત ખોટી કરે.^૩

(૭) જે કોઈ વર્ષને ભેટ આપી હોય ત્યારે ભેટના વખતે અથવા મૃત્યુપત્રથી હોય તો, દાતાના મરણ વખતે જે હયાત હોય તે લે.^૪

(૨) એકવાર ભેટ બંધનકારક થઈ ત્યાર પછી, પાછી લેવાય નહીં^૫ પરંતુ જનરજસ્તીથી અથવા ભેટ ખોટી થાય ? ત્રેસમજીતથી ભેટ થઈ હોય તો પાછી લેવાય.^૬ જે લહેણદારને રખડાવવા માટે ભેટ થઈ હોય તો તેમનાં કહેવાથી ભેટ ખોટી થાય.^૭ મૃત્યુ વખતે અને મરણના બમણી જે બક્ષીસ કરી હોય તો ખોટી કરે નહીં.^૮

(૯) દૂરે થઈ શકે.^૯

(૧) ૭ Beng. L. R. 377. (૨) 44 Bom. 304. 7 Mad. 315. (૩) 6 All. 313. (P. C.) (૪) 41 Cal. 1007 (P. C.) રાધા વિ. રાણી. 30 Mad. 412. રંજનાથ વિ. બાબીરથી. 29 Bom. 133. એડવોકેટ જનરલ વિ. કરમાણી. (૫) 23 Bom. 131 રાજરામ વિ. ગણેશ. (૬) 15 Bom. 549. (૭) 6 All. 560 (P. C.) રાયજેશન મુસામત (૮) 17 Bom. 486. બારકર વિ. સરસ્વતી (૯) જ્યોત્સના Mulla's Hindu Law. (5th Edn) 366

[૧૫.]

મૃત્યુ-પત્ર અથવા વીલ.

(૧) દરેક મનુષ્યને પોતાની મીલકતની બહુ કાળજી રહે
 છે પોતાના મરણ બાદ મીલકતનું શું થશે
 વ્યાખ્યા તે વિચાર વખતોવખત આવ્યા કરે છે.

મરણ બાદ મીલકતની બ્યવસ્થા કેવી રીતે
 કરવી તે જો કોઈ ખતથી દર્શાવે તો તે ખતને ' મૃત્યુપત્ર ' યાને
 ' વીલ ' કહે છે. આપુ મૃત્યુપત્ર તેના મરણબાદ અસરકારક
 (effective) થાય છે. તેના મરણ પહેલાં તે મૃત્યુપત્ર બદલી શકે
 છે અને જો છેલ્લું હોય તે અસરકારક ગણાય છે. જો છેલ્લા વીલ
 માં પહેલાના વીલ રદ કર્યા છે એમ લખ્યું ન હોય તો બધા વીલ
 અસરકારક ગણાય પણ જો કોઈ મીલકત માટે વિરૂદ્ધ સુચના

(conflicting) હોય તો છેલ્લા વિધિમા સુચના લખી હોય તે પ્રમાણે થાય અને પહેલાની સુચના ના થાય.

(૨) સાધારણ રીતે દરેક ઉમર લાયક એટલે ૧૮ વર્ષ અથવા તે ઉપરનો સમજણો હિંદુ વીલ કરી શકે છે. જો તે ગાડો થઈ ગયો હોય અથવા બેભાન સ્થિતિમા હોય તો તે વીલ કરી શકે નહીં, તેમજ ૧૮ વર્ષથી નાનો હોય તો તે વીલ કરી શકે નહીં. 'હિંદુ વીલ કરી શકે તેનો અર્થ' કઈ મીલકતનું ? એમ નથી કે દરેક જાતની મીલકતનું વીલ કરી શકે. કૌટુંબીક અથવા વડીલોપાજીત મીલકતનું (જે ખીજ સહભાગી સભ્યો હોય તો) વાલ થાય નહીં જુઓ 29 Bom. 351 and 42 All. 461.

જો માણસ મૃત્યુપત્ર સામ્પ્રીત કરવા માગતો હોય તેના ઉપર પુગવાનો બોલો છે. તે માણસે એમ સાબાત કરવું જોઈએ કે તે ૧૮ વર્ષ ઉપરની ઉમરનો અને સમજણો તથા સ્માનસુધમા હતો. તેમજ જે માણસે વીલ લખી આપ્યું હોય તે માણસને કાંઈ કાયદો (તેજ વીલથી) મળતો હોય તો જે માણસ વીલ સામ્પ્રીત કરવા માગતો હોય તેણે એમ જતાવવું જોઈએ કે વીલ કરનાર મનુષ્ય બધું સમજતો હતો અને બધું જાણ્યા પછી તેણે સહી કરી હતી ૨

પૂર્વના હિંદુ-ભોમાં (અર્થાત હિંદુસામ્રાજ્ય) મૃત્યુપત્રનો ઉલ્લેખ નથી. આધુનીક સમાજને અગે આ સિદ્ધાંત દાખલ થયો છે, અને

(૧) 36 Bom. 622 બાઈ ગુલાબ વિ કાઠારલાલ. 38 Mad. 166 કૃષ્ણભાગ્યારીનો કેસ (૨) 23 All. 405 (P O) સુખદેવ વિ કદારનાથ 115 Cal. 824 (P. O) સચ્ચોદિનિ વિ હમેશચંદ્ર.

તે પ્રમાણે હિંદુને વીલનો અધિકાર પ્રાપ્ત થયો છે; તેટલા માટે કોઈ હિંદુ વડીલોપાજીત મીલકતનું (ઉપર અણાવેલી સ્થિતિમાં) વીલ કરી શકતો નથી.^૨

ફેટલીક વાગ સંયુક્ત કુટુંબના સભ્યો સંયુક્ત ખત કરે છે.

અને તેને સંયુક્ત 'વીલ'નું નામ આપે છે.

સંયુક્ત વીલ 'વીલ' તરીકે વર્ણવ્યાથી વીલ થતું નથી. બધું તો તે કોટુમ્બીક, યોજના તરીકે મણાય.^૩

(૩) આ જગ્યાએ દેવા સંબંધી એક સિદ્ધાંતનો ઉલ્લેખ.

કરવાની જરૂરીઆત છે. જે એક મનુષ્ય

દેવું. પોતાના પુત્રો અને પિતાને મૂખી મરણ.

પામે તો કોટુમ્બીક અને વડીલો-

પાજીત મીલકત હયાતી હકથી તેના પિતાને અને પુત્રોને મળે છે.

હવે જે એ મરનાર પિતા સામે હુકમનામું થયું હોય તો તે હુક-

મનામાની અજવણી તેવી કોટુમ્બીક મીલકત સામે થાગ નહીં. તેમજ

તે પિતાના મરણ બાદ તેના પિતા મરણ પામે અને તેને લીધે

જે હયાતિ હકથી પાછળથી મરનારના પૌત્રોને મીલકત મળે તો

પ્રથમ મરનાર પિતાના દેવા સંબંધમાં થએલા હુકમનામાની અજ-

વણી તેવા પૌત્રોના હાથમાં જે મીલકત હોય તેની સામે થાય નહીં.^૪

(૧) 9 M. I. A. 123 12 M. I. A. 37 (૨) 29 Bom.

351 હરિદાસ વિ. બાઈ મણી 42 All 461. હાલા વિ. શ્રીમદ્

દેવજી. 19 Bom 803. કાણુ વિ બારસુ. (૩) 35 All 339 (P.

O) બીજનાથ વિ. શીવદત્ત 48 All 316=53 I. A. 123 (P.

C.) હક્મીયંદ વિ. આનંદી 29 Bom L. R. 1522 વેંકટ વિ.

જનાઈન 29 Bom L. R. 1496 (P. C.) મુકંદ વિ. બાજુશ્યુ.

(૪) 48 All 245 બિદાપ્રસાદ વિ રાજબલ્લભ.

(૪) ઉપર જણાવ્યું છે કે ક્ષત્રી મીલકતનું વીલ થઈ શકે. તે ઉપરાંત એટલું ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે તેમની પત્નીનો અથવા ખીજા કોઈ મનુષ્યના બરણપોષણનો વ્યાજખીજા અને કાપદાઢક હક હોય તો તે નષ્ટ કરીને વીલ કરી શકે નહીં.^૧ હવે ક્ષત્રી મીલકતનું વીલ થાય તેનો ખરોખર ઉદ્દેશ્ય કરીએ:— (૧) સ્વતંત્ર અને પોતે મેળવેલી મીલકતનું વીલ થાય. (૨) કોઈ સ્ત્રી પોતાના સ્ત્રી-ધનનું વીલ કરી શકે. આ વિષય આપણે સ્ત્રીધનના પ્રકરણમાં ચર્ચ્યા છે. (૩) અવિભાજ્ય મીલકતનું વીલ થઈ શકે; પરંતુ કુળાચારની વિરુદ્ધ થાય નહીં.^૨

આ બાબતમાં 'હિંદુ વીલ્સ એક્ટ' તથા 'પ્રોપ્રિયેટરી એક્ટ' જુઓ. હવે, 'સક્સેશન એક્ટ' ની કલમ ૫૭ તથા ૫૮ અને શેડ્યુલ ત્રીજું.

બરણપોષણના હકનો નાશ કર્યા વિનાય વારસાનો હક નષ્ટ કરી, વીલ કરી શકાય.^૩ જે મીલકતનું વીલ થઈ શકતું હોય તેને આ લાગુ પડે છે. દત્તક પુત્ર લીધા પછી, દત્તક પિતા પોતાની સ્વતંત્ર મીલકતનું વીલ કરી શકે છે. દત્તક દત્તક અને વીલ લેતી વખતે એવો કસાર થાય નહીં કે સ્વતંત્ર મીલકતનું વીલ કરશે નહીં;^૪ પરંતુ

(૧) 8 M. I. A. 66 & 12 M. I. A. 1 (૨) 12 M. I. A. 1 to 38 (૩) 22 Mad. 383 (P. C.) વેંટનો કેસ. 10 All. 272 (P. C.) સર્વજ્ઞ વિ. દેવરાજ. (૪) 10 Beng. L. R. 267. પ્રસન્ન વિ. તારાનાથ 3 Bom. H. C. A. O. 6. નરોત્તમ વિ. નરસીમદાસ. 10 Mad. 251. સુબેશ વિ. સુરેશ. જુઓ: 9 Beng. L. R. 377 માં યજ્ઞોરનો કેસ તથા 32 Cal. 861. (૫) 22 Mad. 383 (P. C.) વેંટનો કેસ 30 Mad. 369. સુબાદેશ વિ. દોરાસામી.

દત્તક લીધાં પછી વડીલોપાજીત અને ડોહુમ્મીક મીલકતનું વીલ થાય નહીં—તેના બધા નિયમ લાગુ પડે છે.^૧ પરંતુ જો દત્તક લીધા પહેલાં અથવા પુત્રજન્મ પહેલાં—અને તે એકલોજ સદ્ભાગી સમ્ય હોય—તેણે વીલ કયું હોય તો દત્તક વિ નથી વીલ ૨૬ થતું નથી. પરંતુ તેના મરણ વખતે તે પુત્ર હયાત હોય તો વીલ લાગુ પડતું નથી અને નિષ્પયોગી થાય છે.^૨

(૫) નવા કાયદાને અંગે. તા. ૧લી જાન્યુઆરી ૧૯૨૭

થી નવા સંકસેશન એક્ટની કલમ ૬૩

વીલ માટે દિહુઓને લાગુ પડે છે. તે કાયદાને અંગે નવો કાયદો દરેક દિહુનું વીલ લખાણમાં હોવું જોઈએ.

એટલું જ નહીં પણ તેના ઉપર તેની સહી

અને બે માક્ષીઓની મહી હોવી જોઈએ. સાક્ષીઓની તેમજ વીલ

કરનારની સહીઓ દરેકની દાખરીમાં અને રજૂમાં હોવા જોઈએ,

જો કોઈની ગેરદાખરીમાં કોઈએ સહી કરી હોય તો તે વીલ ખોટું

હરે—અથવા કોઈના કહેવાથી કે ‘મે સહી કરી છે’ તે સહી કરે તો

પણ વીલ ખોટું હરે. સને ૧૯૨૬ સુરીના કેસો (ફેસના)

(દિહુના વીલ સંબંધમાં) હવે લાગુ પડતા નથી, પણ સંકસેશન

એક્ટ પ્રમાણે થયેલા નીમના કેસો લાગુ પડે છે. જેમ વીલ કરવાના

સંબંધમાં નવો કાયદો લાગુ પડે છે તેમજ વીલ ગદ કરવાના સંબંધમાં

નવો કાયદો લાગુ પડે છે. જો કોઈ દિહુએ કુવારી સ્થિતિમાં

વીલ કયું હોય તો લગ્ન કર્યા પછી તે ૨૬ થતું નથી

(૧) ૨ Ind 69 પરમાનંદ વિ ચીવચરણ. (૨) 38 Ind 369. બોહી વિ વેઠસામી જુઓ: 12 Ind 490 લક્ષ્મી વિ. મુખમન્યા.

(૬) હિંદુ વીસના સંબંધમાં ટાંગેરનો કેસ પ્રખ્યાત છે, જે

કેસ બક્ષીસ અને વીસ બન્નેને લાગુ પડે
ટાંગેર કેસ છે. તે કેસમાં કેટલાક સિદ્ધાંત દર્શાવ્યા છે.

જેને મીલકત મળવાની હોય તે મીલકત મળવા વખતે દ્વાપત-કાપદાની દૃષ્ટિએ પણ-હોવા જોઈએ. આ સંબંધમાં સેતલવાડ એક્ટથી થોડો ફેર થયો છે. જુઓ મુસ્લાનો હિંદુ દો આવૃત્તિ ૫ મી પા. ૩૭૫ પરંતુ હિંદુ-લોથી અગ્રાત એવી નવી જાતની મીલકત ઉભી કરાય નહીં. ટાંગેર કેસ વિગેરે માટે જુઓ: મુસ્લાનો હિંદુ-લો ૫ મી આવૃત્તિ પા. ૪૭૭ થી ૩૮૦.

(૭) નવા સક્સેશન એક્ટની કલમ ૭૪ થી ૧૧૧ માં

આવા નિયમ બજાવવામાં આવ્યા છે. આ-વીસ અને બક્ષીસ- માના ધણા નિયમો હિંદુઓના વીસને પત્રના અર્થ કરવાના લાગુ પડે છે વીસનો અર્થ કરતી વખતે નિયમ વીસ કરનારનો શો ઉદ્દેશ હતો તે ધ્યાનમાં

રાખવાનો છે. ઉદ્દેશ બદલાવવો જોઈએ નહીં; સંબંધમાં જે ઇંગ્લીશ ફેસલા છે તે લાગુ પડે છે. પ્રાથમિક રીતે વીસમાં જે શબ્દો લખ્યા હોય તેના ઉપરથીજ અર્થ કરવાનો છે, અને તેનો અર્થ કરતી વખતે આગળનાગળના સંજોગો પણ ધ્યાનમાં રાખવા જોઈએ. ^૧ = કોર્ટની પ્રથમ ફરજ એ છે કે વીસની ભાષા ઉપરથી વીસ કરનારનો ઉદ્દેશ શોધી કઢાડવો તેમ કરતી વખતે આગળનાગળના સંજોગો-વીસ કરનારનું સ્થાન (Position)—તેનો કૌટુંબીક સંબંધ-અને અમુક શબ્દ અમુક અર્થમાંજ વાપરશે તેની શક્યતા-એ જાણું ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ. કેટલે વીસ કરનારની ખુરશીમાં બેસવું જોઈએ-અને જાણે એની ખુરશીમાં હો એમ ધારી

વિચાર કરવો જોઈએ. વીલ કરનારની યાતિ અને ધાર્મિક વિચારો પ્રત્યે પણ ધ્યાન આપવું જોઈએ. આ બધું કરતી વખતે ઇંગ્લીશ દૃષ્ટિએ જોવું જોઈએ નહીં પરંતુ આ બધું વિલમાં જ શબ્દો વપરાયા હોય તેના ઉપરથીજ જોવાનું છે.”^૧

જો ‘માલીક’ શબ્દ વાપરવામાં આવ્યો હોય તો સાધારણ રીતે સ્વતંત્ર અને આખી મીલકત આપવામાં આવી છે એમ ધરાય; તેમજ ‘પુત્રપૌત્રાદિકમેલુ’ શબ્દ વાપરવામાં આવ્યો હોય તો આખી મીલકત સ્વતંત્ર રીતે આપવામાં આવી છે એમ પ્રાયઃમીક મનાય.^૨ “હિંદુના વીલનો અર્થ કરતી વખતે સાધારણ રીતે એમની માન્યતા-રીત રિવાજ વિ. ધ્યાનમાં રાખવા જોઈએ. તેઓ માં એવી માન્યતા હોય છે કે કૌટુંબીક અને વડીલોપાજીત મીલકત સાધારણ રીતે એમના કુટુંબમાં રહેવી જોઈએ એમ માનવાને વાધો નહીં; તેમજ પત્નીને સંકુચિત મીલકત મળે છે એમ પણ સાધારણ રીતે માનવું જોઈએ.”^૩ આવી બાબતમાં ઇંગ્લીશ નિયમો લાગુ કરતા પહેલાં ધણો વિચાર કરવો જોઈએ. જ્યાં માન્યતા-રીત રિવાજ વિ. નો પ્રશ્ન આવે ત્યાં ઇંગ્લીશ નિયમો ધણી સમાજથી લાગુ કરવા જોઈએ-જનરેલ ત્યાં સુધી લાગુ કરવા જ નહીં.”

(૧) 37 Mad 199. (P. O.) નરસીંહ વિ પારશા (૨) 33 Cal 34 લલિતમોહન વિ ચણુલાલ (P. O.) 30 All 84 (P. C.) સુરજમણી વિ રણીનાથ. 43 Bom 778 (P. O.) પ્રતાપ વિ. એક્ષોન. 46 Cal. 683 (P. C.) રામસરણ વિ રામનારાયણ. (૩) 35 Cal 896 (P. O.) રાધાપ્રસાદ વિ રાણીમણી (૪) 37 Mad 199. નરસીંહ વિ. પારશા 38 Cal. 468 (P. O.) ભગવતી વિ માલીયરણ

જો કોઈ મીલકત જે જથ્થાને સાથે આપી હોય તો સવાલ એમ થાય છે કે તે કૌટુંબીક સહભાગી સભ્યો તરીકે લે છે કે જે જથ્થા સમ્પત્તિ ભાગે લે છે. જો પહેલી રીતે લે તો દયાતિલક લાગુ પડે છે. જો તે જે જથ્થા એકજ કુટુંબના ન હોય તો સમ્પત્તિ ભાગે લે છે એ નિર્વિવાદ વાત છે.^૧

જો એકજ કુટુંબના હોય તો પણ પ્રાથમીક માન્યતા એવી રહે કે તેઓ સમ્પત્તિ ભાગે લે છે, પણ જો ખાસ ઉલ્લેખ હોય તો કૌટુંબીક સહભાગી સભ્યો તરીકે લે.^૨

---

(૧) ૨૩ Cal ૬૭૦ (P. C) જોગેશ્વર વિ. રામચંદ્ર. (૨) ૨૬ Bom. ૪૪૫, દીવાળી વિ. બેચર ૪૩, All. ૬૦૦. કીશોરી વિ. મુદ્રા ૨૬ Mad ૩૬૩ and ૪૭ Mad ૭૮. નનકીરામ વિ. નાગમણી.

પરિશિષ્ટ ૧.

હિંદૂ વારસાનો નિબંધ.

(સંવત ૧૮૬૭ ના ત્રીજો.)

હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રના વારસા સંબંધી મુલતત્ત્વોની વ્યાખ્યા કરી નિબંધ
કરવો છદ જણાયાથી શ્રીમંત સરકાર મહારાજ સયાછરાવ
ઉદ્દેશ. નાયકવાડ સ્ટેનામાસમેલ સમક્ષેર જલદહુર એમલે નીચે
પ્રમાણે કરાવ્યુ છે:—

બાબ ૧ લો.

આરંભના નિયમ

સંજ્ઞા ૧. આ નિબંધને “ હિંદુ વારસાનો નિબંધ ” કહેવો.

૨ (૧) આ નિબંધ મિતી આધ મુદી ૨ સંવત ૧૮૬૭ ના
રોજ એટલે તારીખ ૧ માહે ફેબ્રુવારી સન ૧૯૧૧ ના
સરજ્ઞાત રોજ અમલમા આવશે. (૨) પરંતુ એમ કરાવ-
વામા આવે છે કે, કોઈ કુટુંબ, વર્ણ અથવા દેશમા
નારસાના સંબંધમા પ્રમાણ મળેલા અને માન્ય થઈ ચકે તેવા આદુ
રીતરીવાજને આ મહિની કોઈ પણ બાબતથી
વિશેષ કુલાધ્યારને પ્રતિબંધ થતો નથી.
માધ નથી.

૩. વિધવ ઉપરથી અગર પૂર્વાપર સંબંધ ઉપરથી જુદો અર્થ કરવાનો હેતુ જણાતો ન હોય તેવે પ્રસંગે આ વ્યાખ્યા.
- નિબંધમાં વાપરેલા નીચે લખેલા સંબંધોનો નીચે મુજબ અર્થ સમજવો (ક) 'સગેત્ર' એટલે એક જ સામાન્ય મુળ વરીલથી કેવળ પુરુષોથી બનેલી અખંડ લીટીએ ઉતરેલા હોય એવા વંશજો. ઉદાહરણ—હર-કાક સખસ પોતાના પૌત્ર, પિતામહ, ભાઈ, ભત્રીજા, કાકાના દિકરા વિગેરે પિત્રાધિકાર સાથે સગેત્ર સમપક્ષ ધરાવે છે. (ખ) 'સપિણ્ડ' એટલે (૧) પોતાના બાપના તરફથી જન્મતા પોતાના પહેલાંની છ પેઢી સુધીના, અથવા (૨) પોતાની માની તરફથી જન્મતા પોતાના પહેલાંની ચાર પેઢી સુધીના એક જ સામાન્ય મુળ વરીલથી ઉતરેલા હોય એવા વંશજ; (ગ) 'સગેત્ર સપિણ્ડ' એટલે (૩) મરનાર સખસતા (ઙ) તેના પછીની છ પેઢી સુધીના પુરુષ પૂર્વજો, (ચા) તેના પહેલાંની છ પેઢી સુધીના પુરુષ વંશજો, (૪) મરનારની પહેલાંની છ પેઢી સુધીના પુરુષ પૂર્વજો જેથી પ્રત્યેક વરીલથી છ પેઢી સુધીમાં ઉતરેલા પિત્રાધ પુરુષ વંશજો, તથા (૫) પેટા રામ (૩) તથા (૪) મા કહેલા સખસોની સ્ત્રીઓ; (ઘ) 'સમાનોદક' એટલે, (૧) મરનાર સખસથી જન્મતા સાતમી પેઢીથી તેરમી પેઢી સુધીના પુરુષ (૬) વંશજો, તથા (૭) પૂર્વજો, (૭) મરનાર સખસથી જન્મતા સાતમી પેઢીથી તેરમી પેઢી સુધીના પુરુષ પૂર્વજો જેથી પ્રત્યેક વરીલથી છ પેઢી સુધીમાં ઉતરેલા પિત્રાધ પુરુષ વંશજો, (૮) મરનાર સખસની પહેલાંની છ પેઢી સુધીના પુરુષ પૂર્વજો જેથી પ્રત્યેક વરીલથી સાતમી પેઢીથી તેરમી પેઢી સુધીમાં ઉતરેલા પિત્રાધ પુરુષ વંશજો, તથા (૯) પેટા રામો (૧), (૭), તથા (૮) મા કહેલા સખસોની સ્ત્રીઓ; (ક) 'જાધુ' અથવા બિન ગોત્ર સપિણ્ડ એટલે એ સગેત્ર

ન હોય એવો બંધુ. (૧૦) પોતાના (૭) બાપની તરફનો, જિવા
 (૯) માની તરફનો, અથવા (૧૧) પોતાના બાપની માની તરફનો.
 અથવા (૧૨) પોતાની માની માની તરફનો સપિણ્ડ સતપણુ ધરાવતો.
 હોય તે ઉદાહરણ—કિશોરી કિશરી, જાતિજ, સાણેજ, મામો, ફાઈ, ફાઈની
 કિશરીનો કિશરો, બાપના મામાનો કિશરો,
 અગ્નિજાંઘ વારસો માની માસીનો કિશરો, જે બંધુ કહેવાય.
 (૧૪) 'અગ્નિજાંઘ વારસો; ' એટલે કેવળ
 જન્મ ધયાથીજ પિતાના દવાધનમા હક સંપ્રાપ્ત થાય છે તે; અને (૭)
 'સપ્તિજાંઘ' વારસો એટલે, કાંઈ અમુક
 સપ્તિજાંઘ વારસો હકીકત અને ત્યારેજ યાર યા અમલમાં આવી
 શકે એવો અવલંબી રહેલો વારસો.

૪ (૧) સીધી લીટીમાં હરતી' અથવા ચડતી પેઢી ગણવામાં જે
 સખસતી પેઢી ગણવાની હોય તેને ખાદ કરીને,
 પેઢી ગણવાની રીત. તેના પછીના વંશરે, અથવા તેના પેઢેલાંના
 પુર્વજે પેઢી ને પડેલો આવે તેનાથી અનુક્રમે
 એક, બે એ પ્રમાણે પેઢી ગણવી ભેદભે. (૨) બાજુની આદી લીટીની
 પેઢી ગણવામાં જે સખસતી પેઢી ગણવાની હોય તેને ખાદ કરી સામાન્ય
 મુળ પુરખ મુખી ચડતી પેઢી ગણીને ત્યાંથી જે સખસતી સતપણુ ગણવાનું
 હોય તેના મુખી હરતી પેઢી આદુ અનુક્રમથી ગણવી માત્ર ટોચ ઉપરના
 સામાન્ય મુળ પુરખને એકજ વખતે ગણવો ભેદભે ઉદાહરણ— (૧)
 બાઈ બીજી પેઢીના સગેર સપિણ્ડ ગણાય; (૨) બત્રીજો, તથા કાકો
 ત્રીજી પેઢીના સગેર સપિણ્ડ ગણાય; (૩) બાપની ફાઈ તથા માસીનો
 કિશરો આથી પેઢીના બંધુ ગણાય. (૪) બાપના મામાની કિશરી તથા
 માની ફાઈનો કાકરો ખાચમી પેઢીના બંધુ ગણાય.

બાળ ૨ નો.

વારસાનાં સામાન્ય ધારણો.

૫. જ્યારે કોઈ સખસ (ક) મરણ પામે, અથવા (ખ) સંત્યજ્ત થઈ સંસારમાંથી વિરક્ત થાય ત્યારે તેની વારસો ઉતરવાના પ્રસંગ. મિલકતનો વારસો ઉતરવાનો પ્રસંગ આવેલો મણસો.

૬. વારસનો હક ફક્ત (ક) વિધવા યથેલા સખસની, (ખ) ફાદ યથુ સખસની સ્વોપાજિવ, કિંવા (ગ) કંઈ મિલકતનો વારસો સંસુદ યથેલા સખસની ને મિલકત મુલ્યપત્રથી વ્યવસ્થા થયા પિવાય રહી હોય તેને લાગુ થાય છે.

૭. વારસો ઉતરે તેજ પ્રસંગે ને સખસો હયાત હોય તે પછી એજ હકદારોને વારસો સંપ્રાપ્ત થાય છે; નહીં વારસો કોઈની શાહ જન્મેલા વારસોની શાહ જેવાઈ સમાય જોતો નથી. ખુલાસો:—વારસો ઉતરવાની વેળા ને ઊઝડે મળ્યાં હોય તે વારસાના કારણસર જન્મેલુંજ એમ માનવું.

૮. (ક) વિચિત્ર વારસોના તથા (ખ) સ્ત્રીના અગર સ્ત્રીની જીજી મિલકતના વારસના કરાવોને પાત્ર વારસોનો હક ઠરાવ રહીને વારસના એજ હકનો નિષ્કંપ આવાનાં સામાન્ય ધારણુ. બાળમાં આપેલાં સામાન્ય ધારણુને અદ્વસરીને કરવો.

૯. વારસાનો હક પ્રથમ (ક) સગોત્ર સપિણ્ડને, ત્યારબાદ (ખ) સમાનોકને, અને તેમના પછી (ગ) વારસાનો મળવાર કમ બાધુઓને, ઉતરે છે.

૧૦. આ નિબંધથી બીજી રીતે કરાવ્યું ન હોય તો જુદા જુદા વર્ગના કિંવા પેટીના વારસો એક સાથે એક વર્ગના અર્થાત્ વારસો લઈ શકે નહીં; પરંતુ પ્રથમના વર્ગ બીજો વર્ગ કિંવા પેટીના વારસોના માત્ર અર્થાત્ તે પછીના વર્ગના કિંવા પેટીના વારસોનો વારસો આવી શકે છે.

૧૧. (૧) બીજી સર્વ રીતે સરખી સ્થિતિના વારસો પૈકી જેના વધારે નજીકની પેટીનાં સર્ગ હોય તેના દુરની તથા નજીકની દુરની પેટીનાં સર્ગ કરતાં પ્રથમ વારસો જે પેટી અને સરખી પેટી- છે. (૨) એક સરખા હકના અનેક વારસો લાં સમાંઓનો હક. હોય ત્યારે આ નિબંધમાં બીજી રીતે કરાવ્યું ન હોય તો, વારસો એવાસ સખસોને સરખા ભાગ મળી શકે તેવા અને તેટલા વારસાના ભાગ કરી પ્રત્યેક સખસને એક એક ભાગ આપવો.

૧૨. બીજી સર્વ રીતે સરખી સ્થિતિના વારસો પૈકી, (૬) પુર્વજ અને તેમની પેટીના વારસો કરતાં વચ્ચે પુર્વજ અને વંશજની અને તેમની પેટીના વારસોનો, તથા (ખ) તથા કન્યાવંશથી ખ- જે પેટીની ક્ષીટીમાં સરખાવથી પુરુષવંશ હિત અખંડિત પેટીનાં કન્યાવંશથી ખંડિત થયા હોય તેના કરતાં જે વારસો. પેટીની ક્ષીટી વધારે લાંબી અખંડિત ચાલેલી હોય તે પેટીના વારસોનો એક હક ગણાય છે.

ઉદાહરણ.—(૧) દિકરાનો દાદિત્ર ભાણેજ કરતાં એક હકવાળો બંધુ છે. (૨) પોત્રનો દાદિત્ર દિકરાના પોત્ર કરતાં એક હકવાળો બંધુ છે. (૩) સત્રીછનો દિકરો દિકરીના દાદિત્ર કરતાં એક હકવાળો બંધુ છે.

૧૩. એકજ પેટી કિંવા વર્ગના વારસો પૈકી (૬) સ્ત્રી કરતાં પુરુષનો, (ખ) કલમ ૩૦ (૨) ના કરાવોને સ્ત્રી, પુરુષ, જોગમાન પાત્ર રહીને જોગમાન કરતાં સહોદર સગાનો. તથા સહોદર વિગેરેનો તથા (જ) કેવળ આ વર્ગનાં સર્ગ કરતાં વારસો. એકલા બાપ વર્ગનાં સગાનો, વારસાનો દા. એક ગણાય છે.

૧૪. સમતિનંધ વારસો યેનારા પેઠી (૬) ને સખસે વારસો (૧) લીધો ન હોય, કિંવા (૨) લગ્ન થઈક અને માયાલીક સહતો ન હોય તેની મારફતે તેના પ્રતિનિધી વારસો. તરીકે સમપણુ સખસ વારસો લઈ શકે નહીં; તેમજ (ખ) ને સખસો (૩) અમુક યકના પ્રતિનિધી તરીકે તેની મારફતે વારસાનો હક રાખવા હોય તેનો તે યકલીક, અને (૪) નેજો મરનારની સાથે પોતાની જાતના સમપણુની રૂઢિ વારસાનો હક રાખવા હોય તેનો માયાલીક, વારસાના ભાગ લઈ શકે છે. ઉદાહરણ — (૬) પોતાની પાછળ પોતાના વારસ તરીકે પોતાના ભત્રીજા ને ને મુળને જ ચેલવ માય છે. જ ની સાથે જ પોતાની જાતના સમપણુની રૂઢિ વારસાનો હક રાખતો હોવાથી તે જ નો વારસો માયાલીક, છે છે. (ખ) ઉપરના દ્રષ્ટાંતમાં જો જ જ નો ભત્રીજા ને જતાં હકાને દીકરા હોય અને તે જ નો વારસ હોય તો તે પણુ પોતાની જાતના સમપણુની રૂઢિ જ નો વારસો માયાલીક છે છે.

૧૫ આ નિર્ણયમાં બીજી રીતે કશું ન હોય તો (૬) અપ્રતિનંધ વારસો યેનારા સખસો સહભાગી સહભાગી કિંવા તરીકે અને (ખ) સમતિનંધ વારસો આગવો વારસો યેનારા પોતપોતાની આગવી મિલકત તરીકે વારસો છે.

૧૬. મિલકત, અવિભાજ્ય હોય અને વારસો એકી સાથે અને સખસોને ઉત્તરો હોય ત્યારે તે પેઠી સાથે વસીલ અવિભાજ્ય મિલકતના સખસોનેજ તે વારસા પર હક સંપ્રાપ્ત વારસો થાય છે.

બાળ ૪ ભે.

વિશિષ્ટ વારસો.

૧૭ (૧) મરનાર સખસના સંતાનનો વારસા ઉપર સૌથી મેઘ હક છે. ખુલાસો—સંતાન એટલે મરનારના પુત્ર, સંતાનનો સૌથી પોત્ર અને પ્રપોત્ર (૨) માત્ર સંતાનનો વારસો મેઘ હક છે અપ્રતિબંધ ગણાય છે. (૩) અનેક સંતાન હોય તો તેઓ એકી સાથે સહભાગી તરીકે વારસો લે છે; અને તે વહેંચવાના પ્રસંગે યદ્યદ્દ સરખા ભાગ કરી તેમને તેના ભાગ આપવા ભેધજો. (૪) મિલકત અવિભાજ્ય હોય અને કુટુંબમાં વડ ચાલનો દિવાળ સાબિત થાય તો સર્વથી વડીલ પુત્રને વારસો મળે છે. (૫) દત્તક પુત્રને વારસાનો હક દત્તક નિબંધ પ્રમાણે મળશે

૧૮. (૧) શુદ્રોમાં દાસીપુત્રને તેના (૬) પિતાનો (ખ) સગી માનો તથા (ગ) તેજ માતા પિતાના

શુદ્રોમાં દાસીપુત્રનો હક પુત્ર કિંવા પુત્રીનો વારસો મળી શકે છે. બીજા કોઈ પણ સગોત્ર સપિવડ અગર બંધુનો વારસો મળી શકે નહીં. ખુલાસો—દાસીપુત્ર એટલે કાયમની રાખેલી સ્ત્રીનો અનોરસ પુત્ર (૨) દાસીપુત્ર મરણ પામે તો તેની મિલકત ઉપર તેના માબાપનો, સગોત્ર સાપવડનો અગર બંધુઓનો તે નહીં ઓરસ પુત્રજ હોય એ પ્રમાણે વારસાનો હક પોહોચી શકે છે.

૧૯. (૧) કોઈ શુદ્રને દાસીપુત્રની સાથે (૬) ઓરસ સંતાન હોય તો એક ઓરસ પુત્રને વારસાના જે દાસી પુત્રનો અંશ. ભાગ આવે તેનો અડધો ભાગ રૂપ દાસી પુત્રને મળી શકે અને બે (ખ) (૧) વિધવા (૨) ઓરસ દિતરી, કે (૩) ઓરસ દોદિત્ર હોય તો દાસી પુત્રને વારસાનો અડધો ભાગ મળી શકે છે. (૪) દાસીપુત્રના ઓરસ સંતાનને મરનારની મિલકતના વારસા ઉપર દાસીપુત્ર કરતાં વધારે હક પ્રાપ્ત થતો નથી

૨૧ ને કાંઈ શુદ્ધ પિતાં મરણુ મામે ત્યારે તેના ઓરસ સંતાન વગર દાસીપુત્ર અવિશ્કત સ્થિતિમા રહેતા હોય તો દાસીપુત્રને અવિશ્કત તેઓ એકી સાથે સહભાગી તરીકે વારસો લે મિલકત ઉપર હકક. લે છે, અને ત્યારબાદ ને ઓરસ સંતાન અવિશ્કત સ્થિતિમા મરણુ મામે તો તેમની મિલકત દાસીપુત્રને પાછળ છવતા રહેવાના મરણુથી સંપ્રાપ્ત થાય છે તેને પ્રસંગે મરનાર શુદ્ધની વિધવા, ઓરસ દીકરી અથવા ઓરસ દીકરને કાંઈ પણ અંશ મળતો નથી.

૨૨ (૧) મરનાર સખસના સંતાનના અભાવે તેની વિધવાને વારસો મળે છે. (૨) ને અનેક વિધવાઓ વિધવાને વારસાનો હકક. હોય તો તેઓ સહભાગી તરીકે એકી સાથે એકત્ર વારસો લે છે. (૩) અવિશાળ્ય મિલકત હોય તો તે સૌથી પ્રથમ પરણેલી વિધવાને સંપ્રાપ્ત થાય છે.

૨૩ અનેક વિધવાઓને એકી સાથે પ્રાપ્ત થએલી વારસાની ક્ષાવર અથવા જમમ મિલકતમા તેઓ (૪) અનેક વિધવાઓનો આપસઆપસની સમજુતથી, અથવા (૫) એકત્ર હક ન્યાયાધીશોના હકમનામાથી વિભાગ પાડી શકે.

૨૪. (૧) મરનાર સખસની વિધવાના અભાવે તેની દિકરીને વારસો મળે છે. (૨) દિકરીઓમા (૩) દિકરીને વારસાનો હક પરણેલી કરતા કુંવારીનો અને (૪) પરણેલીઓમા સધન કરવા નિરધનનો, અને (૫) અવિશાળ્ય મિલકત હોય તો, રકમ (૬) વગર (૭) ના કરાવેને પાત્ર રહીને ને તે વર્ગની સૌથી વડીલ દિકરીનો હક એક જણાય છે.

૨૫. (૧) મરનાર સખસની દિકરીના અભાવે તેના દૌહિત્રને વારસો મળે છે. (૨) એકજ દિકરીથી અથવા જુદી દૌહિત્રને વારસાનો હક. જુદી જુદી દિકરીઓથી થએલા દૌહિત્રો પોતા-પોતાનો આવેલો માવાકીક વારસો લે છે.

૨૫. (૧) મરનાર સખસના દોહિત્રના અભાવે તેના બાપને વારસો મળે ■ (૨) બાપના અભાવે સગી માને વારસા ઉપર આબાપનો વારસો મળે છ (૩) ઓરમાન માને માત્ર હઠ સગા સપિદડ વરીકે વારસો મળી શકે છે.

૨૬ (ક) મરનાર સખસની માના અભાવે, તેના સહોદર બાઈને, અને (ખ) સહોદર બાઈના અભાવે, વારસા ઉપર સગા બાઈ સહોદર બાઈના પુત્રને, વારસો મળે છે અને બત્રીબનો હઠ.

૨૭ મરનાર સખસના સગા બત્રીબના અભાવે તેના બાપની માને વારસો મળે છે.

દાહીને વારસાનો હઠ

૨૮. મરનાર સખસના બાપની માના અભાવે તેની સગી બેહેનને વારસો મળે છે

વારસા ઉપર સગી

બેહેનનો હઠ

૨૯ (ક) ઓરમાન બાઈ તથા ઓરમાન બત્રીબને માત્ર સગોત્ર સપિદડ વરીકે, તથા (ખ) ઓરમાન બેહેનને ઓરમાન બાઈ બત્રીબ ઓરમાન બાઈના અભાવે અને તેના પછી તથા બેહેનના વારસા- વારસાનો હઠ પ્રાપ્ત થાય છે.

૫૨ હઠ

આખ ૪ થો.

અવશિષ્ટ વારસો.

૧૦ (૧) મરનાર સખસની સખી જોડેનના અધારે (ક) તેના સગોત્ર સપિવડોને, અને ત્યાર પછી (ખ) વારસા ઉપર સગોત્ર તેના સમાનોદકોને, બાજુ ૨ ના ઠરાવોને અનુસરિવડ તથા સમાનો- સરીને વારસો મળે છે. (૨) સગોત્ર સપિવડ, હકનો હક તથા સમાનોદકમા સહોદર, ઐશ્વમાનનો ભેદ મળતા નથી. (૩) (ગ) સગોત્ર સપિવડની, અમર (ઘ) સમાનોદકની, વિધવા પોતપોતાના ધણીની જગ્યાએ મળાય છે, અને પોતાના જોડીજ દુસરી પેઢીના સમાજો પૈકી અનુક્રમે કોઈ પુરુષ સગોત્ર સપિવડ અમર પુરુષ સમાનોદકને અપાત્રે વારસાનો હકાર મળાય છે.

૩૧. બંધુબોમા વારસાના હકનો ક્રમ નીચે પ્રમાણે મળવામાં આવે — પ્રથમ (ક) આત્મબંધુ, (૧) બંધુનો પ્રકાર બાપ વરફના, પછી (૨) મા વરફના, ત્યાર- પછી (ખ) પિતૃબંધુ, અને છેવટે (ગ) માતૃબંધુ. ઉદાહરણ — (૧) ફોફનો દિકરો બાપના વરફનો આત્મબંધુ છે. (૨) મામાનો દિકરો, માસીનો દિકરો, મા વરફના આત્મબંધુ છે. (૩) બાપના મામાનો દિકરો, બાપની માસીનો દિકરો, પિતૃબંધુ છે. (૪) માના મામાનો દિકરો, માની માસીનો દિકરો, માતૃબંધુ છે.

૩૨. (૧) સગોત્ર સપિવડની દિકરી અને તેના પુત્ર, પોત્ર તથા દોહિત્ર બધુ થતા હોય તો તેઓ મરનારના સગોત્ર સપિવડની દિકરી બાપ વરફના આત્મબંધુ મળાય છે. (૨) આવામદ તથા તેના પુર્વજો અને તેઓની દિકરી અને તે દિકરીના પુત્ર પોત્ર તથા

હોદિત બધુ થયા હોય તો તેઓ મરનારની માના વરફના આત્મબધુ
 ગણાય છે. ઉદાહરણ—(૨) બાપની ફાઇ, બાપની ફાઇનો ફિકરી,
 મામાની ફિકરીનો ધોત્ર, બત્રીછનો હોદિત બાપના વરફના આત્મબધુ ॥
 (૨) મામાની ફિકરી, તથા મામાની ફિકરીનો હોદિત, માસી, માસીનો
 ધોત્ર, માના કાકા, તથા માના કાકાનો હોદિત, માની ફાઇ તથા માની
 ફાઇનો ધોત્ર માના વરફના આત્મબધુ ॥

---

૩૫. (૧) સંસૃષ્ટ યજ્ઞેલા સખસના સંતાનના અભાવે સંસૃષ્ટ યજ્ઞેલા સહભાગીનો વારસો બીજા સંસૃષ્ટ સંતાન પછી માળાપ સહભાગીને નીચેના ક્રમે હવે છે: (૨) અને સગો વ્યાધ (૨) માળાપ પછી સંસૃષ્ટ માને સંસૃષ્ટ બાપ કરતા પહેલો વારસાનો હક્ક મળે છે, (૩) સંસૃષ્ટ માળાપને અભાવે સંસૃષ્ટ સહોદર બાળને, અને સંસૃષ્ટ સહોદર બાળને અભાવે સંસૃષ્ટ સહોદર બેદેનને વારસાનો હક્ક મળે છે,

૩૬ સંસૃષ્ટ યજ્ઞેલા સખસને સંતાન નહીં હોય અને સંસૃષ્ટ યજ્ઞેલા સહોદર બાળ બેદેન ન હોય તો તેના અસંસૃષ્ટ સહોદર બાળ (૬) સંસૃષ્ટ યજ્ઞેલા ઓરમાન બાળ (૫) અને સંસૃષ્ટ ઓરમાન સંસૃષ્ટ યજ્ઞેલા કાકા (૪) અસંસૃષ્ટ બાપ, બાઈના સરખા હક્ક તથા (૩) અસંસૃષ્ટ સહોદર બાળ. એ પછી જે હરી તેમને એકી સર્વે મરનારનો વારસો સરખે ભાગે મળશે.

૩૭. વિશેષ રિવાજને પાત્ર રહીને, (૬) યતિનો વારસો તેના સિમ્બને, તથા (૫) બ્રહ્મચારીનો વારસો યતી તથા બ્રહ્મચારીનો તેના ગુરને હવે છે. વારસો.

૩૮. (૧) કલમ ૩૪, ૩૫ તથા ૩૬ માં બતાવેલા કાષ્ઠપદ્ધત સખાના અભાવે (૬) જે કાઈ સહભાગી સંસૃષ્ટ કુટુંબના બીજા મરનારની સાથે સંસૃષ્ટ થઈ રહેતો હોય તેને, અંગશુલ સમાજો. (૫) એક સખસના અભાવે મરનારની વિધવાને, અને (૪) મરનારની વિધવાના અભાવે મરનારની દિકરીને, મરનારની ગિલકતનો વારસો હવે છે. (૨) કલમ ૩૪, ૩૫, ૩૬ તથા ૩૮ ની પેઠા કલમ (૧) ની રકમ (૬) માં કહેલા વારસો હોય તો મરનારની વિધવાને તથા પત્ન્યુર્વા સુધી તેની દીકરાને માત્ર અન્ન વસ્ત્ર મળવાનો હક્ક છે.

૩૬. બાળ ૨, ૩, ૪ તથા ૫ માં જણાવેલા કાંઈ પણ વારસ પાછળ
 મુક્યા વિના કાંઈ સખસ મરણ પામે ત્યારે,
 ઉપરનો વારસ રાખ. તેની નિવારણી મિલકતનો વારસો શ્રીમંત
 સરકારને પ્રાપ્ત થાય છે.

બાળ ૬ ઠી.

શ્રીની મિલકત અને તેના વારસો .

૪૦. શ્રીની મિલકત બે પ્રકારની હોય છે.—(ક) શ્રીધન અગર
 શ્રીની ખાસ મિલકત, અને (ખ) તે
 શ્રીની મિલકતના પ્રકાર સિવાયની, શ્રીની બીજી સાધારણ મિલકત.

૪૧. શ્રીધનમાં નીચે લખેલા પ્રકારની મિલકતનો સમાવેશ થાય છે.—
 શ્રીધનના પ્રકાર. (ક) યોતકઃ એટલે લગ્ન વખતે લગ્ન નિમિત્તે કન્યાને
 કૌટુંબી સખસ તરફથી મળેલી મિલકત; અને તેમાં (૧) વિવાહનો
 હોમ થવી વખતે અગ્નિ સમક્ષ ને કાંઈ મળેલું હોય તે અધ્યાત્મિક
 શ્રીધનનો, (૨) સાસરે વળાવવી વખતે પેહેસમણીમાં, આજ્ઞામાં અગર
 બીજી રીતથી ને કાંઈ મળેલું હોય તે અધ્યાવહનિક શ્રીધનનો, તથા (૩)
 વર તરફથી અગર પરણી હકયા પછી કન્યાના માળાપ, લાકડાં ત્રીગેરે
 પીપરનાં સગા તરફથી, તેમજ સાસરે આવ્યા બાદ સાસુ સસરા ત્રીગેરેને
 પ્રણામ કરતી વેળા સાસરીઆં તરફથી, ને મળેલું હોય તે પ્રીતિદાત્ત અગર
 પરીણય શ્રીધનનો સમાવેશ થાય છે; (ખ) અયોતકઃ એટલે લગ્ન
 પહેલાં, અગર લગ્ન પછી પરિણિત સ્થિતિમાં મેળવેલી મિલકત, અને તેમાં
 (૪) લગ્ન પછી ધરના કુટુંબમાંથી ને કાંઈ મળ્યું હોય તેવા અન્વાયેષ
 શ્રીધનનો, (૫) પરણેલી અગર વગર પરણેલી શ્રીને સાસરેથી અગર
 પિયરથી માળાપ, લાકડાં અગર બીજાં સગાં તરફથી ને કાંઈ મળ્યું હોય
 તેવા સૌદાગિક શ્રીધનનો, (૬) એક ઉપર બીજી શ્રી સાથે લગ્ન કરતી-
 વેળા પહેલી શ્રીનું મન મનાવવા આવેલું હોય એવા અધિવેદાનિક શ્રી-

ધનનો, તથા (૭) અન્ન વસ્ત્ર બદલ ને કાંઈ મળેલું હોય તે શતિનો સમાવેશ થાય છે, (૮) શુદ્ધ એટલે પશુ અગર સાસરે પોતાનો સંસાર બરાબર ચલાવી શકાય તે માટે ધર વખરાના વપરાસની ચીજોના બદલામાં ને માંદ મળેલું હોય તે, તથા (૯) ઉપર જણાવેલા કોઈપણ પ્રકારના સ્ત્રીધનવડે સંપાદન કરેલી મિલકત.

૪૧ (૧) સ્ત્રીની ખીજ સાધારણ મિલકતમાં સ્ત્રીધન શિવાયની

(૧) (૧) પુરુષ, અગર (૨) સ્ત્રી

સ્ત્રીની ખીજ મિલકતના તરફથી વારસામાં જતરેલી, (૩) ત્રાહિત પ્રકાર માણસ પાસેથી બક્ષીસમાં મેળવેલી, (૪)

વિભાજથી પ્રાપ્ત થયેલી, (૫) નવ મહેનત

અથવા સ્વાસ્થ્યકોશાત્મકથી ઉપાછંત કરેલી અગર ખીજ રીતે મળેલી (૬)

જરીફ કરેલી, અગર (૭) જરેલી, મિલકતનો સમાવેશ થાય (૮)

પેટાકલમ (૧) પેઠી રકમ (૨) તથા (૩) માં કરેલી મિલકત ને

પતિના મરણ પછી કાયમ રહી હોય તો તે તેવ વખતે તે સ્ત્રીધન ગણાય (૪)

૪૨. (૧) પતિ પાસેથી મેળવેલી સ્થાવર મિલકત શિવાયના ખીજ

સ્વ પ્રકારના સ્ત્રીધન ઉપર સ્ત્રીનું સ્વતંત્ર

સ્ત્રીધન ઉપર સ્ત્રીનું સ્વામીત્વ છે અને (૨) તેનું સ્ત્રીધન

સ્વામીત્વ સ્ત્રીના મરણ પછી તેના પોતાના વારસોને

જતરે છે,

૪૩ (૧) કુંવારી કન્યાના સ્ત્રીધનનો વારસો, તેના (૧) સહો-

દર સાસરોને, તેમના અભાવે (૨) માને,

કુમારીકાના સ્ત્રીધનનો અને માના અભાવે, (૩) બાપને, અને

વારસો બાપના અભાવે, (૪) બાપના તરફના

સાસરોના સાધારણ વારસાના નિયમ તથા

કમ પ્રમાણે જતરે છે, (૨) પરંતુ કુંવારા બ્યવહારમાં સાસરા તરફથી

ને માંદ કાગીના અગર જોટ મળ્યા હોય તે સાસરે પરત ન્ધ છે.

૪૫ પારણેલી સ્ત્રીના સ્ત્રીધન પૈકી ચાલકનો ^૧વારસો તેનો (૬)
 દિકરીઓને અને દિકરીઓ પૈકી પ્રથમ (૧)
 ચાલકનો વારસો. કુવારી દીકરીને અને ત્યાગ્યાદ (૨) પર
 બેલી દિકરીઓને, અને તે પૈકી જેઓ નિર્ધન
 હોય તેમને પ્રથમ અને તેમના અભાવે સધન દિકરીઓને (૫) દિક-
 રીના અભાવે દિકરીની દિકરીને અને (૪) તેના અભાવે દોહિત્રને,
 (૩) દોહિત્રના અભાવે પુત્રને (૨) પુત્રના અભાવે પોત્રને અને
 (૧) પોત્રના અભાવે (૩) જે તે સ્ત્રીનું લગ્ન બ્રાહ્મણ પસંદ કરેલી
 વિધિથી થએલું હોય તો તેના પતિને અને (૪) પતિના અભાવે પતિના
 સગાઓને અને તેમના અભાવે પોતાના માતા પિતા તથા તેના સગાઓને
 સાધારણ વારસાના નિયમ તથા ક્રમ પ્રમાણે અને (૫) જે તે સ્ત્રીનું
 લગ્ન અસુરાદિ નાપસંદ વિધિથી થએલું હોય તો તેનો મા તથા તે પછી
 તેના બાપને અને (૬) બાપના અભાવે બાપના સગાઓને અને તેમના
 અભાવે પોતાના પ્રૌતિ તથા તેના સગાઓને સાધારણ વારસાના નિયમ
 તથા ક્રમ પ્રમાણે ઉતરે છે

૪૬ (૧) પારણેલી સ્ત્રીના સ્ત્રીધન પૈકી અધોતકનો વારસો તેના
 પુત્રને તથા દિકરીઓને સરખા ભાગે ઉતરે છે
 અધોતકનો વારસો (૨) દિકરીઓ પૈકી પ્રથમ કુવારી દિકરી
 અને તેના અભાવે પારણેલી દિકરીઓ, પુત્રની
 સાથે વારસાનો ભાગ લે છે (૩) પુત્ર, પુત્રીના અભાવે સ્ત્રીની બીજી
 સાધારણ મિલકતના વારસાના ક્રમ તથા નિયમો પ્રમાણે અધોતક સ્ત્રીધનનો
 વારસો ઉતરે છે

૪૭ (૧) પારણેલી સ્ત્રીના સ્ત્રીધન પૈકી શુદ્ધનો વારસો અધોતક
 સ્ત્રીધન પ્રમાણેજ ઉતરે છે (૨) માત્ર સવા
 શુદ્ધનો વારસો નના તથા કન્યાનો સ્ત્રીધનના અભાવે શુદ્ધ તે
 સ્ત્રીના (૬) સદોર્ધઃ ભાગ્યોને તેમના
 અભાવે (૫) માને, માના અભાવે (૪) બાપને અને બાપના અભાવે
 (૩) બાપના બીજા સગાઓને સાધારણ વારસાના ક્રમ તથા નિયમો
 પ્રમાણે ઉતરે છે

૪૮ સ્ત્રીની બીજ સાધારણ મિલકતનો વારસો સ્ત્રીધનના વારસાના નિયમ તથા કમ પ્રમાણેજ માત્ર નીચેના સ્ત્રીની બીજ મીલકતનો ફરફારથી ઉતરે છે; એટલે એક સરખી પેઢીના વારસોમાં સ્ત્રી સંવર્તિ કરતા પુરુષ સંવર્તિનો શ્રેષ્ઠ દક્ક ગણાય છે.

૪૯ સ્ત્રીની બીજ સાધારણ મીલકત, જે તે સ્ત્રીએ (૬) (૧) દિકરીના સગપણથી, (૨) બેદેનના સગપણ- સ્ત્રીની બીજ મીલકત થી, (૩) બત્રીજના સગપણથી મેળવેલી ઉપરનું સ્વામીત્વ હોય તો તે ઉપર તે સ્ત્રીનું સ્વતંત્ર સ્વામીત્વ ગણાય છે, (ખ) (૪) વિધવા પત્ની તરીકે અગર (૫) માતા સગપણથી, અથવા (૬) બીજ કોઈ સગપણથી જે મિલકત વારસામાં મેળવેલી હોય તે ઉપર તે સ્ત્રીનું માત્ર મર્યાદિત સ્વામીત્વ ગણાય છે; (ગ) પરંતુ જે માતા, દાદીના, અગર બીજ સગ પણથી કોઈ સ્ત્રીની તરફથી તેને વારસામાં મિલકત મળેલી હોય તો તે ઉપર તે સ્ત્રીનું સ્વતંત્ર સ્વામીત્વ ગણાય છે.

૫૦. સ્ત્રીની બીજ સાધારણ મિલકત પૈકી જે મિલકત ઉપર તેનું (૬) સ્વતંત્ર સ્વામીત્વ હોય છે તે તેના સ્ત્રીની બીજ સાધારણ મરણ પછી કલમ ૪૮ માં જણાવેલા તેના મિલકત પૈકી જે મિલકત પોતાના વારસોને ઉતરે છે અને (ખ) કત ઉપર સ્ત્રીનું સ્વતંત્ર મર્યાદિત સ્વામીત્વ હોય છે તે તેના મરણ કે મર્યાદિત સ્વામીત્વ પછી તેના પેઢેલાનાજ સ્વતંત્ર સ્વામીત્વવાળા હોય તેનો વારસો. માલિકના વારસોને ઉતરે છે.

૫૧. સ્ત્રીધનનો તથા સ્ત્રીની બીજ મિલકતનો વારસો સપ્રતિબંધ ગણાય છે.

સ્ત્રીધનનો વારસો સમ-
તિમય છે.

બાબ ૭ એ.

અનંશ.

૫૨ આ કલમમાં જણાવેલા સખસો અનંશ, એટલે વારસોને માટે નાલાયક ગણાય છે; અને વારસો ઉતરવાના વારસા માટે નાલાયકી. પ્રસંગે તેઓ જાણે હયાતજ ન હોય એમ ગણાશે:— (ક) જન્મથી (૧) નપુંસક (૨) આધિજો, અગર (૩) મુંગો કે, (૪) બેહેરા હોય, (ખ) કંઠાળો ઉપલવે તેવા ગોપા અને અસાધ્ય રોગથી પીડાતો હોય, (ગ) ખરાં જોડાની પારખ કરી ન શકે એવો ઉન્મત્ત અગર તદ્દન ગાડો હોય, (ઘ) સંન્યાસી હોય, અને (ઙ) વિધવા પત્ની બ્યક્તિ-આરી વર્તણૂકવાળી હોય તો

૫૩. અનંશ સખસના વારસોને અનંશના પ્રતિનિધી તરીકે વારસો ઉતરતો નથી, પરંતુ મરનાર મુજ સખસની સાથે તેઓના પોતાના સગપણની રૂઠંએ વારસાના ઉપર તેમનો હક્ક ઉત્પત્ત થઈ શકે છે.

૫૪ અનસનો નાલાયકી માત્ર વારસો ઉતરતા પ્રતિબંધ કરે છે; પરંતુ વારસો સંપ્રાપ્ત થયા પછી તેવી નાલાયકી થઈ શકેલા વધીના લીધે, મળેલા વારસો પાછા લેવાઈ વારસો નાલાયકીથી શકતો નથી પુનઃવાપી લઈ શકાય નહીં.

૫૫. અનંશની નાલાયકી બંધ પડ્યાથી તે સખસ વારસાને માટે હાયક અને હક્કદાર થાય છે; માત્ર તેને નાલાયકી બંધ પડ્યાનું પ્રસંગે જે સખસને વારસો એકવાર સંપ્રાપ્ત પરિણામ. થઈ ચુક્યો હોય તેનો હક્ક તે પુનઃ લઈ શકતો નથી; પરંતુ તેવા સંપ્રાપ્ત થયેલા હક્કદાર સખસના મરણ વખતે હાયક થયેલા અનંશ વારસાના કમમાં આવે છે.

તારીખ ૨૨ માઈ નવેમ્બર સન ૧૯૧૦.

K. V. SARANGPANI.

નાયમંત્રી.

પરિશિષ્ટ ૨.

અવિભક્ત હિંદૂ કુટુંબ વિષે નિબંધ.

(સંવત્ ૧૯૮૨ સુધી થએલા સુધારા વધારા સાથે)

હિંદૂ ધર્મશાસ્ત્રના અવિભક્ત હિંદૂ કુટુંબ સંબંધી મૂલતત્વોની
વ્યાખ્યા કરી નિબંધ કરવો હેતુ જણાયાથી શ્રીમંત
ઉદ્દેશ સરખર મહારાજ સવાઈરાવ ગાયકવાડ સેના-
ખાસમેલ સમરોર બહાદુર એમલે નીચે પ્રમાણે

કરાવ્યુ છે —

બાબ ૧ લો.

આરંભના નિયમ.

સંજ્ઞા ૧ આ નિબંધને “અવિભક્ત હિંદૂ કુટુંબ સંબંધી નિબંધ” કહેવો.

૨ (૧) આ નિબંધ મિતિ ફાલ્ગુન સુદી ૧ સંવત્ ૧૯૧૭ ના
રોજ એટલે તારીખ ૧ માહે માચ સન ૧૯૨૧ નો

રાજ્યભાત રોજ અમલમાં આવશે. (૨) પરંતુ એમ કરાવ-
વામાં આવે છે કે, કોઈ કુટુંબ, વળી અમર દેશમાં

આ નિબંધમાં કહેલી કોઈપણ બાબતસર પ્રમાણ ગણેલા અને માન્ય વર્ત-
વિરોધ કુલાચારને યોગે તેવા ચાલુ રીત રિવાજને આ માટેની કોઈ
આધ નથી પણ બાબતથી પ્રતિબંધ થતો નથી.

૩ આ નિબંધમાં વિષય કંપરથી અથવા પુરંપર સંબંધથી બાબ
આવેતા ન હોય તો, (૬) “પુત્ર” એ શબ્દમાં
વ્યાખ્યા “પૌત્ર, તથા પ્રપૌત્રનો સમાવેશ થાય છે, પણ તે

“પુત્ર”

ઔમસ હોય કે ભયદેસર હતક લીધેલો હોય,
(ખ) “અનંશ” “દાસીપુત્ર,” “અપ્રતિબંધ
વારસો” તથા સપ્રતિબંધ વારસો એ શબ્દોનો
“અનંશ,” “દાસીપુત્ર” અર્થ હિંદુ વારસાના નિબંધમાં એ શબ્દોની
“અપ્રતિબંધ વારસો” વ્યાખ્યા જે પ્રમાણે કરી છે તે પ્રમાણે યાય છે.
તથા ‘સપ્રતિબંધ
વારસો.’

બાબ ૨ નો.

અવિશક્ત કુટુંબ.

૪ સહભાગીઓ અને સમાયિતો મળીને અવિશક્ત કુટુંબ યાય છે
અવિશક્ત કુટુંબ.

ખ અવિશક્ત હિંદુ કુટુંબમાં રહેતા મૂળ પુરુષના પુરુષ વંશને
તથા જીવતા હોય તો તે મૂળ પુરુષ સહભાગીઓ
સહભાગીઓ. મળાય છે, કોઈ પુરુષ વંશના પ્રપિતામહનો પિતા
જીવતા હોય અને તે પિતા જીવ સખસો સાથે
સહભાગી હોય તો તેની હવાલીમાં જિવા પુરુષ વંશને સહભાગી મળાય
નહીં, પણ તે પ્રપિતામહના પિતાના મરણ પછી જો તે પુરુષ વંશના
પિતા, પિતામહ, અથવા પ્રપિતામહ પૈકી કોઈ જીવતા હોય તો તે પુરુષ
વંશ સહભાગી યાય છે ખુલાસો—વંશનેના હતક વંશનેનો સમા-
વેશ યાય છે.

• હવમ ૫ સંવત ૧૯૮૨ ના નિબંધ ૪૦ થી સુધરી છે. જ્ઞનો
આ. ૫ ભાગ ૨, પારીજ ૫ માટે આગસ્ટ ૨૫ ૧૯૨૬.

૧. સદ્ભાગીઓની. (ક) પત્નીઓ, (૧ ખ) માઓ, તથા પિતા-મહીઓ, તથા પ્રપિતામહીઓ, (ગ) અવિવાહિત સ્ત્રીઓ. (ઘ) દાસીપુત્રો, તથા (ઙ) મૈયત સદ્ભાગીઓની વિધવાઓ, (ચ) મૈયત સદ્ભાગીઓની

જે રક્ષાઓ તેમના જીવતાં સુધી અવિભક્ત કુટુંબમાં રહી હોય તે, તથા (છ) અનંશો, તેમની પત્નીઓ, વિધવાઓ તથા અવિવાહિત સ્ત્રીઓ. સદ્ભાગી જણાતાં નથી, પરંતુ તે અવિભક્ત કુટુંબના સમાવિતો જણાય છે. ખુલાસો:—(૧) અનંશના પુત્રો જાતે અનંશ ન હોય તો કલમ ૫ ના કસબને પાત્ર રહીને સદ્ભાગી થઈ શકે છે. (૨) જે સ્ત્રી મૈયત સદ્ભાગીને પશુરૂપે તેની જો વરીકે રહી હોય, પરંતુ જેનું લગ્ન કાયદાથી નિર્ધારિત થઈ હોય તે સ્ત્રી આ કલમના અર્થ પ્રમાણે રક્ષા જણાય છે.

૭. શૂદ્રોમાં મૈયત પિતાના દાસીપુત્રો તથા તેના પુત્રોના પુત્રો અને પ્રપૌત્રો, જે તેઓ વિભક્ત થયા ન હોય તો, અને શૂદ્રના દાસીપુત્રો અનંશ જાત હોય તો, પરસ્પર સદ્ભાગી જણાય છે. સદ્ભાગી થાય છે. તેમજ તેઓ મૈયત પિતાની વેહેંચાયલી અમર સ્ત્રીઓ જે વિભક્તના સંબંધમાં તેના ઔરસ પુત્રોના પણ સદ્ભાગી જણાય છે.

ન્યય વગર મેળવેલ હોય તો તે વિદ્યા કે કલાકૌશલ્યની મદદથી, (૩) સૌર્યથી, (૪) પોતાને હિતસ્થીઓએ આપેલી બક્ષીસથી, અથવા (૫) લગ્ન વખતે મળેલી બક્ષીસથી જે મિલન સંપાદન કરી હોય તે મિલકત, (૬) કોઈ વિરાહીત માણસે બધાની લીરેલી વધિરોપાઈત જન્મ મિલકત ખીલ સદ્માઓની સ્પષ્ટ અગર ગર્ભિત પરવાનગી લેકર પોતે પુન સંપાદન કરેલી હોય તે મિલકત, ૪ (૭) માતાપિતાએ અથવા તે પેઠી કોઈ એક પ્રીતિને લીધે બક્ષીસ આપેલી મિલકત, (૮) સપતિમબ વારસામા મેળવેલી મિલકત, (૯) ઉપર કહેલી તમામ મિલકતમાથી થએલ જે હતપન્ન તથા તેની સહાયતાથી જે મિલકત પ્રાપ્ત કરી હોય તે હતપન્ન તથા મિલકત, તથા (૧૦) પ્રાપ્ત કરેલી બીજી જે મિલકત જે તે કામની વિશેષ હકીકત પરથી ન્યાયાધિષ્ટી સ્વાઈત કરાવે તે મિલકત, સંપાદન કરનાર સદ્માઓની સ્વાઈત મિલકત ગણાય છે, અને તેના ઉપર ખીલ સદ્માઓનો હક્ક નથી (૨) પરંતુ એમ કારણ વામા આવે છે કે, સ્વાઈત મિલકત ઉપરનો પાતાનો સ્વાતત્ર હક્ક છોડી દેવાના સ્પષ્ટ અગર ગર્ભિત હેતુથી કુટુંબની સમાયિક મિલકતમા સદ્માઓ સ્વાઈત મિલકત બુદ્ધિપૂર્વક મેળવી દે તો તે મિલકતનું સ્વાઈતપણું નષ્ટ થાય છે

૧૧૫

૬ (૬) એક સામાન્ય પૂર્વજ તરફથી પુરુષ વંશજોમા પર પરાથી ઉતરેલી, અથવા (૭) કલમ ૮ માં દર્શાવેલી કષ્ટ મિલકત અ- રીત શિવાયની બીજી રીતે સંપાદન કરેલી તથા વિલકત કુટુંબની (૮) તેની અથવા તેના હતપન્નની સાહવાથી સમાયિક મિલકત મેળવેલી અથવા (૯) તેના ઉપયોગથી કિંવા મોળદલાથી પ્રાપ્ત થએલી, મિલકત અવિલકત કુટુંબની સમાયિક મિલકત ગણાય છે

મળાય

૧૦ સમાયિક મિલકત ઉપરનો કુટુંબનો હક નહીં થઈને તે બીજા કોઈની પાસે જાય અને તેજ સખસ ફરી તેજ મિલકત કુટુંબની નહીં થઈ. કે તેનો કોઈ ભાગ કુટુંબમાંના કોઈ સહભાગીને એકી અને પુનઃપ્રાપ્તિ પાછા આપે તો માત્ર તેટલા ઉપરથીજ તે મિલકત તથા એકી મિલકત. કુટુંબની સમાયિક મિલકત થતી નથી.

ખાખ ૪ થી.

સમાયિક મિલકતમાં સહભાગીઓના પરસ્પર હક તથા જવાબદારી.

* ૧૧. તમામ સહભાગીઓ કુટુંબની સખણી સમાયિક મિલકતના સમાયિક માલિક છે, પરંતુ તેની વેદેચ્છી થતાં સહભાગીઓના સુધી તે મિલકતમાંના હિંસા તેના કોઈપણ ભાગમાંના પરસ્પર હક, હિંસા તેના ઉત્પન્નમાંના અધિક નિશ્ચિત ભાગને અથવા તેનાં, સ્વતંત્ર હિતસંબંધનો સ્વતંત્રપણે હબલો મેળવવાનો અને તેનો આગવો ઉપયોગ લેવાનો કોઈ એક સહભાગીને હક નથી.

૧૨. કોઈ સહભાગી મરણ પામે તો તેનો સમાયિક મિલકતમાંનો અનિશ્ચિત હિતસંબંધ તેના અધિકારક પુત્ર, પૌત્ર કોઈ સહભાગીના વધા પ્રપૌત્ર, જો હવાલ હોય તો, તેમના વરફ ઉપર મરણ પડી તેનો ■ અને તેમના અમાને બીજા સહભાગીઓને વેદે-હિતસંબંધ કેવી ચણીના નિયમોને અનુસરીને જાય છે. શીતે બીજા વરફ ઉતરે છે.

* હકમ ■ સંવત ૧૯૭૨ ના નિર્ણય ૪૦ થી છે જુઓ આ. પ. આમ ૨, તારીખ ૫ માટે આગસ્ટ સન ૧૯૨૬.

૧૩ સહભાગીને સમાયિક મિલકતમાથી (ક) (૧) પોતાને માટે,
(૨) પોતાની પત્ની માટે, (૩) પોતાના છોક
કેવા પ્રકારનો ખર્ચ રાને માટે, તથા (૪) પોતે જેમણે ભરણપોષણ
સહભાગીને સમા કરવાને બાંધાયેલા હોય તેમના માટે, ભરણપોષણનો,
થિક મિલકતમાંથી તથા (ખ) પોતે અને રકમ (ક) મા ફાવેલા
મળી શકે. બીજા સખસોએ કરવાની હરદમેશની અને ધોળ્ય
ધર્મક્રિયા તથા સસ્કાર કરવાનો, (ગ) પોતાના
છોકરાના શિક્ષણનો, તથા (ઘ) પોતાની છાત્રીઓના અને પોતાના
કુટુંબની બીજા આશ્રિત સ્ત્રીઓના લગ્નનો કુટુંબની સ્થિતિને અનુસરીને
જરૂરનો ખર્ચ ચેળવવાનો હક છે

૧૪ કોઈપણ સહભાગીને કુટુંબની સમાયિક મિલકતમાથી કે તેના
કોઈ ભાગમાના સમાયિક કબજામાંથી, ઉપલોભમાંથી
મિલકતના વાપર અને વહિવટમાંથી કાઢી મુકવાનો અથવા તેવી
સંબંધી સહભાગી- મિલકતને પ્રકાશ કરવાનો અથવા તેનો પોતાની
નો હક મેળે ગેરકાયદેસર ઉપયોગ કરવાનો અથવા તે મિલ-
કતના સ્વરૂપમાં અને તેની વાપરવાની રીતમાં ફેરફાર
કરવાનો કોઈપણ સહભાગીને હક નથી

૧૫ અવિભક્ત કુટુંબની મિલકત સર્વાંશે અથવા મેટિ ભાગે અવિ-
ભાગ્ય હોઈ એકજ માણસને ઉતરતી હોય ત્યારે તે
અવિભાગ્ય મિલક કુટુંબના બીજા સમાયિતોને ભરણપોષણની રકમ
કતમાંથી સહભા ચેળવવાનો, તથા બીજા જે માણસો, જે તે મિલકત
જીઓને અને સમા અવિભાગ્ય ન હોય તેા સહભાગી બની યાત,
ક્રિતોને મળવાનો તેઓને કુટુંબની આબરૂ પ્રમાણે તેઓના ભરણપો-
ષણ માટે તે મિલકતમાંથી સ્વતંત્ર નિમણાક
કેવાનો હક છે.

* ૧૬ કાઈ કુટુંબનું અનિવૃત્તપણું ચાહુ રહે ત્યાંસુધી કાઠ સહભાગીને બીજા વહિવટ કરનાર કે નહીં કરનાર સહભાગી સહભાગીને હિસાબ પાસેથી હિસાબ લેવાનો અથવા સ્પષ્ટ કરાવના બ લેવાનો કે ફાળો અસાવે પોતે કરવા ખર્ચ બાબત બીજા સહભાગી-માગવાના હક નથી એ પાસેથી ફાળો માગવાનો હક નથી

* ૧૭. સહભાગી (૬) વહેવવાની મિલકત, તેનું સ્વરૂપ તથા કિંમત નક્કી કરવા, મટિ, તથા (ખ) (૧) હિસાબ માગવા- કુટુંબની સમાયિક મિલકત છતર કમળમા, હોવાથી, ના પ્રકાર (૨) સમાયિક મિલકતનો વહિવટ છતર સહભાગી કરતા છતાં તેનો વહીવટ કપટભરેલો કિંવા વિચાર વખરનો હોવાથી અથવા (૩) પોતાના સમીરપણાના દરમ્યાન છતર સહભાગીઓ કપટ ભરેલી રીતે, ભારે બેદરકારીથી અથવા લુહાવપણાથી વર્તવાથી, કલપના ચથેલી જવાબદારી નક્કી કરવા મટિ કુટુંબની સમાયિક મિલકતની વહે ચણી કરતી વખતે હિસાબ માગી સકશે

ખાખ ૫ મી.

બીજા માણસોના સંબંધે સહભાગીઓના હક તથા જવાબદારીઓ

૧૮ સહભાગીઓ પૈકી કાઈ પણ એક કુટુંબની મિલકતનો વહિવટ કરી શકે છે, તથા બીજા સમસે પ્રત્યે કુટુંબના કર્તા કેને કહેવે. બવહાર ચલાવી શકે છે, આવા સહભાગીને કર્તા કહે છે.

* ધવમ ૧૬-૧૭ સવત ૧૯૮૨ ની નિર્ણય ૪૦ થી સુધરી છે જુઓ આ ૫ સામ ૨, વારીખ માહે આગસ્ટ સન ૧૯૨૩

* ૧૬ સ્થમ ૨૦, ૨૧ અને ૨૨ ના કાવોને પાત્ર રહીને, (૬)

કુટુંબના કર્તા આખા કુટુંબ વતી કાઢેલા હોય, કર્તાએ કરેલા હાથ અથવા (ખ) કુટુંબના કર્તા ઉપર તેણે પોતાના વિગેરેથી જોઈતા સ- અધિકાર અનુસાર કરેલા આખા કુટુંબ મટિના હુકામીઓ ઉપર વ્યવહારનો જાળવતમા હોયો આણવામાં આવે, અથવા થવું પરીણામ (ગ) આખા કુટુંબ ઉપર ફાવાતુ કારણ હોય

કર્તા ઉપર તેના પ્રતિનિધિ તરીકે હોયો આણવામાં આવે, ત્યારે, તે ફાવામાં ચણેલા હુકમો, તથા ફાવા સબધીના પાછળના તમામ હુકમો, બલવણીઓ વિગેરે તમામ સદમામીઓને તેઓ પક્ષકાર હોય તેવી રીતે બંધનકારક ગણાયે, માત્ર તે તે કુટુંબના કર્તાએ ચલાવેલા કમો, કમવત્તા અથવા વિરલ્લ પક્ષકારને મળી જઈને અથવા ઉત્તર અધ્યાય રીતે ચલાવેલા હોય તો ખીલ સદમામીઓને બંધનકારક ગણાયે નહીં હટાવ (૧) અ, બ, ક ના હાથમાં પોતાના વડીલોનો ધધિ આપ્યો. અ બ, તેનો વહીવટ કરતા હતા. ધધાતુ કેવુ આપવા મટિ અ અને બએ કુટુંબની કેટલીક મિલકત હને ઝીરો આપી તે વખતે કે સમીર હતો હ એ અ તથા બ ઉપર ઝીરો ખત ઉપાધી હોયો કથી અને તે ઝીરો મૂકેલી મિલકત પોતે બલવણીમાં ખરીદી લીધી. અહીંના બે કે ક ઝીરોખતમાં કે ફાવામાં પક્ષકાર નહોતો હતા ઉપર કહેવા વેચાણથી કનો તે મિલકત ઉપરનો હિલ સંબંધ હને પ્રાપ્ત થાય છે (૨) એક હિલ કુટુંબનો સમાવિક માલનીની કેટલીક જમીનની આકારની બાહી પેટ અ સખસે તે કુટુંબના વહિવટ કરનાર તથા તે જમીનના કબજેદાર જં ઉપર હોયો કથી હુકમનામાંની બલવણીમાં તે જમીન વેચી દેવામાં આવી. અહીંયા દેવાની જવાબદારી આખા કુટુંબની હોવાથી આખા કુટુંબનો તે જમીન ઉપરનો હિલસબંધ તે જમીન ખરીદનારને પ્રાપ્ત થાય છે (૩) અ નામનો વહીવટ કરનાર માણસ કુટુંબની ઝીરો મૂકેલી એક મિલકત ઊડાવવા હોયો આવે, છે ઝીરો સાબિત કરવાને પુરાવો રબ્દ કરવાના બદલામાં પ્રતિવા-

* સ્થમ ૧૬ સર્વત્ ૧૬૮૨ ના નિયમ ૪૦ થી સુધરી છે. બુએ આ. ૫ ભાગ ૨, તારીખ ૫ માઠે આવજ સન ૧૬૨૩

દીના કાયદેસર સોમનથી બંધાવાનું તે કબુલ કરે છે. પ્રતિવાદીએ તેના સોમન લેવાથી ઠાવો નામંજૂર થયો. અહીંયા ઠાવો થાય અને પશુ રીતે ચલાવવામાં ન આવેથી હોવાથી તે હુકમનામું કુટુંબને બંધનકારક થઈ નથી, પરંતુ જો આ કામમાં વલિવટ કરનારે પ્રતિવાદીના માત્ર સોમન ઉપર આધાર ન રાખતા પચોદ્ધારા નિકાલ કરવા અથવા માંડવાળ કરવા કબુલ કર્યું હોય તો તે કામ તે કારણથીજ કુટુંબના બીજા સદસ્યોને બંધનકારક નથી એમ કહી શકે નહીં. (૪) ઉપરના દશાતમા ઠાવો લાવનાર વલિવટ કરનાર ન હોય અથવા તેણે કુટુંબની વતી ઠાવો આપ્યો ન હોય તો ઠાવાનું કામ થાય રીતે ચાલ્યું હોય તો પણ તેનો નિકાલ આખા કુટુંબને બંધનકારક થતો નથી.

૨૦. (૬) તમામ સદસ્યોએ જે વ્યવહારમાં ભાગ લે અથવા જે વ્યવહાર કરવા તેઓ સ્પષ્ટ સંમતિ આપે તે કયા વ્યવહારોથી વ્યવહાર, તથા (૭) ૨૧ મી કલમમાં હલેલા વ્યવહાર કરનાર કોઈ પણ કારણસર વસ્તુવ કિંવા કાયદેસર વહીવટ સંખસ ઉપર અ- કરનાર સાથે કોઈ વ્યવહાર કરવામાં આપ્યો હોય અથવા કુટુંબની અને બીજા સદસ્યોએ તેમજ અનિર્ણિત સંમતિ મિલકત ઉપર આપી હોય અથવા પાંચમી કબુલ રાખ્યો હોય તે જવાબદારી પડે વ્યવહાર, ઉપરથી તે વ્યવહાર કરનાર સંખસ ઉપર છેને કયારે પડતી અગર કુટુંબની ખીલકત ઉપર અથવા બને ઉપર નથી. પ્રસંગ પ્રમાણે જવાબદારી પડશે. તે શિવા ચના વ્યવહાર ઉપરથી વ્યવહાર કરનાર સદસ્યોએ શિવાચના ઉપર સદસ્યોની બલ ઉપર અગર તેમના હિસ્સા ઉપર જવાબદારી હાજર થતી નથી. દબ્દાત—(૧) આ નામનો સદસ્યો બીજા દયાવ આ નામના સદસ્યોની સંમતિ શિવાચ એક એક સદસ્યોની રક્ષાને એક એક બક્ષીસ આપે છે. અહિંયા આ ને તે મિલકત પાછી મેળવવાનો હક્ક છે,

૧. કલમ ૨૦ સંવત ૧૯૮૨ ના નિર્ણય ૪૦ થી સુધરી છે; જુઓ આ. પ. ભાગ ૨, તારીખ ૪ માઈ અગષ્ટ ૧૯૨૬.

કારણ કે તેની સમતિ શિવાય બહીસ કરવામાં આવેલી હતી (૨) આ અને જ્યોતિર્માન બાદ છે, અને તેઓ અવિભક્ત કુટુંબમાં રહે છે; જ્યોતિર્માન પરદેશ નથી છે, અને આ ને કુટુંબના તથા કુટુંબના બધાનો વહિવટ સોંપતો નથી છે આ ને જ ની બેનને પરસ્પરાવવા માટે તથા કુટુંબનો પ્રધો ચલાવવાને પૈસા જોઈએ છે તેથી કુટુંબની માલકીનું એક ધર કે ને વેચી દે છે અહીંઆ જ પાસેથી તે ધર મેળવવાનો ક નો હક છે, કારણ કે ધર કુટુંબની જરૂરીયાત માટે વેચવામાં આવ્યું હતું, અને આ ને કુટુંબના કૃત્રિ માટે તથા કુટુંબના ધધાના વહિવટ માટે મૂકવામાં આવ્યો હતો, તેથી આ ના ઉપર, ઉપર કહેલા વ્યવહાર માટે જ ની અર્થિત સંમતિ બહુની જોઈએ.

૨૧ (૧) બીજા સહભાગીઓ સગોર હોવાથી કિંવા ઉત્તર કારણથી સંમતિ આપવા અસમર્થ હોય ત્યારે, તેવી સહભાગીને કયાં સમતિ શિવાય વરણતઃ અથવા કાયદેસર રીતે કૃત્રિ કરવાનો આ- વહિવટ કરનાર એક અથવા વધારે સહભાગીને અધિકાર છે.

(૮) કુટુંબના ફાયદા માટેના અગર કાયદેસર જરૂરીયાત કારણ માટેના કિંવા કુટુંબની મીલકતના ફાયદા માટેના તમામ વ્યવહાર, (ખ) અવિભક્ત કુટુંબના કારણપોષણ માટે જરૂરીયાતના વ્યવહાર, (ગ) કુટુંબની સમાધિ મિલકતના રક્ષણ તથા વહિવટ માટે જરૂરના વ્યવહાર અને કૃત્રિ, (ઘ) અવરથ ધર્મ- ક્રિયાઓ, (ઙ) સહભાગીઓના, તેમની પુત્રીઓના તથા અનરોના તથા અનરોની પુત્રીઓના લગ્ન અથવા બીજા સરકારે કરવાના કામે જરૂર તે વ્યવહાર તથા કૃત્રિ કરવાનો અધિકાર છે (૨) પરંતુ એમ કરાવવામાં આવે છે કે, આવા વ્યવહારથીજ પેટાકલમ (૧) માં દર્શાવેલા અસમર્થ સહભાગીની ભત્ર ઉપર કોઈ જવાબદારી ઉત્પન્ન થતી નથી.

૨૨. (૧) સાધારણ કાયદો માણસ પોતાની મિલકત કે ભત્ર ઉપર વિવિધ પ્રસંગે નેટલી જવાબદારી લઈ રાકે કયા વ્યવહાર કુટું- તેટલીજ જવાબદારી, કલમ ૨૧ પ્રમાણે અવિભક્ત અને કેટલે અંશે કુટુંબની કોઈ મિલકતનું સ્વત્વાર્થ કરવામાં અધનકારક છે. આવું હોય અથવા અવિભક્ત કુટુંબ માટે કોઈ કાજ કીધું હોય તો તે વ્યવહાર માટે કુટુંબ ઉપર

પડશે (૨) પરંતુ સ્વત્વાર્પણ સ્વીકારનાર અથવા લહેણદાર તે બંધન-
દારને કાયદેસર બનાવે એવા સંભોગના અસ્તિત્વની યોગ્ય માન્યતા
ખાતરી કરીને મુદ્દ જુદીથી વર્ષો દોષ તેા આવેા બંધનદાર કલમ ૨૧
પ્રમાણે થશે છે એમ જાણી આજા કુટુંબને બંધનકારક થશે

૨૭ (૧) કાઈ સહભાગી કુટુંબની તમામ સમાધિ મિલકત અથવા

તેના ભાગ હપ્તરો પોતાનો દિવ સંબંધ અથવા
સ્વત્વાર્પણ કરેલી તેના ભાગ હપ્તરો પોતાનો દિવ સંબંધ અથવા
કે વેચેલી મિલકત સમાધિ મિલકતમાની કાઈ વિવિધિત મિલકત
કેવી રીતે પ્રાપ્ત કાયદેસર મેળવવા માટે આપી દે ત્યારે, તથા તેના
કરી શકાય ખાનગી દેવાને લીધે કે જવાબદારીને લીધે થએલા

દુઃકમનામાની બળવણીમા હપ્તર કહેણે દિવ સંબંધ
કે વિવિધિત મિલકત વેચી દેવામા આવે ત્યારે, આજુ સ્વત્વાર્પણ સ્વીકાર-
નારને કિવા ખરીદનારને તે મિલકતનો સમાધિ બળે મેળવવા હક
નથી, પરંતુ સમાધિ મિલકતની વહેંચણીમા તે સહભાગીને ભાગે કે
હિસ્સેા આવે તેમાંથી તે દિવસંબંધ પ્રાપ્ત કરવાનો તેને હક દોષ છે
(૨) પરંતુ હપ્તર હપ્તર પ્રમાણે વેહેંચણી કરવાનો તે કે વારીએ આજુ
સ્વત્વાર્પણ કિવા વેચાણ થયું હોય તે વારીએ તે સહભાગીનો કે હિસ્સેા
હોય તેના પ્રમાણમા કરવી જોઈએ તેમજ તે વેહેંચણીમા બીજા સહભા-
ગીઓને તથા બીજા પ્રથમ સ્વત્વાર્પણથી ધેનારને કિવા હક ખરીદ કર
નારને ગેરઈનસાર થતો નહીં હોય તેા, તે સ્વત્વાર્પણ કરેલી કે વેચેલી
વિવિધિત મિલકત તે સહભાગીના હિસ્સામાજ જવી જોઈએ.

૨૪ કાઈ સહભાગીનો સમાધિ મિલકત હપ્તરો દિવસંબંધ કાઈ

બીજા માણસને કાયદેસર રીતે આપી દેવામા આવેા
સહભાગીનું સહભા- હોય, અથવા વેચી દેવામા આવેા હોય, તેટલા
ગીપણું દિવસંબંધ હપ્તરથીજ તેનું સહભાગીપણું નષ્ટ થઈ નથી
આપી દેવાથી નષ્ટ
થઈ નથી.

૨૫. કોઈ સહભાગી માત્ર ચત યવાયો, (ક) તે સહભાગીને કાય-
 દેસર મોળદેલો આપી સમાયિક મીલકતમાંની કોઈ
 સહભાગી ઉપરનું મીલકત સ્વત્વાર્પણથી લેનારને કિંવા તેનો હક્ક
 કામ કે બબલણી ખરીદનારને કલમ ૨૩ પ્રમાણે વળવળ કરવા તથા
 કેવી રીતે ચલાવી (ખ) તે સહભાગીની જલ ઉપરના હુકમનામાની
 જાલવણીમાં સમાયિક મિલકત કે તેનો ભાગ કે તે
 ઉપરનો હિવસજંઘ તેની હયાતીમાં જપ્ત કરવામાં
 આળ્યો હોય ત્યારે તે બબલવાનું કામ આગળ ચલાવવા હરકત આવતી નથી
 શકાય.

૨૬ કર્તાએ અથવા કર્તા તરીકે કોઈ એક સહભાગીએ કપટ ભરેલો
 બ્યવહાર કર્યો હોય ત્યારે સહભાગીઓ પૈકી કોઈ
 કર્તાએ કરેલો કરાર પણ એકને તે ૨૬ કરાવી લેવાનો હક્ક છે.
 કયાં ૨૬ કરાવી
 શકાય.

બાબ ૬ ઠો.

સમાયિત સખસોના હક્ક

૨૭. મિલકતની વેહેંચણી થતાં પેહેલાં અનસોના સારોરિક કિંવા માન-
 સિક દોષ જુર થાય, ત્યારે તે સહભાગી થાય છે; અને
 અનસો કયાં ૨૬ સ- વેહેંચણી થયા, પછી તેઓ ઉપર પ્રમાણે દોષ રહિત
 સહભાગી થાય છે. થતી વખતે બીજા સહભાગીઓના હાથમાં જે વેહેં-
 ચાયથી મિલકત દોષ તેટલા મુખી તેમાંથી પાતાનો
 શાંચ હિસ્સો લેવાનો તેમને હક્ક પ્રાપ્ત થાય છે.

૨૮ કલમ ૬ માં દર્શાવેલા તમામ સમાધિતોને સમાયિક મિલકત તમામી બરણપોષણ મળવાનો હક છે, અને તેમાં સમાધિતોનો સ અણાવેલી કન્યાઓને તેજ પ્રમાણે લગ્નનો ખર્ચ માયિક મિલકત મળવા હક છે, પરંતુ એમ ઠરાવવામાં આવે છે કે, માંથી બરણપો તેમાં અણાવેલી પત્નીઓ વિધવાઓ અને રક્ષાઓ ને પણ, માટે હક પ્રુક્ષી રીતે વ્યવસ્થારની છંદનો ગુનરે તે તેઓને હક નહીં થાય છે

૨૯ મેયલ સદ્ભાગીની વિધવાને તથા નેઓને તેણે પેતાની હયાતીમાં પોતાના કુટુંબના હાણસ તરીકે ગણવા દોષ વિધવા તથા સુ તેવા બીજા સમાધિતોને, તે સદ્ભાગીના મરણ માધિતનો મહા પછી તેની મિલકત વારસામાં, મૃત્યુપત્રથી કિંવા ગીના મરણ પછી અનુલબ્ધિ સ્વ વના હકથી હેનાર સખસ પાસેથી, તેની મિલકત હેના બરણપોષણ મળવાનો હક છે પરંતુ ને મેયલ ૨ પાસેથી બરણ સદ્ભાગીએ કાઈ મિલકત મૂકી ન હોય તો અથવા પોષણ માટે હક તેની મૂકેલી મિલકત, તે છૂટતો હોય તો ને કરજ અથવા જવાબદારી અદા કરવાને પાત્ર થાય તે કરજ કે જવાબદારી અદા કરવામાં તેના મરણ પછી વેચી દેવામાં આવી હોય તો, આવો બરણપોષણનો હક નહીં થાય છે દ્રષ્ટાંત આ નામની એક હિંદુ વિધવાએ પોતાના સસરા તથા એક હપર બરણપોષણનો હાવો માડથી સસરા પાસે વડિલોપાર્જિત મિલકતમાં માત્ર એક નાણું સરખું ધર હવ, અને તે ધર તેણે પોતાના દેવા પેટે ઝાના ખણીના મરણ પછી વેચી દીધું હવ અહીંયા ઝાનો ખણી પોતાની હયાતીમાં પોતાના બાપના દેવા માટે ધરનું વેચાણ ચર્ચ અટકાવી શકત નહીં, તેથી આ પોતાના હયાત સદ્ભાગીઓ પાસેથી સ્વતંત્ર બરણપોષણ માગવા હકદાર થતી નથી

૩૦. પ્રેયસ સહભાગીની વિધવા વ્યભિચાર શિવાય બીજા કે ઇ કારણ-

ને અર્થે અવિન્યત કુટુંબથી ભૂતી રહે અથવા ભૂતી
સહભાગીની વિધ- રહેવા ઇચ્છતી હોય ત્યારે, જો (ક) કુટુંબની
વાને ભરણપોષણ મિલત એવી મોટી હોય કે તેમણી ભરણપોષણ
માટે જુદી નિમણૂક માટે ભૂતી નિમણૂક તેને આપી શકાય, અને (ખ)

તેના ધણીએ તેને કુટુંબમાં રહેવા આજ્ઞા કરી ન
હોય અથવા ધણીએ તેમ આજ્ઞા કર્યા છતાં અવિન્યત કુટુંબમાં ન રહેવા
તેને યોગ્ય અને પૂરવું કારણ હોય તો તેને ભરણપોષણ માટે ભૂતી નિમ-
ણૂક મળવા હક છે.

સ્વત્વાર્પણ દેનાર સખસે તે મિલકત. (૬) ગોળદણ આપીને, અને (ખ) તેના દહકની ખજાર દોણ વગર, લીધી દોણ તો, તેની વિશદ અથવા તેના કમલમાંની તે મિલકત વિશદ તે દહકનો અમલ થઇ શકતો નથી.

૩૩ કુટુંબના સમાવિત સખસના કબજામાં પોતાના બરણપોષણના

બદલામાં કુટુંબની સામાયિક મિલકત કિંવા તેને

પાછળથી સ્વત્વા- કાઠ બાજુ દોણ અથવા તે કુટુંબના ધરમાં રહેતો પર્ણ દેનારને બર- દોણ અથવા રહેવા માટે આપેલા કાઠ ધરમાં પુષ્પોષણનો બોલો રહેતો હોય અથવા ન્યાયાધિશની કુકમનામાંથી કેટલે આ રી બધન- કિંવા નોધાયલા દસ્તાવેજથી કિંવા જેની સ્વત્વા- કાઠ છે.

પર્ણ દેનારને ખજાર દોણ એવા કરારની કાઠ વિવિધ મિલકત ઉપર તે બરણપોષણનો બોલો

નાખવામાં આવેલો હોય, તો ત્યાર પછી યનારા સખજા સ્વત્વાર્પણને લીધે તે સમાવિતના દહકને બાધ આવતો નથી, પરંતુ કાઠ કરજ કે જવાબદારી વડિલાનિત કે કુટુંબની હોવાને લીધે કિંવા બીજી રીતે કુટુંબની મિલકત ઉપર બરણપોષણની જવાબદારી કરતા બેઠવા ધરાવતી દોણ અથવા સમાવિત સખસની સંમતિથી અથવા સ્વત્વાર્પણથી દેનારના દહક વિશદ સમાવિતથી વાધો ન લઇ શકાય એવા કાઠ પ્રસંગોમાં તે સ્વત્વાર્પણ કરવામાં આવ્યું હોય તો તે સ્વત્વાર્પણને બાધ આવતો નથી. હવે (૧) આ નામની વિધવાએ જ અને ૩ નામના પોતાના જેઠ ઉપર દાવો આપ્યો. પાછળથી ધરમેળે સમાધાન થવાથી કરાર દાદ પ્રમાણે કુકમનાનું કરવામાં આવ્યું કે, જ અને હમે દર માસે રૂપિયા ૨૦ બરણપોષણ તરીકે આપવા અને તેના વારણમાં અમુક વિવિધ મિલકત રાખતી. કુકમનાનું થયા પછી આ અને હમે તેજ મિલકત ૬ કે જેને ઉપરના કરારદાની કે કુકમનામાંની ખજાર નહોતી તે સખસને ધરેલે આપી હમે તે ધરેલુવા ખત ઉપરથી અને પક્ષકાર કયા ચીવાય દાવો આપીને કુકમનાનું મેળવ્યું થયા બલવણીમાં તે ધર પોતે ખરીદી લીધું. પાછળથી આને હમે તે મિલકત ધરેલે આખાની વારીખ પછીની બરણ-

પોષણની બાકી માટે પોતાના હૃદયનામાં પોતે તેજ થઈ ગયા હતાં. આથી તેમ કરવા હક્ક છે. કારણ કે ગીરો પહેલાં કારણપોષણનો બોલો તે થઈ પડે શબ્દમાં આવ્યો હતો, અને પોતે જે દેવા માટે જવાબદાર હોય તે દેવા માટે તે થઈ ગીરો મૂકવામાં આવેલું ન હતું. (૨) બનાવવામાં ગીરો મૂકેલું થઈ ગીરો રાજ્યનાર આ સમયે બનાવવામાં કારણ પછી તે કારણ હૃદયનામાં મેળવીને લેખું અને જ તેમાં રહે છે એમ જણાય છે. પોતેજ તે લેખું રાખ્યું. અર્થાત્ બનાવેલાનો હક્ક બનાવવામાં કારણપોષણના હક્ક કરતાં એક છે; તેથી અને તે થઈ પડે માત્રી થઈ છે.

૩૪. આ નિબંધની કાંઈ પણ કલમ પ્રમાણે કાંઈ મિલકતમાંથી જે કારણપોષણ થવાનો હક્ક છે તે બદલનો હક્ક, કારણપોષણના (૬) અવિચલિત કુટુંબમાં એક સદસ્યની અવ- હક્કનું કેટલાએક શિષ્ટ રહેલા હોવાના કારણથી, (૫) કાંઈ મિલકત અવશિષ્ટ રહેલા છેલ્લા સદસ્યનીના મરણને અનુવાદ કારણથી; (૭) છેલ્લા અવ- શિષ્ટ સદસ્યની અથવા જે સમયે તે કાંઈ

થઈ હોય તેણે બીજા કાંઈ સમયને તે સમયે મિલકત વચ્ચે મેળવેલા આવી દેવાના કારણથી. (૮) સદસ્યનીઓને મરણોળીને લીધે તે મિલકત સરકાર દાખલ કરવામાં આવ્યાના કારણથી અથવા (૯) વારસ ન હોવાને લીધે મિલકત સરકારમાં જવાના કારણથી નષ્ટ થવા નથી.

બાબ ૬ મે.

વહેંચણી

૩૫ અવિમલકુટુબના સહભાગીઓ ને ક્રિયાથી એક બીબી વહેંચણીની જુદા થઈ સહભાગીપણાથી મુક્ત થાય છે તેને વ્યાખ્યા વહેંચણી કહે છે.

૩૬. સહભાગીઓના ભાગ નિશ્ચિત કરવાના, તથા તેમના ભાગ, હક તથા જવાબદારીઓ પૃથક કરવાના કામ પણ કયા કયાં કૃત્યોથી કૃત્યથી અગર સહભાગી બીબ સહભાગી પાસેથી વહેંચણી થઈ શકશે જુદો થવાનો ઈરાદો ને કામ કૃત્યથી સ્પષ્ટ રીતે બીબ સહભાગીને તે બહેર કહે તેવા હક કૃત્યથી વહેંચણી થઈ શકે.

૩૭ વહેંચણી કરવાના ઈરાદા વગર સહભાગીઓની સ્વદ મારે વહેંચણી કરવાના મિલકતનો પૃથક પૃથક કબજો હોય તે મિલકતનું ઈરાદા વગર પૃથક કૃત્યન સહભાગીઓ વચ્ચે પૃથક પૃથક રીતે આવડ કબજા અથવા અિ હોય તો તેવાથી વહેંચણી થઈ છે એમ ચણી કલકલનું ઉત્પન્ન થાય નહીં લીધાથી વહેંચણી થઈ શકે છે.

૩૮. પ્રત્યેક પાત્રી જમરના સહભાગીને કામપણ વખતે પોતાના સહભાગીને પોતાના ભાગની વહેંચણી કરાવવાનો હક છે ભાગની વહેંચણી કરાવવાનો હક છે

૩૯ સગીર સહભાગીની વલી વહેંચણી માગી શકશે નહીં; પરંતુ (ક) કામચલાવી વર્તણૂક, અથવા અવિમલકુટુબ-સગીર સહભાગીની બની બિદરકારીબરેલી અથવા કડાવ બ્યવસ્થાને થતી વહેંચણી? લીધે, (ખ) સમાયિક મિલકતમાથી સર્વારો અથવા માગી શકશે નહીં અંતર: તેને બાવલ કરવામા આવતો હોય તેથી, (ગ) પુખ્ત જમરના સહભાગીઓ વચ્ચે તેનું

અરણ્યપોષણ કરવા બેઠકારી દેખાડવામાં આવતી હોય, કિંવા ના પાડવામાં આવતી હોય તેથી અથવા (ઘ) બીજા યોગ્ય કારણને લીધે, સમાયિક મિલકતમાથી તેનો ભાગ ભરો કદાચવો અને સાચવવો તે સગીરના મારી-શિ કિંવા દ્રવ્ય સંબંધી ભાગ અર્થે છે એમ હોય ત્યારે તેવો વિભાગ માંગી શકાયો.

૪૦. (૧) જ્યારે એમ જણાય કે કોઈ સહભાગીની ગેરહાજરીમાં કરેલી વેહેંચણી તેનું હિત સચવાય એવી યોગ્ય સહભાગીની ગેર-હાજરીમાં તથા કાળજીથી તથા કાયદેસર રીતે કરવામાં આવી હતી, હાજરીમાં તથા તેની વેહેંચણી વડે થઈ શકશે નહીં, (૨) સગીરપણા કર-કોઈ સગીરપણા કરવાન કરેલી વેહેંચણી બ્યાજબી બ્યાજ કરેલી વે-રીતે કરવામાં આવી હોય, તથા તેના વગેરે કોઈ હેંચણી સખત તેના યોગ્ય પ્રતિનિધિ વરીકે શુદ્ધપ્રિયી અને તેનું હિત સચવાય એવી રીતે વર્ધા હોય તેા આવી વેહેંચણી વડે થઈ શકશે નહીં.

૪૧. (૧) વેહેંચણી નહીં કરવાનો અદવા સમાયિક મિલકત પૈકી કોઈપણ વિવિધિત મિલકત નહીં વેહેંચવાનો વેહેંચણી નહીં કરાર નિર્ધારક (૨) પરંતુ અનુક્રમિત સુધી, કરવાનો કરાર. વેહેંચણી નહીં કરવાનો અથવા વિવિધિત મિલકત નહીં વેહેંચવાનો કરાર કાયદેસર મેંબરતા માટે કરવામાં આવેલા હોય તેા તે કરાર કરનારઓને બંધનકારક છે; પણ આવેા કરાર તેઓના વારસેા અથવા કાયદેસર વરણ વગીરને બંધન કરતો નથી.

૪૨. જલદ વ્યવસ્થાની વસ્તુઓ, એવી કે ભૂમકા, વાદન, ધોરા અને ધરેણાં જે સહભાગીના કિંવા તેમની સ્ત્રીઓના માટે સુધી મિલકત સહ-કરવામાં આવ્યા હોય કિંવા જે તેઓ વાપરતા ભાગી પાસે રહી હોય તે વસ્તુઓ તેમની પાસે રાખવા તેમને દક્ષ શકે છે. ઉ. પરંતુ પોતાને હિસ્સે જે ભાગ આવતો હોય તેની કિંમત કરતા તે વસ્તુઓ વધારે કિંમતની ન હોવી એમજે.

૪૩. જાત ઉપભોજનની વસ્તુઓ, કે જે કાર્ષ સહભાગીના કે તેમની સ્ત્રીઓના ખાસ ઉપયોગ માટે આપેલી ન હોય જાત ઉપભોજનની અથવા ખાસ ઉપયોગ માટે આપેલી છતાં દિસ્સા મિલકતની વેહે- કરતાં વધારે આપી હોય, અને તેના વિભાજન થઈ અણી. શકે તેમ ન હોય તો તે, તથા જે મિલકત એવી નાદાની હોય કે તેના વિભાજન કરવા અવશ્ય હોય તો તે વેચી કેવી ભેખએ અને તેનું ઉત્પન્ન વેહેંચી લેવું ભેખએ.

૪૪. જે વસ્તુઓનો પોતાના સ્વાભાવિક સ્વરૂપને લીધે વિભાજન થઈ શકે તેમ ન હોય, જેવી કે:—ગાયરો, જખા આવ સ્વાભાવિક સ્વરૂ- વાના માગો, કુવા તથા તળાવો, કુટુંબનું દેવાલય પતે લીધે અવિ- હત્યાદિ-તે વસ્તુઓ વિભાજન થવાને પાત્ર નથી, પણ બાજ્ય વસ્તુઓ. તેનો ઉપયોગ સધના સહભાગીઓ વેહેલાંની માફક કરી શકે છે.

૪૫. વંશપરંપરાના વતન કે વૃત્તિ જેવી મિલકતની વેહેંચણી નીચે વંશપરંપરાના પ્રમાણે કરી શકાય છે:—(૬) તેમનું ઉત્પન્ન વતન કે વૃત્તિઓ- દિસ્સા પ્રમાણે વેહેંચી લઈને, કિંવા (૭) કરેલા ની વેહેંચણી કેવી વાસ પ્રમાણે તેનો ભોગવટો કરીને. રીતે કરવી.

૪૬. કુટુંબનું લેહેણું જે સહભાગીઓની સંમતિથી વેહેંચવામાં આવ્યું ન હોય તો જ્યારે તે વસુલ થાય ત્યાં લેહેણું કેવી રીતે તેમાંથી સહભાગીઓને પોતાનો દિસ્સો લેવ વેહેંચવું. લઈ શકે છે.

૪૭. કલમ ૮ ની રકમ (૬) માં દર્શાવ્યા મુજબની મિલકત કલમ ૮ મુજબના અવિભક્ત કુટુંબની મિલકતની મદદથી સંપાદન પાદન કરેલી મિલ- કરવામાં આવી હોય તો સંપાદનને જે ભાગ કલમની વેહેંચણી. મળે છે.

૪૮. કુટુંબની મિલકતમાં ભાગ લેવાની ઇચ્છા ન રાખનાર સહભાગી ભાગ લેવાની ઇ- (ક) વેહેંચણી ફાખલ માંદ નજવી વસ્તુ લઈને, એક ન રાખનાર અથવા (ખ) તે ભાગ ઉપરનો વાદન હાથ સહભાગી કેવી જગ્યાને અથવા પોતાનો હિસ્સો એક અથવા વ- રીતે વિભક્ત થઈ મારે સહભાગીને ખીલ સહભાગીઓની સંમતિથી શકે છે. આખી ફરિયાદ વિલગત થાય છે.

૪૯. વેહેંચણી મટિ ફાવે કરનાર સહભાગીએ અવિભક્ત કુટુંબની કંઈ કંઈ મિલકત પોતાના કબજામાં મિલકત વધા તેને લીધે સ પા- વેહેંચણી વખતે ફરિયાદી ખીલ મિલકત વેહેંચણીમાં ફાખલ કરવી ફાખલ કરવી. નેમજ.

૫૦. વેહેંચણીના ફાવામાં અવિભક્ત કુટુંબની તમામ મિલકત ફા- ખલ કરવી નેમજ; પરંતુ જો તે ફાવામાં નહીં વેહેંચણીના ફાવા- આણેલી મિલકત, (ક) ન્યાયાધિશની હકમતમાં માં તમામ સમા- ન હોય, (ખ) તિરહાઈતના કબજામાં બીરોના યિક મિલકત ફા- સંબંધથી કે તેના ખીલ કોઈ કારણથી હોય, (ગ) ખલ કરવી જો- તે મિલકત માત્ર કુટુંબની જ નહીં છતાં ઉપરાંત થયે. તેના ઉપર ત્રાહીત સખસોનો સમાયિકપણનો અ-

થવા પંત્યાળનો હકક હોય, (ઘ) વાહી તે ઉપ- રથી પોતાનો હકક છોડી દે અને ખીલ સહભાગીઓ તે બાબત વધી ન લે તો, અમર (ડ) ફાવામાં ફાખલ ન કરવા યોગ્ય અને પૂરતું કોઈ કારણ હોય તો, તેવી મિલકત ફાવામાં ફાખલ કરવાની જરૂર નથી.

૫૧. વેહેંચણી કક્કા એકવાર જ થાય છે, પરંતુ (ક) જ્યારે કોઈ મિલકત અવિભક્ત વિભાગ કરવા ઉપર રાખી હોય, (ખ) જ્યારે કોઈ એક સહભાગીના કપટ કે ભૂ- લથી કાઢક મિલકત વેહેંચ્યા વિનાની રહી હોય, (ગ) જ્યારે પ્રથમની વેહેંચણી વખતે કોઈ સહ- ભાગીને આપેલી મિલકત ત્રાહીત સખસે તેની પા- સેથી લીધી હોય અને તે ઉપર તેનો હકક સ્થાપિત થયો હોય, (ઘ)

અધારે કુટુંબની કોઈ એક યોગ્યલી અથવા નવ યોગ્યલી મિલકત પુનઃ પ્રાપ્ત થઈ હોય, (૭) અધારે કલમ ૫૦ માં કહેલા કાણુસર તે મિલકત વહેંચણી વખતે વહેંચવામાં ન આવી હોય, અથવા (૮) બીજી કોઈ યોગ્ય અને પુરુષ ક.રણ હોય, ત્યારે જરૂર તેટલી તેની ફરીથી વહેંચણી થાય છે.

૫૨. જે કારણોથી મોટું રાજ્યમાન કરાર ૨૬ થઈ શકે છે, તેજ કારણે વહેંચણી કર્યારે છુસર લાગુ થઈ શકે તેટલા સુધી વહેંચણી પણ ૨૬ થઈ શકે. ૨૬ થવા પાત્ર છે.

૫૩. નીચે જણાવેલી મિલકતનો એટલે, (૧) વાહિત માણસે અથવા પટેલી અને બીજા સહભાગીઓની સ્પષ્ટ અંશર પુનઃ પ્રાપ્ત કરેલી અભિંત સમતિથી કોઈ બીજા સહભાગીની અથવા મિલકતની વહેંચણી વડિલાઈત મિલકતની મદદ સિવાય એક સહ-અણી. બાકીએ પાછી મેળવેલી સ્થાવર મિલકતનો, તથા (૨) તેવીજ સ્થિતિની, પાંચ બીજા સહભાગીની પાવાનગી સિવાય પાછી મેળવેલી જન્મ મિલકતનો, એક ચતુર્થાંશ ભાગ સંપાદન કરનાર સારું ભૂદો કાઢવામાં આવે છે, અને બાકીની તે મિલકત સંપાદન કરનાર અને બીજા સહભાગીઓ વચ્ચે તેમના હિસ્સા પ્રમાણે વહેંચવામાં આવે છે.

૫૪. (૧) ભોજન, ધર્મક્રીયા અને નિવાસ ભૂદો ભૂદો હોવો, (૨) સમાયિક મિલકતનો અથવા તેના ભાગનો કૃપી વાતો વહેંચ. સ્વતંત્ર રીતે ભોજનદે. કરવો, (૩) મુલકી દંત-ણીના પુરાવા વરી-ની સમાયિક મિલકતમાંથી ભૂદો ભૂદો સહભાગી-કે ગણાય છે. જોના નામે ભૂદો ભૂદો ભાગ ચઢાવવો. (૪) સદ્વિચારી મિલકતનો બંધવહાર કરવો. (૫) આગવો છેલ્લેલોનો બંધવહાર રાખવો. (૬) પરસ્પર બક્ષિસ આપવી, જમીન ચલુ, વેપાર કરવો અને સમાયિક મિલકતનો બંધવહાર કરવો, એ અને આવી વાતો વહેંચણી થવાના પુરાવા વરી ગણાય છે. પરંતુ તે નિરતર સાબિતી વરી ગણાય નહીં.

૫૫. (૧) કુટુંબની સમાયિક વેદેચણીને દાવો થાય તે વખતે અથવા વેદેચણી કરવી વખતે પ્રત્યક્ષ પ્રત્યક્ષ મિલકતના જેટલી હોય તેનાજ ભાગ પાડવામા આવે છે, નાજ ભાગ પાડી અને ભૂદા ભૂદા સહભાગીઓને માટે થયેલા શકાય છે.

બોલાવતાં ખરચ બદલ વિચાર કરવામા આવતો નથી (૨) પરંતુ (૬) જ્યારે કોઈ સહભાગીને કુટુંબની સમાયિક મિલકતના કે તેના અણના હપસેગમાથી તદ્દન બાતલ કરવામા આવ્યો હોય ત્યારે તે મિલકતના પોતાના હિસ્સા હપસાત આવ્યા સહભાગીને બાતલ થયાની તારીખથી હપર કહેવી મિલકતના નફો જ. પૂનમ મા તેનો જેટલો હિસ્સો હોય તેટલો મળે છે, (૫) જ્યારે કોઈ સહભાગીએ સમાયિક મિલકતની અફરાવફર કરી હોય અથવા તેનો ભારે ગેરબ. જમી રીને ભાગ લઈ લીધો હોય અથવા કપટ કાર્ય કર્યું હોય અથવા ભારે અને બેદરકારીતરેહુ હઠાએપણુ કે નિષ્કાળજીપણુ કર્યું હોય, અને એવુ હઠાએપણુ અગર નિષ્કાળજીપણુ ખીજ સહભાગીઓએ કાઢપણુ રીતે કમૂલ રાખ્યુ ન હોય તો તેના કારણથી સમાયિક મિલકતમા થયેલા ઘટાડા પૂરતી રકમ પૂરી કરી આપવા તે બધાયેલો છે

૫૬. (૧) કોઈ સહભાગીએ બીજા સહભાગીઓની સ્પષ્ટ કિંવા મતિ'ત સ મતિથી પોતાના આગવા કબજામા મેલ મિલકત આગવા કબજાની રાખી હોય અને તેને સુધારી હોય તો, વેદેચણી તથા સુધારેલી વખતે આવી મિલકત તેના ભાગ તરીકે રાખવા તેને મિલકતમાં તે સહ- હક છે, પરંતુ જો (૬) તે સુધારો તેણે પોતાની જાગીને હક સ્વતંત્ર મિલકતમાથી કર્યો હોય અને સુધારા પેદે- લાંની તે મિલકત પોતાના ધોગ્ય ભાગ કરતા વધારે કિંમતની હોય, અથવા (૫) તે સુધારો સમાયિક મિલકતમાથી કર્યો હોય, અને સુધારા વધારા સાથેની તે મિલકત પોતાના ધોગ્ય ભાગ કરતા ઓછી હોય તો તેણે તે વધારા બદલનો ચોગલદલો બીજા સહભાગીઓને પેસાથી અથવા બીજી રીતે આપવો બેધએ. (૨) જો આવી મિલકત બીજા સહભાગીઓની ધન્યા વિરુદ્ધ રાખી હોય અને સહભાગીની પોતાની મિલકતથી તેમા સુધારો કરવામા આવ્યો હોય તો સુધારો કરતા પહેલા

ને મિલકત હોય તેમા તથા સહભાગીના કળબ દરમિયાન થએલા વત્ત-
નના ખીબ સહભાગીના હિસ્સાના પ્રમાણથી મુધારેથી મિલકતમાંથી સર્વેને
ભાગ મળે છે.

૫૭. કુટુંબની સમાયિક મિલકતમાં (૬) સર્વ ભાઈઓને તેમજ
તેમના બાપને સરખા હિસ્સા મળવાનો હક છે,
સમાયિક મિલકતમાં (૭) કાકા પુત્રને, કાકા પિતાને કાકાપિતાના યથા
કેનો કેટલો હકક પછી ને ઓરસ પુત્ર અથવા પુત્રો યાથ તેા એક
પોહાંથે ઓરસ પુત્રને ને ભાગ મળે તેનો થાયો ભાગ મળ-
વાનો હક છે (૮) શ્વસ્રીમા શ્વસ્રીથી જન્મેલા
દાસીપુત્રને, ઓરસપુત્રને ને હિસ્સો મળે તેના અડધો હિસ્સો મળવાનો
હક છે; પરંતુ વેહેંચણી બાપની હવાલીમા કરવામા આવી હોય ત્યારે
બાપની મરજીમા આવે તેા તેના દાસીપુત્રને ઓરસપુત્રના જેટલો હિસ્સો
બાપ આપી શકે છે

+ ૫૮ કોઈ સહભાગીની મા તથા સાવકી મા, તેમજ તેના બાપની
મા તથા સાવકી મા, તથા તેના પિતામહની મા
મા વિગેરે સ્ત્રીઓ તથા સાવકી મા, એ દરેકને તે તે સ્ત્રીના
નેા હિસ્સો પુત્રના જેટલો હિસ્સો મળે છે, અને જ્યારે
પુત્ર જન્મતો ન હોય તેા પોત્રના જેટલો
એક હિસ્સો મળે છે, અને જ્યારે પુત્ર કે પોત્ર કોઈ જન્મતો ન હોય
ત્યારે પ્રપોત્રના જેટલો હિસ્સો મળે છે, પરંતુ પોતાના પત્ની પાસેથી
અથવા તેના કુટુંબ પાસેથી સ્ત્રીને સીધા મળ્યું હોય તેા તેના હિસ્સો
નક્કી કરવામા સદર મિલકત વિચારમા લેવી જોઈએ; આ કલમ પ્રમાણે
તેમને મળેલા હિસ્સો તેમની મર્યાદિત સ્વામિત્વવાળી મિલકત ગણાયે અને
ને પ્રમાણે ખીબ સહભાગીઓના હિસ્સા ઉપર સમાશ્રીત સખસોની બાજ-
તમા કે ઇતર રીતે જોએ પડે છે તેવી રીતે તેમના હિસ્સા ઉપર પણ પડે
છે તેમજ સમાયિક મિલકતની પિતાના મરણ પછી ભાઈઓ વચ્ચે વહેંચણી

+ કલમ ૫૮ સંવત ૧૯૮૨ ના નિર્ણય ૪૦ થી સુધરી છે જુઓ:
આ ૫. ભાગ ૨, તારીખ માટે આજક સન ૧૯૨૬

યદી વખતે અવિવાહિત બહેનોને બાપની મિલકતમાંથી ભાગના એક ચતુ-
યસિ ભાગ સુધી ભરણપોષણ તથા સગાજનનું મળવા હક્ક છે.

૫૬ (૧) વેહેંચણી કરતાં પેદેલા અવિભક્ત કુટુંબની જવાબદારી-
રીઓ સંખ્યા નીચે દર્શાવેલી કાષ્ઠપણુ એક રીતે
અવિભક્ત કુટુંબ- વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ એટલે: (૬) તે પૂરી
બની જવાબદારીની પાડવા માટે સમાવિષ્ટ મિલકતનો કાંઈ ભાગ અથવા
વખતે કરવાની તેનું ઉત્પત્તિ ભદ્ધ કાઢીને, અથવા (૭) સમાવિષ્ટ
મિલકતમાં સહભાગીના હિસ્સાના પ્રમાણમાં સહભા-

ગીઓ વચ્ચે તે જવાબદારી વહેંચી આપીને (૨)
૭૫૨ પ્રમાણેના કાષ્ઠપણુ વ્યવસ્થા કરાવી ને માણસ પ્રાપ્તિ તે જવાબદારી
પૂરી પાડવાની હોય તેની સંમતિ વગર તે વ્યવસ્થાને લીધે તે બીજા
સંખ્યા બંધાતો નથી (૩) પેદાશલમ (૧) માની જવાબદારીઓ નીચે
પ્રમાણિ છે:-(૪) કાવેસર રીતે કુટુંબ ૭૫૨ જેની જવાબદારી પડે છે
તેનું વરિસોપાદ્યુંત કેટું; (૫) કુટુંબને લીધે કરેલું કેટું; (૬) સમા-
ગીઓના ભરણપોષણ માટે કરવાની તજવીજ; (૭) ભાઈ તથા બહેનોના
અને ચેલત સહભાગીની દિકરીઓના લગ્ન સુધ્ધાવની આવશ્યક ધર્મક્રિયાઓ
કરવાની તજવીજ.

૬૦ વેહેંચણી થયા પછી બચે રહી જન્મેલા સહભાગીનો વેહેં-
ચેહેંચણી થયા બાદથી કરાવવાનો હક્ક નથી, પરંતુ તેના બા-
પછી બચે રહી પત્ની અથવા ને તેની સાથે વિસાત થવા ન હોય
જન્મેલા સહભા- અથવા સંસુષ્ટ થવા હોય તેમના હિસ્સામાંથી થાતે
ગીઓનો હક્ક હક્ક પ્રમાણે છે.

૬૧ વેહેંચણી થતી વખતે જે સહભાગી, (૬) બચેલા હોય
વેહેંચણી થયા પછી જન્મેલા હોય તે, તથા (૭)
વેહેંચણી થતી વખતે જન્મેલા જણનામાં અગત્ય પરાજનક થયેલા
ગર્ભમાં રહેલા વેહેંચણી પછી પાગે આવેલા હોય તે, પોતાનો,
અથવા પરાજનક હિસ્સો વેહેંચણી થયા પછે મારી ત્યારે, તે વખ-
તેના સમાવિષ્ટ મિલકતમાંથી પોતાપોતાના હિસ્સાના
નો હિસ્સો પ્રમાણમાં તેનો હિસ્સો પૂરો કરી આપવો જોઈએ.

ખાખ ૮ મો.

સંસર્ગ વિષે.

૬૨ જ્યારે વિભાગ થયા પછી વિભાગ કરનાર બધા ભાગીદારો અ-
થવા તેઓ પૈકી કોઈ એવા ઇરાદાથી સંસૃષ્ટ થાય
સંસૃષ્ટ એટલે કે તેમની હાલના તેમજ અવિધ્યમા હાલના યનારી
શું ? મિલકત સમાયિક ગણાય, ત્યારે તેઓ સંસૃષ્ટ થયા
છે એમ કહેવું. ખુલાસો:—બાપે થોડાના ઇકરા-
ઓની સાથે વેહેંચણી કર્યા પછી પતિ અને પત્ની સંસૃષ્ટ થઈ શકે.

૬૩ (૧) જ્યારે સસૃષ્ટ સખસો વચ્ચે ફરી વેહેંચણી થાય,
ત્યારે સંસૃષ્ટ સખસોને મળનારા ભાગો સરખા ર-
મસૃષ્ટ સખસો હશે, પછી એવી રીતે સંસૃષ્ટ થવી વખતે તેઓએ
વચ્ચે ફરી વેહેં- લાવેલી મિલકત બાંધે વતી હોય તેા પણ તેની
ચણી.
ચિંતા નથી (૨) પરંતુ એમ ઇરાવવામા આવે
છે કે, કલમ ૮ માં જણાવેલી કોઈ પણ એક રીતે
મેળવેલી મિલકતમાં તે સંપાદન કરનારને બે ભાગ મળશે, અને બાકીના
દરેક જણને એ ભાગ મળશે: પછી સદરહુ પ્રમાણે મિલકત સંપાદન કર-
વામા સંસૃષ્ટ મિલકત કામે લગાડી હોય કે નહીં.

૬૪ સંસૃષ્ટ કુટુંબમાં અનુલ્લખીત સ્વત્વનો નિયમ લાગુ પડેના
સંસૃષ્ટ સહભા- નથી; પરંતુ વેહેંચણી થયા શિવાય સંસૃષ્ટ સહ-
ભીના મરણ પછી ભાગીના મરણથી તેનો ભાગ હિંદુ વારસાના નિયમ-
વારસાનો કમ. ધના ખાખ ૫ માં ઇલાવેલા કામે ઉતરે છે.

૬૫. સંસૃષ્ટ સખસોના પુરુષ વારસો, સમાયિકપણામા જરી રહે
સંસૃષ્ટ સખસોના તે તેઓને સંસૃષ્ટ કુટુંબના નિયમો લાગુ થશે.
પુરુષ વારસોની
સ્થિતિ.

૬૧. આ બાબતમાં બીજી રીતે કાચું હોય તે શિવાય કરીને સંસૃષ્ટ સખસોના સંસૃષ્ટ કુટુંબના માણસોના હક્ક તથા ફરજો અ-
દક તથા ફરજો, વિચિત્ર કુટુંબના માણસોની માફકજ રહેશે

બાબ ૯ મો.

ફિરકોબ

૬૭ કોઈ પણ હિંદુ કુટુંબ વિશ્વ રીતે સાબીત કરવામાં આવે ત્યાં
સુધી તે અવિચલ છે એમ અનુમાન થાય છે.
અવિચલતપણાનું સંક્રાંતિ અનુમાન સમા કાકાના ફિકરા કરતા બાપ
અનુમાન અને તેના પુત્રોના સંબંધે અથવા બાઈઓના સં-
બંધે વધારે મજબુત હોઈ શકે છે, અને જેમ જેમ
મૂળ પુરુષનો વંશજ વધારે છે એટલે તેમ તેમ આવું અનુમાન બોલ
થઈ જાય છે.

૬૮. જ્યારે કુટુંબના કેટલાક માણસો બીજાઓથી વિચલ થાય, તે
બીજા સહભાગીઓ ઉપરથી સંક્રાંતિ બાકીનાઓ અવિચલ કે વિચલ
અવિચલ કે વિ. રહે છે એ અનુમાન થઈ શકે નહીં.
અકાલ હોવાનું અ-
નુમાન

૬૯. જ્યારે કોઈપણ હિંદુ કુટુંબ એકવાર અવિચલ હતું એમ કબૂલ
રાખવામાં આવ્યું હોય અથવા સાબીત કરવામાં
અવિચલતપણાનાં આવું હોય ત્યારે, કલમ ૬૭ ના કાચાને પાત્ર રહીને,
અનુમાનો કેવી તે કુટુંબ, તેમજ તેની મીલકત પણ દાવાની વારીખ
રીતે કરવાં, સુધી અવિચલ હતી એમ અનુમાન થાય છે;
પરંતુ તે વિચલ હોવાનું બતાવવામાં આવે

અથવા તકરારી મિલકત વેહેંચણી થયાને લીધે કિંવા બીજી રીતે સ્વતંત્ર હોવાનું સાબિત કરવામા આવે તો, તે પ્રમાણે અનુમાન થઈ શકે નહીં; પરંતુ જ્યારે એમ કબૂલ રાખવામાં આવે અગર સાબીત કરવામાં આવે કે, કુટુંબનું વિભક્તપણું થયું છે તો વિભક્તપણું અમુક વખતે થયું છે એવું ચોક્કસ અનુમાન થઈ શક્યું નથી.

૭૦ (૧) જ્યારે કોઈ હિંદુ કુટુંબનું સોજન, ધર્મક્રિયા, નિવાસ એકત્ર હોવાનું અને તેના કબજામાં કાંઈક સમાયિક એકત્રપણાથી કયાં મિલકત હોવાનું કબૂલ રાખવામાં અથવા સાબીત અનુમાનો કરી કરવામાં આવે તો, તે ઉપરાંત નીચે લખ્યા પ્રમાણે શકાય.

અનુમાન થાય કે:- (૧) કુટુંબના કોઈ એક માણસના કબજામાંથી સર્વ મિલકત કુટુંબની સમાયિક મિલકત છે; (૨) કુટુંબની મિલકતનો કબજો કુટુંબની વતી તેની પાસે છે, અને તેના કબજે કુટુંબના હક્કની વિશ્લેષ નથી; (૩) પોતાને નામે વેચાણથી, ગીરણથી કે પરથી સંપાદન કરેલી કોઈપણ મિલકત અથવા જેતે કરાવી લીધેલા હસ્તાવેજો કુટુંબની વતી સંપાદન કરેલા છે, અગર (૪) કુટુંબના માટે કરેલા સર્વ ખર્ચ કુટુંબની સમાયિક મિલકતમાંથીજ કરેલો છે. (૨) પરંતુ નીચે દર્શાવ્યા પ્રમાણે કબૂલ રાખવામાં અગર સાબીત કરવામાં આવે તો તેનું અનુમાન થઈ નથી, એટલે-(૬) કુટુંબની મિલકતની આ પેઢેલાંજ વેહેંચણી કરવામાં આવેલી છે; (૭) કુટુંબના માણસો પોતપોતાની આમથી મિલકત ધરાવે છે; અથવા (૮) આ પ્રમાણે મિલકત સંપાદન કરવામાં, હસ્તાવેજ કરવામાં કિંવા કરેલા ખર્ચમાં સમાયિક મિલકતનો વ્યય કરેલો નથી, અગર આગવી મિલકતમાંથી વ્યય કરેલો છે.

૭૧ ધાર્મિક સ્વાતંત્ર્યના નિર્બંધના કરાવેને પાત્ર રહીને, જે સખસ સાતિથી બદિહૂત સાતિથી બદિહૂત થાય અથવા પરધર્મ સ્વિકારે તે તથા પરધર્મ સખસ તે વખતથી અનિશ્ચય હિંદુ કુટુંબના અંગ સ્વીકારનાર. તરીકે ગણાતો નથી.

૧૭૨ કાયદેસર રીતરિવાજને અસાધે (ક) નાચકાઓ અને તેમના
 છાકરાઓને, (ખ) હિંદુ નહીં એવા આપથી પેદા
 હિંદુ જેવા બીજા યજ્ઞેલા હિંદુ સ્ત્રીના અનોરસ પુત્રને, (ગ) હિંદુ
 સખસોને કયો નિ-ધર્મનો ત્યાગ કરનાર હિંદુ કુટુંબને, અને (ઘ)
 ચમ લાગુ છે. જે કુટુંબ કાયદેસર રીતે અવિભક્ત હોઈ કુટુંબ
 ગણાય નહીં તેને, જો તેઓએ હોઈ કુટુંબ પ્રમાણે
 વર્તવાનું છાકરી રીતું ન હોય તો, અવિભક્ત હોઈ કુટુંબના નિયમે લાગુ
 પડે છે

પરિશિષ્ટ ૩.

હિંદુ દત્તક નિબંધ.

(સંવત્ ૧૯૮૩ સુધી થએલા સુધારા વધારા સાથે)

હિંદુ ધર્મસાક્ષના આ રાજ્યમાં દત્તક સંબંધી પ્રચલિત મૂલતત્ત્વો
 એકત્ર કરી તેની વ્યાખ્યા કરીને તે સંબંધી નિબંધ
 ઉદ્દેશ કરવો છું જણાયાથી શ્રીમંત સરકાર મહારાજ
 સયાશ્રય આચકવાડ સેનાશ્રીસચેવ સમરીર બહાદુર

એમણે નીચે પ્રમાણે કરાવ્યું છે —

બાબ ૧ લો.

પ્રારંભના નિયમ

સંદર્શ ૧ આ નિબંધને “ હિંદુ દત્તક નિબંધ ” કહેવો.

૨૨ (૧) આ નિબંધ મિતિ વેરાળ સુદી ૧૫ સંવત્ ૧૯૧૬ ના
 રાજ એટલે તારીખ ૨૪ માર્ચે મે સન ૧૯૧૦ ના

રાજ્યમાં રાજ અમલમાં આવશે (૨) પરંતુ એમ કરાવ-
 વામાં આવે છે કે, કોઈ કુટુંબ વર્ણ અથવા દેશમાં

* પેટામુદ્રા (૨) સંવત ૧૯૮૩ ના નિબંધ ૨૬ મા પ્રમાણે
 સુધારી છે

જાતના સંબંધમાં પ્રમાણ મળેલા અને માન્ય થઈ શકે એવા વ્યાપ્ત રીત રિવાજને કે બીજા કોઈ કાયદાના ધોરણોને આ નિબંધમાં નિર્દિષ્ટ કરેલી કોઈપણ બાબતથી પ્રતિબંધ થતો નથી.

૩ વિષય દ્વિપરથી અથવા પૂર્વાપર સંબંધથી બાધ આવતો ન હોય

તો આ નિબંધમાં—(ક) “પુત્ર” એ શબ્દમાં
અર્થાપના ઔરસપોત્ર, તથા પ્રપોત્રનો સમાવેશ થાય છે
એમ સમજવું; (ખ) “સંન્યાસી” એટલે જે

સખસે હમેશને માટે સંસારનો ત્યાગ કર્યો હોય તે સખસ સમજવો; તથા
* (ગ) “અનંસ” એટલે હિંદુ વારસાના નિબંધ અગર રિવાજ
પ્રમાણે શારીરિક જોડને લીધે અગર બીજા કારણથી વારસાને માટે જે
સખસ નાલાયક હોય તે સખસ સમજવો.

બાબ ૨ નો

હત્તક કોણ લઈ શકે

(ક) સામાન્ય

+૪ આ નિબંધના ઈતર ઠરાવોને પાત્ર રહીને, જેને પુત્ર ન હોય,
તથા જે દિવાનો, મંદિરા કે ઇતર રીતે વિહૃતશુદ્ધિને।

હત્તક લેવાનો ન હોય એવા કોઈપણ સમજણી ઉમરના સખસને
અધિકાર. બીજી વખતે ફક્ત એાજ હત્તકપુત્ર લેવાનો અધિકાર
છે. પુતાસી—(૧) હત્તક લેવાના વખતે જે

* પેટા રકમ (ગ) સંવત ૧૯૮૩ નો નિબંધ ૨૬ માં પ્રમાણે
સુધરી છે. બૂઓ આ. પ. બાજ ૨, તા. ૨૧-૪-૨૭

+ હાલ ૪ સંવત ૧૯૮૩ નો નિબંધ ૨૬ પ્રમાણે સુધરી છે. બૂઓ
આ. પ. બાજ ૨, તા. ૨૧-૪-૨૭

पितानी पत्नी अथवा पुत्रनी पत्नी के विरवा अर्भवती होवाना कारणही
इस सम्बन्धने पुत्र देवानो सम्बन्ध होय तेरवा वधवाही ते वधवे तेने
पुत्र न्ने अम सम्भववान् नही. अथवा (२) कायदा के विरवा प्रमाणे
काई सम्बन्धो पुत्र अथवा वधवा होय त्वारे तेने पुत्र छे अम सम्भव नही.

(५) अधिकारवाणी पुरुष.

५ सन्ध्यासी विवाहना इष्टपक्ष पुरावने, पछी ते (६) कुंवासे
होय, (७) विधवा होय, अथवा (८) अनन्तर
अधिकारी पुरुष होय, तोपक्ष तेने इष्ट पुत्र देवानो अधिकार छे.

(७) अधिकारवाणी स्त्री.

६ इष्टपक्ष सोवाससु अने (६) इष्ट पिताना पत्नीने भाटे,
वधवा (७) पिताना पत्नीने रूपक्ष सम्बन्धी इष्ट
अधिकारी स्त्री पुत्र देवानो अधिकार छे अथवा (८) अथवा (९)
(८) सन्ध्यासी वधवा होय, अथवा (९) अथवा
वधवा होय, त्वारे पत्नीने सम्बन्ध विना पितानी सम्बन्ध इष्ट पुत्र
देवाने इष्ट नही

७ इष्टपक्ष पुत्र विनाही विधवा अने, तेने पति पिताना कुटुम्ब-
बन्धी विधवा होय, अथवा तेने पतिनी विधवा
विधवा पतिनी पोटे वारस होय, त्वारे, तो इष्टको आनन्दमा
विधवानो अधि- पतिने इष्ट अथवा अर्भवती रीते निवेध अथवा
अथवा निवेध करेला न होय तो इष्ट पिताना पतिने भाटे
इष्ट पुत्र देवानो तेने अधिकार छे

८ अथवा काई विधवा स्त्रीने पति पिताना कुटुम्बकी अविकल होय-
त्वारे तेनी स्वेच्छापूर्वक निवृत्त विवाहनी निवृत्त-
अविकल पति- तना सम्बन्धमा ते विधवाने (६) पिताना पतिनी
नी विधवानो अ- रूपक्ष अनुभवि विवाह, अथवा (७) पतिने
धिकार रूपक्ष के अर्भवती रीते निवेध न करे होय

તે (૧) તે અવિભક્ત કુટુંબના સદભાગીએ પૈકી જ્યારે સ-
ખ્યાની સ્પષ્ટ સંમતિ સિવાય, અથવા (૨) પોતાના સસરાની અગર
અવિભક્ત કુટુંબના વડીલ જે કર્તા હોય તેનો સ્પષ્ટ સંમતિ સિવાય
ઇત્તક પુત્ર લેવાનો અધિકાર નથી. ઉદાહરણ (૧) એ તથા બીજાઓ
એક અવિભક્ત કુટુંબના સખસો છે એ પોતાનો સ્ત્રી ઠને ઇત્તક લેવા સ્પષ્ટ
સંમતિ આપે છે અને અવિભક્ત અવસ્થામાં મરણ પામે છે એની
વિધવા છે, જની સંમતિ સિવાય કે નામના સખસને ઇત્તક લે છે એ ઇત્તક
ઠાયદેસર છે (૨) એ તથા તેના ચાર પુત્રો જ, કે, ઠ, છ એક અવિ-
ભક્ત કુટુંબના સખસો છે. તેમાં જ આવીજ સ્થિતિમાં મરણ પામે છે
જની વિધવા કે છે તે કે, ઠ અને છની સંમતિથી અથવા એકલાનીજ
સંમતિથી જ ને ઇત્તક લે છે આ ઇત્તક ઠાયદેસર છે.

૬ ઠલમ ૧૩ મા ઠરાવવામાં આવ્યું છે તે સિવાય જ્યારે
પોતાના પતિની મિલકત ઉપર પોતાના સિવાય
નિવિઠ હકમાંના અગર પોતાની સહવિધવા સિવાય બીજા કો-
ની સંમતિની જરૂર ઠને વારસાનો હાક નિવિઠ થયા હોય ત્યારે
તેવા બીજા સખસની સ્પષ્ટ સંમતિ સિવાય તેના
તેવા હકને બાધ આવે એવી રીતે કાઠ વિધવાને ઇત્તક પુત્ર લેવાનો અધિકાર
નથી ઉદાહરણ એ અને જ નામના બાધએ એક અવિભક્ત કુટુંબમાં
છ પ્રથમ એ પોતાની વિધવા કે મૂકી મરણ પામે છે. અને પછી જ
પોતાની વિધવા કે મૂકી મરણ પામે છે, એટલે તે વિધવા ઠને સખણી
મિલકત ઉપર વારસ વરીકે હાક નિવિઠ થાય છે. એની વિધવા કે, કે ને
ઠની સંમતિ સિવાય ઇત્તક ને છે આ ઇત્તકથી જની વિધવા હમાં નિવિઠ
ચએત્રો હાક નષ્ટ થઈ શકે નહીં.

૧૦ ઠલમ ૮ તથા ૯ મા કહેલી સ્પષ્ટ સંમતિ, ઇત્તક લેતા પહેલાં
અગર લેતી વખતે આપેલી ઠાયદેસર સંમતિ હોવી
ઠાયદેસર સંમ- જોઈએ આવી ઠાયદેસર સ્પષ્ટ સંમતિ સિવાય લીધેલા
તીની જરૂર ઇત્તક પાછળથી બહાલ રાખવામાં આવે તેથી કાઠ
ઠાયદેસર ઇત્તક થઈ શકે નહીં.

૧૧. કલમ ૮ તથા ૬ પ્રમાણે ન્યારે દત્તક લેવાને મોટે વિધવાને અસાધ્ય વધની તેના પતિની, સહભાગીઓની, અગર સસરાની સમતિ વિધવાને સંમતિની હોય ત્યારે, વિધવા અજ્ઞાત વધની હોય તોપણ તેને આસ જરૂર દત્તક પુત્ર લેવાને પ્રતિબંધ નથી.

૧૨. કોઈ પણ વિધવાને દત્તક લેવાની બાબતમાં પતિની આજ્ઞા પ-એલી હોય અગર તેની અનુમતિ હોય તે પછી, દત્તક લેવાની વિ- (૬) તે વિધવાની મરણ હોય તો જ, અને ધવાને ફરજ પાડી ન્યારે મરણમાં આવે ત્યારે, તથા (૭) અમુક સંસાર નહીં. પુત્રને દત્તક લેવા વિગેરે યત્ન કરીને અનુમતિ આપી હોય ત્યારે, પતિનો મુખ્ય હેતુ જરૂર બાઈ ન બધ તેટલે ફરજો તેવી સારોને અનુસરીને, તે વિધવાને દત્તક પુત્ર લેવાનો અધિકાર છે.

૪ " ૧૩ કોઈ સખસની મિલકત તેના મરણ પછી તેની વિધવાને કે તેની માતા શિવાલના ઘરે વારસોને વારસા- માનો દત્તક લેવા- ણના હક્કથી સપ્રાપ્ત થઈ હોય, તો તે સખસની નો હક્ક નષ્ટ થાય માનો દત્તક લેવાનો અધિકાર હમેશને માટે નષ્ટ છે. થાય છે એમ સમજવું " ઉદાહરણ:- (૧)

સને ૧૮૫૦ માં ગોરીગોર મરણ પામ્યા; તે વેળા તેની પાછળ તેની વિધવા ચંદ્રાવળી, પુત્ર ભવાનીગોર તથા પુત્ર- પુત્રી જીવનમયી કુટુંબમાં હતા; વારસો પુત્ર ભવાનીગોરને હતો. ભવા- નીગોર સને ૧૮૫૪ માં મરણ પામ્યા, એટલે તેનો વારસો તેની વિ- ધવા જીવનમયીમાં નિર્વાહ થયો. ત્યાર બાદ તે વિધવા પછી એક વર્ષ પછી મરણ પામી એટલે ભવાનીગોરનો વારસો તેની માતા ચંદ્રાવળીને પ્રાપ્ત થયો. ચંદ્રાવળીએ પોતાના મિયત ધણી ગોરીગોરે આપી રાખેલી અનુમતિ પ્રમાણે દત્તક પુત્ર લીધો આ દત્તક પુત્ર કાયદેસર ગણાય નહીં.

૪ કલમ ૧૩ સપત્ ૧૯૮૩ ના નિર્ણય ૨૧ પ્રમાણે સુધારી છે. જુઓ આ ૫ ભાગ ૨, વા. ૨૧-૪-૨૭

(૨) સન ૧૮૭૯ માં જવાબમાં પોતાની મિલકત પ્રતિવાદીને ત્યાં ગીરે મૂકી. સન ૧૮૮૪ માં તે સંતતી વિના ગુજરી ગયા. તેની સ્ત્રી તેની પહેલાં મરણ પામી હતી, એટલે તેની માતા તુલસી તેની વારસ યથા. સન ૧૮૯૪ માં તુલસીએ વાદીને પોતાના ધણી કૃષ્ણાજીને મારે દત્તક લીધો, અને ત્યાર પછી તે મરણ પામી. વાદીએ પ્રતિવાદી વિરુદ્ધ ગીરે મિલકત મારે મારેલા દાવામાં વાદી કાયદેસર દત્તક નથી એવી પ્રતિવાદીની તકરાર આપ્યું કરી સકાય નહીં.

* ૧૪. (૧) મૈયત પતિ પાછળ અનેક સહવિધવાઓ હોય તો

તેઓ પૈકી માત્ર વડીલ વિધવાને દત્તક લેવાનો

અનેક સહવિધવા અધિકાર છે. * ' ખુલાસો—વડીલ વિધવા પૈકી અધિકારી એટલે ધણો સાથે જે પ્રથમ પસંદગી હોય તે વિધવા સમજવાની છે. (૨) પરંતુ જો, (૬)

પતિએ કોઈ નાની વિધવાને દત્તક લેવાનો અધિ-

કાર સ્પષ્ટ રીતે આપ્યો હોય, (૭) વડીલ વિધવાએ નાની વિધવાને દત્તક પુત્ર લેવાની બાબતમાં સંમતિ આપી હોય, અથવા (૮) વડીલ વિધવા કોઈ કારણથી દત્તક લેવાને કાયદા પ્રમાણે અयोग્ય થઈ હોય, ત્યારે નાની વિધવાને દત્તક પુત્ર લેવાનો અધિકાર છે.

૧૫ (૧) કોઈ સ્ત્રીને પોતાને મારે દત્તક લેવાનો અધિકાર નથી.

સ્ત્રીનો પોતાને (૨) પરંતુ કોઈ અનીતિની શરત કરવામાં આ-
મારે દત્તક લેવાનો વતી ન હોય તો નાથકાઓ કન્યાને દત્તક લઈ
અધિકાર. શકે.

---

* ખુલાસો સંવત ૧૯૮૩ ના નિબંધ ૨૬ પ્રમાણે વર્ધ્યો છે. જુઓ
આ, પ. ભાગ ૨, વા. ૨૧-૪-૨૭.

બાબ ૩ લે

ફત્તક કોણ આપી શકે

૧૧ પિતાનો હયાતીમા પુત્રને ફત્તક આપવાનો અધિકાર રક્ષા (૬) તેના જનક પિતાને, તથા (ખ) પિતાનો ફત્તક આપવાનો સ્પષ્ટ અગર અનિર્ણિત અનુભવિથી જનક માતાને છે. અધિકાર ખુવાસો—જનક પિતા અગર જનક માતાએ પોતાનો ધર્મ બદલ્યો હોય તોપય તેથી તેમનો ફત્તક આપવાનો અધિકાર નહીં થતો નથી

૧૭ (૧) (૬) પિતા મૃત્યુ હોય અગર મૃત્યુ થયા પછી પ્રમાણે અનુભવ થઈ શકતું હોય, અગર (ખ) જનક માતાનો પિતા સન્યાસિ થવાથી, કિંવા મારો થઈ ગયાથી અધિકાર અનુભવિ આપવાને નાલાયક થયો હોય ત્યારે જનક માતાને પુત્ર ફત્તક આપવાને અધિકાર છે (૨) મૃત્યુ થતા પહેલાં અગર અનુભવિ આપવાને નાલાયક થતા પહેલાં પિતાએ પોતાનો પુત્ર ફત્તક આપવાને સ્પષ્ટ અગર અનિર્ણિત રીતે નિવેદ્ય કરેલો હોય ત્યારે જનક માતાને ફત્તક આપવાનો અધિકાર રહેતો નથી (૩) પુનર્જન ક્યું હોય એવી જનક માતાને પોતાના પેઢેલા પતિની સ્પષ્ટ અનુભવિ હોવા સિવાય પેઢેલા લગ્નથી થયેલા પુત્રને ફત્તક આપવાનો અધિકાર રહેતો નથી

૧૮ (૧) ફત્તક આપવાનો જે સખસને અધિકાર હોય તેનાથી તે અધિકાર બીજા કોઈને સોંપી શકાય નહીં (૨) ફત્તક આપવાનો પરંતુ અધિકારી સખસે ફત્તક આપવાની સમતિ અધિકાર બીજાને એકવાર આપી હોય તો ફત્તક ફત્તવિધાનની ક્રિયા સોંપી શકાય નહીં. કરવાનો અધિકાર બીજા કોઈને આપવાને દરમન નથી

*૧૯ આ કલમ ૧૬ થઈ છે

* કલમ ૧૯ સવત ૧૯૮૩ ના નિબંધ ૨૬ પ્રમાણે ૨૬ સી ૭

જુઓ આ. ૫ બાબ ૨, વા ૨૧-૪-૨૭

બાળ ૪ થો.

દત્તક દેવલું થઇ શકે.

*૨૦ (૧) કાર્ધપણ સવણું સખસ કાયદાની ધર શરતોને માત્ર રહીને દત્તક લેનાર પિતાનો દત્તક પુત્ર થવાને માત્ર દત્તક થવાની છે. (૨) દત્તક યનાર પુત્ર (૬) કાર્ધપણ માત્રતા ઉમરનો હોય, (ખ) પરલેલો હોય અમર છાક-રાનો બાપ હોય, (ગ) પોતાના જનક પિતાનો ન્યેઠ પુત્ર હોય, (ઘ) પોતાના જનક પિતાનો એક જ પુત્ર હોય, તોપણ તે દત્તક થવાને નાલાયક ગણાશે નહીં

+૨૧ કાઠ સખસ (ક) પુત્ર તરીકે કરવાની ધર્મક્રિયા માટે અથવા વારસાઈ હક્ક ખારણ કરવા માટે નાલાયક હોય, દત્તકને માટે અ- (ખ) પોતે એકવાર દત્તક લેવાયેલો હોય, અમર થાય પુત્ર (ગ) માખાખ વિનાનો હોય, તો દત્તક લેવા અધીચ ગણાશે.

== ૨૨ કલમ ૧૬ માં અમે તેમ નિર્દિષ્ટ કરેલું હોય તોપણ કાઠ સમજણી ઉમરના સખસને તેની સંમતિ વગર સંમત વગર દત્તક દત્તક લઇ શકાય નહીં લઇ શકાય નહીં.

૨૩ (૧) એક જ પુત્રને બે સખસો એકી વખતે દત્તક પુત્ર તરીકે લઇ શકે નહીં (૨) પરંતુ એકના એક પુત્ર દ્વાયામુખ્યાયણ ઉપર તેનો જનક પિતા પોતાનો પિતૃત્વનો હક્ક કાયમ રાખીને સ્પષ્ટ કરાર કરીને તેવો પુત્ર ખીલ

* કલમ ૨૦ સંવત ૧૯૮૩ ના નિર્ણય ૨૬ પ્રમાણે સુધરી જી જીઓ. ના ૫ ભાગ ૨, તા. ૨૧-૪-૨૭. + કલમ ૨૧ સંવત ૧૯૮૩ ના નિર્ણય ૨૬ પ્રમાણે સુધરી છે. જીઓ. આ ૫. ભાગ ૨, તા. ૨૧-૪-૨૭. = કલમ ૨૨ સંવત ૧૯૮૩ ના નિર્ણય ૨૬ પ્રમાણે સુધરી છે જીઓ. આ ૫. ભાગ ૨, તા. ૨૧-૪-૨૭

સખસને હતક આવે તે તે પુત્ર દયામુખ્યાયણ, એટલે જનક પિતા તથા
હતકપિતા એ બન્નેનો પુત્ર થઈ શકે. (૩) એ ભાષ્યોની વિશ્લેષણો
પણ ઉપર પ્રમાણે સ્પષ્ટ કરાર કરીને એકજ પુત્રને દયામુખ્યાયણ પુત્ર
બનાવી શકે.

ભાગ ૫ મો.

હતક કેવી રીતે લઈ શકાય.

* ૨૪ હતક પુત્ર લેવામાં પુત્રનું (ક) પ્રત્યક્ષ દાન, (ખ) પ્રત્યક્ષ
પ્રતિબદ્ધ, તથા (ગ) હતકોત્તમ અવરંધ છે. અપવાદ
હતકવિધાનની (૧) સમોત્તર પુત્રને હતક લેવામાં તથા (૨)
આવશ્યક ક્રિયા શુદ્ધવસ્તુમાં હતકોત્તમ અવરંધ નથી

ભાગ ૬ હો.

હતક અવાથી શું પરિણામ આવે

૨૫. પુત્ર હતક યાચ એટલે (ક) તે જનક પિતાના કુટુંબમાંથી
કમી થઈ તે કુટુંબમાંના તેના જનક પિતાના પુત્ર
હતક અવાનું ચરિ તરીકેના ચારસાઈના, સહજાગીના તથા ધર્મક્રિયા
જામ. કરવાના વિગેરે સર્વ હકક તથા જવાબદારીઓ નહ
થાય છે; અને (ખ) હતક લેનારા પિતાના કુટું-
બમાં કૌરસપુત્ર તરીકે સર્વ હકક તથા જવાબદારીઓ તેને પ્રાપ્ત થાય છે.
* (ગ) હતકવિધાન થતા પેહેલાં જનક ધનાર સખસને એ કાઈ ઘોડારાઓ

* ક્ષમ ૨૪ સંવત ૧૯૮૩ ના નિર્નય ૨૧ પ્રમાણે સુધરી છે જુલો
આ. પ. ભાગ ૨, વા. ૨૧-૪-૨૯ * (ગ)

યજ્ઞેલા હોય તો તે છાકરાઓ દત્તક ચનાર સખસના જન્મ પિતાના કુટુંબના અણાણે, * (૪) દત્તકવિધાન વખતે દત્તક લેવામાં આવેલા સખસની પત્ની ને ગર્ભવતી હોય તો દત્તકવિધાન પછી જન્મેલું છાકર તમામ કારણોને મટે દત્તક લેનારના કુટુંબમાં જન્મેલું છે એમ સમજવું અપવાદ ૧ લેા:-જન્મ કુટુંબમાં એક લોહીના સખપણથી લગ્ન કરવાને, દત્તક આપવા લેવાને વિગેરે સબધ ભેડાવાને ને પ્રતિબંધો હોય તેટલા પૂરણ તેનું તે કુળ સાથેનું એક લોહીનું સખપણ તેના દત્તક ચવાથી તુરંત નથી અપવાદ ૨ ને -દત્તકવિધાન થતા પહેલાં તે પુત્રની કાઠ સ્વોપાર્જીત મિલકત હોય કિંવા તેના તે કુટુંબ તરફનો ન હોય એવો બીજો કાઠ વારસો કિંવા હકક તેને પ્રાપ્ત થયો હોય તો તે ઉપર તેનો હકક તેના દત્તક ચવાથી નષ્ટ થતો નથી

૬૧ દત્તક પુત્ર લીધા પછી ને દત્તક લેનાર પિતાને એક અગર અનેક ઓરસ પુત્ર પ્રાપ્ત થાય તે, ઓરસ પુત્ર કરતા દત્તક પુત્ર અને દત્તક પુત્રનો કોઇપણ પ્રકારનો વારસાઈ હકક કમી પાડણથી જન્મેલો અણાઈ દરેક ઓરસપુત્રને ને સાચ મળે તેનો એક ઓરસ પુત્ર અતુર્પાસ સાચ દત્તક પુત્રને મળી શકે પ્રુવાસો-આ પ્રમાણે પાડણથી પેદા થયેલો ઓરસપુત્ર ને પછાડી એકત્રપણામાં કાઠ સતતિ વિના મરણ પામે તો દત્તક પુત્રને પાડણ જીવતો દેહેવાના સબધે પિતાની મિલકત ઉપર ને હકક પ્રાપ્ત થઈ શકે તેને કાઠ બાધ આવશે નહીં અપવાદ-દત્તક પિતાની અવિશાળ્ય મિલકતના સબધમાં ઓરસ તથા દત્તક પુત્રો પૈકી રાજ્ય ઓરસપુત્રને વારસાઈનો હકક પ્રાપ્ત થશે

૧૭ કોઈ કુટુંબના દત્તક પુત્રની સાથે અનોરસ પુત્ર વારસાઈનો કાવો રાખતો હોય ત્યારે દત્તક પુત્રને ઓરસ પુત્ર દત્તક અને અનો સમજને ઓરસ તથા અનોરસ પુત્રો વચ્ચે વારસાઈના સબધમાં ને નિયમ લાગુ હોય તેજ નિયમ દત્તક પુત્રના સબધમાં પણ લાગુ પડશે.

* (૪) (૫) સવત ૧૯૮૩ ના નિબંધ ૨૬ પ્રમાણે વધી છે જુલો
આ ૫ વાંચ ૨, તા ૨૧-૪-૨૬

૧૮ દ્વયામુખ્યાયણુ દત્તક પુત્રને (૬) જનક પિતાના કુટુંબમાં
 વારસાધના અને સહભાગીના મરુતપર હકો, તથા
 દ્વયામુખ્યાયણુના ધર્મક્રિયા કરવાના વિગેરે સર્વ હકો તથા જવાબ-
 વારમાંથીને હકક દારીએ કાયમ રહીને, (૭) દત્તક લેનારના કુટું-
 બમાં દત્તક પુત્રના સર્વ હકો તથા જવાબદારીએ
 પ્રાપ્ત થાય છે.

૨૬, દ્વયામુખ્યાયણુ દત્તક યથા પછી, (૬) ને તેના જનક પિ-
 તાને એક અમર અનેક જોરસ પુત્ર પ્રાપ્ત થાય તો,
 દ્વયામુખ્યાયણુ દરેક જોરસ પુત્રને જે ભાગ મળે તેના અરથે
 અને પાછળથી ભાગ દ્વયામુખ્યાયણુને મળી શકે છે (૭) ને
 જન્મેલો જોરસ દત્તક લેનાર પિતાને એક અમર અનેક જોરસ પુત્ર
 પ્રાપ્ત થાય તો તે કુટુંબમાં તેવી સધીમાં દત્તક
 પુત્રને જે ભાગ મળી શકે તેનો અરથો ભાગ દ્વયા-
 મુખ્યાયણુને મળી શકે છે, અને (૭) ને જનક તથા દત્તક કુટુંબ બ-
 નેમાં જોરસ પુત્રનો જન્મ થયો હોય તો દત્તક લેનારના કુટુંબમાં જ
 દ્વયામુખ્યાયણુના વારસાધનો હકક કાયમ રહી તેને તેવી સધીમાં દત્તક
 પુત્રને જે ભાગ મળી શકે તેટલો ભાગ મળી શકે છે

૩૦ (૧) દત્તકવિધાન યથા પહેલા, (૬) દત્તક લેનાર પિતાએ
 મિલકત સંબંધે (૨) બક્ષિસ, વેચાણ, વિગેરે
 મિલકતની ચર્ચ કરેલા સર્વ વ્યવહારને, અને (૨) મૃત્યુપત્રથી
 મળેલી વ્યવસ્થા કરેલા અને અમલમાં આવેલા સર્વ વ્યવહારને,
 સંબંધી દત્તકના તેમજ (૭) દત્તક લેનાર સ્ત્રીએ મિલકત સ-
 બંધીએ, (૩) સ્ત્રીના મર્યાદિત અધિકારને અનુસ-
 રીને કરેલા કાઠ પણ વ્યવહારને, પાછળથી દત્તક
 પુત્ર લીધાના કારણથી કાઠ પણ પ્રકારનો બાધ આવી શકે નહીં (૨)
 પરંતુ દત્તક લેનાર સ્ત્રીએ અનધિકાર કાઠ વ્યવહાર કર્યો હોય તો એટલે
 દરજ્જે તે અનધિકૃત હોય તેટલે દરજ્જે તે રદ કરાવી લેવાનો દત્તક પુ-
 ત્રને હકક (૩) દત્તકવિધાન યથા પહેલા દત્તક પિતાએ પોતાની પ-
 ત્નીને કાઠ મિલકત બક્ષિસ અમર મૃત્યુપત્રથી આપેલી હોય, અને ત્યાર

પછી તે સ્ત્રીએ દત્તક પુત્ર લીધો હોય તો તે મિલકત સંબંધે દત્તક લેનારી માતાના અધિકાર બીજા ઉત્તરાધિકારીઓના સંબંધમાં જોડાયેલ ફરજને મર્યાદિત ગણી શકાય તેટલેજ ફરજને દત્તક પુત્રના સંબંધમાં મર્યાદિત ગણાશે.

૩૧. (૬) વિધવાએ લીધેલો દત્તક પુત્ર, (૧) ખુદ તે વિધવાનું, તથા (૨) તેની વિધવા સપત્નીનું, (ખ)

નિર્વિદ્ધ થએલા અવિભક્ત કુટુંબમાં વિધવાએ લીધેલો દત્તક પુત્ર, હકક ઉપર દત્તકના (૩) સહભાગીઓનું, અને (ગ) બીજા કોઈ અધિકાર.

પણ વારસની સંભવિથી લીધેલો દત્તક પુત્ર, (૪) તેવી સંભવિ આપનારા સખસનું, દત્તક પિતાની

મિલકત ઉપર નિર્વિદ્ધ થએલું સ્વત્ત્વ પોતે લઈ લે છે.

૩૨ વડીલોપાછાંત કાંઈ મિલકત દત્તક લેનાર પિતાએ જો કાંઈ

મૃત્યુપત્રથી બીજા કોઈને લખી આપી હોય તો,

મૃત્યુપત્રથી બચ- (૬) મૃત્યુપત્રથી એ પ્રમાણે લખી બાપેલા ભાગ વસ્થા કરેલી જ- ઉપર દત્તક પુત્રનો કાંઈ હકક પ્રાપ્ત થયે નહીં એવી ટીકોપાછાંત મિ- જો દત્તક પુત્ર સમ્પાદન વચનો હોય તો તેની સાથે લકત ઉપર દત્ત- સારત કરીને, અગર (ખ) સમીર વચના દત્તક પુ- કનો અધિકાર. ત્રના સંબંધમાં તેને દત્તક આપનાર જના પિતાની

અગર માતાની તેવી સ્પષ્ટ સમન્વૃત કરીને અને

તેવી તેની સંભવિ લઈને, દત્તક પુત્ર લેવામાં ન આવ્યો હોય તો તે દત્તક પુત્ર વિરૂદ્ધ તે મૃત્યુપત્રનો અમલ થઈ શકશે નહીં.

+ ૩૩ આ કલમ ૨૬ થઈ છે.

૩૪. (૧) અનંશ સખસે લીધેલા દત્તક પુત્રને દત્તક પિતાનો

સ્વોપાછાંત તથા વિભક્ત થએલી મિલકત ઉપર

અનંશો લીધેલા વારસાઈનો હકક પહોંચી શકે છે. (૨) પશ્ચિ દત્તકનો હકક.

દત્તક પિતાના કુટુંબના બીજા સખસોના સંબંધમાં અત્યવસર ઉપરાંત બીજા કાંઈ વારસાઈનો હકક

દત્તક પુત્રને પહોંચતો નથી.

+ કલમ ૩૩ સંવત ૧૯૮૭ ના નિર્ણય ૨૬ પ્રમાણે ૨૬ મરી છે. જુઓ આ. પ. ભાગ ૨, વા. ૨-૪-૨૭.

૩૫ કોઈ સખસને અને પત્નીઓ હોય તે પૈકી કોઈને પણ પ્રધાનપદ આપ્યા યિવાય તે સખસે દત્તકપુત્ર લીધો. દત્તક માતાઓનો હોય તો તે દત્તકપુત્રની મિલકતના સંબંધમાં તે વારસાઈ હકક સંબંધી સ્ત્રીઓને મતાના સત્પણથી સરખી રીતે વારસાઈનો હકક પ્રાપ્ત થાય ॥

૩૬ કોઈ સખસને અને પત્નીઓ હોય તે પૈકી (૬) કોઈ એકને પ્રધાનપદ આપીને તે સખસે પોતાની હયાતી અનેક માતા પૈકી દરમ્યાન દત્તક પુત્ર લીધો હોય, અથવા (૫) તે દત્તક માતાઓ સખસના મારણ પછી તેની અનેક વિધવાઓ પૈકી વારસાઈ હકક કોઈ એક વિધવાએ દત્તક પુત્ર લીધો હોય ત્યારે તે સ્ત્રી દત્તક માતા અને બીજી સ્ત્રીઓ સાથે માતા એ પ્રમાણે ગણીને દત્તક પુત્રની મિલકતના સંબંધમાં વારસાઈ હકક નક્કી કરવામાં આવશે.

બાબ ૭ મો.

કિસ્કોળ

૩૭ (૧) આ નિબંધના કારણ વિરૂદ્ધ જે દત્તકપુત્ર લેવામાં આવ્યો હોય તો તે દત્તક નિરર્થક સમજાવે. જેરકાયદે દત્તકપુત્ર (૨) તેવા દત્તકપુત્રને દત્તક કુટુંબમાં કાંઈપણ હકક પ્રાપ્ત થતા નથી, તેમ જન્મક કુટુંબમાં તેના કોઈપણ હકક કિંવા જવાબદારીઓ બંધ પડતી નથી.

૩૮ (૧) દત્તકપુત્ર નહીં લેવા બદલ અથવા દત્તક લેવાનું વદકુળ દત્તક ન લેવા બા- રાખવા બાબતનો કાર નિરર્થક છ (૨) એવાર બાબ અગર વદકુળ કાવિધ્યાન પૂર્ણ અને અવરોધક થયું હોય તો પછી રાખવા બાબત તે રૂ કરી સકાય નહીં, અથવા તેનો અમલ વદકુળ કરી રાખાય નહીં.

પરિશિષ્ટ ૪.

હિંદુ મિલકતોની વ્યવસ્થા સંબંધી નિબંધ.

(સંવત ૧૯૮૨ સુધીના સુધારા વધારા સાથે.)

હિંદુ ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણે મિલકતની વ્યવસ્થા સંબંધી દેહાંતિકામૂલ-
તત્વોની વ્યાખ્યા કરી નિબંધ કરવો ઈષ્ટ નિયંત્રક
ઉદ્દેશ શ્રીમંત સરકાર મહારાજ સચાલનાવ ચાલકવાડ
સેનાપાસખેલ સમરોર બહાદુર એમણે નિમ્ને પ્રમાણે

કરાવ્યું છે:-

ખાળ ૧ લો.

આરંભના નિયમ.

સંજ્ઞા ૧. આ નિબંધને “ હિંદુ મિલકતની વ્યવસ્થા સંબંધી નિબંધ ”
કહેવો.

૨. (૧) આ નિબંધ મિતી ચૈત્ર સુદી ૨ સંવત ૧૯૧૭ ના રોજ
એટલે તારીખ ૧ માટે એપ્રિલ સન ૧૯૧૧ ના રોજ
શરૂઆત. અમલમાં આવશે. (૨) પરંતુ એમ કરાવવામાં

આવે કે, કોઈ કુટુંબ, વર્ણ, અગર દેશમાં આ
નિબંધમાં દહેલી કાઢપણુ બાબતસર પ્રમાણુ બહેલા અને માન્ય થઈ શકે
તેવા ચાલુ રીતરિવાજને આ માટેની કાઢપણુ બાબત બંધનકારક છે એમ
સમજવું નહીં.

* (૨) ક. આ નિબંધમાં વિષય ઉપરથી અગર પૂર્વાપર સંબં-
ધથી બાધ આવતો ન હોય તેા, નીચે લખેલા

વ્યાખ્યા શબ્દોનો નીચે લખ્યા પ્રમાણે અર્થ સમજવો:-

* કલમ (૬) સંવત ૧૯૮૨ નો નિબંધ ૩૪ માં પ્રમાણે વધી
છે, જુઓ આ. ૫ ભાગ ૨, તારીખ ૧૫ જુલાઈ સન ૧૯૧૬.

(૬) ' વ્યવસ્થા ' એ શબ્દમા (૧) મૃત્યુપત્રથી થવાની વ્યવસ્થાનો, અને સ્વત્વાપૃષ્ઠથી કે જેમા વેથાણુ, ગિરો, વેથાણુ, બક્ષીસ કે અદલાબદલીનો સમાવેશ થાય ॥
 વ્યવસ્થા તેનાથી કરવાની વ્યવસ્થાનો સમાવેશ થાય છે એમ સમજવું, (બ) ' સ્વત્વાપૃષ્ઠ ' એ સજ્જાનો અર્થ મિલકતના સ્વત્વાપૃષ્ઠના નિબંધની કલમ ૭ માં જણાવ્યા પ્રમાણે સ્વત્વાપૃષ્ઠ સમજવો

ખાખ ૨ નો

મૃત્યુ પત્રથી વ્યવસ્થા કરવા બખાત

૩ આ નિબંધના આ પછીના કરાવેને પાત્ર રહીને, જે સખસ મૃત્યુપત્રથી મિલકત (૬) સમીર ન હોય, તથા (બ) સાવધ હોય, કરવો વ્યવસ્થા તે મૃત્યુપત્રથી પોતાની મિલકતની વ્યવસ્થા કરી દેણું કરી શકે એ છે

૪ (૧) કોઈપણ (૬) પુરુષ પોતાની (૧) સ્વાજીત (૨) નિબાજ ખાદેલી આગવી કિંવાર (૩) અનિબકત કંઈ અને કેટલીક મિલકતના સહમાની પેઠી ઉવટે પોતે એકજોગ જીવતો ભક્તની મૃત્યુપત્રથી રહેવાના કારણથી જે તેની અવશિષ્ટ મિલકત હોય વ્યવસ્થા કરી શકે તેની તથા (બ) સ્ત્રી તેને ધણીના તરફથી કાયદાના મુલેથી કોઈપણ સ્થાનર અગર જગમગ મિલકત શિર્વાય પોતાની સ્વતંત્ર સ્વામિત્વવાળી મિલકતની મૃત્યુપત્રથી વ્યવસ્થા કરી શકે છે (૨) પરંતુ કોઈપણ સખસ જે મિલકતનું જેટલે દરજ્જે પોતાના જીવતા છતાં બક્ષિસથી સ્વત્વાપૃષ્ઠ કરી શકે તેથી વધારે તે મિલકતની મૃત્યુપત્રથી વ્યવસ્થા કરી શકે નહીં

*૫ મૃત્યુપત્રથી કરેલી વ્યવસ્થાની કમઝો કાઠિયણ સખસ, પછી તે મૃત્યુપત્રથી વ્યવ- સગીર હોય કે અનંશ હોય, તોપણ લાભ લઈ સ્થા કરેલી મિલ- શકે ■

કંતનો કોણુ લાભ લઈ શકે

૧ (૧) મૃત્યુપત્રથી સર્તી વ્યવસ્થા કરવામાં આવતી હોય તો તેથી સર્ત હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રને અસંમત ન હોવી સર્તી વ્યવસ્થા જોઈએ. (૨) પરંતુ જો તે સર્ત હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રને હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રને અસંમત હોય, પણ તેના ઉપર વ્યવસ્થાનો આધાર અસંમત ન હોવી ન હોય તો, બધું તે સર્ત નહોતીજ એ પ્રમાણે જોઈએ.

સ્વામિત્વ સાથે આપેલી બક્ષિસને લગાડેલી સ્વતંત્ર પંજીને અવરોધકારક સર્ત, તેમજ વિલાનને અવરોધકારક સર્ત હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રને સંમત નથી. (૩) જે વ્યવસ્થા સીધી રીતે યદુ શાતી નથી તેજ વ્યવસ્થા જીર્ણોદ્ધારની નિમણેક કરીને આડકતરી રીતે પણ મૃત્યુપત્ર કરનાર સખસથી થઈ શકતી નથી.

૭. ભવિષ્યમાં કાંઈપણ અનિશ્ચિત વખતે બનવારી જિના બને ત્યાં મૃત્યુપત્રની વ્યવ- સુધી કાંઈપણ મિલકત સ્વામિત્વ વિનાની મૃત્યુપત્રની સ્થાની મિલકત વ્યવસ્થાથી રાખી રાખાય નહીં.

સ્વામિત્વ વિનાની રાખી શકાય નહીં

૮. મૃત્યુપત્ર કરવા માટે કોઈપણ વિશેષ રીત, અમર પિંધિ અવરયની મૃત્યુપત્ર કરવાનો નથી રીત

* સંવત્ ૧૯૭૪ ના ૫ મા નિર્ણયથી આ કલમની પેટાકલમ (૨) તથા તે નીચેનો પ્રવાસો ૨૬ કરવામાં આવ્યો છે. આ. પ. બા. ૨, તા. ૭-૨-૧૮.

દે મૃત્યુપત્ર કરનાર સખસના સામિત યજ્ઞેલા ધરાદાને પ્રધાન ગણીને મૃત્યુપત્રનો અર્થ. મૃત્યુપત્રનો અર્થ કરવો જોઈએ

ખાખ ૩ જો

શ્રીનું સ્વામિત્વ તથા તેના સ્વત્વાપેક્ષ કરવાના અધિકાર

+ ૧૦ જે મિલકત ઉપર કોઈ શ્રીનું સ્વત્ત્વ સ્વામિત્વ હોય તે સ્વતંત્ર સ્વામિત્વ- મિલકતનું કોઈ પણ પ્રકારે "સ્વત્વાપેક્ષ" કરવા તે વાળી મિલકતની શ્રીને અધિકાર છે
વ્યવસ્થા કરવાનો
શ્રીનો અધિકાર.

+ ૧૧. (૧) જે મિલકત ઉપર કોઈ શ્રીનું મર્યાદિત સ્વામિત્વ હોય તે મિલકતનો પૂર્ણ રીતે ઉપભોગ કરવાનો મર્યાદિત સ્વામિ- માત્ર તે શ્રીને અધિકાર છે (૨ પરંતુ (૬) ત્વવાળી મિલકત- કુટુંબના કિંવા કુટુંબની મિલકતના સરક્ષણ અમર તની વ્યવસ્થા કાયદા મારેના, (બ) કુટુંબના બરણપોષણ તથા કરવાનો શ્રીનો શિક્ષણ મારે જરૂર હોય તેવા, (જ) અવરથ શ્રીનો શિક્ષણ મારે જરૂર હોય તેવા, (ઘ) કુટુંબ- અધિકાર. ધર્મક્રિયાને મારે જરૂર હોય તેવા, (ઙ) કુટુંબ- માની કન્યાઓના લગ્ન કરવાના કાર્યે જરૂર હોય તેવા, તથા (ઙ) ખીલ કોઈ કાયદા મમાણે એવાજ આવરથ જરૂરી- યાતવાળા ગણાય એવા હોય તેવા, વ્યવહાર શિવાય, ખીલ કોઈ પણ

- કલમ ૧૦ સંવત ૧૯૮૭ ના નિબંધ ૩૪ પ્રમાણે સુધરી છે.
જુઓ: આ. પ. લાજ ૨, વા. ૧૫ માહે જુલાઈ સન ૧૯૨૬.

+ કલમ ૧૧ સંવત ૧૯૮૨ ના નિબંધ ૩૪ મા પ્રમાણે સુધરી છે.
જુઓ: આ. પ. લાજ ૨, વા. ૧૫ માહે જુલાઈ સન ૧૯૨૬.

પ્રસંગે તેવી મિલકતનું કંઈ પણ સ્વત્વાર્પણ કરવાનો તે સ્ત્રીને અધિકાર નથી.

+ ૧૨. (૧) મર્યાદિત સ્વામિત્વવાળી કોઈ સ્ત્રીએ પોતાની મિલકતની કંઈ વ્યવસ્થા જરૂરીયાત કારણસર કરી હોય અર્થાદિત સ્વામિત્વવાળી મિલકત. તેના જેટલે દરજ્જે એકાદ સાધારણ કાવકો માણસ પોતાની મિલકત કે ભત ઉપર વિવિધિન પ્રસંગે જવાબદારી લઈ શકે તેટલેજ દરજ્જે તે સ્વત્વાર્પણ સ્થાપી પઠનારી સંબંધી જવાબદારી તે મિલકત ઉપર ઉત્તરાધિકારીની જવાબદારી. કારીઓ વિરૂદ્ધ પડે છે. (૨) પરંતુ સ્વત્વાર્પણથી લેનાર અથવા લહેણદાર તે સ્વત્વાર્પણને સંલગ્નતા લીધે કાયદેસર જરૂરીયાત ગણાય તેવા સંલગ્નતાના અસ્તિત્વની યોગ્ય કાળજીથી ખાતરી કરીને શુદ્ધબુદ્ધિથી નસીં હોય તેા એ સ્વત્વાર્પણની જવાબદારી તે મિલકત ઉપર સઘળા ઉત્તરાધિકારીઓ વિરૂદ્ધ પડે છે.

૧૩. (૧) મર્યાદિત સ્વામિત્વવાળી સ્ત્રીએ બીન અધિકારે કંદેલો મિલકતની કોઈ પણ સ્વત્વાર્પણ લઈને નિરર્થક અર્થાદિત સ્વામિત્વવાળી મિલકત. નહો. તે સ્ત્રીને તેની છાંદગી દરમ્યાન તે વ્યવસ્થા બંધનકારક રહી તેની હયાતી પછીના ઉત્તરાધિકારીની સ્ત્રીએ કંદેલી કારીની અરજ પ્રમાણે તે ઠાગવાલેજ ગણાય છે. વ્યવસ્થા, લઈને (૨) પરંતુ સ્વત્વાર્પણ સ્વીકારનારે સદાકુ વ્યવનિરર્થક નથી સ્થા સંલગ્નતાને લીધે કાયદેસર જરૂરીયાત ગણાય તેવા સંલગ્નતાના અસ્તિત્વની યોગ્ય કાળજીથી ખાતરી કરીને શુદ્ધબુદ્ધિથી અને મોબદલો આપીને તે વ્યવસ્થા સ્વીકારેલી હોય તેા ઉત્તરાધિકારીની અરજ ઉપરથી તે સ્વત્વાર્પણ રદ કરવી એજા મોબદલોનો આવેજ તેને પાછા આપવો એકલે

+ સંવત ૧૯૮૨ ના નિબંધ ૩૪ મા પ્રમાણે કલમ ૧૨-૧૩-૧૪-૧૫ મુધરી છે જુઓ: આ. પ. બા. ૨, ધા. ૧૫ માંહે જુદાઈ સન ૧૯૨૬.

૧૪ (૧) મર્યાદિત સ્વામિત્વવાળી કાંઈ સ્ત્રીને જે જે મિલકત ઉપર પોતાનું મર્યાદિત સ્વામિત્વ હોય તે મિલકત ઉપર પોતાનું સ્વામિત્વ તથા પોતાનો નાતો છોડી દેવા તે સ્ત્રી કુખત્યાર છે. (૨) મર્યાદિત સ્વામિત્વવાળી કાંઈ સ્ત્રીએ પોતાની મિલકતનું સ્વત્વાપણ તથા પોતાનો પંથ ક્યું હોય અને તે સ્વત્વાપણને અમલકર નાતો છોડી દેવા ધરાવનારા ઉત્તરાધિકારીઓની અને તેવા અમલકર ધરાવનાર અધિકારીઓ અનેક હોય તો તે સર્વની સંમતિ હોય તો, તે સ્વત્વાપણ સમતિ આપનાર તેમજ તેમનાથી ક્ષતરતા કરાવનારા ઉત્તરાધિકારીઓને બંધનકારક થાય છે. (૩) એવી સંમતિ હોય તો સ્વત્વાપણ કાયદેસર અને જરૂરીઆત કારણને માટે કરવામાં આવ્યું છે, એવું વિરજ સાબીતીના અભાવે માનવામાં આવશે.

૧૫. (૧) મર્યાદિત સ્વામિત્વવાળી સ્ત્રી વિરજ મેળવેલું હુકમનામું ફક્ત તે સ્ત્રીની જાત ઉપર તથા તે મિલકતના માના તેના હિતસંબંધ ઉપર બંધનકારક થાય છે. (૨) પરંતુ જો આખા કુટુંબના હિત માટે કશેલી સ્વત્વાપણ માટે કુટુંબની વહીવટ કાનાર વરીકે નામું દેના ઉપર તે સ્ત્રી વિરજ હુકમનામું મેળવેલું હોય તો, બંધનકારક થાય છે. (૩) તે સ્ત્રીના હાયમાની સમગ્ર મિલકત, તેના ઉત્તરાધિકારીઓના હિત સંબંધ સાથે તે હુકમનામા માટે જવાબદાર ગણાય છે, અને (૪) તે સ્ત્રીની જાત ઉપર, અગર તે મિલકત માટેના પોતાનાજ હિત સંબંધ ઉપર તે હુકમનામાની જવાબદારી ગણાતી નથી.

૧૬. મર્યાદિત સ્વામિત્વવાળી કાંઈ સ્ત્રી પોતાના હાયમાની મિલકતનો (૫) ગેરકાયદેસર અગર ખીચાડ કરતી હોય, અગર (૬) તે ઉપરના ઉત્તરાધિકારીના હિત સંબંધને હાનિકારક કર્મ કૃત્ય કરતી હોય,

તો (ગ) રકમ (ઠ) ના પ્રસંગે તેણે કૃત્ય થઈ અટકાવવાને મનાઈ
 મર્યાદિત સ્વામિ- હુકમ મેળવવા સાર, અમર (ઘ) રકમ (ખ)
 સ્વામી કોઈ સ્ત્રીને ના પ્રસંગે તે કૃત્ય પોતાને બંધનકારક નથી એવો
 મિલકતનો ગેરફ- પોતાનો હક્ક સ્થાપન કરાવવા સાર, દાવો કર
 પયોગ કરતાં અ- વાનો. (ડ) અમલદારના ઉત્તરાધિકારીને, અ-
 લકાવવાનો અધ- ગર ન (ચ) કપટ અમર ખીલ કોઈ કારણોના
 હક્કવાળા ઉત્તરા- લીધે તે ફરીયાદ કરતો ન હોય અથવા ફરીયાદ ક-
 ધિકારીનો અધિ- રવા અસમર્થ હોય તો કોઈ પણ ઉત્તરાધિકારીને છે
 મર

પરિશિષ્ટ ૫.

હિંદુ વડિલાઈત કરજ પતાવવાના નિયમના સંબંધે નિબંધ.

(સંવત્ ૧૯૮૧ ક્રીષ્ટી થયેલા સુધારા વધારા સાથે)

હિંદુ વારસ ઊકરાએ કિંવા ઊકરાના ઊકરાએ પોતાના વડિલજી
કરજ આપવાના સંબંધમાં ચાલુ કાયદો સુધારવો
ઉદ્દેશ. ઇષ્ટ હોવાથી શ્રીમત સરકાર મહારાજ સયાજીરાવ
જાવડવાડ સેનાપાસખેલ સમરોર બહાદુર એમણે

નાથ પ્રમાણે કાશ્યુ* છે:—

૧. આ નિબંધને “ હિંદુ વડિલાઈત કરજ પતાવવાના નિયમન
સંજ્ઞા સંબંધે નિબંધ ” કહેવો.

૨ આ નિબંધ મિતિ આશ્રિવળ સુદી ૬ સંવત્ ૧૯૬૪ એટલે
તારીખ ૧ માહે ઓક્ટોબર સન ૧૯૦૮ ના રોજ
રાજઆદ અમલમાં આવશે.

* ૩. (૨૬ થઈ છે.)

+ ૪. આ નિબંધમાં ‘ કરજ ’ એ શબ્દમાં કોઈ હિંદુ સખસ
જીવતો હોય તો તેના પોતાના વિરક્ષ જે હક્ક
અથા. અમલમાં લાગી શકાત તથા સફરહ સખસના વારસ

વડીલ વિરક્ષ જેને માટે દાવો લાગી શકાય એવા
હરકોઈ હક્કની રૂઠ્ઠી લેખના થતી સર્વ જવાબદારીઓનો સમાવેશ
થાય છે.

* કલમ ૩ સંવત્ ૧૯૮૨ ના નિબંધ ૩૯ થી ૨૬ થઈ છે. જુઓ
આ. પ. કાગ ૨, તારીખ ૫ માહે એપ્રિલ ૧૯૨૧.

+ કલમ ૪ સંવત્ ૧૯૮૨ ના નિબંધ ૩૯ પ્રમાણે સુધરી છે જુઓ
આ. પ. કાગ ૨, તારીખ ૫ માહે એપ્રિલ ૧૯૨૧

૫ કાઠ પણ મેયત હિંદુ સખસના કાઠ પણ કરજ માટે તેના મેયત હિંદુ સખ- ઊકરા વિરૂદ્ધ કિંવા ઊકરાના ઊકરા વિરૂદ્ધ માત્ર સનેા ઊકરો કિંવા તેના તેના સખપણને લીધેજ દાવો લાવી શકશે ઊકરાનેા ઊકરો નહીં.

માત્ર એવા સખ-
પણને લીધેજ મેય-
તના કરજ માટે
જવાબદાર થશે
નહીં.

૧. (૧) કાઠ મેયત હિંદુ સખસના ઊકરાને, ઊકરાના ઊકરાને કિંવા ખીલ કાઠ વારસને, (૬) ચોતાને, અગર વારસાધર્મ મળે- (ખ) ચોતાના આડવીયા મારફત, સફરદુ મેયત લી ગીલકત પૂર- સખસની કાઠ મીલકત, (ગ) મળી હોય, કિંવા તીજ જવાબદારી, (ઘ) કબજે આવી હોય, તે માત્ર એ પ્રમાણે અને વ્યાજખી મિલકત મળ્યાના કિંવા કબજે આવ્યાના સખખથીજ રીતે વ્યય કરેલો સફરદુ સખસના કાઠપણ કરજ માટે તે નતે ન હોય તેદલા જવાબદાર થશે નહીં. + (૨) પરંતુ સફરદુ પૂરતી જાત જવા- કરજના સંબંધમાં તે ઊકરો, ઊકરાનેા ઊકરો બદારી કિંવા વારસ, જેમ હોય તેમ, સફરદુ મેયત સખ- સના વારસવડીલ વરીકે જવાબદાર થશે, અને તે જવાબદારી (૩) તેને, કિંવા (ચ) (૧) તેના રહેવાથી, અગર, (૨) તેના હિત માટે ખીલ કાઠ સખસને તે મેયત સખસની જે મિલકત મળી હોય અગર કબજે આવી હોય અને જેનો વ્યય થયા વિના રહેલી હોય તેમાથી, અને તેટલે દરજ્જે અદા થઈ શકશે. (૩) પણ આ પ્રમાણે મળેલી અગર કબજે આવેલી મિલકત પૈકી જેટલી મિલકતનેા તે ઊકરાએ, ઊકરાના ઊકરાએ કિંવા વારસે, જેમ હોય તેમ વ્યાજખી રીતે વ્યય કર્યા નહીં હશે તેટલી મિલકત પૂરતો તે નતે જવાબદાર થશે.

+ કલમ ૬ (૨) સંવત ૧૯૮૨ ના નિબંધ ૩૬ મા પ્રમાણે સુધરી છે જુઓ આ. પ. ભાગ ૨, તારીખ ૫-૮-૨૬.

પરિશિષ્ટ ૬.

હિંદૂ લગ્ન નિબંધ.

(સંવત્ ૧૯૮૨ સુધી થએલા સુધારા વધારા સાથે)

હિંદૂ ધર્મશાસ્ત્રનાં લગ્ન સંબંધી મૂલતત્ત્વોની વ્યાખ્યા કરી નિબંધ
કરવો છદ જણાયાથી શ્રીમંત સરકાર મહારાજ
ઉદ્દેશ. સવાળરાવ આચાર્યાડ સેનાપાસએલ સમરોર બહા-
દુર એમણે નિચે પ્રમાણે કરાવ્યું છે:—

બાબ ૧ લો.

આરંભના નિયમ.

સંજ્ઞા. ૧. આ નિબંધને " હિંદૂ લગ્ન નિબંધ " કહેવો.

૨. (૧) આ નિબંધ મિતિ ચેત્ર વદ ૭ સંવત્ ૧૯૧૨ ના રોજ
એટલે તારીખ ૧૫ માર્ચે એપ્રિલ સન ૧૯૦૬ ના
શરૂઆત. રોજ અમલમાં આવશે. (૨) પરંતુ એમ કરા-
વવામાં આવે છે કે, કોઈ દુહા, વણ અથવા

દેરામાં આ નિબંધમાં કહેલી કોઈપણ બાબતસર પ્રમાણ મળેલા, અને
માન્ય થઈ શકે તેવા આણ રીતરિવાજને આ માટેલી કોઈપણ બાબત
બંધનકર્તા નથી.

બાબ ૨ ભે.

કાયદેસર લગ્નનાં આવશ્યક તત્ત્વો.

૩. વધુ અને વર એકજ વર્ણના હોવા જોઈએ.

વધુવરનો વર્ણ
કયો હોવો જોઈએ.

૪. કોઈપણ ધાર્મિક અથવા માનસિક ખામીના સંબંધથી અથવા
શારીરિક અથવા ઉચ્ચરના સંબંધથી કાયદેસર લગ્ન થવાને બાધ
માનસિક ખામી આવતો નથી.

અથવા ઉચ્ચર
બાધ કરતા નથી.

૫. દેશાચાર અથવા સોહાગરને અમાને પોતાના પિતા વરુથી ગણતાં
પોતાના પછી છ પેઢી સુધીમાં, અને પોતાની મા
એક સામાન્ય પૂર્વ-તરુથી ગણતાં પોતાના પછી ચાર પેઢી સુધીમાં
જતાં મનુષ્યો વચ્ચે જેમનો સામાન્ય પૂર્વજ એકજ આવતો હોય એવા
લગ્ન થઈ શકે કોઈપણ બે સંબંધો પતિ પત્નીના સંબંધથી જો-
તહીં કાંઈ થકે નહીં. પ્રુલાસો ૧:-૬૧૬ લેનાર પિતાના

માતા પિતાનો અથવા ૬૧૬ પુત્રના જન્મ માતા
પિતાનો પૂર્વજ ઉપરના નિયમમાં કહેલો સામાન્ય પૂર્વજ હોઈ શકે,
પ્રુલાસો ૨:-સાવળી માતા, (૧) સાઈ (૨) જેલેન, (૩) અથવા
(૪) રિઝીની સંતાત સાથેના લગ્નના કારણે સિવાય બીજા બાગવર્માં
આ કલમના અર્થ પ્રમાણે સાવળી આ પૂર્વજ નથી.

૬. કોઈપણ પુરુષ પોતાના ગોત્રવાળા કુટુંબમાં જન્મેલી, તેમજ જે
ગોત્ર કથું હોય તે કલમને લાં કલમ અથવા હોય તે, કલમ લેનાર
કુટુંબના ગોત્રવાળા કુટુંબમાં જન્મેલી વધુ સાથે
લગ્ન કરી શકે નહીં.

૭ જે વધુનો પતિ હયાત હોય એવી વધુ સાથે લગ્ન થઈ શકે નહીં.
પતિ હયાત છતાં
વધુ ફરી લગ્ન
શકે નહીં

૮ (૧) પિતા, પિતામહ ભાઈ અથવા પિતાના કુટુંબનો છેક
નણનો પિત્રાઈ અથવા સુત્રી મા, માતામહ, મામા
કોણે પરણાવી અથવા માતામહના કુટુંબનો છેક નણનો પિત્રાઈ
શકે અથવા ન્યાયાધિશી અથવા વધુ પોતે, એકના અ-
ભાવે તેના પછીનો, એવા કમથી વધુને પરણાવી
શકે (૨) પરણે યોગ્ય વિધીથી એ વાર થએલું લગ્ન, જે માણસે
વધુને પરણાવવી જોઈએ તેણે નહીં પરણાવનાથી નિર્ણય કરવું નથી

૯ (૧) સંપત્તિને અતે, વિવાહ હોમના વિધીથી અરસપરસ
પરણવા યોગ્ય વધુ વર કાયદેસર લગ્નના સબધથી
લગ્ન કયારે પૂરું કાયમના જોડાય છે (૨) પરણે દગલખાણથી
થાય છે અથવા જાનરીથી આવી વધુ મેળવી લગ્ન કયું હોય
અને તે વધુની અનુમતી ન હોય તે, તે કાયદેસર
લગ્ન થઈ નથી અને આને પ્રસંગે સદરહ વધુનું કોઈ બીજા પરણવા
યોગ્ય વર સાથે લગ્ન થઈ શકે (૩) તેમજ સંપત્તિ સુધ્ધાત વિવાહ
હોમનો વિધી થયા હોય તો પણ તે લગ્ન અરસપરસ પરણવા આ નિ-
બધ પ્રમાણે યોગ્ય વધુવરનું હોય તો તે લગ્ન નિર્ણય થાય છે. પણ
તે વધુ બીજા યોગ્ય વર સાથે લગ્ન થતા સુધી પ્રથમના વર પાસેથી તે
વધુને ભરણપોષણ માગવાનો હક્ક છે (૪) કલમ ૭ માં નિર્દિષ્ટ કરેલી
સો સંપત્તિ સુધ્ધાત વિવાહ હોમના વિધીથી રીતી પરણે તો પણ તે
લગ્ન નિર્ણય થાય છે, અને તેને તે બીજા વર પાસેથી ભરણપોષણ માગ
વાનો હક્ક નથી

ખાખ ૩ ને

સ્રી પુરુષના પરસ્પર હક્ક

(૬) જાત હક્ક વિશે

૧૦ સગથી સ્રી પતીના કુટુંબનું માણસ થાય છે, અને પતીને સગથી સ્રીનો તેના વાલીપણાનો હક્ક મળે છે, પતિ સાથે કેવો સમંધ ઉત્પન્ન થાય છે

૧૧ પતિ (૬) અક્ષમિત નિર્દયતા વાપરતો હોય, (ખ) બરણપોષણ કરવાની ના પાડતો હોય, (ગ) પતિને સ્રીના બહુ કટાણો ઉપજાવે એવા અને સ્રીથી સગથી પીડાતો વાસનો કયાદે હક્ક હોય, (ઘ) બહીષ્કૃત હોય અથવા (ઙ) પર છે સ્રી સાથે વ્યભીચારમા રહેતો હોય તે શિવાયને પ્રસંગે તેને પોતાની સ્રીના સહવાસનો હક્ક છે, તેમજ સ્રી, (ચ) પતિનો છવ લેવાનો યત્ન અથવા યુક્તિ કરતી હોય, (છ) બહીષ્કૃત હોય, અથવા (જ) વ્યભીચારી હોય, તે શિવાયને પ્રસંગે, પત્ની તેનો ત્યાગ કરી શકે નહીં અને પતીના સહવાસનો તેને હક્ક છે ખુદાચો — જાત વફુરસ્તી અથવા સલામતી નોખમમા આવે એવી પ્રત્યક્ષ હાડમાર થઇ ન હોય, અથવા તો જાત વફુરસ્તી અથવા સલામતી નોખમમા નાખે એવી હાડમાર થવાની બીકે રાખવાને યોગ્ય કારણ ન હોય તો નિર્દયતા વાપરી છે એમ કહેવાય નહીં

(ખ) મિલકત સમઘી હક્ક વિશે

૧૨ પોતાની સ્રીને નિરાશ્રિત કરવાના ધરાદાથી પતિ પોતાની પતિનો પોતાની મિલકત સ્વત્વાર્પણ અથવા તે નિરાશ્રિત થાય મિલકતનું સ્વત્વ તેથી રીતે પોતાની દયાતીમા અથવા મૃદુપત્રથી પંજી કરવાને હક્ક બક્ષીસ પણ કરી શકે નહીં

૧૩. પોતાના પતીની હયાતીમાં સ્ત્રીનું પતીની મિલકતમાં ગોણું પતિની મિલકત- સ્વામિત્વ છે; પરંતુ સ્ત્રીધનમાં પતીનું કોઈ પણ તબામાં સ્ત્રીનું સ્વા- પ્રકારનું સ્વામિત્વ નથી મિત્વ કેવા પ્રકાર- રહ્યું છે.

૧૪. સ્ત્રીને પતિની મિલકતની વેહેચણી કરાવવાનો હક્ક નથી; પરંતુ (ક) પતિ અને પુત્રોની વચ્ચે વેહેચણી સ્ત્રીનો પોતાના પ- યાવ, અથવા (ખ) પતિના મરણ પછી તેના પતિની મિલકતમાં પુત્ર પોતે વચ્ચે વેહેચણી થાય, તો, સ્ત્રી એક હક્ક, પુત્રના હિસ્સા નેટલી હક્કદાર થાય છે, પણ પતિ પાસેથી અથવા તેના કુટુંબ પાસેથી સ્ત્રીને સ્ત્રીધન મળ્યું હોય તો તેને તે મિલકતમાંથી એટલો હિસ્સો મળવાનો હક્ક છે કે, તે હિસ્સો અને સ્ત્રીધન મળીને એક પુત્રના હિસ્સા નેટલો આ હિસ્સો થઈ શકે.

૧૫. પતિના મરણ પછી સ્ત્રી ને પતિજવા હોય તો, તે, (ક) પુત્ર પોત્ર અથવા પ્રધોત્ર અથવા સહજાગીને બસાવે, પતિના મરણ પછી પતિની મિલકતની વારસ થાય છે; અથવા સ્ત્રી તેના મિલ- (ખ) કલમ ૧૪ માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે પતિની સ્વર્ના વારસ કયાદે મિલકતની વેહેચણી થાય તે વખતે બાજ લેવાનો થઈ શકે. તેને હક્ક છે; અથવા (ગ) વારસો અથવા જાગ મળી શકે નહીં તેવે પ્રસંગે, પતિની મિલકતમાંથી મરણપેાણ લેવાનો તેને હક્ક છે.

૧૬. સ્ત્રીએ, (ક) લગ્ન પહેલાં સંપાદન કરેલી, (ખ) લગ્ન વખતે સંપાદન કરેલી, અને (ગ) પરિણીત થઈ મિલકત સ્ત્રી- સ્થિતિમાં, ભવમેહેનવ અથવા સ્વકલ્પાગોરાલ્યથી ઉપાજીવ કરેલી અને પ્રાપ્તિ માણસ પાસેથી બક્ષિ- સમાં મેળવેલી મિલકત શિવાયનો, સંપાદન કરેલી

સપત્ની મિલકત સ્ત્રીનું સ્ત્રીધન છે ખુલાસો ૧ લોક-વિશેષ પ્રસંગે પેદેરવા આપેલા દપડાવસ્ત્રા અને ધરેણાગાઠા સ્ત્રીધન નથી ખુલાસો ૨ જો-પરિણીત સ્થિતિમાં સ્ત્રીએ જાતમેહેનત અથવા સ્વસ્વાકોશલ્યથી ઉપાજીત કરેલી અને ત્રાદિવ માણુસો પાસેથી બક્ષીસમાં મેળવેલી મિલકત જો કાયમ હોય તો તે પતિના મરણ પછી સ્ત્રીનું સ્ત્રીધન ગણાય

૧૭ પત્ની પત્નીની જો કાંઈ મિલકત હોય તો તે સંયુક્ત મિલકત-સંયુક્ત મિલકતમાં માનો સ્ત્રીનો પોતાનો હિસ્સો સ્ત્રીધન છે સ્ત્રીનો હિસ્સો સ્ત્રીધન છે

૧૮. જો પેદેલા અથવા પછી માતાપિતા અથવા તેમના સંબંધીઓ પાસેથી મેળવેલું સ્ત્રીધન અને તે સ્ત્રીધન સ્ત્રીનું સ્વતંત્ર વડે ઉપાજીત કરેલી મિલકત, તેમજ જો પછી સ્વામિત્વ કયાંક પતિ પાસેથી મેળવેલી જન્મ મિલકત ઉપર સ્ત્રીનું સ્વતંત્ર સ્વામિત્વ છે. અન્ય સ્ત્રીધનનું સ્ત્રી પતિની હયાતીમાં તેની સંમતિ સિવાય સ્વત્વાપાંજી કરી શકે નહીં.

૧૯ પોતાના અને કુટુંબના ભરણપોષણ, આવશ્યક પ્રમોદ્ય, પતિ પોતાની જવાબદારી, અથવા પેસા આપવાની અસમ-ક્ષીન સ્ત્રીધનનો પોતાને લીધે લેવાથી કેદમાંથી મુક્તતા મેળવવા જેવા કયાંક ઉપયોગ જરૂરીયાતના પ્રસંગોએ પતિને અન્ય સાધનને અભાવે પોતાની સ્ત્રીના સ્ત્રીધનનો ઉપયોગ કરવાનો હક્ક છે.

૨૦ જોમ ૧૯ પ્રમાણે ઉપયોગમાં લીધેલું અથવા સ્ત્રીએ ખુશીથી સ્ત્રીનું સ્ત્રીધન આપેલું સ્ત્રીધન, સ્ત્રીની કસૂર સિવાય, પતિ તેનો તીજો ઉપયોગમાં લેવા અથવા અનારવા કરે નહીં અથવા તેનું લીધેલું પાણું આ ભરણપોષણ કરવાની ના પાડે નહીં ત્યાં સુધી પતિ પતિ કયાંક પાણું આપવાને, પતિ જંધાયેલા નથી જંધાયેલા નથી

(ગ) સ્ત્રી પુરુષના કાર્ય અધિકાર

૨૧ કિવાની અને ફોજદરી હાયદાના કારણુ સાર પતિપત્ની એક પતિપત્ની એક વ્યક્તિ વ્યક્તિ હોવાનુ હાયદાનુ અનુમાન નથી કયારે નથી

૨૨ (૧) પોતાના સીધન સખધે સ્ત્રી પત્ની સાથે કરાર અને પતિપત્નીને મિ- તેમાથી ધિરધાર કરી શકે (૨) પરંતુ પતિ પો- લકત' સંખધે તાનો મિલકતમાથી સ્ત્રીને જે કાઈ આપે તે કાઈ પરસ્પર વ્યવહાર તેણીનું કરજ સામાન્યતઃ ચલુાય નહીં

૨૩ ગ્રાહિત માણસો સાથે પોતાના વરકપી (૬) કરાર કરવાને, અથવા (ખ) જેમા મિલકતનો ઉપયોગ કરવાની ગ્રાહિત માણસો જરૂર પડે તેવા વ્યવહાર કરવાને, સ્ત્રી સમર્થ છે. સાથે વ્યવહાર કર- પરંતુ આવા કરાર કે વ્યવહારને લીધે તેણીની વાની સ્ત્રીની સત્તા જવાબદારી જે સીધનનુ સ્વત્વાપણુ કરવાની તેને સ્વતંત્ર સત્તા છે, તેટલા પુરતીજ છે

ખાખ ૪ થી.

કર્તવ્ય અને જવાબદારી

૨૪ (૬) પતિનું કરજ આપવા કબુલ્યુ હોય (ખ) તેની મિલકત વારસ વરીકે લીધી હોય, અથવા (ગ) પતિનું કરજ આ- પત્ની સાથે કરારમા ભેડાઈ હોય, તે શિવાય પતિનું પવાને સ્ત્રી જવા કરજ આપવાને સ્ત્રી જવાબદાર નથી સ્ત્રીએ વારસ વરીકે પત્નીની મિલકત લીધી હોય ત્યારે તે મિલકત પુરતીજ તે પત્નીના દેવાને વારતે જવાબદાર છે

૨૫ પતિએ સ્પષ્ટ અથવા ગર્ભિત રીતે અધિકાર આપ્યા ન હોય
તો સ્ત્રીએ કરેલા કરજ અથવા કરારને માટે પતિ
સ્ત્રીના કરજ માટે જવાબદાર નથી આવે. અધિકાર આપ્યાનું સામા-
ન્ય નિયમદાર ન્યાય નિયેના પ્રસંગે અનુમાન થાય છે, એટલે -
નથી (૬) (૧) પતિની ગેરહાજરીમાં, (૨) તેની
અસમર્થતાને ક્ષીણ, અથવા (૩) તેની સ્પષ્ટ
રજાથી, જ્યારે ધરતો કરમાર સ્ત્રી ચલાવતી હોય, અને કરજ અથવા
કરાર કુટુંબના કાર્ય અર્થે કરવામાં આવ્યો હોય ત્યારે, અથવા (૪)
ધોળ્ય કારણસર પતિથી સ્ત્રી જુદી રહેતી હોય અને પતિ તેનું ભરણપોષણ
કરતો હોય અને જે કરજ અથવા કરાર કર્યા હોય તે ભરણપોષણને નાટ
હોય ત્યારે

૨૬ પતિ યમાસક્તિ પવિત્રતા સ્ત્રીનું ભરણપોષણ કરવાને બંધાયેલો
પતિ સ્ત્રીનું ભર- છે બ્યભિચારિણી સ્ત્રી ને પોતાની નિંદા પર્તણક
બુધોપણ કરવા છાડી દે, તો તેને પ્રાણરક્ષણ એટલું ભરણપોષણ
કથારે બંધાયેલો છે માનવાનો હક છે

૨૭ ધોળ્ય કારણને અમાને પતિની રજા સિવાય સ્ત્રી ને જુદી રહેતી
સ્ત્રીને પતિની હોય તો જ્યાં સુધી એવી રીતે તે જુદી રહે ત્યાં
પાસેથી ભરણપોષણ સુધી પતિ પાસેથી ભરણપોષણ માનવાનો તેને
પણ માનવાનો હક નથી.
હક કથારે નથી

૨૮ (૧) ધોળ્ય કારણથી સ્ત્રી જુદી રહેતી હોય અથવા ધોળ્ય
કારણ સિવાય પતિ તેનો ત્યાગ કરે તો, સ્ત્રીને
પતિની ઉપજમાંથી પતિની ઉપજમાંથી એક તૃતીયાંશ ભાગ સુધી જુદું
ભરણપોષણ મા- ભરણપોષણ માનવાનો હક છે. આવી ભરણપોષણની
ગવાનો સ્ત્રીને કથારે રકમ પતિની મિલકત ઉપર બોલે ગણારો નહીં,
હક છે અને કાંઈ રકમ દેવી થએલી છતાં આપેલી ન હોય
તો તે રકમ કરતા પતિનું કરજ તેની મિલકતમાંથી

વસુલ લેવાનો લેહેણદારોનો શ્રેષ્ઠ હક્ક છે (૨) પણ બરણપોષણની રૂબ મુકરર કરી કરાર અથવા દુકમનામાથી પતિની સર્વ મિલકત અથવા તેન ભાગ ઉપર બોલ તરીકે નાખવામાં આવ્યા પછી ને દેવુ કરવામાં આવ્યું' દરો તેને શ્રેષ્ઠતાનો લાભ મળશે નહીં

બાબ ૫ મો.

લગ્ન જાંઠની અવિચ્છિન્નતા.

૨૬. જ્ઞાતિ વિવાહને અમાલે ને સ્ત્રી પુરુષ કલમ ૯ પ્રમાણે કાયદેસર વિધિથી થએલું લગ્નના સજખથી કાયમના લેડાવડા હેય છે લગ્ન વિચ્છિન્ન તેઓનું લગ્ન કોઈપણ વખતે વિચ્છિન્ન થઈ નથી થઈ નથી.

પરિશિષ્ટ ૭,

શ્રીમંત સરકાર મહારાજ સયાજીરાવ જાયજવાડ સેનાખાસબેલ સમરોર બહાદુર એમલે નીચે લખેલા " હિંદુ વિધવાવિવાહ નિબંધ " પ્રીતિ આવજી વરી ૨, સંવત્ ૧૯૫૮, તા. ૩૧ માહે એમજી સન ૧૯૦૧ ના રાજ મંજૂર કર્યો છે.

સંવત ૧૯૫૮ નો નિબંધ ૧ લેા.

સંવત ૧૯૫૮ ના આવજી વરી ૭ ને રાજ એટલે વારીખ ૫ માહે સપ્ટેમ્બર સન ૧૯૦૧ ના રાજ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો.

હિંદુ વિધવા વિવાહ નિબંધ.

કેલકાઃ હિંદુ લોકો, વિધવા સ્ત્રીઓને પુનર્વિવાહ કરવો જો કે ફરી વિશ્વ છે, તો પણ તે વાસ્તવિક શાસ્ત્રમાં ને ઉદ્દેશ. - અવસરીને છે એમ માને છે. પરંતુ બીજા કેલકાઃ

હિંદુ લોકોની સમજ એવી છે કે પુનર્વિવાહ કરવો શાસ્ત્રી નિષિદ્ધ છે અને તેનાથી યનારી સંતતિ ગેરદાવદેસર હોવાથી વારસાઈના હકને પાત્ર નથી. આ સમજને લીધે, પુનર્વિવાહ સચાસ માનીને તે કરવાની એમની ઇચ્છા હોય છે તેમને અડચણ આવે છે. એવા વિવાહને કાયદા સંબંધે એ હાકલો આવતી હશે તે સર્વ દુર કરવી થાય છે; ને જો હરકતો દુર કર્યાથી લોકોની નીતિમાં સુધારો થઈ સાર્વજનિક સુખની શક્તિ થશે એમ જોઈ શ્રીમંત સરકાર મહારાજ સયાજીરાવ જાયજવાડ સેનાખાસબેલ સમરોર બહાદુર એમલે નીચે લખ્યા પ્રમાણે કરાવ્યું છે:—

ભાગ ૧ લો

આરભના નિયમ

સદ્ગા ૧ આ નિબંધને “ હિંદુ વિધવા વિવાહ નિબંધ ” કહેવો.

૨ (૧) આ નિબંધના ૬ કા ભાગ શિવાયનો બીજો બધો નિબંધ મિતિ આવણ વડી ૩૦ સવત્ ૧૯૬૮ એટલે

શકાબ્દ તારીખ ૧૨ માહે સપ્ટેમ્બર સન ૧૯૦૧ ના રોજ અમલમા આવશે (૨) પરંતુ એમ કરાવવામા

આવે છે કે, જે જ્ઞાતિઓમા અથવા જ્ઞાતિઓના પેટાવર્ગમા પુનર્વિવાહનો રિવાજ હોય અથવા જે તે જ્ઞાતિઓમા અથવા તેમના પેટાવર્ગમા (અ) પુનર્વિવાહ કરવાની જે પદ્ધતિ હશે, અથવા (આ) હરએક પ્રકારના પુનર્વિવાહ સબંધના અથવા પુનર્વિવાહ પછી પ્રાપ્ત થનારા કિંવા કા-ચમ ફેરનારા વિધવા સ્ત્રીના હકક પ્રચારમા હશે તે પદ્ધતિ અથવા હકકને આ નિબંધના કોઈપણ કસવથી બાધ કિંવા કમીપણુ આવશે નહીં (૩) આ નિબંધનો ૬ કા ભાગ સીમત સરકાર હવેપણે ફરમાવે તે તારીખથી અમલમા આવશે

પુનર્વિવાહ તથા તેથી અંગેલી સતતિ કાયદેસર કરાવવા વિશે

૩ કોઈપણ હિંદુ વિધવા સ્ત્રી અને પુરુષ એમના વચ્ચે થયેલો પુનર્વિવાહ, અથવા વાળદાન પછી અને વિવાહ

પુનર્વિવાહ અથવા યવા પેહેલાં વર મરી અંગેલો હોય એવી કોઈપણ વાળદાન પછી અને હિંદુ સ્ત્રી વ પુરુષ એમના વચ્ચે થયેલો વિવાહ વિવાહ થયા અ- તે સ્ત્રી પુરુષને લાગુ હોનારા (અ) સાક્ષાઈ આઉ વર ગૈયલ પ્રમાણે, અથવા (આ) રિવાજ પ્રમાણે તે પુન- થયો હોય એવી વિવાહ અથવા વિવાહ કરવો કાયદેસર નથી એવા નો વિવાહ કાય સબંધથી ગેરકાયદેસર થશે નહીં તેમજ આવા પુનર્વિવાહથી અથવા વિવાહથી અંગેલી મૃત્યુતિ ગેરકાયદેસર થશે નહીં

૪ એકાદી સ્ત્રી કુમારી એટલે અવિવાહિત છતાં તેનું લગ્ન થતી વખતે ૨ (અ) શબ્દોચ્ચાર, (આ) વિધિ પુનર્વિવાહ કરવાની અથવા (ઇ) કરાર, કરવાથી કાયદેસર લગ્ન થાય રીત. તે શબ્દોચ્ચાર, વિધિ અથવા કરાર વિધવા ઓને પુનર્વિવાહ થતી વખતે ક્યાં હોય તોએ તે પુનર્વિવાહ આ કાયદાના હેતુ કરાવોને અનુસરીને કાયદેસર થાય છે એમ સમજવું; અને એવા શબ્દો અથવા વિધિ અથવા કરાર વિધવા સ્ત્રીના પુનર્વિવાહને લાગુ નથી એવી વકરાર ક્યાંથી તે માન્ય કરવામાં આવશે નહીં.

ભાગ ૩ નો

પુનર્વિવાહ સંબંધે અતિબંધ.

૫. (અ) જેની હમરનાં સોળ વર્ષ પૂરાં થયાં ન છતાં (આ) જેને પતિસંભાગ થયો ન હોય એવી ઠાણપણ પુનર્વિવાહને સં- વિધવાએ અગર વિધવા સાથે અનુક્રમે નીચે દર્શાવેલ કાયદેલેખોએ વેશ સખસોની સંભતિ વગર પુનર્વિવાહ કરવો નહીં- (૧) બાપ, (૨) બાપ જીવતો ન હોય તો દાદા (બાપનો બાપ), (૩) દાદો જીવતો ન હોય તો મા, (૪) મા જીવતી ન હોય તો સહ્યાન મોઝા બાઈ, (૫) એવો બાઈ ન હોય તો જેની પાસે તે વિધવા ઓ રહેતી હોય તે સહ્યાન સગો પ્રરથ, અથવા (૬) એવો ઠાણ સગો ન હોય તો વખતોવખત સરકારથી અધિકાર આપવામાં આવે તે હસમ. ખુલાસો-આ કલ- “સહ્યાન” શબ્દનો અર્થ “ સહ્યાન ” એટલે જેની હમરનાં ૨૧ વર્ષ અર્થ. પૂરા થયા હોય તો, એમ સમજવું.

૧. ઉપરની કલમમા રહ્યા પ્રમાણે સંમતિ મેળવ્યા વગર યએલો પુનર્વિવાહ ન્યાયાધીશી વરફી રદ કરાવવાને સંમતિ વગર થ- યાત છે અથવાહ.-સંમતિ વગર યએલો પુનર્વિ-એલો પુનર્વિવાહ. વાહ તે સીને પુનર્વિવાહ પછી પતિસભોગ થયો હોય ત્યારે રદ કરાવવાને યાત નથી.

૭ (અ) જેની સમરના સોળ વર્ષ પૂરા થયા હોય અગર (આ) જેને પતિસભોગ થયો હોય એવી વિધવા સો સંમતિની કયાદે કાયદેસર પુનર્વિવાહ કરવાને મુખત્યાર છે; અને જરૂર નથી. તેના પુનર્વિવાહને બીજા કોઈની પણ સંમતિની જરૂર નથી.

ભાગ ૪ થો.

વારસાઈના તથા ઈતર હક્ક વિષે.

૮. (અ) જે સીને પુનર્વિવાહ થયો હશે, તથા (આ) તે પુનર્વિવાહ આ કાયદામા ફરિયાદ આગર ઇતર પુનર્વિવાહને લીધે કાઠ પણ કારણથી રદ કરાવ્યો ન હોય ત્યારે તે હક્કને માધ ન સીને જે વારસાઈના તથા ઇતર હક્ક હોય તે આપવો. હક્કને તે પુનર્વિવાહથી બાધ આવે જ એમ સમ-જુ નહીં અને તે સીજુ તે પેહેલુજ કાયદેસર લગ્ન હોત તે તે હક્ક જેવી રીતે કાયમ રહી શક્યા હોત તેજ પ્રમાણે કાયમ રહેશે અથવાહ—પુનર્વિવાહ થએલો હોય એવી વિધવા સી જણે કે તે મૈયત થઈ જ એ પ્રમાણે તેનો પહેલા ધણીની (અ) પોતાના પેહેલા ધણીની મિલકતમાથી અગર તેના સગાની અથવા તેના સગા વરફી પોપણ મળવાનો, તથા ગીલકત ઉપરનો (આ) પેહેલા ધણીનો, અથવા તેના ઠાકરાની, હક્ક નષ્ટ થવો. ઠાકરીની અથવા બીજા સગાની મિલકત ઉપર

વારસાના અથવા મૃત્યુપત્ર ઉપાધી હાથ પ્રાપ્ત થનેકો અથવા આમળ ઉપર પ્રાપ્ત થનારો હકક નષ્ટ થાય છે એમ સમજવું. પરંતુ પુનર્વિવાહ કરવા વિશે સ્પષ્ટ પરવાનગી આપીને અથવા પુનર્વિવાહ પુનર્વિવાહની પર વાદ કર્યાની ખતર હોવા છતાં પણ કોઈ પણ વાનગી હોય તો મૃત્યુપત્ર ઉપરથી એકઠી મિલકત તે સ્ત્રીને આપી હકકને બાધ આ- હોય તો તે મિલકત ઉપરના તેના હકકને બાધ થતો નથી આવે છે. એમ સમજવું નહીં, પુત્રાસ્ત્રોત્ર આમળના ધણી પાસેથી અથવા તેના સગા પાસેથી મ- 'પોપણ' શબ્દનો જેવા સ્ત્રીધનનો અથવા પદ્ધતિનો અર્થ તે ધણીની અર્થ. હયાતીમા તે સોના કમલમા આવી ચૂક્યા ન હોય એવા અર્થનો પણ ઉપરના 'પોપણ', શબ્દમા સમાવેશ થાય છે એમ સમજવું.

૬. જે વિધવા સ્ત્રીને પુનર્વિવાહ થયા હોય, તેના, પેતાના પેદેલાના ધણીથી થએલા છોકરાઓનું, તેમની માના નાનાથી પાલન કરવાનો પાલન કરવાનો હકક નષ્ટ થાય છે એમ સમજવું; હકક નષ્ટ થશે. અને ધણીએ મૃત્યુપત્ર કરીને તેને પાલન કરનાર નીમી હોય તોપણ યોગ્ય ન્યાયાધિશીએ તેને પાલન કરનાર (આ) નિમ્મા વગર, અગર (આ) મંજુર કર્યા વગર તેને પાલન કરવાનો હકક પ્રાપ્ત થશે નહીં,

૧૦. (આ) જે વિધવા સ્ત્રીને તથા પુરુષનો પુનર્વિવાહ થયો હોય, અને (આ) તે પુનર્વિવાહ આ હાયદામા પુનર્વિવાહને દસાવેલા અથવા ઇતર કોઈપણ કારણોથી ૧૬ ઠરા- હીધે જ્ઞાતિ બહાર વેણ ન હોય, તે સોપુરુષને હિંવા તેમની સતતિને મૂક્યાથી હકકને અગર સગાને અથવા ઇતર લોકોને (૬) એવા બાધ ન આવશે. પુનર્વિવાહ કર્યાને હીધે, અથવા (આ) તે કરવામા સહાય કર્યાને હીધે, અથવા (આ) તેમની સાથે ખીલ કોઈપણ પ્રકારે સંબંધ હોવાને હીધે જ્ઞાતમદાર મૂકવામાં આવે તો તેલવાળ કારણથી તેમના વારસાધ સંબંધીના હકકને કોઈપણ

રીતે બાધ આવે છે અથવા મિલકત ઉપરનો અમર ઉત્તર હક નહિ થાય
છે એમ સમજવું નહીં.

ભાગ ૫ મો.

શિક્ષા તથા કામ ચલાવવાની રીત

૧૧. (૬) પાંચમી કલમમાં કહ્યા પ્રમાણે યોગ્ય સખસની સંમતિ-
વગર (અ) સોળ વરસથી ઓછી ઉંમરની, તથા
પાંચમી કલમના (આ) પરિષદ બોમ થયા નથી એવી વિધવા
કરવા વિરુદ્ધ પુન- સાથે ને ઇસમ પુનર્વિવાહ કરે તે, તથા (ખ)
વિવાહ કરે તે તેવા કૃત્યને નક્કી નોંધને સહાય કરનારા સર્વ ઇસમો,
શિક્ષા એઓ બેમાંથી વધે તે પ્રકારની એક વર્ષ મુદ્દીની
કાનૂની શિક્ષાને અથવા ફરિને અથવા એ બન્ને શિ-
ક્ષાને પાત્ર થયે.

૧૨. ઉપરની કલમમાં કહેલા ગુન્હા બદલતું કામ ને સખસની સં-
મતિ દેવી નોંધતી હતી તેની ફરિયાદ વગર ચલા-
વેલી કપાઈ લધા વર્ગ નહીં; અને સદર ગુન્હાની ચીકણી નેને વખ-
તેના આગળ તોવખત અધિકાર આપવામાં આવે તે ફોજદારી
ચલાવવી.
ન્યાયાધીશે કરવી

૧૩. (અ) અગ્યારમી કલમમાં કહેલા ગુન્હાના કામમાં, તથા
સંમતિ હતી એવું (આ) સંમતિ વગર થયેલા પુનર્વિવાહ રદ કરવા
અનુમાન કરવું બાબતના કાવામાં વિરુદ્ધ હકીકત સાબિત કરવામાં
આવે ત્યાંમુધી કાયદેસર સંમતિ હતી એમ માનવું
નોંધવું.

૧૪. (૧) પાંચમી કલમના કાવ વિરુદ્ધ કરેલા પુનર્વિવાહ તા
કરવા સાથે કાવો આપવાનો અધિકાર ને સખ-
પુનર્વિવાહ રદ સની સંમતિ દેવી નોંધતી હતી તેને માન છે.
કરવા સાથે કાવો (૨) પરંતુ એવું કરાવવામાં આવે છે કે, સદર
કરવાનો અધિકાર. સખસે આવેલા કાવામાં ઉપર કરાવ થતાં પહેલાં

કાંઈ પણ વખતે તે વિધવાની હમરના સોજ વધે પૂરા થયા છે એમ ન્યાયાધિશની નજરવામાં આવે તો તેની સંમતિ વગર દાવાનું કામ આગળ ચલાવવું નહીં.

૧૫ પુનર્વિવાહ રદ કરાવવા વિષેના દાવો જેને વખતોવખત અધિકાર આપવામાં આવશે તે ન્યાયાધીશ આગળ એવો દાવો કરી શકશે. જે ન્યાયાધિશની આજ્ઞા પ્રમાણે દાવો આપી ન્યાયાધિશની આજ્ઞા વામાં આવશે તે ન્યાયાધીશ પોતાના કરાવનારે લેશે. અમલ કરવા પહેલાં તે કામ કરાવ સહ પરિષદ ન્યાયાધિશી તરફ મોકલવું; અને તે ન્યાયાધિશીનો હુકમ થશે તે પ્રમાણે અમલ કરવો.

૧૬ (અ) ૧૧ મી કલમમાં કહેલા ગુન્દાની ફરિયાદ, તથા (અ) ૧૪ મી કલમમાં નિર્દિષ્ટ કરેલા દાવો સુદત વિષે. આશુવો તે વખતોવખત કરાવવામાં આવે તેટલી સુદતની અદર પુનર્વિવાહ થવાની તારીખથી

આશુવો લેશે

U. Lal Singh

ભાગ ૬ ફો.

પુનર્વિવાહની નોંધ કરી રાખવા વિષે વિગતે.

૧૭ આ નિબંધ અન્વયે વિવક્ષિત સ્થળસીમા માટે એક અથવા વધારે પુનર્વિવાહ નોંધણી કામદારોની નામથી, પુનર્વિવાહ નોંધ. અગર હુદાથી, નેમણુક કરવામાં આવશે. જે સ્થળ- ણી કામદારોની સીમા માટે જે નોંધણી કામદાર નિમવામાં આવે તે સ્થળસીમા તે નોંધણી કામદારનો પ્રાત સમજવો

૧૮ (૧) આ નિમિત્તે મુજબ વિવાહ કરવાની ઇચ્છા રાખનાર વિધવા સ્ત્રી તથા પુરુષ આ બંને પૈકી એકે એ નોંધણી કામદારને નોંધણી કરદારના પ્રાતમા તે વિવાહ થવાનો હોય વિધવા સ્ત્રી તથા તેને તે બદલની આ નિમિત્તમા ભરેલા ૬ પરિશિ પુરુષ એ પૈકી એકે ૧૪મા આવેલા નમુના પ્રમાણે લેખી સૂચના આપવી સૂચના આપવી (૨) સદરહુ સૂચના એ નોંધણી કામદારને આપવાની તેના પ્રાતમા વિવાહ કરનાર વિધવા સ્ત્રી અને પુરુષ પૈકી નિર્ધાર એકે પણ સૂચના આપ્યા પેહેલાં વખતોવખત ઠરાવવામા આવે તેટલી મુદત મુધી રહેલું હોવું જોઈએ

૧૮ (૧) કલમ ૧૮ માં નિર્દિષ્ટ કરેલી લેખી સૂચના આપ્યા પછી નોંધણી કામદારે સૂચના આપનાર ઇસમ સૂચના દાખલ ૬ માસેથી વખતોવખત ઠરાવવામા આવે તે લાગત રીતે પુનર્વિવાહ લઈને તે સૂચના દાખલ કરીને પોતાના દરતરમા સૂચનાવહીમાં ન રાખવી અને ' પુનર્વિવાહ સૂચનાવહી ' આ નામની કલ નોંધવી એક નહીં રાખીને તેમાં તેણે તેની ખરી નાલ લાખડતોલ્ય નોંધવી (૨) કોઈપણ ઇસમને આ વહી લેવાની હોય તો નોંધણી કામદારે તે તેને દેખાડવી જોઈએ

૨૦. કલમ ૧૮ પ્રમાણે પુનર્વિવાહની સૂચના આપ્યા પછી સરકાર દુકમથી તેની દરદર કરવાનો આવે નહીં તો તે પુનર્વિવાહને સૂચના આપ્યાની વારીખથી વખતોવખત ઠરાવવામા આવે તે મુદત વિત્યા બાદ તે સૂચનામા જણાવ્યે પ્રમાણે પુનર્વિવાહ કરવાને દરદર નથી

પરિશિષ્ટ-અ.

કલમ ૧૨ અન્વયે હાલ ને ફોજદારી ન્યાયાધિશોને અધિકાર આપવામાં આવ્યા છે તે

કલમ અંક.	બાબત.	હાલ ને અધિકાર આપવામાં આવ્યા છે તે ફોજદારી ન્યાયાધીશ.
૧	૨	૩
૧૨	સંમતિ વગર પુનર્વિવાહ કર્યા બદલના ગુન્હાની ચોક્કસ કરવી.	પેહેલા વર્ગના ફોજદારી ન્યાયાધિશથી કમી ફરજતના નહીં એવા ફોજદારી ન્યાયાધીશ.

પરિશિષ્ટ-બ.

કલમ ૧૫ અન્વયે હાલ ને ન્યાયાધિશોને અધિકાર આપ્યા છે તે.

કલમ અંક.	બાબત.	હાલ ને અધિકાર આપ્યા છે તે ન્યાયાધીશ.
૧	૨	૩
૧૫	પુનર્વિવાહ રદ કરાવવા વિષેના દાવાનું કામ ચલાવવું.	પ્રાંત ન્યાયાધીશ.

પરિશિષ્ટ ૬.

કલમ ૧૮ અન્વયે આપવાની સૂચનાનો નમૂનો.

પુનર્વિવાહ નોંધણી કામદાર પ્રાંત

ખૂબર આપવાની કે આરજના કોષ્ટકમાં નિર્દિષ્ટ કરેલી વિધવા સ્ત્રીનો પુનર્વિવાહ તેજ કોષ્ટકમાં નિર્દિષ્ટ કરેલા પુરુષ સાથે હિંદુ વિધવા વિવાહ નિયમ અન્વયે કરવાનું નિશ્ચિત કર્યું છે.

નામ.	રિયતિ	ધર્મો	વય.	કોની સંમતિથી	મહેવાનું ડેઝાલુ	આ પ્રાંતમાં રહ્યાની મુદત
અ. અ.	વિધવા	...	અજ્ઞાન	વરિલસાઈની	"	૨૩ દિવસ
કે ખ.	વિધ્વ	વેપાર	અજ્ઞાન		"	

મહેરબાનને જાણીત થાય તા. માહે સન

પરિશિષ્ટ ૬.

કલમ ૧૬-૧૮-૧૯-૨૦.

હાલ કરેલી મુદત અને લાગત નીચે મુજબ

નંબર	ખાખલ	મુદત	લાગત
૧	૧૬ મી કલમ નીચે (૧) ૧૧ મી કલમમા કહેલા ગુ- ન્દાની ફરીયાદ (૨) ૧૪ મી કલમમા નિર્દિષ્ટ કરેસો ફાવો	૪ મહિના ૬ મહિના	૦
૨	૧૮ મી કલમ પ્રમાણે નોખણી મામદારને સૂચના આપ્યા અગત્ય તથા રહેવાનું	૧૪ દિવસ	
૩	૨૦ મી કલમ પ્રમાણે પુનર્વિવાહને હરાત કરવી	૧૪ દિવસ	
૪	૧૯ મી કલમ પ્રમાણે સેવાની લાગત	૦	૧ રૂપિયા

પરિશિષ્ટ ૮.

હિંદુ માળાપ તથા પુત્રો વિષે નિબંધ.

(સંવત ૧૯૮૨ સુધી થએલા સુધારા વધારા સાથે)

હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રના હિંદુ માળાપ તથા પુત્રો સંબંધી મૂલવત્તોની
વ્યાખ્યા કરી નિમંધ કરવો હ્રષ્ટ જાણાયાથી
ઉદ્દેશ. યોમંત સરકાર મહારાજ સયાજીરાવ માયકવાડ
સેનાપ્રાસપેલ સમયેર બહાદુર એમણે નીચે પ્ર-

માણે ઠરાવ્યું છે.

કાનૂન ૧ લો.

પ્રારંભના નિયમ

સંજ્ઞા ૧. આ નિબંધને “ હિંદુ માળાપ તથા પુત્રો વિષે નિબંધ ”
કહેવો.

૨. (૧) આ નિબંધ મીલિ ફાલ્ગુન સુદી ૧ સંવત ૧૮૧૭ ના
રાજ એટલે તારીખ ૧ માહે માર્ચ સન ૧૮૧૧ ના
રાજ અમલમાં આવશે (૨) પરંતુ એમ ઠરાવ-

શકિયાત.

વિશેષ કુલાચારને આ નિબંધમાં કહેલી કોઈ પણ બાબતસર પ્રમણ
બાધ નથી.

જને આ માહેની કોઈ પણ બાબત બંધનકારક છે

એમ સમજવું નહીં.

૩. આ નિબંધમાં કહેલી કોઈ પણ બાબતને લીધે પાલ્યપાલક
પાલ્યપાલક નિ નિમંધને અથવા એ તે વખતે અમલમાં હોય તેવા
બંધનું અગ્રાધિ- પાલ્યપાલકના સબંધને અસરકારી કોઈ નિબંધ
તપણું. નિબંધને બાધ આવશે નહીં.

૧૪ આ નિર્ણયમાં વિષય હપ્તથી અથવા પૂર્વાપર સંબંધ હપ્તથી બાધ આવતો ન હોય તો “ પુત્ર ” “ દાસી વ્યાખ્યા ” પુત્ર ” ઇત્યાદી સંબંધોનો અર્થ હિંદુ વારસોના નિર્ણયમાં આપેલો છે તે મુજબ સમજવો.

૫. આ નિર્ણયના કોઈ પણ કસોટી સમાયિક મિલકતની વ્યવસ્થા કરતાંના હક્કનું અ- કરવાના અવિસંત કુટુંબના કર્તાના હક્કને બાધ આશિતપણું આવતો નથી.

બાબ ૨ એ.

વાલીપણા વિષે.

૧. અજ્ઞાત ઊઠરાઓના વાલીપણાનો હક્ક નીચેના સંબંધોને, એ તેઓ મરણોસર સીતે નાલાયક ન હોય તો, નીચેના વાલીપણાનો ક્રમે છે—(૧) બાપને, (૨) માને, (૩) સોથી વધારે નજરીનાં સગાંને, અને તેઓમાં સ્ત્રીઓ કરતાં પુરુષોને તથા સરખા દરજ્જાની સગા-ઈના પ્રસંગે માના વરુદ્ધનાં સગાં કરતાં બાપના વરુદ્ધનાં સગાંને, અને (૪) અનોવસ ઊઠરાના પ્રસંગે ફક્ત માને; અને ઊઠરાઓ સજ્ઞાન થતાં સુધી અને ઊઠરીઓ પચ્છે ત્યાં સુધી તેમને નિર્ણયમાં રાખવાનો હક્ક છે. અપવાદ—(૧) બાવલા ઊઠરાઓના વાલીપણા બાબત બાપ કરતાં માનો હક્ક એક છે. (૨) કન્યાનું લગ્ન થવા પછી, તેનો પતિ

* સદર હકમ ૪ સંવત ૧૯૮૨ ના ૩૧ મા નિર્ણય પ્રમાણે સુધરી છે; જુલો: આ. પ. સામ ૨, વા. ૮ માહે જુલાઈ સન ૧૯૨૬.

† હકમ ૬ ની રામ (બ) સંવત ૧૯૮૨ ના ૩૧ મા નિર્ણય પ્રમાણે સુધરી છે; જુલો: આ. પ. સામ ૨, વા. ૮ માહે જુલાઈ સન ૧૯૨૬.

જે તે કાયદેસર રીતે નાશાયક ન હોય તો, કાયદેસર વાલી છે, અને તેના અભાવે પતિનો કોઈ પણ નજદીકનો સગો, અથવા કન્યાનો બાપ, અથવા મા અથવા બાપના વરુનો કોઈ પણ લાયક સગો, અથવા માની વરુનો કોઈ પણ લાયક સગો તેનો પાલક છે.

૭ (૧) માળાપ પૈકી જે સગીર ઇલાકાના કાયદેસર પાલન કરનાર હોય તેમની તે ઇલાકાનું બરણપોષણ કરવાની માનકર્તૃ બરણ- ફરજ છે. (૨) ઇલાકા ઉપલબ્ધિકાના સાધનરહિત પોષણકોષ્ટો કરતું. પોતાના રૂઢ માળાપનું બરણપોષણ કરવા બંધાયેલો છે.

૮ (૧) બાપને, અને બાપના મરણ પછી, જે બાપે માને બીજી રીતે ફરમાવ્યું ન હોય તો, માને પોતાના ધર્મમાં બાપે સગીરને પોતાના સગીર બાળકને ઉછેરવાનો હક્ક છે, પછી પોતાના ધર્મમાં તે ધર્મ તેનો મૂળનોજ હોય કિંવા નવો સ્વીકારેલો ઉછેરવાનો બાપનો હોય તોપણ ચિતા નથી. (૨) પરંતુ એમ હકકે.

કસાવવામાં આવે છે કે, જે ઇલાકાઓ બીજા ધર્મમાં જોડેલા લાગા વખત સુધી તથા એટલી ઉંમર સુધી ઉછેરવામાં આવ્યા હોય અથવા તે ધર્મનાં મૂલતત્ત્વો તેમણે એટલે સુધી મદણ કર્યા હોય કે તેમનો ધર્મ બદલવાથી તેમની ધર્મ ઉપરની શ્રદ્ધા નષ્ટ થાય અથવા બીજી રીતે તે બાળકોના હિતને પ્રત્યક્ષાનકારક થાય તો પેટાકલમ (૧) પ્રમાણેનો હક્ક નષ્ટ થાય ■

ખાખ ૩ જો.

મિલકત વિષે.

૧૦. બાપ વથા પુત્રો મળીને એક અવિભક્ત કુટુંબ થાય છે અને આ નિબંધમાં બીજી રીતે કથાઓ ન હોય તે બાપ તથા પુત્રો તેમના વથા તે કુટુંબના સમાશ્રિતોના હક્કો મળીને એક અ. “ અવિભક્ત હિંદુ કુટુંબ વિષે નિબંધ ” પ્રમાણે વિભક્ત કુટુંબ હોય છે.

૧૧ (૧) પિતાને તેના પિતા, પિતામહ અથવા પ્રપિતામહ વચ્ચેથી જે મિલકત અનુલ્લવિક સ્વત્વના હક્કથી, વારકથી મિલકત પિ. સાથી અથવા તેને સ્વતંત્ર માલિક બનાવ્યા શિવાય તાની વડિલોપા. બક્ષીસથી અથવા મૃત્યુપત્રથી મળી હોય તે, તથા નિર્જિત મિલકત તેની મિલકતનું ઉત્પન્ન અને તેની મહદથી મેળવેલી ગણાય છે મિલકત પિતાની વડિલોપાનિર્જિત મિલકત ગણાય છે.

(૨) કુટુંબની મિલકતની વહેંચણીમાં અવિભક્ત કુટુંબના સદસ્યોની વચ્ચે જે મિલકત પિતાને મળી હોય તે, તથા તેની મિલકતનું ઉત્પન્ન અને તેની મહદથી મેળવેલી મિલકત પણ વડિલોપાનિર્જિત મિલકત ગણાય છે (૩) ઉપરની પેટાકલમ (૧) તથા (૨) મા ગણાવેલી મિલકત શિવાયની બીજી વખત મિલકત પિતાની સ્વાનિર્જિત મિલકત ગણાય છે

૧૨. કાયદાથી કે રીતીથી અવિચાલ્ય ન હોય તેવી વડિલોપાનિર્જિત મિલકતનો, ગર્ભમાં હોય ત્યારથી, તથા કાયદેસર પુત્ર પિતાનો દત્તક લીધેલા પુત્રના પ્રસંગે તેને દત્તક લેવામાં સદસ્યોની આવે તે વારીબથી, તે પુત્ર પોતાના પિતાની સાથે સદસ્યોની થાય છે; અને વડિલોપાનિર્જિત મિલકતમાંથી પોતાનો હિસ્સો જોડે પડાવી લેવાનો પિતાની મરજ ન હોય તેપણ તેને હક્ક છે.

૧૩. (૧) અવિલક્ષિત કુટુંબના નિબંધ અન્વયે જે મિલકત પુત્રની સ્વાર્જિત મિલકત ગણી શકાય તેવી મિલકતમાં પુત્રની સ્વાર્જિત પિતાને કાઢપણ હક નથી (૨) પુત્રને પોતાની મિલકતમાં પિતાનો ભા કિંવા મામા વરુથી મળેલી મિલકતમાં બાપ હક નથી. કોઈ પ્રકારનો હક ધરાવી શકતો નથી.

૧૪ વડિલોપાછત મિલકતની ચોખ્ખ તથા નિષ્પક્ષપાતપણે બાપે વડિલોપાછત કરેલી વેહેચણી બાપનો પોતાનો, તેમજ પુત્રોના મિલકતની બાપે ભાગ જુદા જુદા કરવામાં આવ્યા હોય, તો તે કરેલી વેહેચણીનું વહેચણી પુત્રોની સમતિથી અથવા સમતિ વિના પરિણામ. કરી હોય તોપણ, કાયદેસર અને બાપને પોતાને તથા પુત્રોને બંધનકારક છે

૧૫ પોતાની સ્વાર્જિત મિલકતની વેહેચણી કરવાને બાપ બંધાયેલા પોતાનો મિલકત નથી અને તેની મરજીમાં આવે તો સદરજુ મિલકતનાં સંબંધે બાપના વિષય વિભાગ પણ તે કરી શકે છે ખો. અધિકાર.

૧૬. અવિવાહિત દિયરીને હિસ્સો મળવાનો હક નથી પરંતુ વેહે- અવિવાહિત દિક- ચણી વખત તેના લગ્ન માટે તથા ભરખુચોપણ માટે રીતો હક. વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ.

૧૭. બાપ કાયદેસર રીતે ન લાયક ન હોય તો, કુટુંબના કર્તા બાપને કુટુંબનો વરીઠો કામ કરવાનો તેને હાક છે વહિવટ કરવાનો હક.

૧૮. કુટુંબના માટે ન હોવા છતાં પણ નીચે લખેલા પ્રકારનું બાપે કરેલું રેલું તથા જવાબદારી પતાવવામાં કુટુંબની વડિલોપાછત મિલકતમાં વડિલોપાછત મિલકત માટે લગાડવાને પાત્ર છે. એટલે (૬) બાપ કોઈ માણસના માટે દાજર જમીન થયે હોય અથવા કોઈ સંમતના પ્રામાણીકપણા અથવા આંટ માટે પોતે ખાતી કરી આપી હોય, અને તેના બદલામાં કાંઈ મોળદરો

બાળ ૩ બે.

મિલકત વિશે

૧૦ બાપ તથા પુત્રો મળીને એક અવિભક્ત કુટુંબ થાય છે અને આ નિબંધમાં બીજી રીતે કરાવ્યું ન હોય તો બાપ તથા પુત્રો તેમના વધા તે કુટુંબના સમાવિષ્ટોના હક્કો મળીને એક જ “ અવિભક્ત હિંદુ કુટુંબ વિશે નિબંધ ” પ્રમાણે વિભક્ત કુટુંબ હોય છે

૧૧ (૧) પિતાને તેના પિતા, પિતામહ અથવા પ્રપિતામહ તરફથી જે મિલકત અનુછવિક સ્વત્વના હક્કથી, વારસથી મિલકત પિ સાથી અથવા તેને સ્વતંત્ર માલિક બનાવના સિવાય તાની વડિલોપા- બક્ષીસથી અથવા મૃત્યુપત્રથી મળી હોય તે તથા નિર્જિત મિલકત તેથી મિલકતનું વસ્તુ અને તેની મદદથી મેળવેલી ગણાય છે મિલકત પિતાની વડિલોપાનિર્જિત મિલકત ગણાય છે

(૨) કુટુંબની મિલકતનો વેહે ચણીમા અવિભક્ત કુટુંબના સહભાગી તરીકે જે મિલકત પિતાને મળી હોય તે તથા તેથી મિલકતનું વસ્તુ અને તેની મદદથી મેળવેલી મિલકત પણ વડિલોપ નિર્જિત મિલકત ગણાય છે (૩) ઉપરની ચેટાકલમ (૧) તથા (૨) મા ગણાવેલી મિલકત સિવાયની બીજી વખત મિલકત પિતાની સ્વાનિર્જિત મિલકત ગણાય છે

૧૨ કાયદાથી કે રૂઢીથી અવિશાન્ન ન હોય તેવી વડિલોપાનિર્જિત મિલકતનો, અર્થમાં હોય ત્યારથી, વધા કાયદેસર પુત્ર પિતાનો હતક લીધેલા પુત્રના પ્રસંગે તેને હતક લેવામાં સહભાગી આવે તે તારીખથી તે પુત્ર ચેતાના પિતાની સાથે સહભાગી થાય છે, અને વડિલોપાનિર્જિત મિલકતમાંથી ચેતાનો હિસ્સો જુદો પડાવી લેવાનો પિતાની મરજ ન હોય તોપણ તેને હતક છે

૧૩. (૧) અવિભક્ત કુટુંબના નિબંધ અન્વયે જે મિલકત પુત્રની સ્વાર્જિત મિલકત ગણી શકાય તેવી મિલકતમા પુત્રની સ્વાર્જિત પિતાને કાંઈપણ હક્ક નથી (૨) પુત્રને પોતાની મિલકતમાં પિતાનો ભા કિંવા મામા તરફથી મળેલી મિલકતમા બાપ હક્ક નથી કોઈ પ્રકારનો હક્ક ધરાવી શકતો નથી

૧૪ વડિયોપાછંત મિલકતની ચોચ તથા નિબંધપાતપણે બાપે વડિયોપાછંત કરેલી વેદેચણીથી બાપનો પોતાનો, તેમજ પુત્રોના મિલકતની બાપે ભાગ જુદા જુદા કરવામા આવ્યા હોય, તો તે કરેલી વેદેચણીનું વહેંચણી પુત્રોની સમતિથી અથવા સમતિ વિના પરિણામ કરી હોય તેપણુ, કાયદેસર છે અને બાપને પોતાને તથા પુત્રોને બંધનકારક ■

૧૫ પોતાની સ્વાર્જિત મિલકતની વેદેચણી કરવાને જાપ બધાયણે પોતાનો મિલકત નથી અને તેની મરજીમા આવે તો સદરજુ મિલકતનાં સમયે બાપના વિષમ વિભાગ પણ તે કરી શકે છે પનો અધિકાર

૧૬ અવિવાહિત દિકરીને હિસ્સો મળવાનો હક્ક નથી પરંતુ વેદે-અવિવાહિત દિકરે ચણી વખત તેના લગ્ન માટે તથા ભરણપોષણ માટે રીનો હક્ક વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ

૧૭. બાપ કાયદેસર રીતે નાલાયક ન હોય તો, કુટુંબના કર્તા બાપને કુટુંબનો તરીકે કામ કરવાનો તેને હક્ક ■ વહિવટ કરવાનો હક્ક.

૧૮. કુટુંબના માટે ન હોવા છતાં પણ નીચે લખેલા પ્રકારનું બાપે કરેલું દેવું તથા જવાબદારી પતાવવામા કુટુંબની વડિયોપાછંત મિલકતમામ વડિયોપાછંત મિલકત મારે લગાડવાને પાત્ર છે, એટલે - (૬) બાપ કોઈ માણસના માટે હાજર જમીન ધોરી હોય અથવા કોઈ સખસના પ્રામાણીકપણા અથવા આટ માટે પોતે ખાત્રી કરી આપી હોય, અને તેના બદલામા કોઈ મોજ

લીધો હોય અથવા કુટુંબને તેથી કંઈ ફાલદો થયા હોય તો તે ઉપરથી ઉત્પન્ન થએલી જવાબદારી, (ખ) કોઈ તિરાદિત સખસે પોતાનું વચન કિંવા જવાબદારી પૂરી કરવાની બાપે નમીનગીરી લીધો હોય તે પૂરી કરવામાં તિરાદિત સખસ કસૂર કરે તો તે ઉપરથી ઉત્પન્ન થએલી જવાબદારી, (ગ) અનિતિના કે ગેરકાયદેસર ન હોય તેવા દેવા, અથવા (ઘ) ધર્મોદ્ધાર માટે તથા પ્રીતિને લીધે બાપે પોતાની સ્ત્રીને, કન્યાને, પુત્રની વહુને કુટુંબની મિલકતના પ્રમાણસર આપેલી બક્ષિસ.

૧૬ વડિલોપાશ્રીત મિલકત ઉપરનો કુટુંબનો તમામ હક દેવું વડિલોપાશ્રીત વાળવા માટે અથવા દેવાના તારણ તરીકે બાપ મિલકતના વેચા-સ્વત્વાર્પણ કરી આપે અથવા તેવા દેવા માટે જુને હરકત લેનાર થએલા હુકમનામાની બતવણીમા સદરહુ હક વે-છોકરાએ શું શા-ચાલ્ય ત્યારે, સ્વત્વાર્પણ કરેલી અથવા વેચેલી બીજા કશું જોઈએ. મિલકતમાંથી પોતાનો ભાગ મેળવવા દાવો કરનાર પુત્ર ઉપર સદરહુ દેવું પોતાને હવમ ૧૮ પ્રમાણે બધનકારક નથી એવું સ્થાપિત કરવાનો બોલ પડે છે.

૨૦. વડિલોપાશ્રીત મિલકતની વેહેંચણી થયા પછી સદરહુ પ્રમાણે વેહેંચણી પછી વેહેંચણી થતા પેહેલાનું હવમ ૧૮ માં દરાવિશા આપના દેવા માટે પ્રગરતું બાણું ને દેવું હોય તે દેવું, વેહેંચણી પુત્રની જવાબદારી. વખતે પોતાને ભાગે વડિલોપાશ્રીત મિલકતમાંથી નેટલો દિસ્તો મળ્યા હોય તે દિસ્તામાં આપવા માટે પુત્ર બંધાયેલો છે.

૨૧. (૧) બાપને પોતાની સ્ત્રીશ્રીત મિલકતનું સ્વત્વાર્પણ કરવાની સ્ત્રીશ્રીત મિલકત અને તેની ગમે તે બચસા કરવાની પૂર્વ સત્તા છે. ઉપર આપની (૨) પરંતુ પોતાના સગીર છાતરાં તિરાદિત થાય એવી રીતે પોતાની મિલકત બક્ષિસથી કે મૃત્યુપત્રથી બાપ આપી શકતો નથી.

વિષયની શબ્દાનુસાર.

અનુક્રમણિકા.

તા અને એકત્ર કુટુંબ	૧૭	ને સરેન્દર (જુઓ સરેન્દર)	
	૩૧,૫૪,૫૬	ની સંમતિ	૧૭૩
૧૬ મીલકત (જુઓ કોડુ-		ના હક	૧૮૦
મીલકત) અને પુત્ર	૩૧	નું હિલ	૧૯૧
	૨૬,૪૯	કુચી મેમલ અને જોન	૨૪૯
	૩૧	કર્તા	૫૪,૫૬

કોટુમ્બીક મીલકત (ચાલુ)	૨૧૭	કર્તવિધાન	૨૦૧
ની મદદમી મેળવેલી ખીછ મીલકત ૩૪	૨૧૭	દારી	૨૧૭
માતામદ અને	૨૪૨	દાનપ્રતિબદ્ધ	૨૪૩
મામા અને	૨૪૨	દામદુપટનો નિયમ	૮૬,૧૬૭,૨૨૨
વાલી	૨૪૬	દારીપુત્ર	૨૩૬
વિદ્યાભ્યાસ અને	૩૪	દેવા	૨૩૬
કોટુમ્બીક વ્યવસ્થા	૮૩,૮૪,૧૭૫	૧૮૬૬ નો કાયદો	૨૪૨
કોટુમ્બીક હિત	૩૬	અથાઅ	૨૪૧
એલ	૨૪૬	કયા, બંધનકારક નથી	૧૩,૨૪૦
ગોત્રજ સપિંડ	૧૬૨,૧૬૬	જુના (Antecedent)	૨૪૩
કુટા છડા	૨૪	દામદુપટનો નિયમ	૨૪૩
લેકન્ટ ટેનાન્સી અને એકત્ર કુટુમ્બ ૩૦	૨૪૩	પુત્રોની ભોખમદારી	૨૩૮
કર્તવ્યપુત્ર	૮૬,૧૦૧,૨૦૭	પુત્રોની પવિત્ર ફરજ	૬૪
અનરા અને	૨૧૦	ફોજદારી ગુનાહથી	૨૩૮
આપી ઘરો, કોણુ કે	૨૧૫	સદસાથી સભ્યોનાં	૨૩૭
કોણુ	૨૦૮	વારસોની, ખીલ, ભોખમદારી	૨૦૦
કોણુ લઈ રાકે	૨૦૬	દોહિત	૨૪
કોણુ લેવાય	૨૧૫	નાવશ	૨૧,૨૨
ખોટું કર્તક અને	૨૨૦	ગુસ્તાની અને વિવાહભંગ	૬૩
જૈન	૨૧૦	પત્ની	૨૬,૨૪૫
કર્તવિધાન અને	૨૧૭	નો કબજો	૨૫,૨૪૫
ક્રયામુત્યાયન	૨૧૭	નો વાલી કોણુ	૨૨૪
પુત્રની વિધવા અને	૨૧૩	નો હક, કારણપોષણનો	૧૨૦
સસરાની સંમતિ	૨૧૩	પ્રતિનિધીનો સિદ્ધાંત	૧૦૬
મીલકત, થોડી, મટિ	૨૧૬	પાર્ટીશન એક્ટ	૪૪,૬૧,૨૦૦
મીલકતનો હસ્તફેર અને	૨૧૬	પિતા	૬૧
મેટ વિગેરે અને	૨૨૦	અધિકાર	૬૪
ચાઓકત	૨૦૬	ફોજદારી ગુનાહો	૧૬૭,૨૨૨,૨૨૮
સંમતિ મટિ	૨૧૮	પુત્ર	૩૧,૪૪
		કોટુમ્બીક મીલકત અને	

દેવાં અને જોખમદારી	૨૩૭,૨૩૮	ની ૨૩૫	૨૨૮
વહેંચણુ અને	૮૬,૮૭	હાર અને	૨૩૦
પુત્રી	૧૯૯,૨૨૩	ધટ્ટી સકે	૨૨૬
કુંવારી, અને વહેંચણુ	૯૭	વધી, યકે	૨૨૬
નો બારણુપોષણનો હક	૨૧૭	નો હક	
પેદી, કોટુમ્બીક	૧૭	અનુષ્ઠ ફિસીનો	૨૨૩
ફરી સંયુક્તતા	૧૧૭,૨૦૫	હાર	૨૩૩
ફારગતી	૮૪	જાનીનો	૨૨૪
બહેન	૨૦૧	પુત્રની વિધવાનો	૨૨૬
મીલકત, કેવી, મળે છે	૩	પુત્રનો	૨૨૨
નું સ્થાન	૩,૧૯૬,૧૯૯	પુત્રીનો	૨૨૩,૨૩૭
બાઈસ	૨૫૪	વિધવાનો	૨૨૫
ક્યારે ગણાય	૨૫૫	વિધવા બાઈસનો	૨૨૭
કોની યાય	૨૫૪	મટિ હાલો	૨૩૪
બોદી યાય	૨૫૬	માતા અને	૧૧૧
મર્યાદીત અને લીઝલ નેસેસીટી	૪૪	સ્રીધન અને	૧૪૧
સ્રીધન અને	૧૩૬	બાઈસો	૨૦૧
બીનામી	૨૫૧ થી ૨૫૩	સગા	૨૦૧
બધુ	૧૯૩,૨૦૨	નો પુત્ર	૨૦૧
આત્મ	૨૦૨	લિન્ન ગ્રાવજ સપિંડ	૧૯૨
પિતૃ	૨૦૨	લેટ (જુઓ બાઈસ)	૨૫૫
માતૃ	૨૦૩		

માતામહ અને મીલકત	૪૨	કાણુ ધોણ સહે	૧૫
મીલકત		પિતૃપક્ષ અને માતૃપક્ષ	૧૭
કૌટુંબીક (અથવા મજીઆરી)	૩૨,૪૪	ધોળાનો અનુક્રમ	૧૬
અપ્રવિગ્રહે	૩૩	વ્યવહારમાં પિતા પછી માતા	૧૬
અવહે'ચણીય	૧૨૦થી ૧૨૬,૨૦૫	કયારે બાંધનમાં	૨૧
અવિભાજ્ય		ખર્ચ કાણુ આપે	૨૩,૨૦૬
પિતા પુત્રના હક	૪૪	છુટાછેડા	૨૪
પિત્રાહ મારફત	૪૩	જતનાં, ફટલી	૧૧,૧૨
પિત્રાહ વડવા તરફથી વીલમાં		પ્રાયશ્ચીક માન્યતા	૧૪
ફે બક્ષીસમાં	૪૨,૪૩	પતિ, એક કરતા વધુ, સાથે ૧૦,૧૪,૧૫	
મામા તરફથી	૪૨	પાત્રીનો વાલી, પછી	૨૫
માતામહ તરફથી	૪૨	પક્ષાનો રીવાજ	૧૪
માતૃપક્ષ અને	૪૨,૪૩	પ્રતિજ્ઞામ	૧૬
હીબલ નેસેસીટી	૪૪	પ્રાચીન સમયમાં	૧૦
બક્ષીસ અને	૪૪	પિતાની સંમતિ સિવાય	૧૮
વિદ્યાભ્યાસ અને	૩૪	પૂર્વના સમયમાં	૮
સપ્રવિગ્રહ	૩૩	ફેક્ટમ વેલેટનો સિદ્ધાંત	૧૮
સ્વર્તન	૨૮	રામ વિગેરેમાં	૭
હીટીય અને	૩		

માતામદ અને મીલકત	૪૨	કાણુ થોણુ શકે	
મીલકત		પિતૃપક્ષ અને માતૃપક્ષ	
કોટ્ટગ્રીક (અથવા મસીઆરી)	૩૨,૪૪	ચોળકોનો અતુકમ	
અપ્રતિબંધ	૩૩	ન્યવહારમાં પિતા પછી માતા	૧
અવહે'અશ્લીય	૧૨૦થી ૧૨૬,૨૦૫	ક્યારે બંધનકર્તા	૨૧
અવિશાળ્ય		અથ' કાણુ આગે	૨૭,૨૦૬
પિતા પુત્રના હક	૪૪	છુટાછેડા	૨૪
પિત્રાક મારફત	૪૭	ભવનાં, ફટલી	૧૧,૧૨
પિત્રાક વડવા વરફથી વીલમાં		પ્રાથમીક માન્યતા	૧૪
કે બક્ષીસમાં	૪૨,૪૭	પતિ, એક કરતાં વધુ, સાથે ૧૦,૧૪,૧૫	
મામા વરફથી	૪૨	પત્નીનો વાલી, પછી	૨૫
માતામદ વરફથી	૪૨	પક્ષાનો રીવાજ	૧૪

કુમારીકાના સ્ત્રીધન	૧૪૮	વારણપોષણ
કમ્, નો, પુરુષના ૧૯૧, ૧૯૪, ૧૯૬, ૧૯૭		મુદત અને
સાધારણ નિયમો	૧૬૧	નીતિ
દેવા માટે જોખમદારી, ની,	૨૩૭	અર્થ, નો, કરવાના નિયમો
નોન દેહનીકવ સ્ત્રીધનના	૧૫૧	કઈ મીલકતનું, માથ
પદ્ધતિના	૧૪૯	કોણ કરે
પ્રતિનિધિનો સિદ્ધાંત અને	૧૯૦	કલક અને
ભવૃદ્ધતાના	૧૫૦	દેવું અને
ધોતકના	૧૪૯	નવો કાયદો, માટે
વારસાઈ હક	૧૮૩, ૧૮૪	સ્ત્રીધન અને
અટકે ?	૧૮૪	સંયુક્ત
વેચાય ?	૧૮૫	

કુટુંબમાં જન્મીને, અને સ્ત્રીધન	૧૪	ચોતકના	૧૪૯
શુભશાવમાં	૪	શુભકના	૧૪૯
બાળા વિ પ્રદેશોમાં	૨	હયાતિ હંક અને	૧૫૨
લગ્ન અને તેથી	૧૪	વિવૃદ્ધ કેવલથી	૧૪૨
દીક વિવાજ અને	૨	વિદ્યાનેચર પ્રમાણે	૧૩૫
વિધવા, ગોત્રજ સપિડની	૫	સત્ય	૧૪૪
હંક, તેમના	૫	સમ્રાધાનથી	૧૪૩
સ્થાન, વૃં	૩	સ્વકળા દોરાલ્યથી	૧૪૩
સ્ત્રીધન	૧૨૭	ટેકનીકલ અને નોન-ટેકનીકલ	૧૩૬થી૧૪૪
અર્થ	૧૩૦	સ્ત્રીની મીલકત	૧૫૫
ખત અથવા વીલથી	૧૫૬	ઉત્તાવારસો અને	૧૫૭,૧૬૦
ખરીદેલી મીલકત, થો	૧૪૨	ઠાવદારથી જરૂરીયાત	૧૬૭
ખાસ વત્તે, ના	૧૩૮	ખત અથવા વીલથી	૧૫૬
ખત મહેનતથી	૧૪૬	ગૈન વિધવા અને	૧૫૬
પ્રપ્ત, ના	૧૩૧ થી ૧૩૬	બીજા સ્ત્રીવારસ	૧૫૮
પુરાવાનો બિંબો અને	૧૪૭	વહેંચણી મળેલી મીલકત અને	૧૬૦
જરૂરપોષણ અને	૧૪૮	વિધવાનું ધન	૧૬૨
સેટ-અફીસ અને	૧૩૦	ગુણો	૧૬૩
મનુ મહારાજ પ્રમાણે	૧૩૧	હંક	૧૬૩,૧૬૪,૧૬૫
મુખાઈ હાથમાંની સ્ત્રીઓ અને	૧૩૬	જન્મ ઉપર	૧૬૬
પીતઠ	૧૪૧	સ્થાવર ઉપર	૧૫૭
વર્ગ	૧૩૧	સકુચિત વારસો	૧૫૭
વહેંચણી મળેલી મીલકત તે	૧૪૩	સમૂહ દરવાજા	૧૬૦
વારસ સ્ત્રી દોષ તો	૧૫૩	સમુદાય, ફરી	૧૧૭,૨૦૫
વારસો, અને	૧૪૭	હયાતિ હંક	૭૧
અન્ય સત્ય	૧૫૧	અને સ્ત્રીધન વારસો	૧૫૨
અન્યાયિકના	૧૫૦	હીસાબ	
અને અન્ય	૧૫૩	કર્તાની જોખમતા	--
કુમ રિહાના	૧૪૮	વહેંચણી વખતે	
પગલાના	૧૪૯	ગુણિત અને લગ્ન	
સત્વેદતના	૧૫૦		
નોન ટેકનીકલના	૧૫૧		